

О. В. Пирог

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ:

*особливості та моделі в умовах
постіндустріального суспільства*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

О. В. Пирог

**ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА
УКРАЇНИ:**

*особливості та моделі в умовах
постіндустріального суспільства*

Монографія

Львів
Видавництво Львівської політехніки
2013

УДК 330.34.+332.15(477)

ББК 65.011.79

П-34

Рецензенти:

Кизим М.О., доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України;

Крупка М.І., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка;

Лисяк Л.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та державного управління Дніпропетровської державної фінансової академії

*Рекомендувала Вчена рада
Національного університету "Львівська політехніка"
(Протокол № 61 від 23.04.2013 р.)*

Пирог О.В.

П-34 Економічний розвиток національного господарства України: особливості та моделі в умовах постіндустріального суспільства: монографія / О.В. Пирог. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. — 336 с.

ISBN 978-617-607-410-6

Розкрито сутність економічного розвитку, а також моделей економічного розвитку національного господарства країни в умовах постіндустріального суспільства. За цих умов розвиток національного господарства зумовлює необхідність у розробленні й реалізації власної моделі, орієнтованої на забезпечення стабільного розвитку, збереження наявного економічного потенціалу та створення передумов для високотехнологічних виробничих нових технологічного укладу, що супроводжується глибокими змінами у виробничих і суспільно-виробничих відносинах. Висвітлено особливості інвестування розвитку національного господарства України та його моделювання.

Для студентів економічних спеціальностей, фахівців, викладачів, науковців, аспірантів та державних службовців, які займаються проблемами економічного розвитку національного господарства України.

УДК 330.34.+332.15(477)

ББК 65.011.79

ISBN 978-617-607-410-6

© Пирог О.В., 2013
© Національний університет,
"Львівська політехніка", 2013

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні засади економічного розвитку національного господарства	7
1.1. Сутність та еволюція економічного розвитку національного господарства	7
1.2. Моделі економічного розвитку національного господарства	26
Розділ 2. Державне управління економічним розвитком національного господарства в парадигмі постіндустріального суспільства	48
2.1. Постіндустріальне суспільство як вектор економічного розвитку національного господарства країни	48
2.2. Функціональний підхід до визначення ролі та місця держави в забезпеченні економічного розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства	70
Розділ 3. Науково-методичні основи аналізування та оцінювання економічного розвитку національного господарства та тенденцій економічного зростання	87
3.1. Методичні засади з аналізування економічного розвитку національного господарства.....	87
3.2. Інтегральний метод оцінювання стабільності розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства.....	99
Розділ 4. Аналізування економічного розвитку національних господарств розвинених країн світу та України	109
4.1. Досвід та аналізування моделей економічного розвитку національних економік розвинених країн світу	109
4.2. Стан економічного розвитку національного господарства України.....	132
Розділ 5. Концептуалізація структурно-технологічної трансформації національного господарства в умовах постіндустріального суспільства.....	160
5.1. Особливості економічного розвитку національного господарства з урахуванням теорії циклічності	160
5.2. Вплив технологічних змін постіндустріального суспільства на структурну модель національного господарства.....	171
5.3. Модель технологічного розвитку національного господарства.....	177

Розділ 6. Інвестиційний розвиток національного господарства в умовах постіндустріального суспільства	194
6.1. Тенденції залучення інвестицій для економічного розвитку національного господарства України.....	194
6.2. Міжнародна інвестиційна позиція національного господарства України.....	211
6.3. Система оцінювання інвестиційного розвитку національного господарства	227
Розділ 7. Прогнозування економічного розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства.....	249
7.1. Моделювання розвитку національного господарства на рівні високорозвинених країн світу	249
7.2. Ресурсне забезпечення розвитку національного господарства	262
7.3. Перспективи високотехнологічного розвитку національного господарства України	273
Висновки	283
Список літератури	285
Додатки	307

ВСТУП

Становлення постіндустріального суспільства створює чимало нових можливостей для економічного розвитку, виявляє нові шляхи розвитку, але водночас суттєво загострює старі суперечності світової економіки. За сучасних умов світогосподарського розвитку провідну роль у реалізації загальнодержавних функцій відіграє модель економічного розвитку національного господарства країни, яка забезпечує збалансоване зростання наявних ресурсів у всіх складових економічної системи країни, виконання національних стратегій, проєктів та програм макро- та мезорівнів, спрямованих на забезпечення економічного розвитку, структурних зрушень в економіці, підвищення конкурентоспроможності країни та зростання рівня і якості життя населення.

Ключовим фактором стабільного розвитку національного господарства країни за умов постіндустріального суспільства, як свідчить досвід провідних країн світу, є високотехнологічні виробництва. Розвинені країни світу вже давно й успішно удосконалюють моделі розвитку своїх національних господарств, що насамперед передбачає перехід до енерго-, матеріало- та працеозаощаджувальних технологій, тобто до максимально ефективного використання всіх видів економічних ресурсів.

Національне господарство України на сучасному етапі розвитку демонструє неоднозначну динаміку відновлення та характеризується невизначеністю, асиметрією, що зумовлює необхідність формування нової моделі його розвитку. У забезпеченні ефективної реалізації структурно-технологічної трансформації національного господарства України вагому роль відіграє інвестиційна діяльність. Фундаментальним параметром відтворювального процесу виступають інвестиції, які визначають можливості оновлення основного капіталу, проведення структурно-технологічних реформ, формування базису стабільного довгострокового розвитку національного господарства України.

Теоретичною та методологічною основою роботи стали праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Серед українських авторів, які приділили увагу питанню розвитку національного господарства в умовах постіндустріалізації, виокремимо таких О.І. Амоша, В.М. Гесць, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, Я.А. Жаліло, М.З. Згуровський, Б.А. Карпінський, М.О. Кизим, М.І. Крупка, О.Є. Кузьмін, Л.В. Лисяк, Л.Г. Мельник, В.П. Семиноженко, Л.І. Федулова, А.С. Філіпенко, А.А. Чухно. Під час дослідження теоретичних засад постіндустріальної економіки звертались до наукових праць таких зарубіжних авторів, як Д. Белл, Е. Брукінг, М. Кастельс, Г. Колодко, Е. Тоффлер, Й. Шумпетер, Домар – Харрод, Левіс, У. Ростю. Суттєвою базою для дослідження були роботи російських вчених, серед них можна виділити: С.Ю. Глаз'єва, В.Е. Дементьєва, В.Л. Іноземцева, Е.А. Капо-

гузова, Е.І. Лаврова, Р.М. Нуреева. В їх працях зазначено, що в основу формування моделі економічного розвитку національного господарства країни повинна бути покладена ідея гармонізації розвитку, яку поєднано з науковим пізнанням об'єктивних закономірностей функціонування економічних систем.

Метою дослідження є розроблення методологічних, концептуальних та методико-прикладних засад моделі розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства.

Об'єктом дослідження є процеси формування та впровадження моделі розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, методичні та прикладні засади формування та впровадження моделі розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми формування та впровадження моделі розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства на основі використання системного підходу та економіко-математичного моделювання.

Методологічною основою проведеного дослідження стали положення сучасних економічних концепцій та теорій розвитку, теорії систем, управління та інвестицій. Використано законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі, Національного банку України, міжнародних та європейських організацій. Під час дослідження проаналізовано наукові джерела, які відображають досвід провідних українських і зарубіжних вчених з проблем економічного розвитку, інвестування й оцінювання їх результатів.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Сутність та еволюція економічного розвитку національного господарства

Теоретичне осмислення економічного розвитку національного господарства важливе для розроблення моделі, оптимальної та адекватної відповідно до умов, що постійно змінюються. Основою категорії “економічний розвиток національного господарства” є базові поняття “економічний розвиток” і “національне господарство”.

Термін “розвиток” тлумачать численні вчені по-різному, й відповідно необхідне дослідження його сутності та уточнення формулювання. Аналіз літературних джерел показує, що існує безліч визначень поняття “розвиток” як філософської та економічної категорій. Загалом це поняття трактується як закономірний необхідний процес зміни навколишнього світу.

У “Тлумачному словнику” С.І. Ожегова наводиться визначення поняття “розвиток” як “процесу закономірної зміни, переходу від одного стану в інший, досконаліший, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого” [145].

У філософському енциклопедичному словнику, інших енциклопедичних виданнях та спеціальній науковій літературі поняття “розвиток” визначається як “незворотні, закономірні та спрямовані зміни в матеріальних та ідеальних об’єктах” [13]; “спрямована, закономірна зміна об’єкта (системи), в результаті якої виникає новий його якісний стан, змінюється структура” [14, с. 991]; “закономірна зміна матерії та свідомості, як поступальний рух, перехід від одного стану до іншого [251, с. 382].

Розвиток тлумачиться як перехід можливості в дійсність, як виникнення нового, тобто акцент робиться на його еволюційний, поступовий характер. Тільки одночасне педнання всіх трьох таких властивостей виділяє розвиток з-поміж інших змін. Зворотність змін характеризує процеси функціонування: відсутність закономірностей характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; якщо відсутня спрямованість – зміни не можуть нагромаджуватися, і тому процес втрачає характерну для розвитку єдину взаємозумовлену лінію. У результаті ж розвитку виникає новий якісний стан об’єкта – через зміни в його складі та структурі.

В. Барановський, підсумовуючи філософські роздуми з приводу сутності “розвитку”, приходить до такого визначення: “Розвиток – це загальний принцип

пояснення існування природи та суспільства, а також їх пізнання” [5]. Вчений стверджує, що розвиток відбувається за спіраллю, в єдності та боротьбі протилежностей, як перехід кількості у якість тощо.

Видатні вчені-економісти (Й. Шумпетер, М.П. Торадо) тлумачили поняття “розвиток” з погляду економічної системи. Проаналізувавши сутність цього терміна, М.П. Торадо [241, с. 30, 78] розглядає “розвиток” як багатоплановий процес, що веде до радикальних змін (реорганізації та переорієнтації) в економічних та соціальних системах, поведінці людей, громадських інститутах, а також до прискорення економічного зростання, скорочення нерівності та викорінення безробіття. За суттю розвиток є комплексом змін, за допомогою яких орієнтована на задоволення основних потреб і запитів окремих людей і груп населення соціальна система рухається від стану загальної незадоволеності до нових сприятливіших матеріальних і духовних умов життя.

Й. Шумпетер під “розвитком” в економічній сфері пропонував розуміти лише такі зміни господарського кругообігу, які економіка сама породжує, тобто тільки випадкові зміни “наданого самому собі”, народного господарства а не того, що урухомлюється імпульсами ззовні [269, с. 154].

Л.Г. Мельник стверджує, що “розвиток будь-якої системи здійснюється за допомогою механізмів зворотного зв’язку двох типів: негативних і позитивних” [127, с. 151]. Дослідник констатує, що завдяки механізмам негативного зворотного зв’язку забезпечується підтримка рівноваги системи – гомеостазу, який забезпечує стійкий (матеріально-енергетично-інформаційний) обмін системи із зовнішнім середовищем – так званий метаболізм, без чого система існувати не може. За допомогою механізмів позитивного зворотного зв’язку відбувається перебудова рівноваги системи (гомеостазу) та характеру обмінних процесів (метаболізму). Отже, розвиток є результатом синергетичного ефекту проявів трьох властивостей: безповоротності, спрямованості й закономірності.

О.В. Расвнева розвинула думку Л.Г. Мельника щодо “розвитку” та визначила взаємозв’язки між його властивостями. Так, під розвитком вона розуміє “... необоротний, направлений, закономірний унікальний процес змін відкритої системи у просторі та часі” [200, с. 127].

Розрізняють дві форми розвитку, між якими існує діалектичний зв’язок: еволюційну, зумовлену поступовими якісними змінами об’єкта, і революційну, що характеризується швидкими якісними змінами у його структурі. Виділяють прогресивну лінію розвитку (прогрес) і спадну (регрес):

- прогресивний розвиток – це перехід від нижчого до вищого, від меншого до більш вдосконаленого стану;
- регресивний – деградація, тобто зниження рівня або перехід до форм і структур, які вичерпали себе або вже пройдені.

Обидва поняття тісно взаємопов'язані й припускають діалектичну єдність категорії розвитку.

Отже, розвиток – це багатовимірне поняття, спостерігається в будь-якій сфері діяльності, характеризується необоротністю, спрямованістю і закономірністю та виступає об'єктом дослідження різних наук. Відповідно до цього визначення, для економічних наук економічний розвиток проявляється у змінах економічних явищ і процесах у суспільстві.

Досліджуючи наукову літературу, можна знайти безліч термінів, які автори вживають для тлумачення та характеристики розвитку економіки: “економічний розвиток” [66, 67, 71, 121, 124, 202, 269], “розвиток економіки” [121, 152], “розвиток національного господарства” [16].

Об'єктом дослідження теоретичних та прикладних засад розвитку виступає національне господарство певної країни (або групи країн), яке формувалось та розвивалось упродовж багатьох історичних етапів. У науковій економічній літературі разом з поняттям “національне господарство” [16] широко використовуються й інші: “національна економічна система” [62, 67, 109, с. 53; 124, 210], “національна економіка” [108], “народне господарство” [307], “економіка країни”, які мають схожі ознаки.

Досліджуючи дефініцію поняття “національне господарство”, доречно навести теоретико-методологічні положення німецької економічної школи, яка народне господарство (Volkswirtschaft) розглядала як культурний феномен.

Представники німецької економічної школи – В. Рошер, який є автором “органічної концепції суспільства” [307], та Ф. Ліст з вченням “економічного націоналізму” [310]. В. Рошер розробив органічну концепцію суспільства: кожна економіка основана, з одного боку, на корисливих інтересах, які можуть перероджуватися в егоїзм, а з іншого боку – на моральному сумлінні. У результаті комбінації цих двох якостей виникає дух спільності (Gemeinsinn), що створює соціальну солідарність, згладжуючи основні соціальні суперечності. У такий спосіб дух громади творить соціальний організм – суспільство.

Народне господарство вважалось втіленням унікального національного духу в економічній формі. Саме національний дух, під яким розуміють сукупність цінностей спільноти (набір ключових образів і поведінкових патернів), практично апробованих та адаптованих у традиціях, виступає морально-духовним взаємозв'язком людей.

Окрім теоретичного доробку щодо тлумачення “національної економіки” (народного господарства), німецька економічна школа, а саме В. Рошер [307], зробили внесок у методологію дослідження економіки та її розвитку.

Поклавши в основу методології принцип історизму та індуктивізму, В. Рошер [307, с. 17] сформулював основні підходи до дослідження економіки:

1) аналіз економічного життя безпосередньо пов'язаний з дослідженням правової, політичної та культурної історії; 2) дослідження економічної історії є умовою вивчення сучасного типу господарства; 3) на підставі аналогії між сучасним і минулим економічним розвитком можна простежити загальну тенденцію економічного розвитку країни. Тільки глибоке розуміння історичного процесу дає змогу зрозуміти закономірності економічних змін.

Німецький економічний історизм, вивчаючи відмінності в економічному розвитку різних національних держав, пояснював їх впливом позаекономічних факторів (культурних, соціальних і політичних) й розглядав економічний розвиток через призму освіти.

На думку В. Рошера [307, с. 17], народне господарство проходить чотири етапи розвитку – дитинство, молодість, зрілість та старість. Економічний розвиток має певні обмеження, на деяких етапах він уповільнюється через суперечності між індивідуальними корисливими інтересами і духом спільноти. В. Рошер підкреслював, що чим освіченіша нація, тим менша імовірність швидкого економічного занепаду, акцентуючи на значенні культури в економічному розвитку.

Отже, народне господарство, на думку німецької економічної школи, – це інтегральне ціле, живий суспільно-економічний організм з власним моральним духом, який разом з економічним змістом має морально-етичний і соціально-комунітарний зміст.

Українські вчені також приділяють чимало уваги дослідженню та уточненню дефініції поняття “національне господарство”.

В.І. Борейко уточнює сутність поняття “національне господарство”, під яким розуміє “організовану сукупність функціональних складових, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання, взаємопов'язаних економічними відносинами, що забезпечує функціонування і соціально-економічний розвиток на всіх рівнях ієрархії діяльності територіально-господарських утворень” [16, с. 11–12]. Дослідник визначає, що наведений термін, на відміну від широкоживаних понять “народне господарство” та “економіка країни”, повніше відображає системний підхід до державного регулювання економічної діяльності об'єктів виробничого, житлово-комунального і соціально-культурного призначення, будівництва, торгівлі та сфери послуг, основною метою яких є підвищення рівня добробуту населення та могутності країни і дає змогу впровадити блокове управління національним господарством.

В.В. Оскольський трактує “економічну систему” як сукупність принципів, правил, законодавчо закріплених норм, які діють у країні і визначають форму і зміст основних економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання економічного продукту [210, с. 84].

В.Д. Базилевич наводить найзагальніше визначення економічної системи: “Економічна система – це сукупність взаємопов’язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства” [62].

Б.В. Кульчицький, досліджуючи поняття “економічна система”, зробив висновок, що повнішим його формулюванням є “економічна система суспільства”, оскільки неможливо вивчати економіку відособлено від суспільства, невід’ємною частиною якого вона є. Вчений підкреслює, що між суспільством і його економічною системою існують генетичні, структурні та функціональні зв’язки, а економічна система, своєю чергою, настільки впливає на суспільство, що визначає структуру і важливість інших його підсистем [109, с. 105].

Ж.В. Поплавська зазначає, що під “національною економікою України розуміємо господарські відносини на всій території держави. На сьогоднішній день ми можемо говорити лише про формування національної економіки. Це пов’язано з великими труднощами. Бо саме однією з найбільш характерних рис українського народного господарства є те, що за останні століття воно майже не знало періодів самостійного існування, а завжди становило частку ширших господарських організмів – Російської та Австро-Угорської імперій, потім СРСР, Польщі, Румунії і Чехословаччини” [183, с. 3].

На думку Б.В. Кульчицького [109, с. 177], національна економіка – це не просто економічна система політично незалежної держави, а насамперед система, яка є самодостатньою, дещо автономною, забезпечує економічний суверенітет держави, інтереси своїх громадян, повністю задовольняє їхні матеріальні та духовні потреби, створює можливості для вільного вибору професії та подальшої самореалізації у праці, передумови для безперервного удосконалення і саморозвитку економічної системи, а також у розумних межах інтегрована до регіональних і світових структур. З таких позицій дослідник вважає, що сучасна економіка України ще не є національною у повному розумінні слова, а лише рухається по шляху до цього вищого щабля свого розвитку. Серед багатьох об’єктивних і суб’єктивних причин, які ускладнюють її системну трансформацію, на наш погляд, – важка колоніальна спадщина, яка дотепер проявляється практично у всіх її структурних елементах, зокрема в такій складній ділянці життєдіяльності соціуму, як суспільна психологія, свідомість, економічна культура.

Національне господарство, з погляду теорії систем, є відкритою економічною системою, яка перебуває під впливом різних чинників та умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Сучасну структуру національного господарства України наведено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Структура національного господарства України за основними складовими
Примітка: складено за даними [69; 136]

Перехід від одного суспільно-економічного ладу до іншого спричиняє кардинальні зміни старої системи правил і норм, породжує значну кількість нових інститутів, які відповідають зміненим умовам функціонування суспільства. У перехідній економіці інституційне середовище складається з різних інститутів, суперечності між якими зумовлюють певну невизначеність економічного середовища; трансформаційні процеси призводять до одночасного існування інститутів, що відповідають як плановій, так і ринковій економіці [257, с. 5].

Останніми роками зазнали істотних змін теоретично-методологічні засади “економічного розвитку національного господарства”, які відображають глибинні зміни не тільки в наукових підходах, а передусім у різних сферах суспільного життя. Сучасна економічна теорія визнає як структурні, інноваційні й технологічні зміни, так і вплив ринку, тиск протилежних інтересів суб’єктів економічного життя, існування мікро- та макроекономічних моделей, теорії людського капіталу, ідеї коеволуції природи, виробництва та соціуму.

Безперервний економічний розвиток національного господарства оснований на піднесенні науки, досягненнях технічного прогресу, розширенні технологічного застосування його результатів, що дає змогу поліпшувати якість продукції і послуг, оновлювати їх асортимент, перерозподіляти ресурси та частково замінювати їх гостродефіцитні складові, знижувати на цій основі загальну ресурсомісткість виробництва, дотримуватись екологічних вимог та обмежень, які ставить суспільство [121, с.11]. Ці базиси викликають зміни у структурі національного господарства, відносинах власності, перерозподілі доходів та потребах суспільства.

Як зазначено у Доповіді Світового банку “Розширюючи горизонти інновацій. Переосмислення ролі держави в країнах з перехідною економікою в регіоні Європи та Центральної Азії” [209], саме впровадження інновацій та освоєння нових технологій визнано основними джерелами економічного зростання як для країн з перехідною економікою, так і для розвинених країн. Для регіону характерний високий рівень освіти та рівень розвитку фундаментальних наук, що створює основу для комерційних інновацій. Проте, як і раніше, відсутня дуже важлива сполучна ланка – перехід від визначальних наукових досягнень до економічно виправданого впровадження (комерціалізації) інновацій в господарську практику.

Закордонні вчені активно й постійно вивчають та досліджують сутність і тенденції економічного розвитку національного господарства (П.М. Тодаро [241]). Істотний внесок у макроекономічну теорію та теорію економічного розвитку національного господарства зробили нобелівські лауреати (Р. Солоу, Л. Клейн, А. Льюїс, Т. Шульц, Е. Фелпс).

Проблема економічного розвитку національного господарства та відновлення (стимулювання) економічного зростання розглянута у наукових працях таких українських вчених: О.І. Амоші, В.М. Гейця, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, А.А. Чухно та інших.

Різноманіття поглядів науковців на сутність поняття “економічний розвиток національного господарства” зведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Трактування поняття “економічний розвиток національного господарства”

Автор (и)	Визначення
1	2
В.М. Беленцов [8, с. 10]	Економічний розвиток – це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, які закономірно розвиваються, за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва в межах певного типу макроекономічної системи.
Б. Габовіч, Г. Кларке, Д. Лук’яненко	Найбільш загальні закономірності економічного розвитку – його циклічний характер, зв’язок із прогресом і зростанням, еволюцією та експансією.
Н.О. Кухарська [111, с. 23]	Економічний розвиток – якісний параметр і логічне продовження економічного росту, що має своєю основою появу нових технологій і нововведень, сфер збуту, ресурсних обмежень, якісну зміну структури економіки і супроводжується зростанням добробуту населення.
С. Мочерний [61, с.468]	Економічний розвиток – процес функціонування та еволюції економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів.
Р.М. Нуреев [140], С. Енке, Г. Арндт	Економічний розвиток – комплексний, багатовимірний процес, який включає глибокі зміни в технічній, економічній, соціальній політичній, інституційній сферах, у галузі інфраструктури, технологій, освіти, а також у царині головних факторів виробництва: капіталу, природних ресурсів, праці.
В.В. Оскольський [210, с.88]	Економічний розвиток – формування соціально- та екологічно-орієнтованої інвестиційно-інноваційної ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій зайнятості громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів.
Л.А. Рафикова [202, с.438]	Економічний розвиток як частина загального розвитку є багатофакторним процесом, який відображає якісну зміну економічного життя суспільства і припускає зміну парадигми економічних систем. Обумовлений систематичним відтворенням матеріально-речових і особистих факторів виробництва: капіталу, праці, землі та підприємницької діяльності.

1	2
П.М. Годаро [240, с. 28]	Економічний розвиток – здатність економіки, яка тривалий час перебувала в стані порівняно статичної рівноваги, створювати імпульси і підтримувати річні темпи зростання валового внутрішнього продукту на рівні 5–7 % і більше.
А.С. Філіпенко [218, с. 71]	Економічний розвиток – якісні зміни в господарській системі суспільства, які забезпечують кількісне нарощування його ресурсового потенціалу та якісне вдосконалення базових елементів формотворчих структур.
S.K. Kooros, L.M. Badaeux [295, с. 120]	Економічний розвиток являє собою процес, при якому економіка переходить від однієї стадії, на якій переважає сільське господарство та розвиток сільської місцевості (села), до іншої, домінантами для якої є індустріалізація, урбанізація та розвиток сфери послуг.

З огляду на сутність та властивості терміна “розвиток” й особливості національного господарства, можна визначити властивості розвитку національного господарства (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Властивості розвитку національного господарства

Виділяють дві форми економічного розвитку національного господарства:

- еволюційна, пов’язана з поступовими усвідомленими кількісними та якісними змінами в продуктивних силах;

- революційна, що характеризується стрибкоподібним неусвідомленим переходом від одного стану економічних явищ і процесів до іншого або стрибкоподібною зміною у продуктивних силах.

В.М. Фоміна [252, с. 40] розширила види розвитку економічної системи (національного господарства), запропонувавши ввести у науковий обіг нову категорію “підтримувальний розвиток”, який обґрунтований самою сутністю

процесу сталого розвитку, оскільки головною умовою його реалізації є досягнення стабільної рівноваги. Тобто потрібен початковий етап, метою якого є формування базису для здійснення такої трансформації за рахунок стабілізаційних економічних програм, стимулювання економічного зростання, досягнення стійкого рівноважного стану.

Колектив вітчизняних вчених на чолі з В.М. Гейцем [152, с. 16] розглядає розвиток як одну із шести стадій руху національного господарства, виділяючи й інші стадії: виникнення, формування, проходження, розпад і зникнення. Перші три стадії (виникнення, формування, зростання) характеризують висхідний, три останні (проходження, розпад, зникнення) – спадний рух національного господарства (рис. 1.3). Усі стадії можна об'єднати в три етапи: формування, відтворення і розвиток на власній основі, розпад.

Рис. 1.3. Стадії життєвого циклу національного господарства

Традиційно національне господарство проходить послідовно чотири стадії життєвого (економічного) циклу.

Перша фаза класичного циклу суспільного відтворення – АВ – формування (становлення, пожвавлення). Починаються капіталовкладення, зростають ціни, виробництво, зайнятість, процентні ставки. Пожвавлення охоплює насамперед галузі, що поставляють засоби виробництва, і завершується досягненням передкризового рівня за макроекономічними показниками.

Друга фаза – ВС – зростання (піднесення бум). Прискорення економічного розвитку виявляється в серії нововведень, виникненні маси нових товарів і нових підприємств, у стрімкому зростанні капіталовкладень, курсів акцій та інших цінних паперів, процентних ставок, цін і заробітної плати. Водночас наростає напруженість банківських балансів, збільшуються товарні запаси.

Третя фаза – CD – криза (спад). Скорочується обсяг виробництва, знижується ділова активність, падають ціни, відзначається затоварення, зростає безробіття й різко збільшується кількість банкрутств. Однак зазначимо, що ступінь негативного впливу економічних криз на окремі галузі різний

Четверта фаза – DE – депресія. Відбувається пристосування господарського життя до нових умов і потреб, пошук нової рівноваги. Для цієї фази характерні невпевненість, безладні дії, довіра підприємців до ринкової кон'юнктури відновлюється повільно, вони не ризикують вкладати значні кошти в бізнес, хоча ціни й умови господарювання стабілізуються. Нерідко знижується норма відсотка.

Більшість науковців (як вітчизняних, так і закордонних, зокрема нобелівських лауреатів) у своїх дослідженнях перевагу надають вивченню сутності, характеристик та особливостей таких стадій циклу, як “економічне зростання”, що є основою економічного розвитку та метою державної політики, та “економічна криза”, поштовхом для активізації якої стала світова фінансова криза 2007–2009 рр.

Оскільки економічний розвиток і економічне зростання багато дослідників та фахівців сприймають як взаємопов'язані або ідентичні поняття, то доречно навести слова Я. Тінбергена: “... ці поняття сумісні один з одним, проте не тотожні” [240, с. 89]. У табл. 1.2 наведено систему поглядів науковців на сутність “економічного зростання”.

Таблиця 1.2

Трактування поняття “економічне зростання”

Автор	Визначення
1	2
В.М. Беленцов [8, с. 10]	Економічне зростання – це кількісно-якісне задоволення закономірно зростаючих суспільних потреб за рахунок зростання власного виробництва в результаті накопичення ресурсів і НТП у межах певного типу макроекономічної системи.
В.Е. Воронін [24, с. 76]	Економічне зростання – результат розвитку, що в певний період визначає загальний стан суспільства, соціальну і політичну ситуацію.
Ю. Генералова [34, с.15]	Економічне зростання визначається як збільшення виробничих можливостей, які залежать від кількості чинників виробництва, що використовуються, або вдосконалення техніки і технології.
Б.І. Кабаці [81, с. 369]	Економічне зростання – збільшення кількості товарів та послуг, які продукує національна економіка.
Б.Є. Кваснюк [211, с. 70]	Економічне зростання – довгочасовий усталений розвиток економіки, тобто процес поступального збільшення національного доходу і ВВП у довгостроковому періоді без порушень рівноважного стану в короткотермінових проміжках.

1	2
Н.О. Кухарська [111, с. 23]	Сучасне економічне зростання – це економічний розвиток, за якого довгострокові темпи зростання виробництва товарів і послуг стійко перевищують темпи зростання населення. Економічний рост – потік збалансованих якісних і кількісних змін складу вироблюваного ВВП країни в умовах різноманіття форм власності на чинники виробництва, зміни системи їх розподілу і перерозподілу, а також модернізації структури національної економіки з метою забезпечення вищого рівня добробуту населення, стабілізації соціально-економічного становища і створення основ довгострокових економічних перетворень.
С. Кузнець [241, с. 108]	Економічне зростання – довготривале збільшення здатності господарства забезпечувати все більш різносторонні потреби населення з використанням все більш ефективних технологій та відповідних їм інституціональних та ідеологічних змін.
Е.І. Лавров, Е.А. Капогузов [112, с. 11]	Економічне зростання є поняттям макrorівня: “збільшення порівняно з попереднім періодом величини валового внутрішнього продукту, що припадає на душу населення”.
К.Р. Макконел, С.Л. Брю [119, с. 23]	Економічне зростання – бажано збільшити виробництво більшої кількості і кращої якості товарів і послуг, або, що зрозуміліше, – вищий рівень життя.
І.Г. Манцурова [121, с. 15]	Економічне зростання – визначальна фаза у процесі невинних економічних змін, господарської еволюції людського суспільства, що відображає значно вужче коло зв'язків і відносин, ніж будь-яка інша категорія.
М.І. Молдован [270, с. 838]	Економічне зростання – збільшення обсягів суспільного виробництва, розширення можливостей економіки задовольняти збільшення потреб споживання і забезпечувати накопичення в необхідних розмірах.
С.В. Мочерний [65, с. 88]	Економічне зростання – збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення у товарах і послугах.
К. Солонінко [222, с. 218]	Економічне зростання – такий економічний розвиток, коли протягом певного періоду кількісно і якісно зростає суспільне виробництво, що перебуває в постійному русі, в динаміці.

В.Ю. Матвеева розмежує “економічний розвиток” та “економічне зростання” залежно від типу розвитку суспільства. Так, автор стверджує, що за індустріального суспільства ці поняття є набагато ближчими, тоді як у постіндустріальному суспільстві економічний розвиток стає набагато ширшим за економічне зростання [125].

Абсолютна більшість науковців дотримуються думки, що “економічне зростання є благом” [202, с. 441].

У російській економічній літературі також простежуються різноманітні думки щодо єдності понять “економічний розвиток” та “економічне зростання”.

Під економічним розвитком багато хто переважно розуміє процес підвищення життєвого рівня громадян з погляду доходів на душу населення [202, с. 440]. Таке визначення “економічного розвитку”, як зростання доходів на душу населення, не враховує ефекту розподілу ресурсів і доходів.

Е.І. Лавров та Е.А. Капогузов [112] розмежують ці поняття, використовуючи види відтворення. За їх твердженням, економічне зростання – кількісне збільшення обсягів виробництва економічних благ (тобто розширене відтворення) [112, с. 14], тоді як економічний розвиток є ширшим поняттям, оскільки передбачає не лише розширене відтворення, а й звуження масштабів виробництва, а також зміни у сфері економічних відносин (зокрема відносин власності та господарювання) [112, с. 14].

Лаконічне визначення “економічного розвитку” наводить Р.М. Нурсєв: “Економічний розвиток є багатовимірним процесом, який включає глибокі зміни в технічній, економічній та соціальній сферах” [140].

Під економічним зростанням зазвичай розуміють рух економічного життя, тенденції у розвитку елементів економіки (цін, виробництва, безробіття тощо).

Досліджуючи розмежування економічного розвитку та економічного зростання, Л.А. Рафікова робить висновок, що ці поняття тотожні одне з одним та дає кожному з них таке визначення: “Економічний розвиток – це багатфакторний процес, що відображає еволюцію господарського механізму, явищ і процесів і зміну на цій основі економічних систем. Економічне зростання – це окремий акт поступального економічного розвитку” [202, с. 440–441]. У конкретному часовому інтервалі відбуваються спад, депресія, але в довгостроковому періоді економічний розвиток має характер економічного зростання, отже, тільки в масштабі історичного тренду ці поняття збігаються.

Г.А. Єрохіна уточнює, що економічне зростання є кількісним відображенням якісних змін, які відбуваються в процесі економічного розвитку [66, с. 40]. Аналогічної думки дотримуються І.Г. Манцуров, який уточнює, що кількісні зміни відбуваються з обсягами виробництва та споживання [121, с. 11], та Н.О. Кухарська, зазначаючи, що економічне зростання не може поліпшити умов життя населення [111, с. 23].

Отже, у ході попереднього емпіричного дослідження [66, 111, 112, 121, 202, 211, 241, 269] було встановлено, що економічне зростання є фазою економічного розвитку. Відповідно, й тлумачення поняття “економічне зростання” більшість науковців формулює з цієї позиції.

Класифікувати типи економічного зростання можна за різноманітними ознаками [81, с. 370; 112, с. 14, 19–37]. Узагальнену класифікацію наведено в табл. 1.3.

Класифікація економічного зростання національного господарства

№ з/п	Ознаки	Види
1	Потреби та можливості суспільства (темпи росту населення) [112, с.14, 19–20]	– природне; – гарантоване; – фактичне економічне зростання.
2	Темпи збільшення макроекономічних показників (ВВП, на душу населення, ефективність виробництва)	– повільне (до 2 % за рік); – стійке економічне зростання (2–3 % за рік); – бурхливе (понад 3 % за рік).
3	Ступінь використання факторів виробництва (економічних ресурсів) [81, с. 370; 112, с. 27–29; 120, с. 18; 148, с. 146]	– екстенсивне; – інтенсивне.
4	Характер взаємодії національної та світової економіки	– експортоорієнтований (експортрозширювальний [81, с. 370]); – імпортоване; – імпортозамінний тип економічного зростання [112, с.19].
5	Показники, які характеризують економічне зростання [112, с.14]	– потенційне; – фактичне.

Більшість науковців за ступенем використання факторів виробництва (економічних ресурсів) виділяють:

– екстенсивне (кількісне – збільшення чисельності зайнятих та фізичного обсягу капіталу). За екстенсивного типу економіка розвивається внаслідок нарощення обсягів залучених у виробництво ресурсів та використання традиційних технологій; продуктивність праці та ефективність використання ресурсів залишаються незмінними [112, с. 27; 121, с. 18; 149, с. 146];

– інтенсивне (якісне – технологічний прогрес, рівень освіти та професійної підготовки, економія за рахунок ефекту масштабу виробництва, покращення розподілу економічних ресурсів) економічне зростання. Інтенсивний тип економічного зростання ґрунтується на впровадженні передових досягнень науки і техніки, застосуванні нових технологій, підвищенні рівня освіти і кваліфікації працівників, поліпшенні форм і методів організації виробництва та економії витрат [112, с. 27–28; 121, с. 18; 149, с. 146]. Інтенсифікація, для якої найважливішим фактором є науково-технічний прогрес, є обов'язковою умовою та матеріально-технічною основою істотного підвищення соціально-економічної ефективності та прискорення темпів розвитку господарського комплексу країни [149, с. 146].

Однак з розвитком економіки розвивається й змінюється економічна наука, що призводить до наукових дискусій з приводу доповнення та уточнення наукових напрацювань. Так, на думку Е.І. Лаврова та Е.А. Капогузова [112, с. 20], в інтенсивному економічному зростанні можна виділити інноваційний тип. І.Г. Манцуров розширює типи економічного зростання за цією ознакою та вводить новий тип – детенсивний, за яким “відбувається погіршення технічного і технологічного рівнів виробництва, внаслідок чого національна економіка страдає” [121, с. 18].

За характером взаємодії національної та світової економіки розрізняють експортоорієнтований (експортрозширювальний [81, с. 370]), імпортований та імпортозамінний тип економічного зростання [112, с.19].

Експортрозширювальне зростання можливе за наявності таких умов: формування та існування завершених технологічних циклів із випуску конкурентоспроможної кінцевої продукції; наявності розвиненого внутрішнього платоспроможного попиту та його первинне задоволення; завоювання відповідних ніш світового ринку [81, с. 370].

Імпортоване зростання – із активним залученням прямих іноземних інвестицій та з входженням відповідних національних підприємств до світових систем бізнесу, розподілу і постачання [81, с. 370]. До переваг такого зростання належать прогресивні технології, додаткові робочі місця, залучення капіталу, серед недоліків можна виділити структурне спрощення національної економіки та посилення сировинної спрямованості.

Імпортозамінювальне зростання пов’язане з поверненням вітчизняного товаровиробника на національний ринок [81, с. 370].

За показниками, які характеризують економічне зростання [112, с. 14], виділяють:

– потенційне економічне зростання – таке збільшення ВВП на душу населення, якого економіка могла б досягти, повністю залучивши в економічний оборот наявні ресурси (не в розмірі 100 % реальних, а в обсязі так званого “природного рівня”, тобто того, за якого можлива максимальна ефективність в економіці);

– фактичне економічне зростання – реальне збільшення ВВП на душу населення, якого економіка досягла з використанням наявних ресурсів.

Наявність системи показників для вимірювання економічного зростання дає змогу розраховувати його темпи. Залежно від темпів економічного зростання розрізняють:

1) рівномірне економічне зростання – через однакові проміжки часу спостерігається той самий темп (у відсотках). Виділяють три його різновиди:

– економічне зростання за арифметичною прогресією, коли через той самий проміжок часу приріст відбувається на ту саму величину або в ту саму кількість разів порівняно з базовим періодом;

– економічне зростання за геометричною прогресією, коли через певний проміжок часу приріст відбувається у певну кількість разів за зміною базового періоду (однаковий приріст у кожному наступному періоді щодо попереднього);

– експонентне економічне зростання, коли відзначається приріст у квадраті або в кубі через кожні 25 років;

2) недиференційоване економічне зростання спостерігається, коли країни, що розвиваються, відтворюють темпи економічного зростання промислово розвинених країн і повторюють їх історичний шлях;

3) комбіноване зростання відзначається на початковому етапі індустріального розвитку: спочатку спостерігаються стрімкі темпи економічного зростання, потім зростання стає плавним (без ривків);

4) органічне зростання передбачає необхідність диференційованого економічного зростання різних країн. Німецький економіст Е. Пестель, автор концепції органічного економічного зростання, припускав, що повинні дотримуватися такі принципи:

– одні країни (промислово розвинені) мають сповільнити темпи свого зростання, а інші (що розвиваються), навпаки, збільшити;

– жодна група країн не повинна забезпечувати своє економічне зростання за рахунок інших країн;

– прогресивні зрушення в одних країнах повинні супроводжуватися такими ж зрушеннями у всьому світі;

– зберігається динамічна рівновага у всій світовій економіці;

5) циклічне економічне зростання є відображенням загальної закономірності, яка полягає у тому, що періоди швидкого темпу економічного зростання змінюються періодами повільного зростання або зменшення обсягів національного виробництва.

Економічне зростання національного господарства залежить від певних чинників, які найчастіше в економічній літературі поділяють на три групи:

– чинники пропозиції (зумовлюють фізичну здатність економіки до зростання), які називають “колесами економічного зростання”, визначають можливості фізичного збільшення обсягу продукції. Як ключові фактори, що впливають на пропозицію та, відповідно, на темпи економічного зростання, виділяють: трудові ресурси (рівень кваліфікації, рівень освіченості зайнятого населення, якість охорони здоров’я, управлінський фактор); сировинний ресурс (наявність запасів мінерально-сировинних ресурсів, ступінь їх освоєності.

рівень трудомісткості їх освоєння, рівень якості ресурсів); технологічний ресурс (рівень технологічного розвитку суспільства, можливість використання досягнень НТП, капіталоозброєність, фактор поділу праці, ступінь розвитку комунікацій, зв'язку); та соціальний ресурс (соціально-економічний устрій суспільства, ступінь розвитку суспільних інститутів, спрямованість державної політики, наявність соціально-економічної стабільності в суспільстві і, як наслідок цього, рівень громадянської відповідальності населення, довіра його до інститутів державної влади, схильність до розвитку та апатії);

– чинники попиту (забезпечують зростання сукупних витрат з метою ефективного використання виробничого потенціалу), від яких залежить економічне зростання, тобто макроекономічне середовище повинно забезпечувати такий рівень сукупних видатків, за якого повністю використовуються наявні ресурси;

– чинники розподілу (розподіл обсягу економічних ресурсів, що зростає, з метою отримання максимальної кількості корисної продукції) повинні забезпечувати не тільки виробничу ефективність (найефективніше, з меншими витратами), а й розподільну ефективність (найнеобхідніші для суспільства товари та послуги).

Досліджуючи природу й типи економічних криз, А. Чухно [263, с. 4–5] повійно розглядає кризу: як форму розвитку економіки та як складне суспільно-економічне явище, що призводить до спаду виробництва, зростання безробіття, зниження доходів населення:

– криза – одна з форм розвитку економіки, в ході якої оновлюються застарілі техніка і технологія, організація виробництва і праці, відкривається простір для зростання й утвердження нового;

– криза – складне суспільно-економічне явище, в якому поєднуються матеріально-технологічний і соціально-економічний аспекти.

А. Чухно пов'язує вихід з кризи з оновленням основного капіталу, що є матеріальною основою для цього, та переходом до нового технологічного укладу, а також з розвитком та вдосконаленням виробничих відносин.

Отже, на наш погляд, два поняття – “економічний розвиток” та “економічне зростання” потрібно розмежовувати, оскільки “економічний розвиток” глумачать як ширше поняття, оскільки він створює передумови (основу) для якісно нового економічного зростання та у часовому вимірі складається з економічного зростання, занепаду, депресії, кризи та піднесення тощо. Водночас економічне зростання характеризує кількісні, позитивні зміни в економіці та є однією зі стадій (етапів) економічного розвитку. Обгрунтовуючи цей висновок, доречно навести таке твердження: “Економічне зростання – це кількісне

вираження економічного розвитку, а економічний розвиток – якісне економічне зростання” [201, с. 39–40].

Головна сутність економічного зростання полягає у кількісному збільшенні економічних показників. Але в сучасних умовах зростання заради зростання не є виправданим. Інакше кажучи, досягнення стійких темпів зростання економічних показників має супроводжуватися підвищенням реального життєвого рівня населення, зменшенням диференціації за доходами, а також раціональним використанням природних копалин і збереженням навколишнього середовища.

Економічний розвиток безпосередньо позначається на суспільному добробуті. Якщо економічний розвиток прирівнюють до економічного зростання, то “ігнорується одна з найважливіших рис розвитку: підвищення добробуту всіх груп населення” [240, с. 89]. Економічне зростання може не привести до поліпшення умов життя населення [111, с. 23] та не може слугувати запорукою зростання добробуту людей [241], тоді як економічний розвиток супроводжується підвищенням добробуту населення [111, с. 23]. С. Кузнець стверджував, що “економічне зростання не самоціль, а лише засіб розвитку” [241], тобто рівень життя суспільства є одним із показників, які характеризують якісний рівень економічного розвитку країни. Група вітчизняних науковців (В.О. Гришкін [42], Н.М. Дєєва [48], І.О. Стебляк [234]) у своїх дослідженнях розробили теоретико-методологічні основи формування, оцінки та розвитку потенціалу соціалізаційного комплексу національного господарства і удосконалення організаційно-економічного механізму управління.

Враховуючи зв'язок між економічним розвитком та суспільним добробутом, в економічній літературі вживають термін “соціально-економічний розвиток” [8, с. 62; 121, с. 10]. Так, І.Г. Манцуров під “соціально-економічним розвитком” розуміє “складний процес, в якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами стагнації чи регресу” [121, с. 10].

Теоретичне узагальнення та типологію економічного розвитку національного господарства наведено на рис. 1.4.

Дослідження економічного розвитку національного господарства та його моделі уможливить вирішення таких проблем цивілізаційного розвитку: еволюція економічного розвитку національного господарства, що може проявлятися або в лінійності й неухильному прогресі, або в хвилеподібному циклічному розвитку (“економічна флуктуація”) та супроводжується біфуркаціями, порушенням рівноваги, перервами поступовості; ресурси, джерела та чинники розвитку національних господарств: агресивний економічний розвиток є безперспективним, оскільки природні та фінансові ресурси обмежені; моделі розвитку національного господарства відповідно до сучасних умов цивілізаційного розвитку.

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

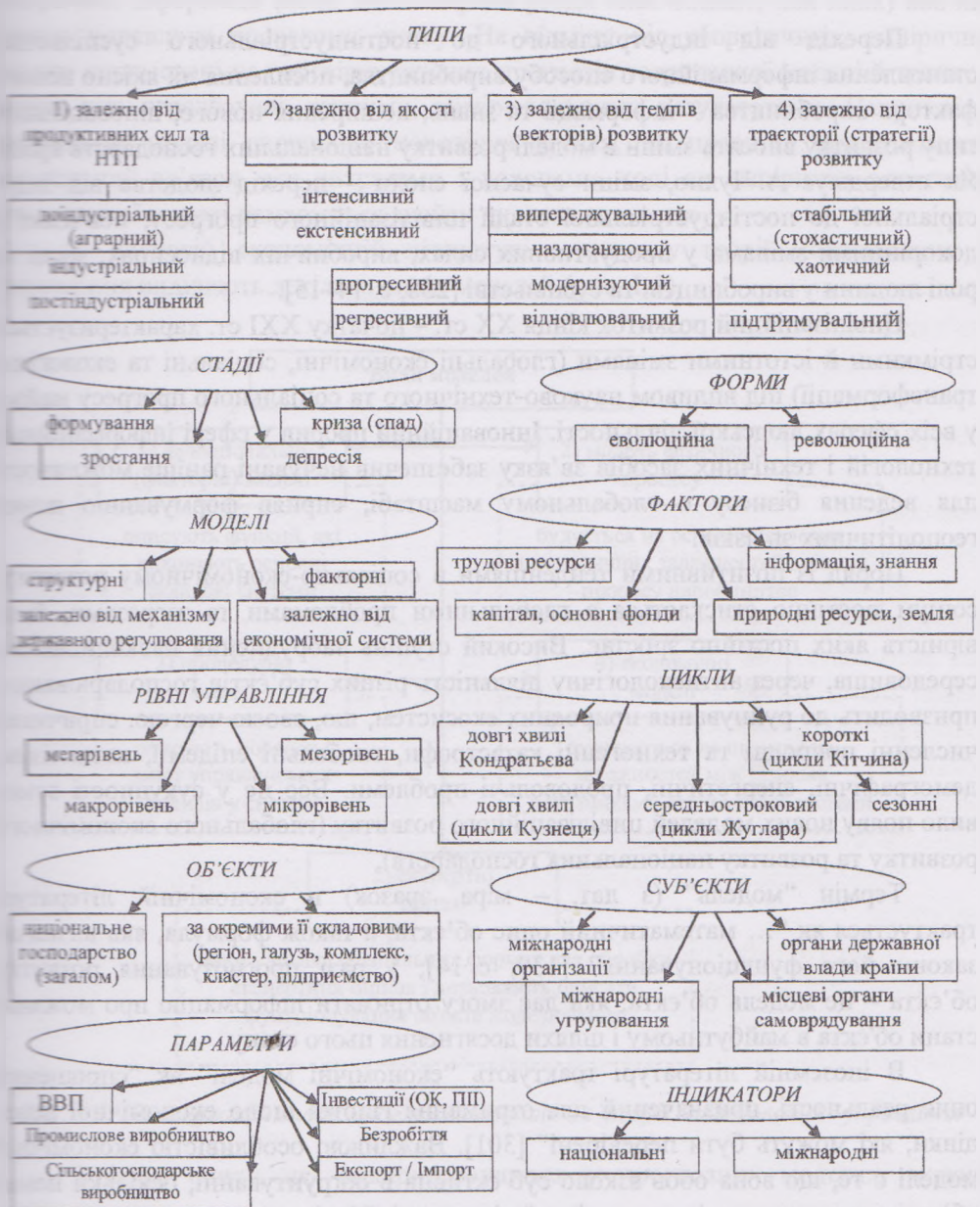

Рис. 1.4. Типологія розвитку національного господарства

1.2. Моделі економічного розвитку національного господарства

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, становлення інформаційного способу виробництва, посилення дії якісно нового фактора виробництва – інформації та знань, поширення нового, інноваційного типу розвитку вносять зміни в моделі розвитку національних господарств країн. Як стверджує А. Чухно, зміни сучасної епохи – перехід людства від індустріальної до постіндустріальної стадії цивілізаційного прогресу, пов'язані з докорінними змінами у продуктивних силах, виробничих відносинах, місці та ролі людини у виробництві та суспільстві [258, с. 14–15].

Цивілізаційний розвиток кінця XX ст. – початку XXI ст. характеризується стрімкими й істотними змінами (глобальні економічні, соціальні та екологічні трансформації) під впливом науково-технічного та соціального прогресу майже у всіх сферах людської діяльності. Інноваційний прорив у сфері інформаційних технологій і технічних засобів зв'язку забезпечив нечувані раніше можливості для ведення бізнесу в глобальному масштабі, сприяв формуванню нових геополітичних зв'язків.

Поряд із позитивними тенденціями в соціально-економічному розвитку, соціум постійно стискається з глобальними проблемами та загрозами, ймовірність яких постійно зростає. Високий ступінь забруднення навколишнього середовища, через антиекологічну діяльність різних суб'єктів господарювання, призводить до руйнування природних екосистем, що, своєю чергою, спричиняє численні природні та техногенні катастрофи, глобальні епідемії, катаклізми, демографічні, енергетичні, продовольчі проблеми. Все це у сукупності зумовило появу нових моделей цивілізаційного розвитку (глобального економічного розвитку та розвитку національних господарств).

Термін “модель” (з лат. – міра, зразок) в економічній літературі трактується як “... математичний опис об'єкта, а також формула, яка визначає закони його функціонування” [139, с. 14]; у разі прогнозування розвитку об'єкта – це модель об'єкта, яка дає змогу отримати інформацію про можливі стани об'єкта в майбутньому і шляхи досягнення цього стану.

В іноземній літературі трактують “економічні моделі” як “спрощений опис реальності, призначений для отримання гіпотез щодо економічної поведінки, які можуть бути перевірені” [301]. Важливою особливістю економічної моделі є те, що вона обов'язково суб'єктивна в обґрунтуванні, оскільки немає об'єктивних показників економічної діяльності. Різні економісти висловлюють різні судження про те, що потрібно, щоб пояснити їх інтерпретації реальності.

Виділяють два комплексні класи економічних моделей – теоретичні та емпіричні. Теоретичні моделі шукають обґрунтування гіпотези для перевірки наслідків економічної поведінки (наприклад, що агенти максимізують конкретні

(завдання) залежно від обмежень, які чітко визначені в моделі). Вони забезпечують якісні відповіді на конкретні питання, такі як наслідки асиметричної інформації (коли одна сторона угоди знає більше, ніж інша) або як управляти провалами ринку. На відміну від теоретичних, емпіричні моделі спрямовані на перевірку якісних прогнозів теоретичної моделі й трактування цих передбачень точними, вимірювальними результатами. Наприклад, теоретичні моделі споживчої поведінки агента, як правило, передбачають кількісний зв'язок між витратами і доходами, тоді як емпірична адаптація теоретичної моделі намагається знайти числове значення.

У науковій економічній літературі з погляду теорії моделювання і управління виділяють декілька видів моделей (рис. 1.5).

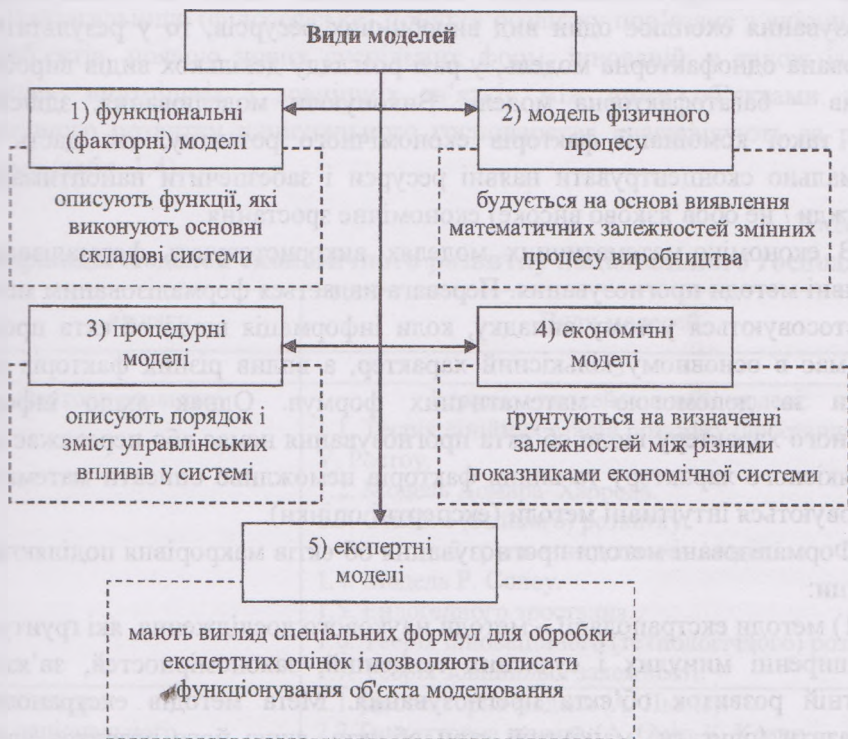

Рис. 1.5. Класифікація типів моделей відповідно до теорії моделювання і управління

З форм опису, які використовуються у прогнозних моделях, можна виділити такі:

- словесний опис – найпростіший спосіб, застосовуваний в експертних оцінках (сценарний прогноз);
- графічний опис – використовується на ранніх стадіях прогнозування (методи екстраполяції);

в) блок-схема, матриці-рішення (метод “дерево цілей”);
г) математичний опис у вигляді формул, математичних моделей (метод ковзної середньої), що описують теорію економічної поведінки.

Аналізування об’єкта прогнозування повинно проводитися з дотриманням таких методичних принципів: системності, природної специфічності, оптимізації опису, аналогічності, верифікації.

У дослідженні розвитку об’єктів макrorівня найпоширеніші факторні (функціональні) економіко-математичні моделі, які використовуються як теоретичні аналоги минулого та ймовірного майбутнього розвитку та виконують різні практичні функції (аналітичні, прогнозні, програмні). Суть факторних моделей економічного розвитку полягає у встановленні кількісних зв’язків між макроекономічними показниками. Якщо ж аналізування та прогнозування охоплює один вид виробничих ресурсів, то у результаті буде побудована однофакторна модель, у разі розгляду декількох видів виробничих ресурсів – багатофакторна модель. Виконуючи моделювання, здійснюють пошук такої комбінації факторів економічного розвитку, яка дасть змогу максимально сконцентрувати наявні ресурси і забезпечити найоптимальніше (не завжди / не обов’язково високе) економічне зростання.

В економіко-математичних моделях використовують формалізовані та інтуїтивні методи прогнозування. Перевага надається формалізованим методам, які застосовуються у тому випадку, коли інформація щодо об’єкта прогнозування має в основному кількісний характер, а вплив різних факторів можна описати за допомогою математичних формул. Однак якщо інформації кількісного характеру щодо об’єкта прогнозування немає або переважає інформація якісного характеру та вплив факторів неможливо описати математично, застосовуються інтуїтивні методи (експертні оцінки).

Формалізовані методи прогнозування об’єктів макrorівня поділяються на дві групи:

1) методи екстраполяції – методи наукового дослідження, які ґрунтуються на поширенні минулих і сучасних тенденцій, закономірностей, зв’язків на майбутній розвиток об’єкта прогнозування. Мета методів екстраполяції – відобразити (описати) майбутній стан об’єкта, якщо його розвиток здійснюватиметься з тією самою швидкістю або швидше, ніж у минулому. До методів екстраполяції належить метод ковзної середньої, метод експоненційного згладжування, метод найменших квадратів. Перевагою широкого застосування методів екстраполяції на практиці є те, що вони прості, дешеві й не потребують для розрахунків значної статистичної бази. Використання методів екстраполяції в економічних процесах передбачає два припущення: а) основні фактори, тенденції минулого зберуться у майбутньому; б) досліджуване явище розвивається за плавною траєкторією, яку можна виразити, описати математично;

2) методи моделювання розроблено та вперше використано для побудови прогнозів, пов'язаних з науково-технічним прогресом. До них належать методи інформаційного моделювання (патентний та публікаційний), статистичного моделювання, логічного моделювання (прогнозна аналогія, "дерево цілей"). У наш час ці методи все частіше застосовуються для прогнозування економічних процесів.

Отже, моделі розвитку національного господарства – економіко-математичний опис розвитку національного господарства, що дає змогу спрогнозувати, на підставі визначених тенденцій, майбутню траєкторію розвитку та окреслити шляхи її досягнення у вигляді формули, яка визначає закони його функціонування. Моделі розвитку національних господарств розкривають типові, суттєві риси парадигмального, субстанційного змісту, які не зазнають тимчасових кон'юнктурних коливань і порівняно сталі впродовж тривалого часу.

Найзагальніше (філософське) поняття розвитку пов'язане з якісними змінами об'єктів, появою нових суспільних форм, інновацій, а також із трансформацією внутрішніх і зовнішніх зв'язків між цими об'єктами. Моделі економічного розвитку національного господарства класифікують за різними ознаками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Класифікація моделей економічного розвитку національного господарства

№ з/п	Ознаки	Види моделей
1	2	3
1	Фактори розвитку	1 група – неокейнсіанські моделі: 1.1. Теорія лінійних стадій розвитку (зростання) У. Ростоу. 1.2. Модель Домара–Харрода. 1.3. Сталого (стійкого) розвитку. 2 група – неокласичні моделі: 1.4. Модель Р. Солоу. 1.5. Ендогенного зростання. 1.6. Теорія інноваційного (технологічного) розвитку. 1.7. Теорія зовнішньої залежності.
2	Сектори національного господарства	2.1. Двосекторна модель (А. Льюїс). 2.2. Трисекторна модель (А. Сміт, К. Кларк, Ж. Фурастьє). 2.3. П'ятисекторна модель (Д. Белл, В. Іноземцев, А. Чухно).
3	Вектори розвитку	3.1. Прогресивний розвиток. 3.2. Випереджувальний розвиток. 3.3. Наздоганяючий розвиток. 3.4. Регресивний (депресивний) розвиток. 3.5. Модернізуючий розвиток. 3.6. Відновлювальний розвиток. 3.7. Підтримувальний розвиток.

1	2	3
4	Механізм державного управління	4.1. Класичні моделі (класична модель ліберального капіталізму, класична ліберально-капіталістична модель, модель розвитку “Вашингтонський консенсус”): – економічний лібералізм; – монетаризм; – кейнсіанство (некейнсіанство); – інституціоналізм; – марксизм. 4.2. Новітні моделі (модель розвитку “Сеульський консенсус”).
5	Характер економічної системи	5.1. Капіталістичні моделі (ринкові): – англосаксонська неоліберальна модель (вільний ринковий); – соціально-демократичний капіталізм (корпоратизм, рейнська модель, континентальна європейська модель); – східноазійська модель (етатизм, азіатський девелопменталізм). 5.2. Соціалістична модель (адміністративна). 5.3. Змішана модель.

Розвиток національного господарства у наведеній класифікації моделей асоціюється з:

- циклічністю чи спрямованістю (лінійною або нелінійною) процесуальних змін;
- їх одно- або багатовекторністю (“факторністю” у теорії факторів);
- однозначністю (природно-історичною), детермінованістю розвитку або наявністю альтернатив;
- еволюційним чи стрибкоподібним (революційним) характером політико-економічних та соціокультурних змін;
- мірою їх “штучності” або “природності”.

За механізмом державного управління (економічна теорія):

- класичні моделі, що панували протягом останніх майже трьох століть [207, с. 81], всебічно описані в роботах А. Сміта, Дж. М. Кейнса, К. Маркса, М. Фрідмана та інших. Це так звані “класична модель ліберального капіталізму”, “класична ліберально-капіталістична модель”, модель розвитку “Вашингтонський консенсус”. Якщо пов’язати моделі з типами розвитку національного господарства, то класична ліберально-капіталістична модель розрахована на індустріальне суспільство. До класичних моделей належать економічний лібералізм; монетаризм; кейнсіанство (некейнсіанство); інституціоналізм; марксизм;

– модель розвитку “Сеульський консенсус”, що забезпечує ефективне функціонування сучасного постіндустріального суспільства.

За характером економічної системи, що виражає спосіб організації економічного життя суспільства та яку визначають, насамперед, відносини власності у суспільстві та господарський механізм, серед сучасних моделей економічного розвитку, притаманних країнам з найбільш розвинутою ринковою економікою, виділяють такі:

– англосаксонська неоліберальна модель / вільний ринковий капіталізм (США, Великобританія, Ірландія, Нова Зеландія), яка характеризується повним переведенням в економіці приватної власності окремих осіб, підприємств, фірм, банків, великих компаній, серйозним демонтажем ролі держави в економіці й практично необхідним втручанням її в господарські процеси. Економічний механізм повністю ґрунтується на цінах вільного ринку і факторів виробництва. Соціальна безпека людей досягається самоорганізацією учасників ринку;

– соціально-демократичний капіталізм / рейнська модель / континентальна європейська модель (континентальні країни Західної Європи, Канада, Австрія), яка подібна до попередньої, однак допускає більшу частку державної власності в економіці. Визнаючи високі соціальні витрати як неминучу ціну соціальної злагоди, така модель передбачає широке використання можливостей витрат держави для реалізації соціальної політики;

– східноазійська модель / етатизм / азійський девелопменталізм (Японія, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань), яка характеризується незначною часткою державної власності в економіці, однак високим ступенем впливу держави на економічні процеси (так званім інтервенціонізмом), існуванням культу лояльності до “своїх” корпорацій, безумовним пріоритетом національних інтересів над міжнародними.

В економічній літературі серед факторів розвитку розглядаються природні ресурси, людський потенціал та засоби виробництва. У концептуальному плані існують різні варіанти теорій факторів: від лінійної (однофакторної), до якої належить концепція економічного детермінізму в марксистській версії, технологічної теорії рівноправних факторів, що взаємодіють, М. Вебера, Г. Москі та М.М. Ковалевського, до моделей ендогенного зростання, сталого розвитку та інноваційного (технологічного) розвитку.

Світові тенденції розвитку національних господарств провідних країн – активне становлення постіндустріального суспільства змушують учених звертати увагу на підвищення ролі інноваційного (технологічного) фактора (теорія Й. Шумпетера – наукова праця “Теорія економічного розвитку”, 1911 р.) у сучасних суспільних перетвореннях. Системно підійшов до визначення факторів розвитку польський дослідник Г. Колодко, який стверджує, що знання,

винаходи та інновації мають для процесу розвитку основоположне значення, але самі по собі не є достатніми без цінностей (норми, звички, світогляд), політики (засіб вироблення управлінських рішень) та інститутів (суб'єкти управління) [91, с. 128].

Неокейнсіанські моделі економічного розвитку представлені науковими працями У. Ростоу, Домара – Харрода та Левіса, які найбільше враховують умови постіндустріального суспільства. Основоположними елементами цих моделей є циклічність економічного розвитку та важливість заощаджень, оскільки бідні країни страждають від низького рівня заощаджень і, ще гірше, втечі капіталу, що прирікає на низький рівень життя населення й інвестицій, і не забезпечує підвищення продуктивності через фінансову та політичну нестабільність.

Відповідно до концепції неокейнсіанської моделі імпульсом для виникнення циклічних коливань в економіці слугує автономне збільшення якоїнебудь складової автономного попиту. Зростання сукупного попиту, як впливає з кейнсіанської теорії, породжує мультиплікативний ефект, у результаті якого кінцевий приріст національного доходу перевищує початковий приріст сукупного попиту на величину, що дорівнює значенню мультиплікатора автономних витрат. Доти, доки економіка має вільні виробничі потужності, збільшення сукупного попиту задовольняється за рахунок залучення у виробництво вже наявних потужностей (чинників виробництва). У цьому випадку спостерігається лише одиничний імпульс, недостатній, проте, для виникнення циклічних коливань. Якщо ж на наявних виробничих потужностях задовольнити зростання сукупного попиту неможливо, то підприємці змушені здійснювати індуковані інвестиції для створення додаткових потужностей. У результаті виникає ефект взаємодії мультиплікатора й акселератора: приріст сукупного попиту викликає індуковані інвестиції, останні збільшують сукупний попит, що, своєю чергою, викликає нові індуковані інвестиції. Схематично процес взаємодії мультиплікатора-акселератора зображено на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Процес взаємодії мультиплікатора-акселератора в неокейнсіанських моделях

Модель лінійних стадій розвитку започаткував американський економіст В. Ростоу (Стадії економічного росту. Некомуністичний маніфест. 1960). Відповідно до цієї моделі будь-яка країна в процесі економічного зростання

Найменш органічного входження в загальноцивілізаційну систему господарських координат має поступово, послідовно пройти низку етапів: традиційне суспільство, визрівання передумов для стрибка, ривок до росту, перехід до технологічної зрілості, ера масового споживання (рис. 1.7).

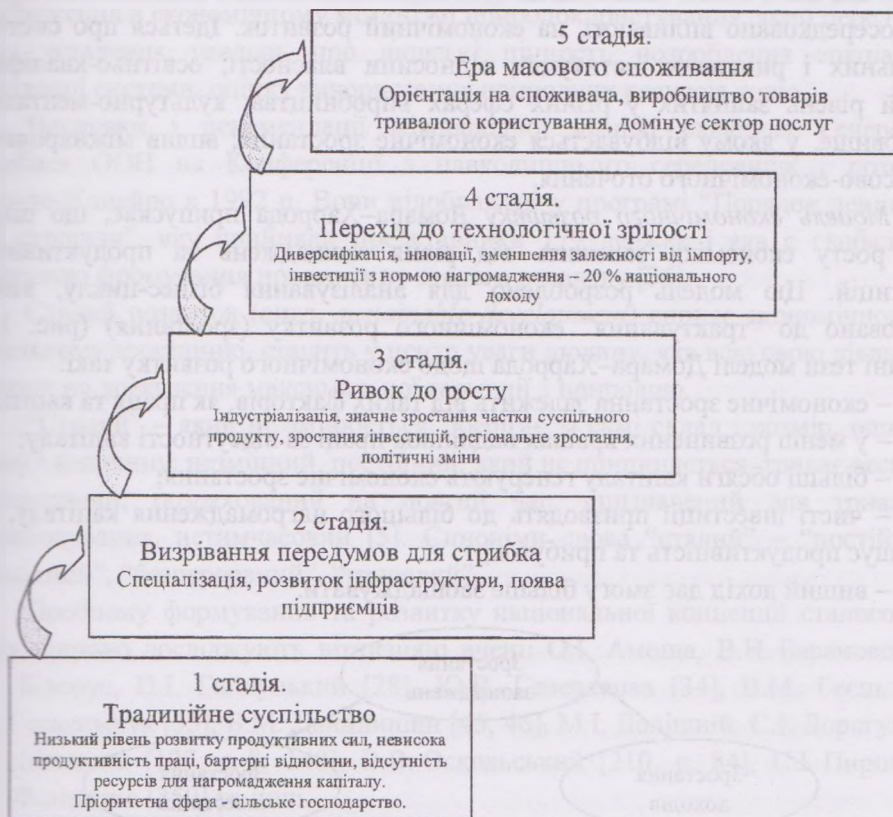

Рис. 1.7. Модель економічного розвитку національного господарства країни В. Ростоу

Ключовим елементом теорії В. Ростоу є нагромадження передумов для здійснення стрибка до самопідтримувального зростання за рахунок внутрішніх і зовнішніх заощаджень із метою досягнення критичної маси інвестицій і забезпечення на цій основі прискореного економічного зростання.

Так, для розвитку національних господарств найменш розвинених країн необхідно створювати умови для інвестування. Для інвестування третьої стадії розвитку за рахунок внутрішніх або іноземних коштів країна має обов'язково пройти другу стадію розвитку. Якщо інвестування відбувається на другій стадії розвитку, то це забезпечить швидке економічне зростання національного господарства країни. Отже, щоб забезпечити зростання, країна має заощаджувати та інвестувати певну частину ВВП.

Основним недоліком моделі (теорії) лінійного розвитку є вузький, спрощений підхід до проблем економічного зростання й розвитку. Вона є характерним прикладом економічного детермінізму саме тому, що абстрагується від цілої низки компонентів суспільно-економічних відносин, які прямо чи опосередковано впливають на економічний розвиток. Ідеться про систему суспільних і ринкових інституцій; відносини власності; освітньо-кваліфікаційний рівень зайнятих у різних сферах виробництва; культурно-ментальне середовище, у якому відбувається економічне зростання; вплив міжнародного фінансово-економічного оточення.

Модель економічного розвитку Домара–Харрода припускає, що швидкість росту економіки залежить від рівня заощаджень та продуктивності інвестицій. Цю модель розроблено для аналізування бізнес-циклу, відтак адаптовано до “трактування” економічного розвитку (зростання) (рис. 1.8). Основні тези моделі Домара–Харрода щодо економічного розвитку такі:

- економічне зростання залежить від таких факторів, як праця та капітал;
- у менш розвинених країнах надлишок праці за відсутності капіталу;
- більші обсяги капіталу генерують економічне зростання;
- чисті інвестиції призводять до більшого нагромадження капіталу, що підвищує продуктивність та прибуток;
- вищий дохід дає змогу більше заощаджувати.

Рис. 1.8. Модель економічного розвитку національного господарства країни Домара–Харрода

Модель Домара–Харрода математично доводить, що чим більшими є норми заощаджень та інвестицій, тим вищі темпи економічного зростання.

Модель сталого розвитку. У квітні 1987 р. Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) оприлюднила модель (концепцію) сталого розвитку [150] та сформулювала поняття “сталого розвитку” як “стратегію, реалізовану в такий спосіб, щоб рівною мірою забезпечити задоволення потреб у розвитку і збереженні навколишнього середовища як для

...ніх, так і для майбутніх поколінь” [5]. Суть концепції сталого розвитку згадується у забезпеченні такого економічного зростання, яке дає змогу гармонізувати відносини людина–природа та зберегти навколишнє природне середовище для нинішнього й майбутніх поколінь. Отже, ця концепція знаходить своє відображення в економічному механізмі природокористування, який передбачає усталені уявлення про людські цінності, розроблення спеціальної управлінської системи, оцінку використання природних ресурсів тощо.

Висновки і рекомендації міжнародної комісії схвалила Генеральна Асамблея ООН на Конференції з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Вони відображені у програмі “Порядок денний на ХХІ сторіччя”, яку прийняли представники 179 держав і яка є глобальною програмою формування нового типу сталого розвитку [36].

Сталий розвиток (англ. *sustainable development*) сприяє економічному та соціальному зростанню, ставить у центр уваги людину, яка всю свою діяльність спрямовує на досягнення максимальної гармонії з природою.

“Сталий” – який не змінюється, зберігає ті самі склад і розмір, однакові форми і величину; незмінний, постійний; який не припиняється, триває весь час, безперервний; розрахований на довгий час, призначений для тривалого функціонування, нетимчасовий [5]. Синоніми слова “сталий” – “постійний”, “визначений”, “безперервний”, “тривалий”.

Проблему формування та розвитку національної концепції сталого розвитку широко досліджують вітчизняні вчені: О.І. Амоша, В.Н. Барановський, О.Г. Білорус, П.І. Гайдуцький [28], Ю.В. Генералова [34], В.М. Гесць [60], З.В. Герасимчук [35], Б.М. Данилишин [45, 46], М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, Л.Г. Мельник [127, с. 8; 148], В.В. Оскольський [210, с. 84], С.І. Пирожков, А.С. Філіпенко [250] та інші.

Так, фундатор національної теорії “стійкого розвитку” Л.Г. Мельник [127, с. 8; 148] трактує його як перманентне відтворення так званого стану гомеостазу (динамічної рівноваги) з періодичною зміною його рівня, за якого відбувалося б постійне розв’язання суперечностей між внутрішніми компонентами системи, а зміна параметрів біосфери не виходила б за межі катастрофічних (фатальних) для системи трансформацій. Автор наголошує на коректності вживання терміна “стійкий розвиток”, а не “сталий розвиток”, зважаючи на філологічні аспекти та динамічну рівновагу: стійкість є саме тим рівноважним станом, що підтримує добробут людини та суспільного ладу за допомогою життєзабезпечувальних функцій природи як основи суспільного розвитку. Сстійкому розвитку, як зазначає Л.Г. Мельник, притаманні динамічна рівновага з періодичною зміною її рівня та еластичність.

Б.М. Данилишин наводить таке визначення “сталого розвитку”: “Процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення гарантованого задоволення потреб усіх членів суспільства за збереження й поетапного відтворення цілісності

навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами всіх поколінь” [46, с. 14]. Це трактування поняття “сталий розвиток” зафіксовано на національному рівні у Концепції сталого розвитку України в 1997 р.

Т.О. Савостенко трактує “сталий розвиток” як “розвиток, який здатний задовольнити потреби сучасного покоління людей, не наражаючи на ризик лишити майбутнє покоління спроможності задовольняти свої потреби” [51, с. 14]. Водночас економіка повинна забезпечувати людям задоволення їхніх потреб та законних бажань, але їх зростання не повинно виходити за межі екологічних можливостей екосфери.

В.В. Оскольський визначає “сталий розвиток” як розвиток суспільства, зростання валового внутрішнього продукту, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені економічні, екологічні та соціальні складові розвитку, коли техногенне навантаження не перевищуватиме можливостей навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими [210, с. 84].

А.С. Філіпенко розглядає сталий розвиток системи під кутом економічного зростання, соціального прогресу та захисту навколишнього природного середовища [250, с. 516].

Дослідивши сутність понять “розвиток” та “сталий”, В. Барановський наводить таке визначення: “сталий (гармонійний, збалансований) розвиток – розвиток, який забезпечує певний тип рівноваги, тобто баланс між його соціально-економічними та природними складовими, рівновага і збалансованість повинні лежати в основі такого розвитку регіонів” [5].

Сталий розвиток розглядається як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь [176].

Концепція сталого розвитку передбачає збалансоване вирішення економічних та соціальних завдань, проблем збереження сприятливого стану довкілля і природно-ресурсного потенціалу з метою задовольнити життєві потреби сучасного і майбутніх поколінь (рис. 1.9).

Отже, концепція сталого розвитку передбачає біоцентричний (антропоцентричний) варіант забезпечення життєвих потреб суспільства [5]. Сутність сталого розвитку передбачає його несумісність з проявами революційних, катастрофічних змін. Щодо факторів економічного розвитку, то відповідно до стратегії сталого розвитку вони активно і рівномірно розвиваються.

З організаційного погляду сталий розвиток економічної системи повинен задовольняти три головні умови, тобто бути:

- економічно заможним (viable) – покривати своє функціонування;
- екологічно сталим (sustainable) – підтримувати довгострокову здатність своїх екосистем;
- соціально сприятливим (desirable) – однаковою мірою задовольняти культурні, матеріальні та духовні потреби суспільства.

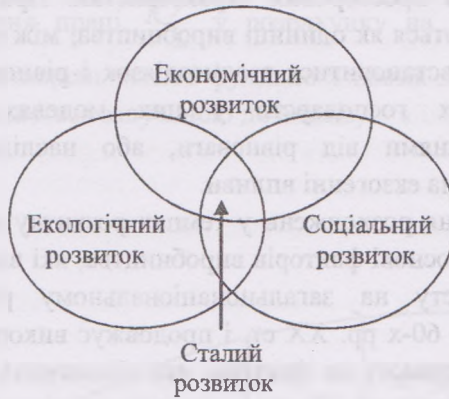

Рис. 1.9. Взаємозв'язок основних елементів сталого розвитку

Сьогодні ООН та Світовий банк активно впроваджують принципи сталого розвитку, за фінансової підтримки, в різних країнах світу. Так, за інформацією Світового банку [209], 4 жовтня 2011 р. затвердили нову стратегію партнерства з Боснії та Герцеговини в період 2012–2015 рр. Передбачено підтримання реформ у Боснії та Герцеговині в трьох напрямках: 1) економічний розвиток – підвищення конкурентоспроможності економіки Боснії та Герцеговини; 2) соціальний розвиток – соціальний захист і підтримка найуразливіших верств населення; 3) екологічний розвиток – стале використання природних ресурсів. Упродовж періоду реалізації стратегії Боснії та Герцеговині буде надана фінансова підтримка у розмірі 148 млн. дол США для реалізації інвестиційних проектів від Світового банку, а також Міжнародний банк реконструкції та розвитку для підтримки структурних реформ у країні виділить до 200 млн. дол США.

Сталий розвиток провідних країн світу досягається рівноцінним розвитком усіх трьох складових. Водночас, на наш погляд, первинною складовою сталого розвитку є саме економічний розвиток, який становить основу для збалансованого соціального та екологічного розвитку.

Неокласичні моделі економічного розвитку представлені роботами Р. Солоу, Н. Калдора, Е. Фелпса, Дж. Стигліца, Л. Пазинетті, Касса–Купманса–

Рассея, Ерроу – Д. Ромера, Р. Хола і Ч. Джонса та використовуються для окреслення довгострокових напрямів економічного зростання розвинених країн. Ці моделі наголошують на можливості нагромадження капіталу, тобто зростання капіталоозброєності праці й технічних змін, для визначення потенційного реального ВВП.

Моделі розвитку національного господарства неокласичного напрямку ґрунтуються на факторах, які визначають виробничий потенціал національних економік з додаванням просторових характеристик. При цьому національні господарства розглядаються як одиниці виробництва, між якими за допомогою ринків факторів може встановитися взаємозв'язок і рівновага. Нерівномірний розвиток національних господарств у цих моделях пояснюється або тимчасовими відхиленнями від рівноваги, або наслідком недосконалого управління у відповідь на екзогенні впливи.

Перші дослідження розходжень у темпах розвитку національних господарств проводилися на основі факторів виробництва, які використовуються для пояснення темпів росту на загальнонаціональному рівні. Такий підхід переважав до середини 60-х рр. XX ст. і продовжує використовуватися в наш час. Основну увагу звертають на фактори, які збільшують виробничий потенціал національних господарств. До них зараховують кількість і якість природних ресурсів, загальну чисельність і кваліфікацію трудових ресурсів, запаси капіталу і рівень технології.

Сильною стороною цих моделей є, по-перше, те, що вони дають можливість вирішити проблеми вирівнювання розвитку національних господарств, в умовах, коли недостатній розвиток фізичного капіталу може компенсуватися людським капіталом і навпаки, по-друге, визначення часу для подолання відстані, що відокремлює національне господарство від його стійкого стану [140, с. 151]. Такі оцінки допомагають державним органам влади і бізнесу приймати конкретні рішення для забезпечення стійкого розвитку національного господарства.

Модель економічного зростання Р.Солоу – неокласична модель економічного зростання. Її розробив у 50–60-х роки XX ст. лауреат Нобелівської премії Р. Солоу (рис. 1.10), вона дає змогу дослідити, як основні фактори виробництва – праця, капітал, технологічні зміни – впливають на динаміку обсягу виробництва, коли економічна система перебуває у рівноважному сталому стані. Перевагою моделі Солоу є розмежування цих факторів і поступове дослідження впливу кожного з них на процес довгострокового зростання національного доходу.

Основні передумови та позначення моделі Солоу:

– пропозиція товарів описується за допомогою відомої нам виробничої функції: $Y = f(K, L)$, яка характеризується постійним ефектом масштабу.

виробництва. Це означає, що коли обсяги ресурсів капіталу (K) і робочої сили (L) помножити на довільне додатне число (z), то й обсяг випуску зростає пропорційно до цього множника: $f(z \cdot K, z \cdot L) = z \cdot f(K, L)$. Якщо припустити, що $z = 1/L$, то виробнича функція матиме вигляд: $Y/L = f(K/L, L/L)$, або $y = f(k)$, де y – продуктивність праці Y/L у розрахунку на одного працівника, а k – капіталооснащення праці K/L у розрахунку на одного працівника. У результаті таких перетворень маємо функцію з двома змінними (y та k), хоча змінна (L) залишається залученою до аналізу;

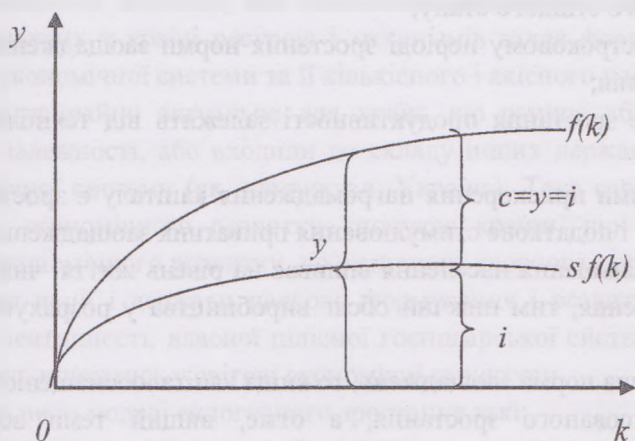

Рис. 1.10. Модель економічного зростання Р. Солоу

– виробнича функція є нелінійною, $y = f(k)$, і характеризується спадною граничною продуктивністю капіталу, тобто зі зростанням показника k графік виробничої функції стає все пологішим, а тому кожна наступна додаткова одиниця капіталу виробляє менше продукту порівняно з попередньою. Інакше кажучи, накопичення капіталу не завжди має сенс: може настати момент, коли додатковий капітал не сприятиме зростанню обсягів випуску;

– сукупний попит задається через характеристики споживання (c) та інвестицій (i) у розрахунку на одиницю праці: $y = c + i$, де $c = C/L$, а $i = I/L$. Враховуючи, що споживання є пропорційним до доходу і залежить від норми заощадження (s), тобто $c = (1-s) \cdot y$, отримуємо $y = (1-s) \cdot y + i$. Звідки: $s \cdot y = i \Rightarrow i = s \cdot f(k)$. В умовах рівноваги інвестиції дорівнюють заощадженням і

є пропорційними до доходу. Чим більший показник k , тим більшими будуть обсяг виробництва $f(k)$ й інвестиції i .

“Золоте правило” Р. Солоу полягає в тому, що критерієм для визначення норми заощаджень повинна бути максимізація добробуту суспільства, тобто якнайбільше споживання (C). “Золоте правило” виконується за умови, що граничний продукт капіталу дорівнює його вибуттю (амортизації – σ): $MPK = \sigma$.

З моделі Р. Солоу випливає:

1) норма заощаджень в економіці визначає розмір запасу капіталу і обсяг виробництва, тобто чим вища норма заощаджень, тим вищі капіталооснащеність і продуктивність;

2) зростання норми заощаджень викликає період швидкого зростання та досягнення нового стійкого стану;

3) у довгостроковому періоді зростання норми заощадження не впливає на темпи зростання;

4) тривале зростання продуктивності залежить від технологічного прогресу;

5) способами прискорення нагромадження капіталу є зростання державних заощаджень і податкове стимулювання приватних заощаджень;

6) темп збільшення населення впливає на рівень життя: чим вищий темп зростання населення, тим нижчий обсяг виробництва у розрахунку на одного працівника;

7) що більша норма заощаджень, то вища капіталооснащеність працівника у стані збалансованого зростання, а отже, вищий темп збалансованого зростання [118, с. 117].

Модель економічного зростання Солоу розроблено для закритої економіки, в якій внутрішні інвестиції дорівнюють внутрішнім заощадженням, а міжнародна торгівля відсутня. Однак цю модель можна адаптувати для відкритої економіки. Вивченням та виправленням зазначених недоліків і обмежень моделі Р. Солоу займається сучасна теорія економічного зростання, яка почала розвиватися на початку 70-х рр. ХХ ст. і побудована на емпіричному аналізі факторів економічного зростання.

Модель ендогенного зростання належить до групи нових моделей зростання економіки країни та розроблена для вирішення гострих економічних проблем у країнах, що розвиваються, зважаючи на недосконалість неокласичної концепції вільного ринку.

Ця модель пов'язує процес зростання з усіма можливими якісними й кількісними факторами: ресурсними, інституційними, міжнародними тощо. Прикладами таких факторів є: частка робочої сили з початковою чи середньою освітою (характеристика якості трудових ресурсів), частка військових витрат у

як характеристика структури розподілу ресурсів), середньодушове споживання алкоголю (як характеристика трудової та соціальної мотивації), кількість міжособистісних конфліктів (як характеристика суспільної та політичної стабільності) тощо. Така модель враховує інвестиції в людський капітал, наукові дослідження і це зможе описати динаміку зміни технології, замість того, щоб задавати її заздалегідь.

Нова модель ендегенного зростання схожі на неокласичні моделі, головна особливість полягає в орієнтації насамперед на внутрішні чинники й механізми господарського розвитку, які в сукупності здатні забезпечити саморозвиток і становлення цілісних національних економічних систем, створити необхідні стартові умови економічного зростання і підтримувати його оптимальні темпи у довгостроковій перспективі. Важлива роль при цьому відводиться активній економічній політиці, яка покликана сприяти максимальному залученню усіх наявних у країні ресурсів і механізмів задля формування власної національної економічної системи та її кількісного і якісного удосконалення. Це питання надзвичайно актуальне для країн, що раніше або перебували в економічній залежності, або входили до складу інших держав, були часткою чужої економічної системи (як, наприклад, Україна). Така своєрідна мобілізаційна модель економічного розвитку спонукає країни, що стали на шлях прискореного економічного розвитку, до активного творчого пошуку, до згуртування усіх сил нації і держави навколо формування і розвитку національної економічної ідентичності, власної цілісної господарської системи, що здатна з часом органічно вписатись у світові економічні структури.

Відмінні риси моделі ендегенного зростання такі:

- не визнається неокласичний постулат про граничну продуктивність капіталу;
- увага зосереджена на можливостях вилучення ефекту масштабу в межах будь-якої економічної системи;
- модифікується значення технічного прогресу;
- розглядається вплив зовнішніх чинників на рентабельність капіталовкладень в умовах посилення транснаціоналізації та глобалізації економічного розвитку.

Підкреслюючи роль заощаджень для прискореного розвитку країн, що згадуються, теорія ендегенного зростання робить висновки, що суперечать традиційній теорії, зокрема:

- за відсутності зовнішньоекономічних зв'язків неможливе будь-яке визрівання темпів зростання між країнами: вони залишаються незмінними та визначаються від норми заощадження і розвитку техніки в певній країні;
- не існує тенденцій до зближення доходів на душу населення у багатих і бідних країнах з однаковою нормою внутрішніх заощаджень.

В умовах глобалізації синхронізуються цикли зростання. Відмінності структури економік різних країн призводять до того, що у разі незначних циклічних коливань у потужніших економіках у країнах зі слабким внутрішнім ринком і недиверсифікованим зовнішнім сектором виникають коливання значно більшої амплітуди або відбуваються структурні зрушення.

Модель економічного розвитку національного господарства представників неокласичної школи Р. Хола і Ч. Джонса, поряд із традиційними факторами економічного росту – фізичним і людським капіталом, працею, землею, природними ресурсами, враховує ще й вплив соціальних, інституціональних, політичних факторів, а також географічне положення. На їхню думку, соціальна інфраструктура національного господарства істотно впливає на економічний розвиток. Зростання виробництва, виробнича активність і нагромадження капіталу стимулюються інфраструктурою, що спонукає до впровадження нових технологій, підвищення якості виробництва. Але соціально-економічне середовище може гальмувати економічний розвиток, створюючи, наприклад, умови для корупції. Якщо виробник не захищений від корупції, то він змушений витрачати частину своїх засобів на захист від поборів. Це фактично нагадує додатковий податок на виробництво, що надходить у тіньовий сектор економіки.

Г. Мюрдаль на прикладі багатьох країн показав, як за допомогою спеціалізації та ефекту масштабу незначні переваги території згодом можуть зрости. Поширення цього ефекту на регіони і наявність переваг у певних місцевостях, центрів (полісів) росту призводять до прискорення їхнього розвитку та збільшення відставання малорозвинених регіонів. На цій підставі вчений робить висновок, що зростання економіки відбувається нерівномірно, а рівні економічного розвитку територій не зближуються. Водночас можливе деяке їхнє вирівнювання.

У теорії “прямого і зворотного зв’язку” А. Хіршмана зростання економіки в країні в умовах нестачі ресурсів відбувається незбалансовано. Дослідник підтримав теорію “незбалансованого росту”, в умовах якого, одночасно, з’являється стимул для мобілізації потенційних резервів у інтересах розвитку. А. Хіршман теж доходить висновку, що просторове зростання економіки в країні відбувається нерівномірно, у результаті рівні економічного розвитку територій зближуються, але не вирівнюються.

Широке визнання одержала теорія полісів росту, основана на концепції інновацій Й. Шумпетера, яку запропонував французький економіст Ф. Перру. В її основу покладено уявлення про провідну роль галузевої структури економіки, і передусім, галузей, що лідирують та створюють нові товари і послуги. Вона розвиває теорію центральних місць В. Кристаллера, використовуючи сучасніші досягнення економічної науки (зокрема, метод “витрати – випуск” В. Леонтьєва).

Водночас ця теорія багато в чому збігається з теорією виробничо-центральних комплексів М.М. Колосовського. Центри й ареали економічного зростання, де розміщуються підприємства галузей-лідерів, стають полюсами локалізації факторів виробництва, оскільки забезпечують найефективніше їхнє використання. Це приводить до концентрації підприємств і формування полюсів економічного росту.

“Полюс росту” Ф. Перру має три основних компоненти:

1) провідну галузь, галузь-рушій з потужним потенціалом росту і високою здатністю до нововведень, інакше кажучи, галузь з великим мультиплікаційним ефектом;

2) групу галузей місцевого значення, що пов’язані через систему відносин типу “витрати–випуск”. Ці відносини слугують засобом поширення ефекту провідної галузі на всю економіку;

3) просторову агломерацію виробництва, що забезпечує підприємствам використання “зовнішньої економії”.

Виникає серія взаємозалежних ефектів, яка за сприятливих умов здатна змінити економічний простір регіонів. “Полюс росту” – це своєрідний генезис нововведень, але тільки їхня дифузія забезпечує вагомий економічний ефект.

Однак Ф. Перру вважає, що визначальна роль у створенні “полюсів росту” і “каналів” поширення зумовлених ними ефектів належить державі, яка повинна гармонізувати розвиток, зменшити або звести до прийнятних масштабів неоднорідність або нерівномірність галузей і регіонів у економіці. Він пропонує вести політику гармонізованого росту, яка на основі ефективного планування забезпечує сполучення інтересів макроєдиниць, державних регіонів і соціальних груп.

Теорія “полюсів росту” розвинена в роботах Ж.-Р. Будвіля. У сучасному вигляді ця концепція стверджує, що зростання виробництва не відбувається рівномірно у всіх галузях господарства – завжди можна виділити динамічні, так звані пропульсивні галузі. Вони є стимулом для розвитку всієї економіки, своєрідними “полюсами розвитку”. Через систему відносин типу “витрати–випуск” В. Леонтьєва ефект нововведення передається на всю економіку. Процес концентрації виробництва зосереджує галузі в певній точці (районі) – центрі (полюсі) росту”. Ж.-Р. Будвіль запропонував їхню ієрархію, за типом запропонованої В.Кристаллером теорії центральних місць [140, с. 236–237].

Ж.-Р. Будвіль виділяє “полюси росту” таких видів: дрібні й класичні міста, що спеціалізуються на галузях третинного сектору та обслуговують переважно сільську місцевість; промислові міста середнього розміру з диверсифікованою структурою господарства, що розвиваються за рахунок зовнішніх впливів; великі міські агломерації, в які входять пропульсивні галузі та які характеризуються автономністю росту; полюси інтеграції, що охоплюють

кілька міських систем і визначають всю еволюцію просторових структур. Він підкреслює також, що автономний ріст властивий лише верхнім ієрархічним рівням центральних місць, тоді як ріст низових територіальних структур визначається механізмами дифузії нововведень.

Ця теорія розвинена у роботах П. Потье про осі розвитку. Її центральна ідея полягає в тому, що території, які розташовані між полюсами росту та забезпечують транспортний зв'язок, одержують додаткові імпульси росту завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновацій, розвитку інфраструктури. Тому вони перетворюються на осі (коридори) розвитку, що визначають разом з “полюсами росту” просторовий каркас економічного росту великого регіону або країни [140, с. 187].

Концепцію “полюсів росту” покладено в основу регіональних програм багатьох країн (наприклад, ЄС). Створення полюсів і центрів розвитку мало на меті активізацію економічної діяльності у відсталих периферійних районах.

Секторні моделі національного господарства (секторна теорія, теорія структурних трансформацій) стали базовими для індустріального суспільства загалом. Вони відбивають історичний процес переходу в глобальному масштабі від доіндустріального (аграрного) до постіндустріального суспільства. Моделі структурних трансформацій розробили А. Сміт, А. Льюїс, В. Іноземцев, Д. Белл.

Структурна модель національного господарства А. Льюїса є найпростішою серед відомих секторних моделей розвитку національного господарства. Автор вважав, що більшість найменш розвинених країни мають двосекторні національні господарства (рис. 1.11):

- традиційний сільськогосподарський сектор забезпечує природними засобами до існування та характеризується низькою продуктивністю, низькими доходами, низьким рівнем заощаджень і високим рівнем неповної зайнятості;
- промисловий сектор характеризується високим технологічним рівнем з високим рівнем інвестицій та зайнятістю міського населення.

А. Льюїс припустив, що сучасний промисловий сектор залучатиме робітників з сільських районів:

- промислові підприємства або приватної, або державної форми власності можуть запропонувати зарплату, яка гарантувала б кращу якість життя, ніж у сільській місцевості;
- рівень продуктивності праці у традиційних сільськогосподарських районах був настільки низький, що населення працездатного віку покидало сільські райони через відсутність засобів до існування;
- кількість продовольства, доступного для інших жителів, збільшуватиметься у міру зростання кількості продовольства, що може бути розподілене між меншою кількістю людей. Це може генерувати надлишки, які можна продати, отримавши дохід.

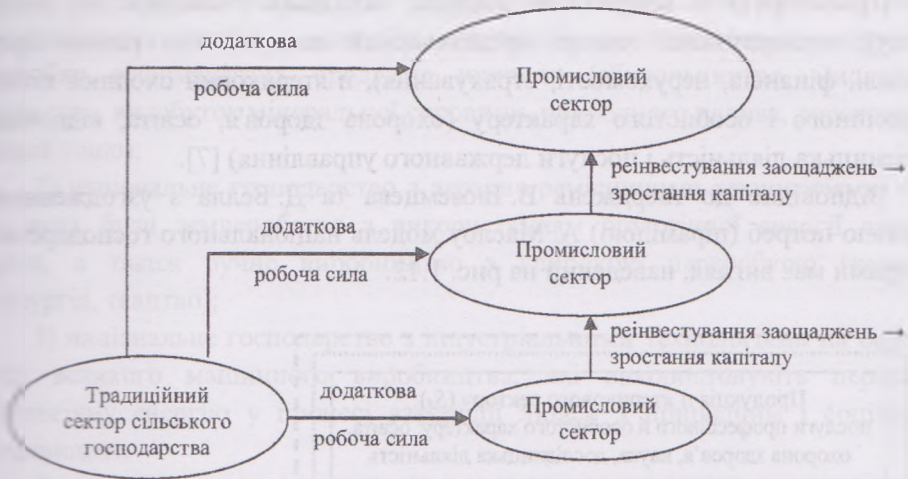

Рис. 1.11. Структурна модель економічного розвитку національного господарства країни А. Льюїса

У населення, що виїхало із сільської місцевості до міста заробити, доходи зростають:

- вищі доходи стимулюють, як відомо, збільшення заощаджень;
- підвищені заощадження приводять до зростання інвестицій;
- збільшення інвестицій означає більше капіталу і підвищення продуктивності в промисловому секторі, зростання заробітної плати, більше стимулів для переходу від низької продуктивності сільського господарства до високої продуктивності промисловості.

А. Сміт навів галузеву модель розвитку національного господарства: сільське господарство, комерційне суспільство. Під впливом постіндустріальної трансформації змінюється структура національного господарства за секторами [78, с. 43], оскільки у результаті поглиблення цього процесу відбувається диференціація сфери послуг. В. Іноземцев зазначає: "Якщо на зорі індустріальної ери вони були представлені, перш за все, транспортом, комунальним господарством і деякими іншими галузями, пов'язаними з наданням послуг руху товарів і дедалі більшими потребами матеріального виробництва в допоміжних процесах, то надалі та, що економізує суспільство, викликала необхідність швидкого прогресу торгівлі, а зі становленням постіндустріального суспільства особливо важливу роль починають відігравати послуги професійного (охорона здоров'я, освіта), особистого (туризм, спорт, театри, кіно, оренда житла тощо) і ділового характеру" [79]. З урахуванням цього Д. Белл розробив класифікацію нематеріального виробництва (послуг) за секторами: третинний сектор, представлений послугами матеріального харак-

теру (транспортні й комунальні послуги, складське господарство, послуги зв'язку); четвертинний сектор, представлений послугами в різних сферах (торгівлі, фінансів, нерухомості, страхування); п'ятериковий охоплює послуги професійного і особистого характеру (охорона здоров'я, освіта, відпочинок, дослідницька діяльність і послуги державного управління) [7].

Відповідно до тверджень В. Іноземцева та Д. Белла з узгодженням із ієрархією потреб (пірамідою) А. Маслоу модель національного господарства за секторами має вигляд, наведений на рис. 1.12.

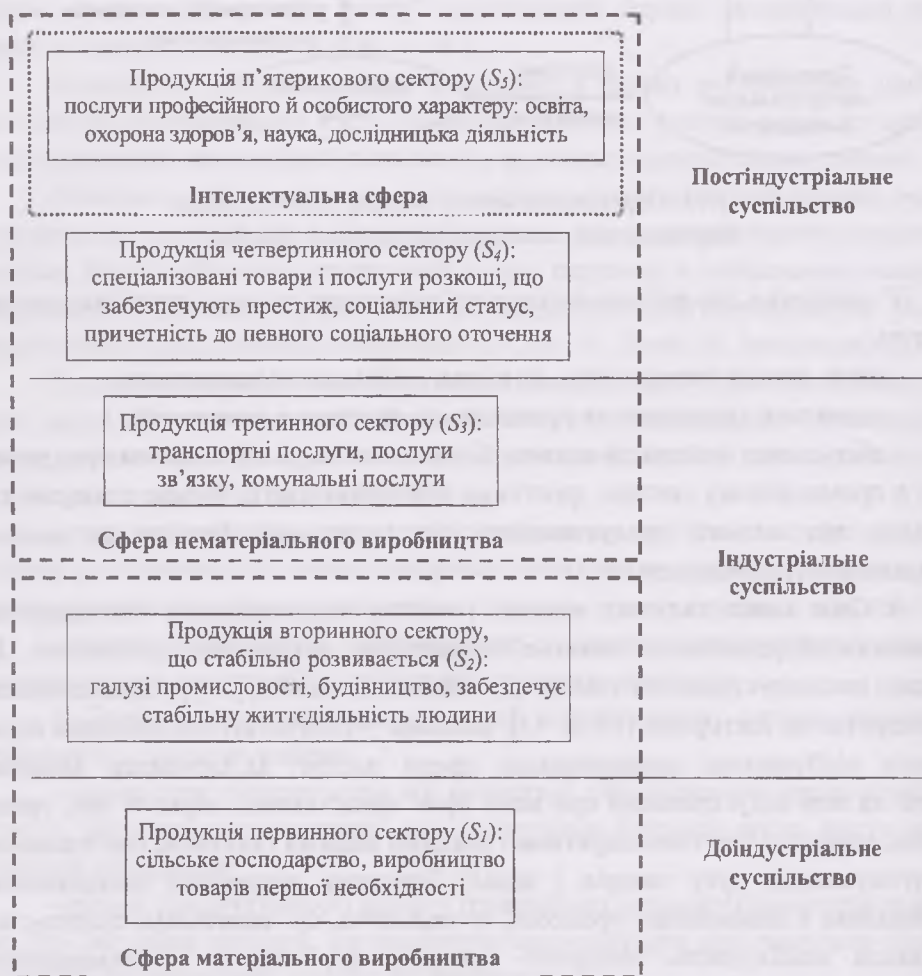

Рис. 1.12. Секторна модель національного господарства

А.С. Філіпенко [218, с. 70–71] наводить сучасну класифікацію національних господарств відповідно до пріоритетних галузей:

1) національне господарство з добувними технологіями, тобто з переважним використанням засобів і способів вилучення, переміщення та неглибокої переробки різноманітних продуктів природи (збиральництво, мисливство, рибальство, видобуток мінеральної сировини, природного палива, дорогоцінних металів тощо);

2) національне господарство з аграрно-ремісничими технологіями, основними видами були землеробство з використанням біологічної енергії людей і тварин, а також ручне виробництво з глибокою переробкою (кераміка, текстиль, ткацтво);

3) національне господарство з індустріальними технологіями на базі розвинутого машинного виробництва, які використовують переважно викопну енергію у процесі взаємодії людей з природним і соціальним середовищем;

4) національне господарство із сервісними технологіями, що характеризуються дематеріалізацією виробництва, переважанням послуг у структурі національного багатства.

Основою постіндустріальної економіки становлять галузі, що виробляють продукти з високою питомою вагою інтелектуального продукту, в ній активно використовуються нововведення, у зв'язку з чим виділяється клас працівників, які активно використовують свої інтелектуальні здібності. У такій економіці інформація стає ресурсом, що зумовлює спрямованість і динаміку розвитку виробництва, що визначає її як основний обмежувальний чинник виробництва національної економічної системи. М.В. Ляхович [116], здійснивши кореляційний аналіз економічного розвитку країн залежно від рівня розвитку інформаційної структури, робить такі висновки:

– економічний розвиток істотно пов'язаний з розвитком інформаційної структури;

– вплив інформаційних технологій найбільший у країнах з високим рівнем доходів;

– бурхливий науково-технічний розвиток поглиблює розрив між країнами з високим і низьким рівнями доходів;

– країнам з низьким та середнім рівнем доходів потрібно вживати заходів посилення інформатизації;

– вплив рівня забезпеченості стаціонарним зв'язком поступово зменшується та зростає вплив міжнародного інтернет-трафіку.

Сучасні неокласичні та неокейнсіанські моделі, враховуючи екзогенні та ендогенні умови економічного розвитку національного господарства, серед яких, які визначають та стимулюють економічний розвиток за умов постіндустріального суспільства, виділяють інвестиції, а не лише людський капітал та технологічний фактор.

Розділ 2

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В ПАРАДИГМІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Постіндустріальне суспільство як вектор економічного розвитку національного господарства країни

Національні господарства країн світу та суспільство постійно, безперервно та поступально розвиваються. В економічній теорії класифікація економічних систем здійснюється за технологічним принципом та формами власності.

Технологічний принцип дає змогу відобразити розвиток продуктивних сил (факторів виробництва), розкрити структуру сучасного світу за рівнем економічного розвитку та розробити програму подолання надмірного розриву в його рівнях. Сьогодні за технологічним принципом (техніко-технологічними критеріями) [152, с. 17; 260, с. 5] виокремлюють три типи економічного розвитку (цивілізаційного розвитку): доіндустріальний (аграрний), індустріальний та постіндустріальний.

За формами власності виділяють також три типи країн: розвинені капіталістичні країни, країни, що розвиваються, та соціалістичні країни. Однак така типологія країн світу за сучасних умов є застарілою та не відповідає дійсності.

Наприкінці XIX ст. американський етнограф, історик і археолог Л. Морган (1818–1881) і німецький економіст Ф. Енгельс (1820–1895) розробили культурно-історичну періодизацію суспільно-економічного розвитку людства, за якою людське суспільство у розвитку пройшло три історичні епохи: дикість, варварство, цивілізацію. Наведена періодизація є прикладом пошуку певних закономірностей, зумовлених визначальними для кожного періоду чинниками прогресу в сферах суспільних відносин та продуктивних сил.

Зміна типу економічного розвитку супроводжується також зміною економічної сутності [152, с. 21], трансформацією економічних законів та економічної думки, формуванням парадигми “нової економіки”. Р.С. Гринберг стверджує, що “сучасна економічна наука потребує революційної зміни парадигми, переходу від методів “здорового глузду” до нового теоретичного обґрунтування змішаної економіки як поєднання ринку з різноманітними формами державного втручання, що пояснюють аномалії, які існують в ортодоксальній теорії” [91, с. 18]. Однак, незважаючи на очевидність такої думки, автори монографії “Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки” [138] висловлюють власне бачення щодо змін економічних законів. Так, вони

... вказують, що “у процесі ... структурних змін відбудеться глибокий перелом в економіці, але не в економічній теорії” [138, с. 26].

Вітчизняні вчені на чолі з В.В. Оскольським визначають “нову економіку” не лише належним чином врегульовані та прогнозовані ринкові відносини, а й забезпечення ринку, державного регулювання та соціальної стабільності” [210, с. 10]. За їх твердженням, саме таку “нову економіку” – нове інформаційне суспільство, яке здатне винаходити і використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення, прагне побудувати кожна розвинена країна.

Але як можуть існувати “нові” галузі та фактори виробництва в межах “старих” економічних законів та залежностей? Саме технологічний принцип, а не форми власності, визначає розвиток виробничих відносин, зокрема форми власності [260, с. 6], та характеризує чітку картину сучасного світу.

Найдавнішою класифікацією систем суспільного устрою залежно від технологічної домінанти є система, яку розробив американський вчений Д. Белл [7]. Згідно з нею, виділено три типи суспільства відносно до основної продуктивної сили: доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство. Науковий підхід Д. Белла зосереджує увагу на елементах, які характеризують спосіб розвитку суспільства і є джерелом підвищення продуктивності виробничого процесу та формують спосіб прояву структурного детермінованого принципу функціонування суспільства. За словами Д. Белла, основною силою в доіндустріальному суспільстві були ноги, в індустріальному – руки, а в постіндустріальному – голова [7].

Генезис типології економічного розвитку та еволюції продуктивних сил за технологічним принципом відображено на рис. 2.1.

Для доіндустріального (аграрного) типу економічного розвитку основною (визначальною) продуктивною силою (засобом виробництва) була земля та сільськогосподарська сфера – сільське господарство, лісництво і рибальство.

В економічній теорії засади аграрного типу економічного розвитку вперше дослідили представники школи фізіократів. Так, Ф. Кене в XVIII ст. запропонував “Tableau economique” – макроекономічну модель господарського циклообігу, основу на “природному порядку”, яка відображала економічну взаємозалежність основних класів французького суспільства:

- 1) продуктивний клас – селянство, яке належало до орендарів землі, власником якої був феодальний клас;
- 2) заможний клас представлений феодальним класом земельних власників – дворянства;
- 3) безплідний клас – до нього належали люди, зайняті в промисловості, торгівлі, ремісництві.

Згодом основні положення аграрного типу економічного розвитку знайшли відображення у класичній школі.

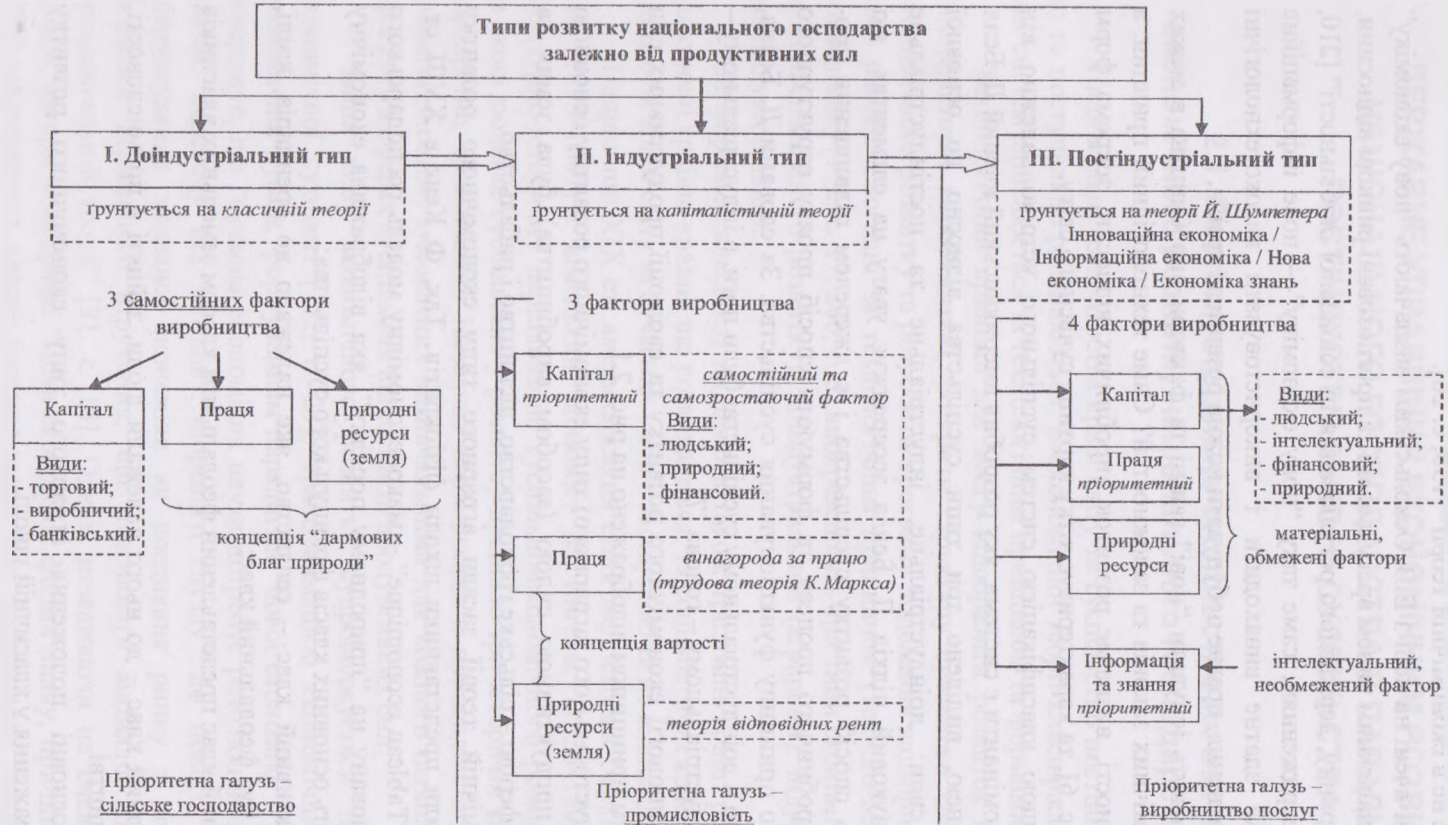

Рис. 2.1. Типологія розвитку національного господарства відповідно до еволюції продуктивних сил

Для індустріального типу економічного розвитку основними засобами були створені людьми індустріальні засоби виробництва (капітал), а головною галуззю – промисловість (добувна промисловість). З переходом до індустріального типу розвитку трансформувалась економічна теорія й особливості індустріального розвитку були розкриті у капіталістичній теорії.

Звичайною ознакою індустріального суспільства, порівняно з доіндустріальним, за дослідженнями Дж. Мокіра [298], є відділення виробництва або виробничої одиниці (господарства) від домогосподарства.

У цей період бурхливо зростають продуктивні сили. Це пов'язано з технічною революцією, спричиненою стрімким технічним прогресом і освоєнням висококонцентрованих джерел енергії – вугілля, газу та нафти. У цей час продуктивні сили вступають в протиріччя з виробничими відносинами, що вирішується переходом від феодального способу виробництва до капіталістичного.

Індустріальне суспільство будується переважно на застосуванні природних та матеріальних ресурсів, які у процесі виробництва перетворюються на вироблену продукцію. Однією із найважливіших ознак природних та матеріальних ресурсів є їх вичерпність – ресурс витрачається і зменшується у процесі його використання [121, с. 34].

У період становлення індустріального суспільства формується база індустріальної економіки, тобто будують заводи і оснащують їх механічним обладнанням. Результатом процесу індустріалізації стали значні успіхи у сфері масового виробництва матеріальних благ, що задовольняють основні потреби людини. У міру задоволення життєво необхідних потреб людини стають усе більш затребуваними диференційовані товари і послуги, які виробляють і надають дрібні підприємства. Їх споживачами є окремі особи, середні та великі підприємства, а виробниками є винахідники, інженери, консультанти, брокери, майстри художніх промислів, ті, хто надає інтелектуальні побутові послуги тощо. Збільшується кількість малих, родинних та індивідуальних підприємств, а також творчих підприємств, розмір яких не перевищує розмірів родинного підприємства.

А.С. Філіпенко [218, с. 11] стверджує, що активний розвиток індустріального суспільства призвів до негативних наслідків для національних господарств:

- необмежене, безсистемне і безконтрольне використання природних багатств, максимізація економічного зростання, а не його оптимізація;
- відпорядкування сучасного способу праці минулому, тобто цілковита відокремленість людини від машинної праці;
- домінування технократичних поглядів у соціально-економічному розвитку;

– накладення, взаємопереплетення цивілізаційних суперечностей різного рівня, в умовах яких державні та регіональні суперечності не можуть подолати впливу глобальних процесів без радикальної перебудови глобальної системи політичних і економічних відносин.

Постійний цивілізаційний розвиток є неупинним, дедалі виразніше проявляються ознаки постіндустріального суспільства. Термін “постіндустріалізація” упровадив у науковий обіг на початку ХХ ст. учений А. Кумарасвамі [78, с. 36], який спеціалізувався на доіндустріальному розвитку азіатських країн. У сучасному значенні цей термін вперше вжито в кінці 1950-х років, а широке визнання концепція постіндустріального суспільства здобула завдяки роботам професора Гарвардського університету Д. Бела, зокрема, після виходу в 1973 р. його книги “Грядуще постіндустріальне суспільство” [7].

Перехід до постіндустріального суспільства вносить кардинальні зміни в розуміння рушійних чинників цього процесу та його продукту. Чинники постіндустріального суспільства, як стверджує Н.Л. Савицька [212, с. 21], не вкладаються в традиційне розуміння суспільного відтворення як лінійного процесу виробництва, розподілу, обміну та споживання сукупного продукту на основі поділу праці, ринкового обміну його продуктами та приватної власності на засоби виробництва.

Віками люди використовували три фактори виробництва: землю (природні ресурси), капітал і працю. У новому – постіндустріальному суспільстві перші місця виходять якісно нові виробничі ресурси – інформація і знання, виробництво яких є джерелом сучасного економічного зростання, а спосіб виробництва та життя ґрунтується на розвитку потенціалу людини. Якщо звані три фактори мають (хоч і різною мірою) обмежений характер, інформація і знання необмежені. Матеріальні блага у процесі споживання зникають, а інформація і знання – зростають. Отже, носій нового ресурсу інформації і знання – інтелектуальний капітал – не виснажується, а зростає, знання стають загальносуспільним надбанням.

ХХ ст. стало початком нової – постіндустріальної епохи, серед відмінних рис якої – швидкий науково-технічний прогрес, радикальні зміни структури суспільного багатства і зайнятості, задоволення основних потреб більшої частини жителів розвинених країн Заходу завдяки досягнутому виробничому потенціалу, поява ознак витіснення творчістю традиційних форм праці, утвердження постіндустріальної системи цінностей, в центрі якої – людина з її прагненням до самовдосконалення. Процес постіндустріалізації створив чимало нових можливостей для економічного розвитку, виявив нові шляхи розвитку, але водночас істотно загострив старі суперечності світової економіки.

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства відбувається через всебічний розвиток матеріального виробництва, його технічний

розвитку на основі нових технологій, зростання загального і культурного рівня громадян, удосконалення організації праці та управління. Задоволення потреб споживачів у нематеріальній сфері не лише не зменшує, а переважно збільшує обсяги матеріальних потреб суспільства (винятком є, як правило, окремі галузі низького рівня переробки, попит на який зменшується через впровадження ресурсо- та енергозберіжних технологій). Відповідно, деіндустріальна економіка не може розглядатись як рух до постіндустріального суспільства, що формується за умов випереджувального зростання інформаційної складової національного виробництва порівняно з індустріальною. Такий процес пояснюється тим, що формування “нової економіки” тісно пов’язане з процесом глобалізації. Ілюзія відмирання “старої” економіки, місце якої займає “нова”, виникає через поширення міжсекторного поділу праці в глобальному масштабі. Практичний прояв цього процесу полягає у прагненні розвинутих країн світу монополізувати розроблення технологій, переносючи в країни “третього світу” низькотехнологічні, екологічно “брудні” галузі промисловості. Відбувається зміщення старих технологічних укладів на економічну “периферію” [271].

Перехід від індустріального до постіндустріального типу економічного розвитку спричинив відхід від індустріального суспільства та формування нової сталого розвитку. Е. Фелпс [303] називає “економіку індустріального типу” традиційною економікою, а “економіку постіндустріального типу” – сучасною економікою, яка приходить на зміну традиційній у другій пол. XIX ст. – другій пол. XX ст. та у результаті процесу трансформування більше пов’язана з поняттям “держави”, ніж з “економікою”. Е. Фелпс стверджує, що парадигма традиційної економіки застаріла, оскільки діяльність суб’єктів господарювання великою мірою визначається зовнішніми чинниками та залежить від них. Для сучасної економіки характерні такі явища: інновації, хвилі бурхливого росту, великі коливання ділової активності, дисбаланси, інтенсивна інноваційна та інтелектуальний розвиток працівників. Відповідно, визначальний вплив на сучасну економіку здійснюють ендogenous чинники: модернізація економіки безліч системних змін, починаючи від розширеного права власності і включаючи корпоративним правом і фінансовими інститутами. Поділяючи таку думку, Є.П. Качан зазначає, що економічно розвинені країни дотепер вже перейшли до вискоелективного ресурсозберіжного виробництва [208, с. 121].

Д. Белл визначив “постіндустріальне суспільство” як “суспільство, в якому пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних фахівців став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому упровадження нововведень... на більшою мірою залежить від досягнень теоретичного знання...” [7].

Пізніше, у 1973 р. з'являється книга Д. Белла "Грядуще постіндустріальне суспільство", де вчений розділяє всю історію розвитку людства на три епохи: аграрну, індустріальну і постіндустріальну й дає постіндустріальному суспільству таке визначення: "Постіндустріальне суспільство ґрунтується на послугах, тому воно є грою між людьми. Головні значення мають уже не мускульна сила і не енергія, а інформація. Основною діючою особою стає професіонал, тому що його досвід і знання дозволяють йому відповідати усім вимогам постіндустріального суспільства. Якщо індустріальне суспільство визначається через кількість товарів, що позначає рівень життя, то постіндустріальне суспільство визначається якістю життя, вимірюється послугами - охороною здоров'я, відпочинком і культурою" [7]. На думку Д. Белла важливою рисою постіндустріального суспільства є розвиток сфери послуг, збільшення ролі теоретичних знань, орієнтованість на майбутнє і розвиток нових інтелектуальних технологій.

В основу своєї концепції вчений поклав ідею, що нове суспільство визначатиметься розвитком науки, знання, які набуватимуть з часом все більшого значення. Як зазначає Д. Белл, "нинішнє постіндустріальне суспільство являє собою суспільство знання у подвійному розумінні:

по-перше, джерелом інновацій дедалі більшою мірою стають дослідження та розробки;

по-друге, прогрес суспільства, який вимірюється зростанням ВВП і зайнятості населення, тепер однозначно залежить від успіхів у сфері знань, тобто від прискореного розвитку науки та освіти, їх якісної модернізації" [7, с. 288]. Відповідно до міркувань Д. Белла, разом зі зростанням частки сфери послуг у національному виробництві, головними ознаками постіндустріального суспільства є зростання ролі інформації та знань у процесі виробництва.

Для постіндустріального типу економічного розвитку основною продуктивною силою стає інформація, знання та пріоритетною сферою - виробництво послуг, нематеріальне виробництво. Основоположником економічної теорії, яка описувала особливості постіндустріального типу розвитку, був Й. Шумпетер [269].

А.А. Чухно називає суспільство "постіндустріальним", застосовуючи принципи історизму і секторний принцип організації економіки, але все ж підкреслює, що головним методологічним принципом є розгляд економічного розвитку на основі зростання і вдосконалення продуктивних сил, а також робить акцент на тому, що в основу такого розвитку покладено технологічний суспільного виробництва і технічний спосіб виробництва [262, с. 57]. Базовими технологіями сучасної економіки дослідник вважає інформаційно-інтелектуальні, оскільки вони не тільки забезпечують високу ефективність виробництва, але й "докорінно змінюють умови економічного розвитку", а основним ресурсом постіндустріального суспільства є інформація і знання [262, с. 3].

Значимо, що про суттєвість нематеріальних факторів економічної діяльності (духовні, інституціональні) порівняно з матеріальними для економічного розвитку національної економіки говорили ще представники німецької економічної школи (В. Рошер, Ф. Ліст). Особливо Ф. Ліст [310, с. 9] наголошує на значенні непродуктивної розумової праці, оскільки відтворення праці – це не тільки матеріальний, скільки духовний процес.

Економіку постіндустріального типу в науковій економічній літературі позначають такими термінами, як “інноваційна економіка” [131; 149, с.145; 152, с. 20], “інформаційна економіка” [138, с. 26; 215; 260, с.5], “нова економіка” [138, с. 26; 272, с.20], “економіка знань” [7; 31, с. 8; 55; 138, с. 26; 147], “Знання суспільство” (Knowledge Society) [31, с. 180; 73; 239], “високотехнологічна економіка”, “креативна (культурна) економіка” [278, с.9; 288]. У зарубіжній економічній літературі економічний розвиток постіндустріального типу називають “новим епоєю” [304; 305; 312].

Важко, що поняття “постіндустріальний” ширше за змістом, оскільки воно ґрунтується переважно на хронологічну і технологічну послідовність в розвитку суспільства, тоді як поняття “інноваційна економіка”, “інформаційна економіка”, “нова економіка”, “економіка знань”, “високотехнологічна економіка”, “Знання суспільство (культурна) економіка” вужчі за змістом та вказують швидше на особливості нового типу суспільства, з виділенням найхарактерніших ознак.

Незважаючи на змістову єдність цих формулювань, існують істотні відмінності у трактуванні зазначених понять різними вченими. Для визначення зв'язностей між наведеними термінами потрібно дослідити семантику основних понять: “інновації”, “інформація” та “знання”.

Й. Шумпетер, який є основоположником та фундатором інноваційної економіки трактує економічну категорію “інновації” як зміни, що відбуваються з метою впровадження та використання нових видів споживчих товарів, нових технологічних і транспортних засобів, ринків і форм реалізації промисловості [209]. Поняття “інновації” Й. Шумпетер ототожнює з новою формою виробництва, що є необхідною, а не просто нововведенням, оскільки не кожне нововведення є інновацією. В.В.Оскольський стверджує, що “інновації – це засобом побудови високорозвиненої конкурентоспроможної постіндустріальної держави” [210, с. 21].

Знання – здатність до використання інформації з метою досягнення певного результату [215, с. 65]. В умовах глобалізації, як стверджує Є. Веліхов [215], знання стають у буквальному значення продуктивним ресурсом особистості, суспільства, держави, усього людства. І навіть більше, вони починають перевищувати за масштабами інші традиційні ресурси: людські, природні, матеріальні та навіть капітал. Отже, на сучасному етапі розвитку світового

суспільства значення знань неухильно зростає; для успішної діяльності світових компаній навчання працівників стає невід'ємною ланкою виробничого процесу. Н. Тарнавська зазначає, що “сьогодні знання розглядаються як фактор виробництва, особливо за умови поширення концепції спільного створення цінності виробниками і споживачами продукції” [239, с. 4]. Р.С. Гринберг стверджує: “здатність генерувати нові знання, швидко трансформувати їх у нові розробки, товари та технології стає головною умовою економічного зростання, могутності та конкурентоспроможності бізнесу та національної економіки” [91, с. 20].

Технологія генерування знань розглядається як основне джерело продуктивності та “критично важливий елемент” постіндустріальної економіки.

Інформація – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [189]. На думку О.М. Сазонець [215, с. 62, 63], інформація є основною категорією знань та являє собою оброблені дані, що вже передають певний зміст. Аналогічної думки дотримується І.І. Юзвішин, який вважає інформацію “... джерелом першопричин, явищ і процесів...” та визначає її “фундаментальний генералізаційно-єдиний безначальний-нескінченний закон процесу автоосциляційного, резонансно-сотового, частотно-квантового хвильового відношення, взаємодії, взаємоперетворення та взаємовідображення (у просторі та часі) енергії, руху, маси та антимаси на основі матеріалізації та дематеріалізації...” [236, с. 475].

В.І. Мунтян розглядає інформацію “як ресурс стійкого розвитку, а інформатизація формує новий образ майбутнього, де головним засобом розв'язання глобальних проблем стане інтелект людини і всього суспільства” [135].

Отже, в постіндустріальному суспільстві блага поділяються на дві групи: матеріальні (капітал, праця, природні ресурси) та інформаційні [138, с. 15] (інтелектуальні, інноваційні – інформація, знання). Постіндустріальне суспільство характеризується широким розвитком та використанням інноваційних, інформаційних та інтелектуальних ресурсів [121, с. 34]. У “новій економіці” потужними факторами (ресурсами) стають інформація (інформаційні блага) [260, с. 4; 138, с. 26; 7] та знання [7; 89, с.164; 239, с. 4; 260, с. 4], що є результатами інтелектуальних можливостей людини [121, с. 34]. У Доповіді Світового банку “Розширюючи горизонти інновацій. Переосмислення ролі держави в країнах з перехідною економікою в регіоні Європи та Центральної Азії” [322] саме впровадження інновацій та освоєння нових технологій визначено основними джерелами економічного зростання як для країн з перехідною економікою, так і для розвинених країн.

На наш погляд, зв'язок між поняттями “інформація” та “знання” постійний та нерозривний: знання є результатом накопичення інформації людиною у процесі життя (навчання, досвіду роботи тощо), тоді як саме інформація дає можливість продукувати нові знання.

Окрім цього, виникає запитання: “Яка послідовність настання стадій постіндустріального суспільства?”. В економічній літературі немає однозначної відповіді на це запитання.

Л.В. Лебедева [113, с. 165], на підставі визначень термінів “знання”, “інформація” та “інновація”, наводить таку підпорядкованість понять: інформаційна економіка – економіка знань – інноваційна економіка – нова економіка.

О.В. Бондар [15, с. 15], зважаючи на теоретичні положення Г.Л. Мельника щодо національного господарства відкритою соціально-економічною системою глобального характеру. Відповідно, його стійкий розвиток забезпечується завдяки метаболізму – обміну із зовнішнім середовищем за схемою інформація–енергія–матерія. Кожна складова цього логічного ланцюжка повністю згідно із законом аналогій, відповідати певному типу економіки (інформаційній, економіці знань та інформаціологічній) спричиняючи взаємодіючий вплив одна на одну. Згідно з цим, О.В. Бондар розміщує стадії постіндустріального розвитку в такій послідовності: інформаційна економіка (інформація) – економіка знань (знання) – інноваційна економіка (інновації).

У звітах Світового банку зазначено, що “економіка знань є найвищою стадією розвитку постіндустріального суспільства” [274]. Відповідно й ланцюжок взаємозв'язку змінюється: інноваційна економіка – інформаційна економіка – нова економіка – економіка знань.

У монографії Н.П. Мешко “Управління інноваційно-інвестиційним потенціалом підприємств в умовах міжнародної інтеграції” [131, с. 235] наголошено, що інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. У країнах, що належать до інноваційних лідерів, спостерігається висока концентрація найрентабельніших видів бізнесу (з найбільшою часткою доданої вартості в ціні продукту), переважно високотехнологічна структура національного виробництва і зосереджені найбільші фінансові потоки. Також за межі цих країн переміщуються промислово-технологічні цикли виробництва, які є проблемними та ресурсомісткими (як правило, в країни, що розвиваються).

О.М. Сазонець у праці “Розвиток світового господарства та глобальні інформаційні системи” [215] зазначає, що американські та європейські дослідники в другій половині 80-х років XX ст. акцентували на ролі й значенні знань, а не інформації, що породило цілий спектр нових визначень сучасного суспільства: економіка знань, суспільство знань тощо.

Отже, необхідно систематизувати трактування понять, які різні вчені використовують для тлумачення економіки постіндустріального типу: “інноваційна економіка” [40, 76, 92, 113, 131], “інформаційна економіка” [80, 113, 156, 210, 215, 311], “нова економіка” [210, 230, 272], “економіка знань” [31, 113, 147,

248, 265, 273, 293]. Оскільки кожне з цих понять є новим та багаторівневим за змістом, то ще не сформувались їх загальноприйняті визначення.

На нашу думку, різноманіття стадій постіндустріального суспільства та багатогранність їх трактувань зумовлені постійним розвитком суспільства, що призводить до зміни системи як економічних, так і соціальних цінностей – з'являються додаткові опори у “фундаменті” всього життєзабезпечення людей, а також нові засоби підтримки соціального прогресу та підвищення добробуту.

Л.В. Лебедева [113, с. 166] стверджує, що про інноваційну економіку можна говорити, коли розроблення та впровадження інновацій стають пріоритетними як у виробництві товарів і послуг, так і в економічній політиці держави.

На думку Н.П. Мешко [131, с. 117], поняття “інноваційна економіка” асоціюється з багатими країнами, які мають великі капітали, країнами, здатними фінансувати довгострокові й ризиковані проекти та перспективні наукові дослідження.

Т.В. Гринько [40, с. 41] визначає інноваційну економіку як економіку суспільства, основу на знаннях, інноваціях, на доброзичливому сприйнятті нових ідей, нових машин, систем і технологій, на готовності їх практичної реалізації у різних сферах людської діяльності.

Інноваційній економіці, як стверджує А. Коломієць [92, с. 10], потрібна насамперед, високого рівня наука, яка забезпечує створення нових технологій, система ринкової апробації та відбору економічно найефективніших розробок, а також механізми організації на їх основі нових виробництв.

Базисами для інноваційної економіки є інформаційні технології, комп'ютеризовані системи і високі виробничі технології, тоді як факторами розвитку за результатами досліджень колективу авторів [76], – інформаційні технології, комп'ютеризовані системи і високі виробничі технології в своєму розвитку радикально трансформують всі засоби здобуття, обробки, передачі й виробництва інформації, радикально технологізували інтелектуальну діяльність.

Л.В. Лебедева [113, с. 165] наводить відмінності інноваційної економіки від інших стадій постіндустріального розвитку, відзначаючи найбільшу частку проривних інновацій у структурі інновацій; стабільне зростання частки наукомісткого сектору виробництва, зокрема в доданій вартості та зайнятості; зниження матеріаломісткості та енергомісткості виробництва завдяки активному упровадженню інновацій; досягнення більш ніж половини показників економічної ефективності за рахунок інноваційних чинників; спрямованість відтворювального процесу на досягнення технологічної конкурентоспроможності.

Термін “інформаційне суспільство” з'явився у 1966 р. в результаті роботи групи японських експертів, які готували рекомендації для свого уряду з

...ного планування. В цих звітах “інформаційне суспільство” визначається як суспільство, в якому процес комп’ютеризації дає людям доступ до інформаційних джерел інформації, позбавляє їх рутинної роботи, забезпечує високий рівень автоматизації виробництва [59, с. 24].

Дж. Стигліц [311] визначає інформаційну економіку як фундаментальну парадигму, яка панує в економічній науці. В.М. Геєць та В.П. Семишкіно підтримують таку думку, стверджуючи, що сьогодні “метою кожної інформаційної держави є побудова інформаційного суспільства” [31, с. 180].

Такої думки щодо визначення “інформаційної економіки” дотримується Л.В. Лебедева [113, с. 166] та С.О. Пиріг [156]. Л.В. Лебедева розглядає інформаційну економіку лише як еволюційну форму розвитку постіндустріальної економіки, де головним виробничим ресурсом стає інформація. С.О. Пиріг трактує інформаційну економіку як сектор економіки, що виник завдяки розвитку глобального процесу інформатизації і для якого визначальним є виробництво, обробка й поширення інформації, який охоплює виробництво продуктів інформатизації, інформаційних продуктів, послуг, а також інформаційний ринок.

А.І. Ракітов [80] трактує інформаційне суспільство як суспільство, де всі сфери інформаційної технології, тобто комп’ютери, інтегровані технології, телекомунікації та інший зв’язок, відеопристрої, програмне забезпечення, наукові дослідження, націлені на те, щоб зробити інформацію загальнодоступною і легкодоступною, запроваджують у виробництво і життя.

Базисом для інформаційної економіки є інформація, тоді як факторами розвитку – загальні напрями сучасної глобалістики, інтеграція країни в глобальний світ, соціалізація людини у глобальному світі та інформація як найбільш вигідний вид бізнесу [215, с. 93].

Ознаки інформаційного суспільства такі:

- розвинена інформаційно-комунікаційна інфраструктура;
- прискорений розвиток високотехнологічних галузей економіки;
- широкий доступ громадян до інформації, освіти, культурних надбань;
- новий вимір прав і свобод громадян;
- високі темпи економічного зростання.

Інформаційну економіку, на думку Л.В. Лебедевої [113, с. 165], відрізняє високий ступінь залежності економіки від інформації; широке застосування інформаційних технологій у бізнес-практиці; зростання значення ІТ-індустрії економіки; істотне збільшення інформаційної складової у собівартості продуктів та послуг; перетворення інформаційних продуктів на один із основних товарів.

Розвиток інформаційної економіки оцінюється за індексом телекомунікаційної відготовленості (Network Readiness Index) та індексом ефективності

функціонування ринку інформаційно-комунікаційних технологій, який розраховує Світовий економічний форум.

І. Стрелец [237, с. 16] трактує “нову економіку” як економіку нових високотехнологічних галузей чи ширше – такий вплив високих технологій на економічне середовище, що призводить до істотної зміни окремих макроекономічних параметрів.

На думку Р. Алкалі [272, с. 20], нова економіка – економіка, що ґрунтується на інтенсивному впровадженні інновацій і нових способів ведення бізнесу, що впливають на зростання продуктивності праці.

Базисами для нової економіки є високі технології, провідною галуззю – промисловість.

Передумовами переходу до “нової економіки” є лібералізація ринку, посилення мобільності капіталу, глобалізація ринків та поява цифрового простору як єдиної комунікаційної мережі [215, с. 30].

На думку Л.І. Федулової [248, с. 52], у новій економіці зростає значення високих технологій у матеріальному і нематеріальному виробництві, вона пов’язана з феноменом “високотехнологічних компаній”, що використовують Інтернет як основний економічний ресурс; це набір електронних практик, які інструментально ґрунтовані на Інтернеті й спрямовані на створення нових моделей господарювання, підвищення продуктивності, комп’ютеризацію та автоматизацію бізнес-процесів.

Ще наприкінці ХХ ст. П. Друкер про суспільство знань висловлювався так: “Цінності в такому суспільстві створюються “продуктивністю” та “інноваціями”, що стали інструментами застосування знань до роботи. Провідною соціальною групою майбутнього суспільства будуть працівники знань, які володіють прийомами застосування знань для їхнього продуктивного використання. Такі працівники будуть власниками своїх знань і зможуть користуватися ними незалежно від того, де вони перебувають. Всі економіки світу повинні спеціально піклуватися про те, щоб “носії знань” працювали в університетах чи науково-дослідних лабораторіях” [279].

Економіка знань, за визначенням Л.В. Лебедевої [113, с. 165–166], є такою економічною моделлю, що створює, поширює та використовує знання для забезпечення зростання і конкурентоспроможності, в якій усі сфери матеріального та нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення та оновлення знань.

В.М. Геєць, В.П. Семиноженко [31, с. 32] трактують “економіку знань” як економіку, в якій джерелом зростання є як спеціалізовані (наукові), так і повсякденні знання, в результаті використання яких, поряд з природними ресурсами, капіталом і працею, домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань, внаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки.

Світова економіка України визначає “суспільство знань” як тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їхнє виробництво стає основним фактором розвитку [210, с.135].

ОЕСР [293] у визначенні “економіки знань” акцент робить на знання та інформації: економіка, що ґрунтується на знаннях (“knowledge-based economy”) – економіка, яка безпосередньо ґрунтується на виробництві, розповсюдженні та використанні знань та інформації.

В умовах економіки знань, на думку М.С. Осійчук [147, с. 33], процес безперервного навчання є невід’ємною частиною прогресивного шляху розвитку високосвіченого суспільства.

Факторами для економіки знань є знання та технології, тоді як факторами розвитку – глобалізація, яка надає ресурсам глобальнішого характеру й інформаційні технології, які складаються з таких трьох елементів:

1) інтенсивності інформації / знань – ефективність виробництва залежить від інформації та “ноу-хау”, більше ніж 70 % працівників у розвинених країнах – інформаційними працівниками; багато працівників заводів використовують інтелектуальну працю більше, ніж фізичну;

2) нові медіа, які збільшують виробництво і поширюють знання, що сприяють до колективного розуму. Знання стає набагато простіше отримати завдяки доступу до мережових баз даних, які сприяють інтерактивній взаємодії між користувачами та виробниками;

3) комп’ютерні мережі та під’єднання.

У результаті товари та послуги можна розробити, купити, продавати, а в багатьох випадках навіть доставляти по електронних мережах.

Світовий банк [273] визначив чотири ознаки економіки знань:

– економічний та інституційний режим, що забезпечує стимулювання інноваційного створення, поширення та використання наявних знань;

– освічене та кваліфіковане населення, яке може створювати і використовувати знання;

– ефективна інноваційна система, що складається з науково-дослідних центрів, університетів та інших організацій, які можуть не тільки засвоювати й використовувати глобальні знання до місцевих потреб, а й створювати нові знання;

– динамічна інформаційна інфраструктура, яка може сприяти ефективному поширенню та обробленню інформації.

Створення та розвиток економіки знань оцінюється за такими показниками: індексом економіки знань (KEI), що розраховує Світовий банк, індексом знанневого суспільства (індекс k-суспільства), який розраховує Департамент ООН з економічного та соціального розвитку, та індексом людського розвитку, який розраховує ООН за чотирма інтегральними показниками: рівень освіти; валове охоплення всіма видами навчання; очікуваний рівень

тривалості життя; розмір ВВП на одну особу населення за ПКС). Світовий банк [273] визначає економіку знань (KE) як економічну систему, в якій організації та населення ефективно здобувають, створюють, поширюють і використовують знання для вищого економічного і соціального розвитку.

Окрім усталених понять економіки постіндустріального типу, в сучасній економічній літературі використовується таке поняття, як “креативна (культурна) економіка” [276, 288].

Дж. Хопкінс [288] та UNCTAD [276, с. 9] під креативною економікою розуміють економіку, яка охоплює 15 творчих індустрій та об’єднує мистецтво зі сферою науки і техніки.

Базисами для креативної економіки є творчість та креативність.

Креативна економіка ґрунтується на людському, культурному, інституційному та соціальному капіталах.

UNCTAD визначив чотири ключові завдання креативної економіки:

- узгодження національних культурних цілей з технологічними та міжнародними торговельними політиками;
- посилення “творчих зв’язків” між інвестиціями, технологіями, підприємництвом і торгівлею;
- стимулювання росту розважальної індустрії в країнах, що розвиваються;
- формування заходів інноваційної політики для стимулювання креативної економіки з метою розвитку.

Становлення креативної економіки оцінюється за допомогою європейського індексу креативності (творчості), який розраховує Європейський Союз.

Проте не всі вчені поділяють думку щодо розмежування стадій розвитку постіндустріальної економіки на інноваційну, інформаційну, нову економіку та економіку знань. Так, В.Я. Олійник, А.В. Буряк та І.В. Дем’яненко вважають, що “нову економіку” можна назвати інноваційною економікою [146, с. 22]. Вони стверджують, що сучасну економічну парадигму “нової економіки” формують нові наукові теорії, основним рушійним чинником в яких називають інноваційний процес, тоді як О.Б. Шевчук [265, с. 18], трактує “економіку знань” як економіку, що ґрунтується на знаннях (“економіка знань”), визначає її як первісну, базову грань такого складного явища, як “інформаційна економіка”. Однак Л.І. Федулова [248, с. 53] наголошує, що економіка знань приходить на зміну інформаційній економіці, коли “усі сфери матеріального і нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення та оновлення знань”.

Незважаючи на пріоритетність та прогресивність інформації як необмеженого фактора економіки постіндустріального типу, такий фактор виробництва, як “праця”, також є пріоритетним для економіки нового типу, оскільки він залежить від людини й відбувається трансформація від “економічної

людина (працівника, homo economicus)” до “творчої людини (працівника, homo sapiens)” [260, с. 4].

Визначення людини для розвитку країни визначається типом економічної системи (ринкова, адміністративно-командна, перехідна), яка формує норми та стандарти економічної поведінки людини, забезпечує ефективне розміщення ресурсів, економічне зростання. Ф. Хайек писав, що найважливішим елементом будь-якого вільного суспільства є незалежна людина з власними ресурсами, яка виконує взаємну роль в підтримці вільної думки і загальної атмосфери свободи від державного контролю [254, с. 245]. Так, ринкова економіка виникає від суб'єктів ринку раціонального прийняття господарських рішень, чесності, відсутності байдужості, чесності та прозорості у встановленні економічних зв'язків з іншими людьми, активної економічної діяльності, орієнтованої на досягнення економічних цілей. Водночас адміністративно-командна економіка сформувала риси в суспільстві, які вступають у протиріччя з формальними інститутами вільної ринкової економіки, оскільки більшість із них формуються під впливом економічної культури, з антиліберальним розумінням економічної свободи та неправовою свідомістю.

Е. Фелпс [303], спираючись на наукові праці класиків економічної теорії (А. Маршалл, Р. Мертон, К. Мюрдаль, Ф. Хайек), розглядає комерційну діяльність та безперервні економічні зміни як результат модифікованого людського досвіду в економіці. Інноваційність сприяє перетворенням в робочу силу. Ф. Хайек помітив, що навіть працівники низького рівня прагнуть використовувати унікальними знаннями, які складно передати іншим, так що люди не можуть працювати спільно. А. Маршалл писав, що для багатьох людей робота була головною метою і джерелом інтелектуального розвитку. К. Мюрдаль писав, що “більшості добре забезпечених людей більше подобається виконувати роль виробника, ніж споживача”.

Ю.О. Лусте [115, с. 9] наводить риси людини homo economicus, які сформувались під довгостроковим впливом радянської командно-адміністративної системи:

- безініціативність, пасивність господарювання суб'єктів;
- низький рівень довіри до держави в суспільстві;
- відчуття безпорадності, відсутність контролю та фаталізм;
- прагнення делегувати відповідальність за свій добробут, що є мотиваційною особливістю людини;
- страх позбутися підтримки з боку держави;
- конформізм, розчинення інтересів окремого економічного суб'єкта в суспільних;
- переважання у трудовій діяльності “примусу” над “стимулом”.

Отже, економіка знань неможлива без інтелектуального потенціалу суспільства, на який вона спирається і який є сукупністю повсякденних (буденних) і спеціалізованих (наукових) знань, наявних у свідомості людей та матеріалізованих у технологічних способах виробництва [31, с. 32].

Суспільство знань визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку [78, с. 620].

Х. Клодт у монографії “Нова економіка” зазначає, що нова економіка “характеризується виготовленням, обробкою і поширенням інформації” [138, с. 26], тобто “блага нової економіки мають переважно нематеріальну природу”, на відміну від старої економіки, коли “вироблялись передусім матеріальні промислові блага” [138, с. 26].

Базові поняття постіндустріального суспільства – “інновації”, “інформація” та “знання” взаємодіють та доповнюють один одного (рис. 2.2). Технологія генерування знань розглядається як основне джерело продуктивності та “критично важливий елемент” постіндустріальної економіки. Знання та освіта дають змогу реалізувати інтелектуальні можливості та здатності особи, інновації – реалізувати креативні (творчі) здібності особи. На наш погляд зв’язок між поняттями “інформація” та “знання” постійний та нерозривний: знання є результатом накопичення інформації людиною у процесі життя (навчання, досвіду роботи тощо), тоді як саме інформація дає можливість продукувати нові знання.

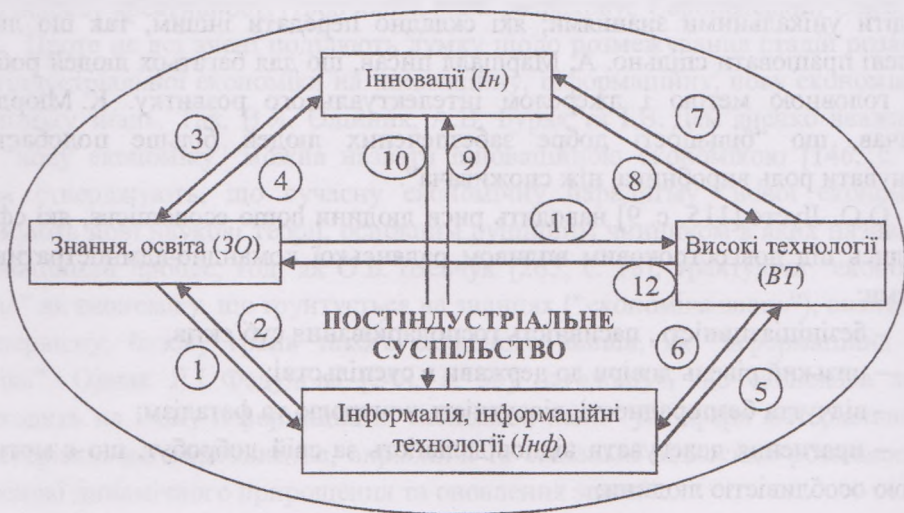

Рис. 2.2. Взаємозв'язок базових категорій постіндустріального суспільства

Як видно з рис. 2.2, в постіндустріальному суспільстві всі визначені взаємозв'язки постійно взаємопов'язані:

1) "30 → Інф" – освіта формує теоретико-методологічну базу для накопичення інформації і систематизації інформації й удосконалення інформаційних технологій;

2) "Інф → 30" – інформація виступає базою для формування, накопичення, систематизації та генерування знань, інформаційні технології дають можливість обмінюватись знаннями;

3) "Ін → 30" – інновації дають поштовх для розвитку теоретико-методологічної бази освіти та оновлюють знання;

4) "30 → Ін" – знання дають можливість генерувати інновації, освіта є теоретико-методологічною базою для обґрунтування інновацій та визначення напрямків, для пристосування до зовнішнього середовища;

5) "Інф → ВТ" – інформація забезпечує розвиток високих технологій інформаційними даними, показниками тощо;

6) "ВТ → Інф" – високі технології матеріально-технічно забезпечують накопичення і систематизацію інформації, розвивають та оновлюють – інформаційні технології;

7) "ВТ → Ін" – високі технології дають поштовх для створення інновацій матеріально-технічно забезпечують процес їх розроблення;

8) "Ін → ВТ" – інновації є базисом (двигуном) для подальшого розвитку високих технологій;

9) "Інф → Ін" – інформація дає змогу розробити нову продукцію, технології тощо, що відрізняються від тих, що вже існують;

10) "Ін → Інф" – інновації наповнюють та поповнюють інформацію й збагачують інформаційні технології;

11) "30 → ВТ" – адаптація теоретичних знань до практичного рівня приносить розвиток високих технологій;

12) "ВТ → 30" – високі технології матеріально-технічно забезпечують базу для генерування, оновлення та розвитку знань, підвищують їх ефективність.

Здійснивши семантичний аналіз таких основних понять, як "інновації", "інформація" та "знання", та стадій постіндустріального розвитку, можемо зробити власне бачення щодо послідовності розвитку постіндустріального суспільства (рис. 2.3). На нашу думку, ці терміни розрізняються базисом, на основі якого формують теоретичні засади. Так, для інноваційної економіки базисом виступають інновації, для інформаційної економіки – інформація та інформаційні технології, для високотехнологічної економіки – високі технології, для економіки знань – знання, для креативної економіки – творчі здібності особистості (людини).

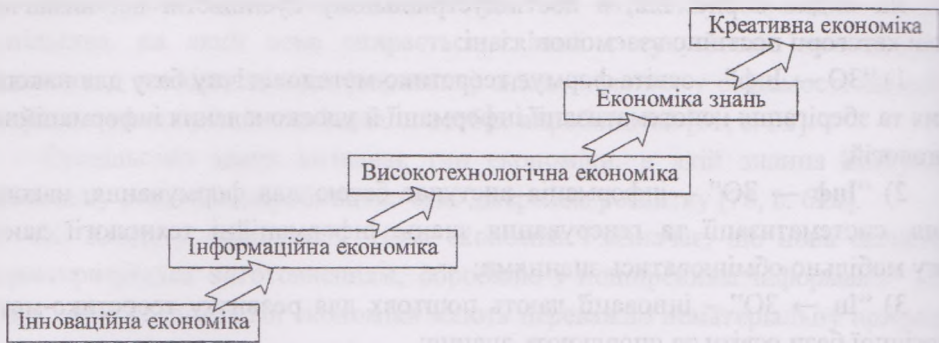

Рис. 2.3. Стадії розвитку постіндустріального суспільства

Колектив науковців під керівництвом вітчизняного вченого С.І. Юрія у науковій праці “Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри” [63] стверджують: XXI ст. – це епоха постіндустріального устрою, який не стане винятковим у певного кола країн, а заторкне усе людство. Проте розвинені країни удосконалюватимуть постіндустріальні основи свого суспільства, які створили у другій половині XX ст. Країни “третього світу” (в минулому колонії та залежні країни) здійснюватимуть перехід до постіндустріального суспільства. Саме такі процеси відбуватимуться й у постсоціалістичних країнах, до яких належить Україна.

Згідно з технологічним принципом здійснюють власні дослідження Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Лозанна, Швейцарія, IMD) [317] та Міжнародний економічний форум (International Economic Forum) [313 – 315]. За результатами їх досліджень можна сформувавши таку карту сучасного світу. Приблизно 15 % населення (так званий “золотий мільярд”) живе у розвинених країнах, у яких відбувається становлення інформаційного технологічного способу виробництва та інформаційного суспільства. Приблизно половина населення живе в індустріальному суспільстві за індустріального способу виробництва. А решта – майже третина населення світу – проживають у країнах і у відсталих районах окремих країн, які перебували на доіндустріальній стадії суспільно-економічного розвитку з притаманною їй формою існування – взаємодією з природою, використанням природних джерел енергії (сила людини та тварин, енергія сонця, вітру і води), примітивними способами виробництва, що визначають і його обмежені обсяги, і незадовільні умови життя та праці [260, с. 5].

Отже, для постіндустріального суспільства характерний економічний розвиток, який ґрунтується на продукуванні гармонізованих знань з використанням потужних інформаційних технологій. Водночас “традиційні” фактори доіндустріального та індустріального типу – капітал та природні ресурси

актуальності, хоча і є обмеженими (вичерпними), порівняно з інформацією та знаннями.

Інформація і знання, становлення нового технологічного способу виробництва значно змінюють структуру економіки, місце і роль людини у суспільстві [260, с. 4]. Під час переходу від індустріального до постіндустріального типу економічного розвитку спостерігаються такі зміни:

- зростає економіка характеризується провідним значенням науково-технічного прогресу і вищою інтелектуалізацією виробництва, що визначають конкурентоспроможність національних економік. У розвинених країнах на частину знань, що втілюються у передові технології, припадає від 70 % до 80% зросту ВВП [92, с. 10];

- інтелектуалізація та інформатизація усіх сфер діяльності. За прогнозами ООН, протягом наступних 20–25 років для країн-лідерів індустріальної країни стане провідною галуззю національного господарства з 15–20 % населення [259, с. 15];

- у структурі економіки – матеріальне виробництво замінюється сферою послуг (нематеріальним виробництвом). У США, Японії та Німеччині у сфері послуг зайнято 60–70 % економічно активного населення [259, с. 15];

- місце та роль людини у виробництві та суспільстві – від “економічної людини” (homo economicus) до “творчої людини” (homo creator) [260, с. 5].

Високого наукового (наукомісткого) потенціалу, то найбільшим володіють країни “засхідної сімки”, проте їх вже наздоганяють деякі індустріальні країни Сходу та Південної Азії, такі як “азійські тигри” – Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг, Китай та інші, частка яких у світовому експорті наукоємної продукції вже перевищує 15 % [92, с. 10].

Індустріальне суспільство передбачає безперервну конвертацію досягнень науки і техніки в новітні технології, конкурентоспроможні товари і послуги.

Близькість країн-лідерів світової економіки вже характеризується постіндустріальним типом економічного розвитку. Такі країни, як США та країни ЄС (Німеччина, Франція, Італія), стали флагманами формування нової думки “нової економіки” – економіки постіндустріального типу, нового технологічного і господарського устрою, в якому роль головного економічного ресурсу відіграють знання й інформація” [31, с. 87]. Саме за їх прикладом та їх досвідом всі інші країни світової економічної спільноти переходять на постіндустріальний тип економічного розвитку. Зауважимо, що, незважаючи на спільну ідею сталого розвитку інноваційного типу, кожна з країн має певні особливості, які сформувалися під впливом свого економічного розвитку.

У 2002 р. відбувся форум “Розбудова економік знань: можливості і виклики для країн-кандидатів у члени ЄС” (Світовий банк за підтримки ОЕСР і ЄС), на якому пріоритетними стратегіями розбудови економіки знань названо [274]:

- створення відповідних економічних стимулів й інституціонального середовища, що забезпечують значне поширення й ефективне використання локальних і глобальних джерел знання в усіх сферах економіки;
- створення суспільства кваліфікованих, талановитих і творчих людей суспільства з можливостями якісної освіти для всіх громадян;
- формування динамічної інформаційної інфраструктури, конкурентного інноваційного сектору економіки, здатних створювати ефективні інформаційно-комунікаційні технології для всіх галузей економіки;
- створення ефективної інноваційної системи, що охоплює фірми, науково-дослідні центри, університети й інші організації, здатні обслуговувати й розвивати фонд глобального знання, що зростає, з метою створення нових продуктів, послуг і способів ведення бізнесу.

Відповідно до цього, О.В. Дзяд, узагальнивши підходи міжнародних організацій, наводить основні елементи “економіки знань”:

- 1) економічні стимули та інституційний режим;
- 2) якісна і безперервна освіта для всього населення країни;
- 3) ефективна інноваційна система;
- 4) динамічна інформаційна інфраструктура;
- 5) держава як ініціатор та координатор становлення і розвитку економіки знань [55, с. 29].

Отже, розвиток національного господарства країни, зокрема продуктивних та виробничих сил, ґрунтуватиметься на інформації та знаннях. Сьогодні здатність створювати і використовувати знання, що, своєю чергою, знаходить прояв у впровадженні нових технологій, стає ключовим фактором для визначення конкурентоспроможності національних економік, а також критерієм оцінки бідності та процвітання як різних країн, так і в межах окремих країн.

Узагальнені відмінності розвитку національного господарства за умовами різних типів суспільства наведено в табл. 2.1.

Закономірність становлення нового суспільства полягає в тому, що попередня стадія цивілізаційного розвитку є базисом становлення наступної. Так, доіндустріальне суспільство є базисом розвитку індустріального суспільства, тоді як індустріальне суспільство – базисом розвитку постіндустріального суспільства. Кожна стадія цивілізаційного розвитку забезпечує такий рівень розвитку національного господарства, який істотно змінює добробут (умови та рівень життя) населення.

Порівняння типів розвитку національного господарства

Категорія	Типи розвитку		
	Доіндустріальний	Індустріальний	Постіндустріальний
Основні ресурси	Природні ресурси	Капітал	Інновації, знання, ідеї
Основні види діяльності	Торговельний, виробничий, банківський	Людський, природний, фінансовий	Унікальні знання
Основний тип власності [118, с. 11]	Земельна	Промислова	Інтелектуальна
Основні системи	Людина з фізичними здібностями	Засоби виробництва	Людина з інтелектуальними здібностями
Основний капітал [118, с. 15]	-	Людина економічна (homo economicus)	Людина творча (homo creator)
Основні сфери [218, с. 118]	Ручна	Машинна	Інтелектуальна (духовна)
Основні інтереси	Дармові блага природи	Матеріальні інтереси	Інтелектуальні інтереси
Основний вид діяльності	Сільське господарство	Промисловість (добувна)	Сфера послуг, особливо інтелектуальних послуг: освіта, наука, високотехнологічні види діяльності
Основні сфери	Мануфактура	Розвиток добувної промисловості	Розвиток інформаційних технологій (Інтернет, створення віртуальних офісів тощо)
Основні об'єкти інтегрування	Домогосподарства	Виробничі одиниці (господарства), економія на масштабі	Глобальні об'єднання, мережі, підприємництво
Основні ознаки розвитку	Розвиток ручної праці	Спеціалізація виробництва. Автоматизація виробничих процесів	Широка інтелектуалізація виробництва. Пріоритетний розвиток науки. Розвиток складної розумової праці.
Основні умови успіху [118, с. 118]	Праця	Праця, якість, низькі витрати, стабільність, контроль	Здібність до інновацій, талант, орієнтація на споживача
Основні типи організації [118, с. 118]	Одиничне виробництво	Масове виробництво	Масове виробництво на основі інформаційних технологій та дизайну продукції

Становлення індустріального суспільства відбувалось через створення та розвиток нового сектору національного господарства – промисловості (добувальної та переробної), тоді як становлення постіндустріального суспільства супроводжується активним розвитком сфери послуг та високотехнологічного сектору (виробництва та послуг), а також інформатизацією суспільства та національного господарства.

2.2. Функціональний підхід до визначення ролі та місця держави в забезпеченні економічного розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства

Розвиток національних господарств країн світу відбувається у нестабільному зовнішньому середовищі, що приводить до необхідності систематичної трансформації механізмів державного управління, зокрема, соціально-економічним розвитком господарств, які мають формувати передумови успішної їх адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища.

В умовах постіндустріального суспільства держава стає основним суб'єктом у національному господарстві, що діє через механізм державного управління та проведенням економічної політики. У теорії державного управління розрізняють три рівні управління економічними системами (рис. 2.4).

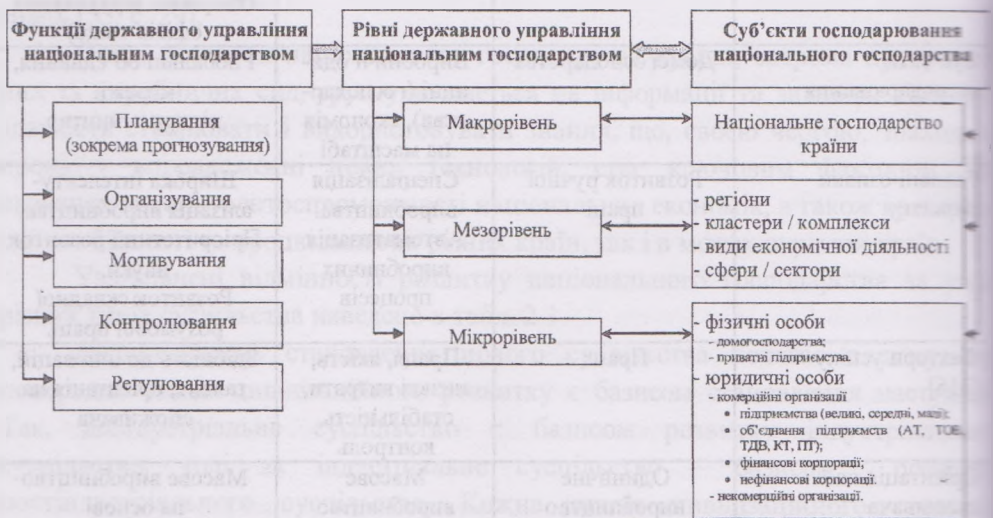

Рис. 2.4. Взаємозв'язок функцій і рівнів державного управління національним господарством та суб'єктів господарювання

У сфері державного управління виділяють такі підходи до управління: **процесний**, системний, ситуаційний тощо. За функціональним критерієм розрізняють п'ять загальних функцій управління національним господарством: планування (зокрема прогнозування), організування, мотивування, контролювання та регулювання. Саме на цих п'яти функціях управління в останньому етапі розвитку в умовах постіндустріального суспільства зосереджує увагу у наукових працях О.Є. Кузьмін [106, с. 64]. Загальні функції управління можуть втілитись у реальній управлінській діяльності, якщо за їх допомогою відбуватиметься реалізація конкретних (часткових) функцій управління (управління).

За своєю суттю “управління – процес планування, у тому числі прогнозування і контролювання, організації, мотивації (стимулювання) та контролювання”, необхідний для формулювання і досягнення цілей суб'єкта управління” [13, с. 892], тоді як “регулювання – функція управління, яка забезпечує функціонування керованих процесів у рамках заданих параметрів” [13, с. 895]. Отже, управління є широким поняттям, тоді як регулювання є його часткою і являє собою частину процесу управління.

Державне регулювання, як правило, трактується як пряме втручання в діяльність суспільства і розглядається найчастіше аналогічно до терміна “державне управління економікою”. Однак ці терміни мають істотну відмінність за суттю:

– державне регулювання застосовується тільки в тому випадку, коли в економіці фактивно діють більшою мірою ринкові механізми і держава обмежує їх діяльність нормуванням незначних диспропорцій за допомогою обмеження діяльності ринкових механізмів;

– державне управління, на відміну від державного регулювання, передбачає активне втручання у функціонування економічної системи із застосуванням державних механізмів. Сфери державного управління розширюються, коли виникає необхідність подолати кризові явища в макроекономічних масштабах, а також запобігти негативному впливу зовнішніх (відносно національного господарства) факторів. Значно розширюється набір інструментів і ускладнюється механізм їхнього впливу.

Отже, управління розвитком національного господарства доцільно розглядати як конкретну та часткову функцію менеджменту (управління), яку здійснюють через застосування загальних функцій менеджменту: планування і контролювання показників розвитку, організування державного механізму для забезпечення стабільності функціонування і розвитку національного господарства, стимулювання розвитку національного господарства, контролювання процесу розвитку національного господарства відповідно до встановлених (планованих / прогнозованих) показників та його регулювання.

Через процес управління можна забезпечити стабільне функціонування та розвиток національного господарства країни, як і будь-якої динамічної системи. Рішення щодо виконання функцій управління та рівня державного втручання в економіку кожна країна приймає самостійно, керуючись економічною стратегією та цілями економічної політики. Однак при цьому існує загальний вектор прийняття таких рішень, який формується під впливом сукупності факторів:

1) здатність держави через регулювання економічної діяльності суб'єктів ринку виконувати роль стабілізуючого фактора суспільного розвитку;

2) розуміння складності теоретичного обґрунтування та практичної реалізації присутності держави в економіці, адекватності складності самої економіки;

3) залежність ефективності державного управління від умов, коли держава не керує, а саме регулює економіку в межах функціональних дій самої держави та сфер, які залишилися поза межами ринкової економіки чи її ефективності;

4) гнучкість системи державного управління економікою через постійний пошук та послідовне втілення ефективних моделей і методів державного втручання, адекватних визначеним пріоритетам [180];

5) економічні процеси у сучасному світі (глобалізація) роблять тісними взаємозв'язки між країнами: сьогодні виникнення кризових явищ в одній з національних економік здатне розгорнути кризу в світовому масштабі [207, с. 82].

Дослідження ролі держави в економічному розвитку країни науковці економісти займаються тривалий час, протягом якого відбулась її трансформація від "нічного сторожа" (А. Сміт) до активного суб'єкта економічної діяльності. Лауреат Нобелівської премії американський економіст П. Самуельсон в інтерв'ю газеті Die Welt зауважив, що сьогодні стає зрозумілим, наскільки помилковою була ідея М. Фрідмана про саморегулювання ринкової системи [91, с. 16]. Тепер очевидно, що без регулювання, без участі уряду проблема лише поглиблюється.

Фундаментальні положення ролі держави в економіці країни розглянуто в наукових працях А. Сміта, Й. Шумпетера, У. Баумоля, П. Друкера, Ф. Листа, П. Самуельсона, М. Туган-Барановського. Особливості економічного розвитку держави досліджують такі вітчизняні вчені: А.П. Гайдучкий, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, С. Кораблін, І.В. Михасюк, Е.М. Лібава та інші.

Визначення ролі держави для економічного розвитку країни істотно відрізняються в різних країнах, відповідаючи історичним, культурним, економічним, соціальним та іншим чинникам. Вивчаючи цю проблему, треба враховувати всю сукупність специфічних особливостей країни, а також звернути увагу на загальні тенденції сучасного світового розвитку, оскільки всі

змінює роль держави. Отже, необхідно проаналізувати світовий економічний регулювання та виявити сучасні тенденції трансформації економіки для економічного розвитку країни, а також здійснити порівняльний аналіз антикризових заходів провідних країн світу.

Загальноприйнятою думкою є те, що головною метою економічного розвитку будь-якої країни та діяльності держави (через органи державної влади) є економічне зростання. Однак, на наш погляд, для ефективного (інтенсивного) економічного розвитку країни важливе значення мають фази кризи та депресії, коли саме в цей період відбувається переосмислення усталених систем, економіки та політик (зокрема державних), активізується розроблення та впровадження нових рішень, проводяться (запроваджуються, реалізуються) необхідні реформи. Саме такі дії дадуть змогу в майбутньому вийти на якісно нову стадію економічного розвитку – економічне зростання, що обов'язково пов'язане з суспільному добробуті.

Світова фінансова криза є не черговою кон'юнктурною кризою, а складнішим системним процесом, який незабаром спричинить кризу в економіці (В.Н. Геєць [31, с. 63], О.О. Резнікова [207, с. 82] та О.О. Чухно [263, с. 5]) та виявляє проблеми реальних можливостей ринку (В.Н. Геєць [246, с. 74]). На думку А.С. Гальчинського, сучасна криза виявляє проблеми, які не існували в індустріальній економіці (Велика депресія ХІІ ст.), характерні для формування постіндустріальної економіки. Нові економічні процеси розвиваються бурхливими темпами, кожна структурна частина економіки починає функціонувати на основі власної логіки, внаслідок чого зростає турбулентність економічного простору [266]. Закінчується тридцятирічний цикл, що засвідчує: можливості світової фінансової кризи, а також попередні технологічні цикли, які разом утримували економіку вчорпано [246, с. 73].

А.А. Чухно [263, с.5] висловлює думку, що сучасна криза стала першою кризою ХІІІ ст. й відбувається в умовах глобалізації світового господарства: системний характер, набула глобальних масштабів (охоплює всі континенти) і є найглибшою за наслідками. Нинішня криза відбувається в спадній тенденції п'ятого великого циклу. Якісно нова техніка забезпечує багаторічне піднесення економіки більшості країн, але в міру розвитку економіки і суспільства цими видами техніки і технологій п'ятий цикл переходить у спадну фазу, що й зумовило сучасну фінансову кризу.

М.В. Захаров зазначає, що в період економічної кризи ефективність функціонування механізму регулювання національної економіки багато в чому залежить від його здатності швидко та своєчасно здійснювати управлінські дії, спрямовані на подолання негативних кризових явищ, формувати передумови адаптивності підприємств і організацій до здійснення господарської

діяльності в несприятливих умовах впливу факторів зовнішнього середовища, що може спостерігатися протягом досить тривалого періоду часу [71].

Ринок як спосіб устрою господарського життя не має альтернативи. Його життєздатність безсумнівна, але очевидно, що його “невидима рука” повинна бути доповнена “видимою рукою” держави. Сьогодні з глобальної фінансової кризи практично всі держави світу намагаються вийти, саме активно втручаючись у господарське життя.

У ХХІ ст. головним прикладом переосмислення та запровадження нових дій є консолідація усіх країн світу для подолання негативних наслідків світової фінансової кризи (2007–2009), коли проблеми економічного розвитку активно вирішуються не лише на національному, й на міжнародному (глобальному) рівні. Так, з активізацією у вересні 2008 р. світової фінансової кризи, всі негативні наслідки якої потерпають економіки усіх країн світу (або заторкнула їх), – як розвинені (США, ЄС – Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Ірландія, Японія), так і країни, що розвиваються (ЄС – Греція, Іспанія, Португалія).

Так, з кінця 1980-х рр. ХХ ст. до середини 2007 р. загальноприйнятим еталон економічного розвитку, який ґрунтувався на засадах неоліберальної економічної теорії, та відомий як “Вашингтонський консенсус” (цю концепцію запропонував у 1989 р. американський економіст Дж. Уільямсон).

Формування та широке впровадження цього еталону відбулось після економічного спаду 70-х років ХХ ст., пов’язаного із чотириразовим підвищенням цін на нафту (1973–1974) та із розвалом Бреттон-Вудської валютної системи. Результатом виходу з економічного тупика був перегляд державних функцій, зменшення бюджетних витрат та їх фінансового навантаження, а також вивільнення приватної ініціативи, покликаної забезпечити технологічне переозброєння виробництва та зниження його енергоємності [101].

Підходи кейнсіанської теорії були замінені постулатами неоліберальної теорії, покладеними в основу “Вашингтонського консенсусу”:

- підтримка фіскальної дисципліни (мінімальний дефіцит бюджету);
- пріоритетність охорони здоров’я, освіти та інфраструктури серед державних витрат;
- зниження граничних ставок податків;
- лібералізація фінансових ринків для підтримки реальної ставки з кредитними на невисокому, але все ж позитивному рівні;
- вільний обмінний курс національної валюти;
- лібералізація зовнішньої торгівлі, переважно за рахунок зниження ставок імпорتنих мит;
- зниження обмежень для прямих іноземних інвестицій;
- приватизація;

- зростання економіки;

- захист прав власності.

Неоліберальна доктрина реалізовувалась через економічні реформи з кінця 40-х років ХХ ст. у Великобританії та США. Позитивними результатами проведення цих реформ стало подолання інфляційних проблем, збереження стійкого зростання виробництва та істотного зниження рівня безробіття до кінця 80-х рр. ХХ ст.

Однак сформований новий тип макроекономічної політики – “Вашингтонський консенсус” провідні економісти рекомендували впроваджувати в інших країнах, що зазнають фінансової та економічної кризи.

Несомніючи на широке застосування цього еталону економічного розвитку (зокрема у більшості розвинених країн світу), у фаховій економічній літературі можна знайти її опонентів. Так, у працях лауреата Нобелівської премії Дж. Стігліца узагальнено і найжорсткіше розкритиковано “Вашингтонський консенсус”, у межах якого систему неоліберальних цінностей зведено до набору догматичних постулатів, оголошених єдиним вектором ефективного розвитку [101]. Останні передбачали повне розкріпачення ринкових сил за допомогою масової приватизації, свободи міжнародної торгівлі та руху капіталу, згортання державного регулювання, зменшення бюджетних витрат і збереження мінімальної інфляції.

Як стверджує польський економіст Г.В. Колодко у науковій праці “Глобальна трансформація, криза – що далі?” головним недоліком “Вашингтонського консенсусу” для постсоціалістичних країн було неврахування ключової ролі створення суспільних та державних інститутів при переході до ринкової економіки та соціальні аспекти зміни економічного режиму [31, с. 64]. Всі роки впровадження ринкової економіки чітко показали, що головним запинкою значення мають не лише приватизація та лібералізація, але й невизначеність економічної діяльності в межах нових інститутів.

Дискусія щодо “Вашингтонського консенсусу” загострилась у 1997–1999 рр. внаслідок початку фінансової кризи від Східно-Азіатського регіону, Росії та Південної Америки до Бразилії. Проте ці дискусії досить швидко згасли, оскільки криза торкнулась лише країн зі слабкими фінансовими ринками та серйозно не вплинула на індустріальні економіки з державним дерегулюванням.

Ідея розвитку “Вашингтонський консенсус” діяла до середини 2007 р., коли зі початку світової фінансової кризи, активізація якої засвідчила необхідність перегляду усталеної моделі, зміни економічної політики та трансформації ролі держави. Головною передумовою сучасної кризи стала невизначеність лібералізація, що супроводжувалась надмірною кредитною експансією [24, с. 74], та пріоритетний розвиток нових фінансових інструментів і

Світова фінансова криза, хоча й розпочалась зі США, негативно позначилась на економічному розвитку як розвинених країн світу, так і країн, що розвиваються. Отже, особливість цієї кризи полягає в тому, що їй притаманний системний характер, вона охоплює всю світову економіку й різні сегменти фінансового ринку [126, с. 103].

У США та країнах ЄС спостерігається спад виробництва і найвищі за останні двадцять років темпи зниження зайнятості населення. Серед європейських країн криза найсильніше вразила Великобританію, Францію, Італію, Іспанію, Угорщину [117, с. 51], Грецію та Португалію.

На думку експертів, девальвація української гривні та ісландської крони була неминучою, оскільки економіки цих країн основані на одному секторі – металургійному в Україні й фінансовому в Ісландії [6, с. 16].

Проаналізувавши кризові процеси в країнах світу (США, країни ЄС та країни Азії), можна стверджувати, що на початок II кв. 2009 р. у світовій економіці спостерігалася ситуація певної рівноваги: у одних країнах були спроби стабілізації кризового падіння і навіть його зупинки, а в інших – рецесія продовжувалася. Така ситуація тривала до кінця 2009 р., тоді як 2010–2011 рр. стали періодом поступового виходу з кризи, але для багатьох країн залишилися мінусовими показниками.

На фоні економічних негараздів, спричинених світовою фінансовою кризою, серед розвинених країн світу, економічний розвиток яких ґрунтується на засадах неоліберальної економічної теорії, достатньо стійко витримали зовнішні загрози економіка Китаю.

В останнє десятиліття економіка Китаю розвивалась швидкими темпами та закріпила свої позиції на провідних міжнародних ринках, й навіть на високотехнологічному ринку – мікроелектроніки.

Китай, відмовившись від загального державного адміністрування, прагне самостійно заповнити прогалини економічної теорії, вміло уніфікує ринкового екстремізму [101]. Стратегія економічного розвитку цієї країни характеризується “м’яким” входженням на ринок та побудована на ідеологічному підґрунті, що визначається послідовністю заходів господарського реформування у напрямі ринку [30, с. 203].

На початку сучасної кризи експерти Всесвітнього економічного форуму [43] підготували довгостроковий прогноз розвитку світової економіки на період до 2020 р. За їх оцінками, світова фінансова криза може розвиватися за трьома сценаріями.

– “фінансовий регіоналізм”, коли світова торгівля концентрується в середині трьох основних блоків: американського, європейського й азійського (найпотужнішого);

– “вільний протекціонізм” – глобальної економічної системи не існує, кожна держава реалізує економічну політику на власний розсуд;

– “вільний Бреттон-Вудс”: США, ЄС, Японія та Китай формують нові правила гри на світовому ринку товарів і послуг;

– “вільний світ”: зберігається відкрита багатополарна система.

На час сучасної кризи у світовій економіці спостерігаються нові тенденції, які впливають на економічний розвиток країн-лідерів:

– Для позначення негативних наслідків світової фінансової кризи та швидкого повернення до правового стану уряди країн-лідерів розробляють спільні заходи, які допоможуть швидко подолати депресію. Координація і співпраця сприятимуть позитивну динаміку, досягнуту останнім часом G-20 на вищому рівні. Це особливо важливо щодо фінансової політики для уникнення негативних ефектів від міжнародних дій на національному рівні;

– Змінюється перерозподіл головних споживачів: Азія може стати новою центральною сферою у споживчій сфері. Населення Китаю та Індії разом становить 2 млрд осіб, а їх доходи нижчі, ніж у середнього класу. Якщо Азія продовжить стрімко розвиватись, то вже до 2020 р. Китай опиниться на першому місці серед світових споживачів (після США та ЄС), а Індія – на другому (після Японії). Тоді три з п’яти найбільших споживачів належатимуть азіатському регіону;

– Концентрація на інноваціях, що характерно для азійських країн. Така тенденція виступає виробникам з США та країн ЄС частковим витісненням їх виробничими підприємствами Азії на світових ринках;

– У період економічної кризи, продуктивність праці в країнах Азії зростає і за прогнозами зросте з 7,7 % у 2008 р. до 9,1 % у 2010 р. Це пов’язано з впровадженням у виробництво сучасних технологій та зростаючим потенціалом виробництва.

Найбільший масштаб кризи вимагав спільного подолання її негативних наслідків. У XXI ст. нарізла необхідність консолідувати зусилля усіх країн світу для подолання негативних наслідків світової фінансової кризи, коли проблеми економічного розвитку активно вирішуються не лише на національному, й на міжнародному рівні.

Світова фінансова криза стала поштовхом, що допоміг світовій економічній спільноті усвідомити необхідність спільних дій для подальшого розвитку світової економіки та проведення змін в архітектурі глобального економічного порядку. Так, О. Квасневський зазначив: “Ніхто не сумнівається в тому, що ми знаходимося в процесі, який побудує архітектуру світу в XXI ст. Найкраща США пройшов. Питання про те, хто відіграватиме найголовнішу роль у світі майбутнього, залишається відкритим” [84]. Передбачається, що

світова спільнота буде поліцентричною та з великою часткою ймовірно можна стверджувати, що лідируватимуть у світі – США і Китай, а також зростатиме роль Індії, Бразилії, Латинської Америки загалом, Росії. Євросоюзу в світі найближчого майбутнього О. Квасневський відводить третє місце і вважає, що ЄС має всі шанси його за собою зберегти. “Європейський Союз як інтегрована конструкція, має хороші шанси на “бронзову медаль” в цьому процесі. Є великі шанси, що криза буде нами подолана” [84].

Вважаємо, що світова криза 2007 – 2009 рр. є активним поштовхом до перегляду економічної парадигми та імперативів, які склалися ще в індустріального типу розвитку, до вимог постіндустріального суспільства. На наш погляд, сучасна криза є результатом перетину та “зіткнення” загальної “старої” (індустріальної) та “нової” (постіндустріальної) економіки.

Отже, вихід зі світової економічної кризи може стати “відправною” точкою постіндустріального розвитку з новітніми парадигмою та імперативами для економічного розвитку усіх країн світової економічної спільноти й новою архітектурою міжнародних інститутів. У такому разі продовжуватимуться процеси конвергенції економік країн світу, основу якої становлять загальні тенденції та імперативи науково-технічного та соціально-економічного прогресу. Саме ці базові складові зумовлюють конвергенцію економік країн світу зі збереженням їх національних особливостей.

На наш погляд, зважаючи на становлення нової парадигми економічного розвитку в новітніх фінансових імперативах та враховуючи сучасні тенденції розвитку світового господарства, актуальності набуває вчення німецького економіста Ф. Ліста – “економічний націоналізм”. Ф. Ліст розробив теорію національної економіки як органічної солідарності, підпорядкувавши економіку неекономічній спільноті – народу [310, с. 15–16]. Теорія Ф. Ліста ґрунтується на трьох принципах: продуктивність праці, модернізація та державне втручання в економіку. Проаналізувавши історію західноєвропейських країн, Ф. Ліст підкреслював, що існують різні шляхи капіталістичного розвитку. Особливе значення розвитку країни має освіта і наука. Основний акцент Ф. Ліст робив на ролі держави в економіці. Фактично, Ф. Ліст розробив теоретичну модель економічного розвитку слабкорозвинених країн. Пізніше ідеї Ф. Ліста розвинули німецькі вчені (Б. Гільдебрандт, К. Кніс, В. Рошер, К. Бюхер, А. Вагнер, М. Вебер).

Вихід із сучасної кризи є переходом до нової стадії економічного розвитку – зародження та підйому, який може стати поштовхом для переходу на новий шостий технологічний уклад. На думку М. Згуровського [72] та К. Перес [304, 305], сучасна фінансова система відходить у минуле, остаточно відірвана від реальної економіки та спирається на застарілий технологічний уклад (переважно на IV). Світова економіка переходить до спадної чверті п’ятого довгострокового циклу, що спричинить тривалу рецесію.

У фазу економічного розвитку – кризи – першими увійшли передові країни світу, а інші долучились під впливом “інерційності”, оскільки економіка та залежні від країн з великими економіками. Відповідно, з кризи першими передові розвинені країни. Ці ж країни й впроваджують нову парадигму “нової економіки”. Окрім зазначених змін, велика фінансова криза призвела до корегування міжнародних відносин у бік більшого драматизму та взаємодії. Зміни в архітектурі міжнародних інститутів включили перехід від G-8 до G-20 та розроблення спільних дій щодо виходу з кризи.

Такі країни світової спільноти у боротьбі з подоланням кризових явищ мають розуміти, що необхідно об’єднувати свої зусилля та спільно вирішувати глобальні проблеми економічного розвитку та формувати новітню стратегію економічного розвитку.

Ключову роль у розробленні реальних рішень та формуванні перспектив економіки світової економіки взяла на себе група країн G-20 (“Велика двадцятка”) разом з представниками Світового банку та Міжнародного валютного фонду. З початку світової кризи відбулось п’ять антикризових самітів G-20 за участю глав держав та урядів країн. Загальну характеристику антикризових зустрічей у часі наведено в табл. 2.2.

У 2008 р. на саміті G-20, скликаному для вироблення шляхів виходу із світової кризи й запобігання подібним катаклізмам у майбутньому, прийнято рішення про фінансові ринки і світову економіку, а також запропоновано нову реформування міжнародних фінансових інститутів. Його оснований на таких основних принципах: зміцнення прозорості й підзвітності; посилення регулювання; підтримка чесності на фінансових ринках; зміцнення міжнародної співпраці; зміцнення міжнародних фінансових інститутів.

Таблиця 2.2

Хронологія та основна характеристика антикризових самітів G-20

Дата і місце проведення саміту	Завдання саміту	Результати саміту
1	2	3
4-5 грудня 2008 р. Вашингтон (США)	Обговорення питань, викликаних світовою фінансовою кризою.	Досягнуто домовленості серед країн G-20: – про співпрацю в пріоритетних галузях з метою пом’якшення наслідків фінансової кризи; – загальні принципи реформування фінансових інститутів та заходи, які дадуть змогу запобігти таким кризам у майбутньому. Саміт підтвердив необхідність реформування основних інститутів Бреттон-Вудса – Міжнародного валютного фонду та Світового банку, яке полягатиме у збільшенні представництва країн, що розвиваються.

1	2	3
1–2.04.2009 р. Лондон (Великобританія)	Обговорення необхідних дій із: – запобігання глобальній рецесії, дефляції, зміцнення фінансового сектору і недопущення протекціонізму; – посилення глобальної фінансової та економічної системи; – переходу світової економіки до стійкого зростання.	Прийнято декілька документів: 1) план дій щодо виходу з глобальної фінансової кризи; 2) заява про зміцнення фінансової системи; 3) заява про спрямування ресурсів через міжнародні фінансові установи. Вирішено значно збільшити ресурси МВФ – до 750 млрд дол. США, підтримати нове асигнування СПЗ у розмірі 250 млрд дол. США, виділити щонайменше 100 млрд дол. США на підтримку додаткового кредитування по лінії МБР, забезпечити підтримку фінансування торгівлі в обсязі 250 млрд дол. США, задіяти додаткову виручку від узгоджених продажів золота МВФ для фінансування бідних країн на пільгових умовах.
		Створено нову Раду з фінансової стабільності (СФС) з розширеним мандатом, що є наступником Форуму фінансової стабільності (ФФС) у складі всіх країн G20, країн ФББ, Іспанії та Європейської комісії.
24–25.09.2009 р. Пітсбург (США)	Обговорення радикальної реформи МВФ та оцінка ефективності вже вжитих заходів.	З 2011 р. G-20 стане головним органом, що координує світову економіку. Прийнято рішення щодо спільного підвищення банківських стандартів, з обмеженням необґрунтовано високих виплат топ-менеджерам. Намір створити систему узгоджених дій усіх учасників G20 у сфері економічної політики.
26–27.06.2010 р. Торонто (Канада)	Обговорення питань, викликаних світовою фінансовою кризою.	Прийнято зобов'язання зменшити дефіцит бюджету вдвічі до 2013 р.
11–12.11.2010 р. Сеул (Республіка Південна Корея)	Основні питання саміту: – валютна політика (валютна війна) США та Китаю; – нові правила для світового банківського сектору, що розробив Базельський комітет з банківського нагляду Банку міжнародних розрахунків; – реформа МВФ. На саміті затверджено нову концепцію зростання світової економіки і соціального прогресу – “Сеульський консенсус”.	У підсумковому комюніке закріплено: – необхідність забезпечення поступових змін курсу валют; – утримання від знецінення національних валют з метою здобуття конкурентної переваги і перехід до валютного курсу, що відбиває ринкову ситуацію. У Сеульському комюніке не встановлено цільові значення дефіциту або профіциту платіжного балансу, проте затверджені правила виправлення значних розбіжностей. Лідери G20 також схвалили пакет реформ МВФ, що передбачає збільшення ролі економік, які розвиваються.

	2	3
	Обговорення питань, викликаних загрозою поширення кризи Єврозони на інші регіони з подальшим розгортанням нової масштабної хвилі світової фінансово-економічної кризи.	У прийнятому Комюніке лідерів країн та Плані дій закріплені такі загальні напрями співпраці: – соціальний вимір глобалізації; – посилення стабільності та стійкості міжнародної валютної системи; – реформування фінансового сектору та забезпечення стабільності фінансового ринку; – запобігання значним коливанням цін на сировинні товари та забезпечення розвитку сільського господарства; – поліпшення ситуації на енергетичних ринках і боротьба зі зміною клімату; – запобігання протекціонізму і зміцнення багатосторонньої торговельної системи; – вирішення проблем глобального розвитку; – активізація боротьби з корупцією; – реформування системи глобального управління.

Таблиця складено за даними [329]

Таким чином декларація саміту закликає країни світу не відступати від принципів відкритого ринку й вільної торгівлі. Країни Євросоюзу досягли угоди про угоду, яка передбачає посилення державної регуляції ринків, тоді як США надають перевагу помірним реформам [12, с. 75].

Враховуючи на проведення постійних самітів задля спільного подолання наслідків світової фінансової кризи та подальшого розвитку світової економіки, кожна країна відповідно до досягнутих домовленостей розробляла систему заходів, враховуючи особливості економічного розвитку своєї країни. У табл. 2.3 наведено системи антикризових заходів США та країн Єврозони, що вживались протягом 2008–2009 рр.

Таблиця 2.3

Система антикризових заходів провідних країн світу протягом 2008 – 2009 рр.

	Країна	
	США	Країни ЄС
	2	3
	1. Заходи для забезпечення ліквідності в національній валюті (ФРС): зменшення ставки рефінансування до 0,25 % з 5,52 % на початок кризи. 2. Заходи для збільшення ліквідності в іноземній валюті (ФРС уклав угоди про своп-операції з ЄЦБ, Банком Англії, Банком Японії та Швейцарським національним банком).	1. Заходи для забезпечення ліквідності в національній валюті (ЦЕБ): зменшення ставки рефінансування до 1,0 % з 4,25 % на початок кризи. 2. Заходи для збільшення ліквідності в іноземній валюті (ЄЦБ уклав двосторонні угоди про свопи євро на швейцарські франки та шведські крони на суму 10 млрд. євро).

1	2	3
Ринок житла та іпотека	1. Розширення програм підтримки придбання житла (сприяння реструктуризації іпотечних кредитів та розширення програм з гарантування кредитів).	1. Розширення програм підтримки придбання житла (будівництво доступного житла (Франція, Великобританія) та розширення програм з гарантування кредитів (Великобританія).
Фінансова допомога держави фінансовим установам	1. Рефінансування або гарантування банківських боргів за рахунок державних коштів. 2. Кредитування банків та інших фінансових установ. 3. Кредитування під заставу надійних комерційних паперів (під заставу ліквідних активів). 4. Вискуп "токсичних" (проблемних) активів (ФРС).	1. Рефінансування або гарантування банківських боргів за рахунок державних коштів (Франція, Великобританія). 2. Кредитування банків та інших фінансових установ (Франція, Німеччина). 3. Вискуп акцій фінансових установ державою (Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Німеччина, Португалія). 4. Вискуп "токсичних" (проблемних) активів (Великобританія – 600 млрд фунтів стерлінгів, Франція).
Контроль за грошовими коштами банків	1. Обмеження грошової винагороди топ-менеджменту. 2. Створення спеціального інституту регулювання фінансових ринків загалом.	1. Обмеження грошової винагороди топ-менеджменту (Великобританія). 2. Створення спеціального інституту регулювання фінансових ринків загалом (Франція, Німеччина). 3. Вимога до банків кредитувати підприємства та домогосподарства (Франція, Великобританія).
Фінансова допомога реальному сектору	1. Податкові пільги окремим галузям. 2. Державне кредитування, прямі фінансові вливання у реальний сектор.	1. Капіталізація фінансових установ для кредитування реального сектору (Чехія – 0,3 млрд. крон). 2. Податкові пільги окремим галузям (Франція, Великобританія, Німеччина). 3. Державне кредитування, прямі фінансові вливання у реальний сектор (ЄС, Великобританія, Австрія). 4. Реалізація галузевих програм (ЄС). 5. Гарантії за банківськими кредитами / компенсація відсотків за банківськими кредитами (Франція, Великобританія). 6. Стимулювання споживання (Великобританія, Німеччина, Франція, Чехія, Австрія, Бельгія).
Сприяння розвитку та впровадженню нових технологій	1. Енергетичні кредити (на розвиток чистих відновлюваних джерел енергії – 4 млрд. дол. США). 2. Інтенсифікація запровадження транспортних технологій.	1. Енергетичні кредити (Франція, Великобританія). 2. Інтенсифікація запровадження цифрових технологій (Франція, Великобританія, Німеччина). 3. Інтенсифікація запровадження транспортних технологій (Франція, Німеччина).

	2	3
	Транспортна інфраструктура (реконструкція шосе, мостів, доріг, аерортів, аеропортів та залізниць на суму 45,2 млрд. дол. США).	1. Транспортна інфраструктура (Великобританія – модернізація залізниць на суму 15 млрд фунтів стерлінгів, Німеччина – технічне переоснащення закладів муніципальної та транспортної інфраструктури на суму 17,3 млрд євро, Франція). 2. Підтримка проектів державно-приватного партнерства (Великобританія, Польща).
	Збільшення виплат з безробіття та розширення покриття і терміну виплати.	1. Збільшення виплат з безробіття та розширення покриття і терміну виплати (Франція, Іспанія, Болгарія). 2. Домовленості з найбільшими роботодавцями, компенсації роботодавцям, запровадження виплат з часткового безробіття (Великобританія, Німеччина, Франція, Австрія, Данія, Угорщина, Іспанія). 3. Збільшення витрат на підвищення кваліфікації (Великобританія, Німеччина). 4. Консультаційна допомога (Великобританія). 5. Зниження квоти іноземної робочої сили (Італія, Франція).
	Зниження податкового навантаження (звільнення від податків доходів від інвестицій у малий бізнес).	1. Програми кредитування (Великобританія, Німеччина, Франція). 2. Формування спеціального фонду для інвестування у малі та середні підприємства (Франція, Великобританія). 3. Зниження податкового навантаження (Франція – підприємства до 10 осіб звільнено від сплати податків; виділено 11,4 млрд євро для поповнення обігових коштів).
	1. Укладення угод про зону вільної торгівлі та державні домовленості про розширення торгівлі (угоди з Китаєм, Колумбією, Панамою, Південною Кореєю). 2. Розвиток торговельного фінансування (підвищення рівня підтримки фінансування та страхування експорту через Експортно-імпортний банк США)	Розвиток торговельного фінансування (Великобританія – підтримка фірм-експортерів через Департамент кредитних гарантій для експорту).

Джерело: складено автором за даними [2, с. 7–32]

Запроваджені антикризові заходи торкнулись усіх сфер економічної діяльності США та країн ЄС. Найпоширенішим антикризовим заходом, який скористалась переважна більшість країн світу, є масовані державні вливання. У вересні 2008 р. уряди Бельгії, Нідерландів та Люксембургу оголосили про інвестування 11,2 млрд. євро в найбільшу фінансову групу Бельгії – Fortis Group. Тоді ж про надання 6,4 млрд. євро бельгійському банку Dexia SA заявили Бельгія, Франція та Люксембург. У жовтні 2008 р. уряд Швейцарії викупила за 6 млрд. франків (близько 4 млрд. євро) додаткову емісію акцій провідного банку UBS AG. Під його ж неліквідні папери центральний банк Швейцарії надав гарантії на суму в 54 млрд. дол.

У відповідь на глобальні виклики уряди країн ЄС спільно з центральними банками розробили спеціальні антикризові заходи, об'єднані в межах національних програм стабілізації. Враховуючи глобальний рівень охоплення сучасної кризи, наслідки національної політики посилюються у разі координації дій між країнами. Координація та співпраця повинні спиратися на позитивну динаміку, яка досягнута останнім часом G-20 на вищому рівні, і це особливо важливо щодо фінансової політики для уникнення негативних впливів від міжнародних дій на національному рівні.

У листопаді 2009 р. британський уряд узяв під контроль 57,9 % акцій одного з найбільших банків країни Royal Bank of Scotland, надавши йому 20 млрд. фунтів стерлінгів (22,68 млрд. євро). Фінансову допомогу державі також отримали два інші фінансові гіганти Британії – HBOS і Lloyds TSB.

Міністр фінансів Німеччини заявив, що, можливо, знадобиться більше коштів, щоб урятувати один найбільших німецьких іпотечних банків Hypo Real Estate. Отже, угода про порятунок німецького банку Hypo Real Estate на папері передбачає 68 млрд дол США, але її фактична вартість значно більша.

У кінці жовтня 2008 р. Ірландія, Німеччина, Австрія та Данія запропонували безлімітний захист для заощаджень населення в банках.

Інші країни ЄС були змушені вдатися до таких дій, аби європейські вкладники не почали переводити гроші в безпечніші банки. У Франції банк BNP Paribas погодився придбати 75 % європейської фінансової групи Fortis у Бельгії та Люксембурзі. Наприкінці жовтня 2008 р. влада Великобританії підвищила суму депозитів, що підлягають страхуванню, з 35 тис. до 50 тис. фунтів. Крім того, британський уряд у жовтні 2008 р. оприлюднив план порятунку проблемних банків країни, який передбачає вливання мільярдів фунтів у банки, щоб у них було достатньо готівки для щоденних операцій.

У січні 2009 р. оголошено, що держава придбала 25 % плюс одна акція другого за розміром банку Німеччини Commerzbank з одночасним наданням йому 10 млрд. євро. На початку квітня 2009 р. уряд Німеччини виступив з ініціативою щодо купівлі акцій провідного оператора ринку нерухомості Hypo Real Estate Holding AG.

Застосовані заходи дали позитивні результати для економічного розвитку світової економіки, що сприяло поступовому відновленню з початку 2009 р. економік США та країн ЄС. Однак вже наприкінці 2010 р. (з III кварталу 2010 р.) країни світу поступово згортають програми державної підтримки, що уповільнило економічне зростання світової економіки. Отже, криза світової економіки, що розпочалося у 2010 р., виявилось нестійким, а подальші фінансові кризи у низці провідних країн загрожує поширенням кризових явищ у глобальному масштабі, економічна сфера продовжує залишатися у стані кризи світової спільноти.

Упродовж 2010 р. країни G-20 продовжували застосовувати власні заходи. Так, на саміті у Торонто у 2010 р. США виступали з пропозицією щодо стимулювання споживчого ринку, тоді як країни Євросоюзу наголошували на необхідності зменшення зовнішнього боргу та жорсткого регулювання бюджетного дефіциту.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі 2012 р. [285] визначено основні виклики сучасного глобального розвитку: хронічні бюджетні дисбаланси, структуральні коливання цін на енергоресурси і продовольство, системні ризики прорахунки, криза водопостачання та продовольча криза. Окреслені виклики пов'язані з економічною сферою, запобігання їм відволікає ресурси від вирішення інших важливих проблем глобального розвитку: екологічних, технологічних, соціальних тощо. Накопичення таких проблем породжує суттєві виклики для глобального розвитку та самого існування людства.

Важка база розвитку світової фінансово-економічної кризи змушує країни переглядати свої плани економічного розвитку. Неспроможність швидко подолати кризу свідчує, що усталені принципи та механізми регулювання економічних процесів не відповідають новим реаліям. Невипадково найважливішою з основних тем обговорення на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2012 р. стало питання переформатування світової економіки й глобального управління [302].

На саміті країни-лідери світової економіки (члени G-20) погоджуються, що економіко-методологічна база економічного розвитку застаріла і потребує негайного удосконалення на основі міжнародної взаємодії з урахуванням сучасних викликів глобалізації та посилення ролі держави у всіх сферах економічної діяльності, особливо у фінансах і торгівлі. На думку О. Резнікової [206], цього можна досягти або реформуванням сучасної моделі глобального економічного розвитку, або формуванням принципово нової моделі, але в обох випадках необхідно впровадити нову систему глобального управління (рис. 2.5).

У економічній політиці відбувається перехід від ринкових свобод (масового дерегулювання) до посилення контролювальних функцій держави. Таким чином трансформація ролі держави для економічного розвитку зовсім не означає повернення до класичних кейнсіанських ідей.

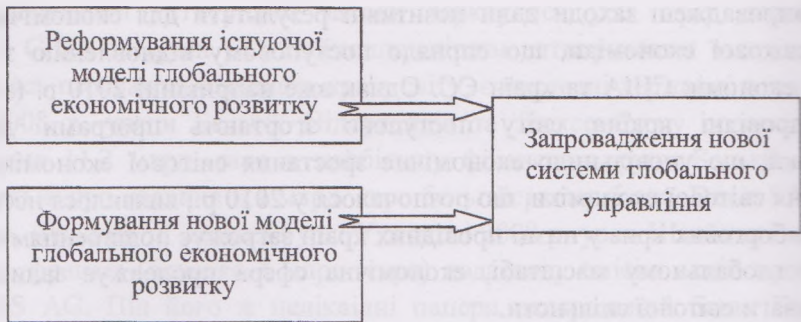

Рис. 2.5. Трансформація моделі глобального економічного розвитку
Примітка: складено за даними [206]

На наш погляд, серед проведених самітів G-20 найпродуктивнішими була зустріч лідерів протягом 2010 р. у Торонто (Канада) та Сеулі (Республіка Південна Корея), за результатами яких сформовано та закладено базиси нової моделі економічного розвитку. За результатами цього саміту прийнято Декларацію (The G-20 Toronto Summit Declaration) [319]. Нова модель ґрунтується на дев'яти положеннях, які повинні забезпечити в найближчі десятиліття в країнах, що розвиваються, економічне зростання і соціальний прогрес:

- створення сучасної інфраструктури;
- встановлення балансу в національній економіці;
- забезпечення захисту державних і приватних інвестицій;
- соціальний захист;
- високий рівень державного управління;
- продовольча безпека.

Нова модель розвитку “Сеульський консенсус” відмовляється від укоріненіх ліберальних основ вільного ринку (засад “Вашингтонського консенсусу”) і стверджує, що не існує єдиної формули розвитку. “Сеульський консенсус” враховує досвід країн з новими ринками, які досягли за останнє десятиліття XXI ст. вражаючих темпів економічного зростання та рівня соціального розвитку.

Перед Україною стоїть стратегічне завдання – забезпечити розвиток національного господарства постіндустріального типу. Лише в такій країні можна подолати відставання і наблизитись до рівня економічного розвитку розвинених країн. Досягти усього можливо тільки на основі нової економічної моделі розвитку національного господарства України.

Розділ 3

МЕТОДИЧНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

3.1. Методичні засади з аналізування економічного розвитку національного господарства

Економічний розвиток національних господарств країн світу можна розглядати за різними ознаками. Більшість розроблених методик оцінює розвиток за стійкість, диференціація та асиметрія розвитку.

Важливим аспектом формування, аналізування (оцінювання) та удосконалення методик розвитку національного господарства є формування системи показників, індикаторів та рейтингів) для кількісного та якісного аналізування цього дуже складного процесу. Особливо актуальним стає це питання у сучасних умовах розвитку в контексті теорії хаосу, що є найсучаснішим підходом до дослідження ринку та сутність якої дає змогу розуміти, що суспільство є надчуттєвою складною системою, яка постійно змінюється і перебуває на грані хаосу.

Висока нерівномірності розвитку національних господарств зумовило виникнення до проблеми розроблення методичних основ з оцінювання і аналізування розвитку й диференціації (асиметрії). Проаналізувавши спеціальну літературу та іноземну літературу з аналізування розвитку національного господарства, методичні походи можна поділити на дві групи: інтегральні методи аналізування та рейтингові методи оцінювання розвитку національного господарства.

Вчені Свілки економістів України розробили власний інтегральний метод оцінювання сталості розвитку нашої держави, розкритий у “Стратегії економічного розвитку в Україні по виходу з кризи та переходу країни на шлях сталого розвитку” [110, с. 89–90]. У цьому методі цільовими орієнтирами визначено наступні показники:

- 1) якість соціального розвитку суспільства в межах певної території (якість життя населення);
 - 2) якість навколишнього природного середовища;
 - 3) економіко-економічна ефективність виробництва і споживання.
- Вихідні для оцінювання та аналізування узагальнені вихідні показники характеризують матеріальну складову добробуту, продуктивність трудових ресур-

сів як його джерела (показники життєвого рівня населення), забезпечення соціального розвитку ресурсами – якість людських ресурсів, народжуваність і здоров'я населення, і зайнятість як оцінку запасу його розвитку на території (показники захищеності життєдіяльності населення), забезпеченість інтелектуальними ресурсами як потенціал наближення до еколого-соціальної стабільності (показники забезпеченості інтелектуальними ресурсами).

Інститут прикладного системного аналізу Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” (М.З. Згуровський [57] запропонував узагальнений інформаційний аналіз щодо системи сталого розвитку, який має вигляд індексу сталого розвитку. Його розраховують як суму трьох індексів: економічного, екологічного та соціального відповідними ваговими коефіцієнтами. Своєю чергою, кожен з цих індексів обчислюється з використанням відомих у міжнародній практиці індексів:

1) індекс економічного виміру формується з двох глобальних індексів: індексу конкурентоспроможного розвитку (об'єднує три індикатори: індекс технологічного розвитку країни; індикатор громадянських інститутів та індикатор макроекономічного середовища) та індексу економічної свободи (складається з десяти індикаторів: торгової політики країни; фіскального навантаження з боку уряду; урядової інтервенції в економіку; монетарної політики; потоків капіталу та іноземних інвестицій; банківської та фінансової діяльності; політики формування цін та оплати праці; прав на приватну власність; політики регулювання

2) індекс екологічного виміру кількісно визначає здатність тієї чи іншої країни захищати своє навколишнє середовище як у поточний період часу, так і в довготерміновій перспективі, на основі п'яти критеріїв: наявність національної екологічної системи; можливість протидії екологічним впливам; зникнення залежності людей від екологічних впливів; соціальні та інституційні можливості країни відповідати на екологічні виклики; можливість глобального контролю за екологічним станом країни;

3) індекс соціального виміру обчислюють, усереднюючи три глобальні індекси: індекс якості та безпеки життя, індексу людського розвитку та індекс суспільства, оснований на знаннях.

В.М. Фоміна [253, с. 437] пропонує визначати ступінь здатності (або нездатності) економічної системи до сталого розвитку за допомогою системи індикаторів, розроблених на основі методики Комісії ООН зі сталого розвитку. Серед напрямів вдосконалення системи показників оцінки рівня сталого розвитку пропонується: використання обмеженої кількості показників (15 індикаторів, які відображають вплив факторів сталості); перегляд вагової оцінки окремих факторів сталості в підсумовувальному інтегральному показнику, тому що незважаючи на загальні принципи і єдину мету сталого розвитку для всього людства, резерви і засоби їх досягнення дуже різняться залежно від рівня

конкретної економічної системи; та розроблення шкали сталості, яка дає змогу визначити пріоритетні напрями розвитку економічної системи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рівень сталості та напрями розвитку економічної системи

Індекс сталості системи	Рівень сталості системи	Пріоритетні напрями розвитку системи
клас 1 до 1	Система стало нестійка	Стратегія стабілізації економіки на відновлення рівноважного стану
клас 1 до 2	Система нестійка (нестабільна)	Стратегія підтримуваного розвитку (створення економічних умов для сталого розвитку системи)
клас 2 до 3	Система стійка (стабільна)	Стратегія сталого економічного розвитку системи
клас 3 до ∞	Система стало стійка	Стратегія сталого розвитку суспільства

Методом вчених з Харківського національного економічного університету за керівництвом Т.С. Клебанової [87], реалізуючи міжнародний проект "Вплив нерівномірності та циклічної динаміки соціально-економічного розвитку регіонів України та Росії", розробив алгоритмічну модель аналізу економічного регіонального розвитку, яка складається з таких блоків:

- 1) формування інформаційного простору ознак, до яких входять показники за такі групи "населення", "природне середовище", "банківська система", "виробничі ресурси", "виробництво", "продукція", "споживання";
- 2) вибір показників-репрезентантів компонент соціально-економічного розвитку регіонів;
- 3) вимір нерівномірності розвитку регіонів;
- 4) вибір інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Відмінністю цього методу оцінювання від інших є оцінювання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою моделей дисперсії, під якою розуміють тенденцію зменшення дисперсії індикаторів економічного розвитку. Перевіряли гіпотезу про існування ефекту σ -конвергенції з використанням коефіцієнта варіації, коефіцієнта нерівномірності, коефіцієнта диспропорції, коефіцієнта Джині, індексу Тейла.

М.О. Казим та Т.О. Моцицька [86], аналізуючи сутність міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в країні, обґрунтували теоретико-методичний підхід – кластеризацію регіонів за макроекономічними показниками: власний регіональний продукт на одну особу, доходи бюджету на одну особу та податкова плата. Диспропорції в економічному розвитку регіонів вчені

оцінюють за допомогою валового регіонального продукту на одну особу, який найузагальненішим показником.

П.В. Проноза та Н.К. Громика [198] запропонували метод оцінювання стійкості до кризи регіонів України за допомогою окремих, комплексних та інтегрального показників. Компоненти оцінки стійкості до кризи регіонів країни такі: сектори економіки, зовнішньоекономічна діяльність, інвестиційні фінансові результати, бюджет та соціальна сфера.

Рейтингові методи оцінювання розвитку національного господарства відрізняються від поширених інтегральних методів аналізування, визначають економічний розвиток країн світу. Їх запроваджують міжнародні організації та інститути. Сукупність суб'єктів та об'єктів економічних рейтингів подано на рис. 3.1.

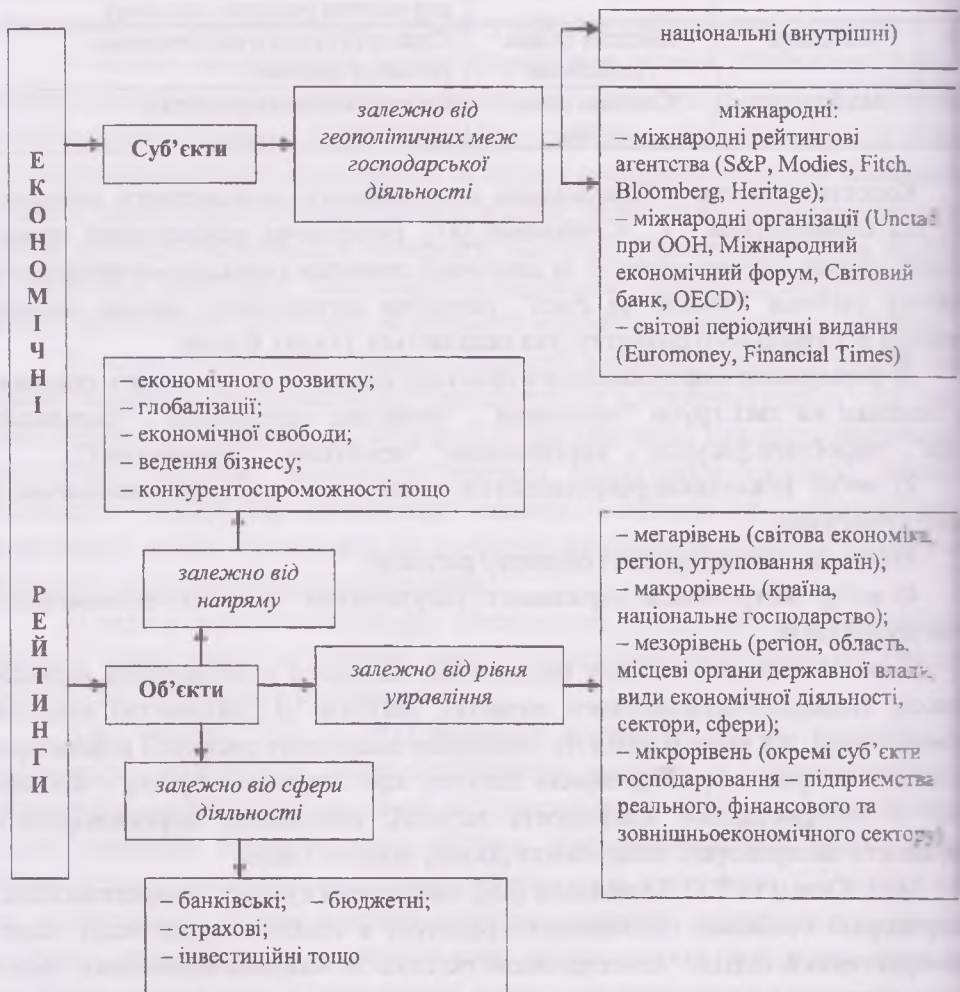

Рис. 3.1. Класифікація економічних рейтингів

Завдяки безпосередньому оцінюванню об'єкта можна виділити чимало міжнародних рейтингів. Всі рейтинги розробляють різні організації (інститути), використовують різні методики розрахунків та різні за суттю сукупності показників, й відповідно до цього формують різні кінцеві (інтегральні / агреговані) показники.

Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Швейцарія, IMD) враховує рівень конкурентоспроможності країн світу за власною методикою, що базується на розрахунку чотирьох основних показників (економічний розвиток, ефективність урядування, ефективність бізнесу, інфраструктура) на основі двох критеріїв та субкритеріїв [317].

Зважаючи зростання ролі знань, останніми роками Департамент ООН з економіки та соціального розвитку розраховує експериментальний індекс суспільства знань (Index of Knowledge Societies, або індекс К-суспільства), який базується переважно на двох основних індикаторах: інтелектуальними активами суспільства та ефективністю розвитку суспільства та якістю розвитку суспільства.

Ці індикатори формуються за допомогою 15 наборів даних про рівень освіти та інформацію, кількість магистральних телефонних ліній на 1 тис. осіб, кількість користувачів Інтернету на 1 тис. осіб, інвестиційний обсяг у країні, нерівність розподілу матеріальних і соціальних благ, рівень дитячої смертності, відсоток природних заповідників від загальної площі земель тощо.

У процесі систематизації найпоширеніших рейтингів у ході дослідження виявлено різні методики, виявлено розбіжності та виконано моніторинг показників. До сукупності таких рейтингів (індексів) увійшли:

- індекс економічного розвитку (Міжнародний інститут розвитку менеджменту);
- індекс глобальної конкурентоспроможності (Міжнародний економічний форум);
- індекс глобалізації (журнал Foreign Policy Journal);
- індекс економічної свободи (американський фонд Heritage Foundation та журнал The Wall Street Journal), який, як свідчать різні дослідження, вказує на сильну кореляцію між економічною свободою і процвітанням країни: країни з високим рівнем економічної свободи вищий рівень добробуту громадян, особистої свободи і тривалості життя; вільніші економіки набагато ефективніші над зменшенням бідності, ніж жорстко регульовані економіки;
- індекс ведення бізнесу (Світовий банк).

Ці значенні рейтингів (індекси) досліджено за такими параметрами: розбіжності між країнами, що оцінюються в рейтингу; методологія (вхідні дані); методологія (західні) показники: інтегральні/агреговані; класифікаційні групи; основні результати дослідження. Результати проведеного дослідження наведено в табл. 3.2.

Країна є об'єктом оцінювання в більшості всіх відомих рейтингів (індексів). Основні показники економіки України в цих рейтингах відображено в табл. 3.3.

Сукупність економічних рейтингів країн світу

Ознака	Назва рейтингу				
	Рівень економічного розвитку / конкурентоспроможності [317]	Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) [313]	Індекс глобалізації [294]	Індекс економічної свободи [289]	Індекс ведення бізнесу (Doing Business) [278]
Розробник	Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Лозанна, Швейцарія, IMD)	Всесвітній (Міжнародний) економічний форум (International Economic Forum)	Журнал Foreign Policy Journal та A.T.Kearney	Американський фонд Heritage Foundation та журнал The Wall Street Journal	Світовий банк (World Bank)
Кількість країн	59	139	208	179	183
Методологія (вхідні дані)	Загальнодоступні статистичні показники	Експертні оцінки та опитування підприємців	Загальнодоступні статистичні показники міжнародних організацій	Оцінки експертів Heritage Foundation	Оцінки більше ніж 8 200 експертів у різних сферах (юристи, бізнес-консультанти, бухгалтери, експедитори, урядовці та інші фахівці)
Результуючі (вихідні) показники	Обробляють 331 показник, на основі яких формують 4 агреговані показники: – економічний розвиток (78 критеріїв); – ефективність діяльності уряду (71 критерій); – ефективність бізнесу (68 критеріїв); – інфраструктура (114 критеріїв).	Обробляють макро- та мікроекономічні фактори, на основі яких формують 3 субіндекси та 12 основних критеріїв: 1) субіндекс базисних вимог: – якість інститутів; – інфраструктура; – макроекономічна стабільність; – охорона здоров'я та початкова освіта; 2) субіндекс посилення ефективності: – вища освіта та професійна підготовка; – ефективність ринку товарів та послуг; – ефективність ринку праці; – розвиток фінансового ринку; – технологічний рівень; – розмір внутрішнього ринку; 3) субіндекс інновацій: – конкурентоспроможність компаній; – інноваційний потенціал.	Аналізують 14 показників, які поділяють на три групи: – економічні показники; – соціальні показники; – політичні показники.	10 критеріїв: – свобода бізнесу; – свобода торгівлі; – податкова свобода; – державні витрати; – монетарна свобода; – фінансова свобода; – свобода інвестицій; – захист прав власності; – свобода від корупції; – свобода трудових стосунків.	11 критеріїв оцінки бізнесу: – відкриття бізнесу; – отримання дозволів на будівництво; – реєстрація власності; – одержання кредиту; – захист інвесторів; – сплата податків; – зовнішня торгівля; – виконання контрактів; – закриття бізнесу; – доступ до електроенергії; – зайнятість працівників.
Класифікаційні групи		1) розвитку за рахунок базових факторів; 2) розвитку за рахунок ефективності; 3) інноваційний розвиток.		1) вільна економіка; 2) переважно вільна економіка; 3) помірно вільна економіка; 3) переважно невилна економіка; 4) деспотична економіка	

Питання України у системі міжнародних економічних рейтингів країн світу

Таблиця 1.1

Ріки	Індекс економічного розвитку / конкурентноспроможності	Індекс глобальної конкурентноспроможності (GCI)	Індекс рейтингів		
			Індекс глобальний	Індекс економічної свободи	Індекс інновацій бізнесу
2000	–	53-ге – серед 75 країн	42-ге – серед 61 країни	129-ге – серед 129 країн (47,8)	–
2001	–	–	33-ге – серед 50 країн	137-ме – серед 155 країн (48,5)	–
2002	–	69-ге – серед 75 країн	42-ге – серед 62 країн	133-ге – серед 155 країн (48,2)	–
2003	–	74-ге – серед 80 країн	42-ге – серед 62 країн	138-ме – серед 150 країн (51,1)	–
2004	–	84-ге – серед 102 країн	43-ге – серед 62 країн	114-ге – серед 152 країн (53,7)	–
2005	–	86-ге – серед 104 країн	39-ге – серед 62 країн	101-ше – серед 154 країн (55,8)	–
2006	–	84-ге – серед 117 країн	39-ге – серед 62 країн	110-ге – серед 156 країн (54,4)	132-ге – серед 175 країн
2007	46-ге – серед 58 країн	69-ге – серед 131 країни	50-ге – серед 122 країн	135-ге – серед 157 країн (51,5)	128-ме – серед 175 країн
2008	54-ге – серед 58 країн	71-ше – серед 131 країни	42-ге – серед 122 країн	133-ге – серед 157 країн (51,0)	144-ге – серед 178 країн
2009	56-ге – серед 58 країн	72-ге – серед 134 країн	47-ме – серед 208 країн	162-ге – серед 183 країн (48,8)	142-ге – серед 183 країн
2010	57-ме – серед 59 країн	82-ге – серед 133 країн	46-ге – серед 181 країни	162-ге – серед 179 країн (46,4)	147-ме – серед 183 країн
2011	57-ме – серед 59 країн	89-ге – серед 139 країн	44-ге – серед 208 країн	164-ге – серед 177 країн (45,8)	149-ге – серед 183 країн
2012	56-ге – серед 59 країн	82-ге – серед 142 країн	44-ге – серед 208 країн	161-ше – серед 177 країн (46,1)	152-ге – серед 183 країн

Серед наведених рейтингів найпоширенішим у світі є Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), який складає Міжнародний економічний форум [313] (International Economic Forum). Його розробив професор Колумбійського університету К. Сала-і-Мартін (Xavier Sala-i-Martin, Columbia University) для оцінювання розвитку та рівня конкурентоспроможності національних господарств країн світу.

Методика оцінювання ґрунтується на розрахунку 3 субіндексів та 12 нових критеріїв:

1) субіндекс базисних вимог: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта;

2) субіндекс посилення ефективності: вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічний рівень, розмір внутрішнього ринку;

3) субіндекс інновацій: конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал.

За результатами оцінювання національних господарств країн визначають стадію їх розвитку із вказанням пріоритетного фактора: розвиток за рахунок базових факторів, розвиток за рахунок ефективності та інноваційний розвиток. Окрім того, виділяють й дві перехідні стадії. Отже, розвиток національних господарств країн світу за цим індексом поділяється на п'ять стадій: дві фіксовані та дві перехідні):

1) стадія I – факторного розвитку (Factor-driven stage) характерна для країн, економічний розвиток яких здебільшого визначається наявністю природних та інших ресурсів, що виступають факторами виробництва;

2) стадія II – ефективного розвитку (Efficiency-driven stage) характерна для країн, економічний розвиток яких визначається ефективнішим використанням наявних факторів;

3) стадія III – інноваційного розвитку (Innovation-driven stage) характерна для країн, економічний розвиток яких зумовлений упровадженням інноваційних наукомістких технологій, розвитком економіки знань.

Якщо зіставити стадії розвитку відповідно до рейтингу Міжнародного економічного форуму зі стадіями цивілізаційного розвитку відповідно до класифікації Д. Белла [7], то стадія факторного розвитку відповідає доіндустріальному суспільству, ефективного розвитку – індустріальному суспільству, інноваційного розвитку – постіндустріальному суспільству.

Кожна стадія розвитку національного господарства характеризується певним співвідношенням трьох субіндексів. Так, для факторної економіки (I стадія) визначальне значення має субіндекс базисних вимог (60 %). Він складається з таких критеріїв: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта; тоді як

інновацій майже не впливає на розвиток (5 %). Щодо II стадії – ефективна економіка субіндекс базисних вимог поступає за субіндексу посилення ефективності (50 %), який складається з таких субіндексів: освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, рівень та розмір внутрішнього ринку. На III стадії розвитку – економіки найвищого рівня, порівняно з попередніми стадіями, субіндекс інновацій (30 %), до якого входять конкурентоспроможність та інноваційний потенціал.

Основним індикатором стадії розвитку національного господарства країни є ВВП на душу населення (табл. 3.4). Враховуючи різні траєкторії (темпи) розвитку національних господарств країн на різних стадіях, у ході дослідження субіндексу глобальної конкурентоспроможності доповнено розрахунки розвитку груп країн за сучасний період (2000–2011).

Таблиця 3.4

Загальна характеристика стадій економічного розвитку країн згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності

Стадія розвитку	ВВП на душу населення, дол. США	Середні темпи розвитку за 2000–2011 рр.*	Питома вага, %		
			Субіндекс базисних вимог	Субіндекс посилення ефективності	Субіндекс інновацій
1	< 2 000	5,27	60	35	5
2	2 000 – 3 000	5,72			
3	3 000 – 9 000	6,07	40	50	10
4	9 000 – 17 000	4,45			
5	> 17 000	1,66	20	50	30

Примітка: складено та розраховано (*) за даними [313, с. 9; 314, с. 10; 315, с. 9]

Будування країн світу за стадією розвитку, відповідно до Індeksu глобальної конкурентоспроможності [313 – 315], наведено у додатку А (табл. А.1 – А.5). Порівнявши результати оцінювання розвитку національних господарств

країн світу за період 2009 – 2013 рр., можна навести склад кожної з груп відповідно до стадій їх розвитку:

1) до факторних економік (стадія I) переважно зараховують національні господарства країн, що розвиваються та характеризуються як бідні (з низьким рівнем доходу), та найменш розвинені країни Африки та Азії (Бенін, Буркіна-Фасо, Бурундія, Ефіопія, Замбія, Нігерія, Руанда, Уганда, Чад). Однак до цієї групи належать і країни з перехідною економікою: з низьким рівнем доходу – Киргизька Республіка, Таджикистан, та рівнем доходу, нижчим від середнього – Молдова, а також нову індустріальну країну з рівнем доходу, нижчим від середнього – Індія;

2) до країн, що перебувають на перехідній стадії від I до II, переважно зараховують країни, що розвиваються, з рівнем доходу, нижчим від середнього (Єгипет, Сирія, Шрі-Ланка) та вищим від середнього (Алжир, Венесуела, Ірак, Лівія), а також країни з перехідною економікою з рівнем доходу, вищим від середнього (Азербайджан), й нову індустріальну країну з рівнем доходу, нижчим від середнього (Філіппіни). Як виняток до цієї групи увійшли країни з високим рівнем доходу: Бруней-Даруссалам, Кувейт, Катар та Саудівська Аравія;

3) до ефективних економік (стадія II) належать країни, що розвиваються (Гватемала, Домініканська Республіка, Еквадор, Йорданія, Колумбія, Македонія, Марокко, Панама, Парагвай, Південна Африка, Туніс), та країни з перехідною економікою з рівнем доходу, вищим від середнього (Боснія та Герцеговина, Сербія, Чорногорія) та нижчим від середнього (Вірменія, Грузія, Україна). У цю групу увійшла нова індустріальна країна з рівнем доходу, нижчим від середнього (Індонезія) та індустріальні країни, що швидко розвиваються (emerging economies), з рівнем доходу, вищим від середнього – Китай, Перу, Таїланд. До цієї групи також належать розвинені країни з рівнем доходу, вищим від середнього, – Болгарія та Румунія;

4) у групу країн, що перебувають на перехідній стадії від II до III, переважно зараховують розвинені країни з високим рівнем доходу (Естонія, Ліхтенштейн, Польща, Угорщина), країни, що розвиваються (Бахрейн, Оман, Туреччина), та країну з перехідною економікою з рівнем доходу, вищим від середнього (Російська Федерація), також індустріальні країни, що швидко розвиваються (Аргентина, Бразилія, Малайзія, Мексика, Чилі) з рівнем доходу, вищим від середнього, та країну з перехідною економікою з рівнем доходу, вищим від середнього (Казахстан). Як виняток, до цієї групи увійшла країна з перехідною економікою та високим рівнем доходу – Хорватія;

5) до інноваційних економік (стадія III) належать розвинені країни (Австралія, Велика Британія, Канада, Німеччина, Італія, Словаччина, США, Франція, Японія) та індустріальні країни, що швидко розвиваються (Гонконг);

Корект. Об'єднані Арабські Емірати, Сінгапур, Тайвань) з високим рівнем розвитку. До цієї групи належать найрозвиненіші країни, які формують ядро глобальної економіки та економічний розвиток яких можна характеризувати так (за А.С. Філіпенко [218, с. 17]):

- високорозвинене ринкове господарство;
- високі вичерпність джерел і факторів індустріального розвитку;
- високі становище у світовій економіці, яке дає змогу інтенсивно використовувати власні та запозичені ресурси;
- високі показники фінансового сектору економіки, що формує віртуальне економічне середовище (bubble economy);
- високі центри ваги до сфери послуг, функціонування переважно економіки послуг: частка робочої сили, зайнятої у сфері послуг, становить від 70 до 80%;
- високі рівні вибір в умовах обмеженості ресурсів, теорія поведінки економічного агента (біхевіоризм), теорія ігор як сукупність основних принципів економіки "новітніс";
- високі рівні перехід до постекономічної, постматеріальної стадії розвитку економіки "нової економіки", економіки знань;
- високі акцентів із забезпечення потреби виживання на максимізацію економічного зростання соціально набутих, диференційованих потреб членів економіки.

За такою класифікацією з 2012 р. Україна входить до групи ефективних економік (стадія II), тоді як до цього (у період 2009–2011 рр.) належала до групи економік від I до II стадії. Традиційно Україна перевищує середній рівень для країн з ефективною економікою за такими критеріями, як розмір внутрішнього ринку, ефективність ринку праці, рівень середньої та вищої освіти, рівень охорони здоров'я населення, тоді як відстає – за розвитком внутрішнього ринку, інституційним середовищем та впровадженням інновацій.

За останній період підвищилась макроекономічна стабільність країни, показники якої залишаються нижчою за середній рівень для країн з ефективною економікою. Незважаючи на покращення позиції України за показником Глобального індексу конкурентоспроможності у 2012/13 рр. [315], за Індексом економічного розвитку позиція України не покращується (81-ше місце), її залишають до групи транзитивних країн, які конкурують за допомогою низькопродуктивних засобів виробництва та мають низький рівень продуктивності економіки, що наближаються до середньотехнологічно розвинених країн.

За показником економічної свободи, що розраховує американський фонд The Heritage Foundation та журнал the Wall Street Journal, у 2012 р. Україна увійшла до групи країн нижчої категорії репресивних (деспотичних) економік та посіла 101-ше місце (зі значенням індексу 46,1), погіршивши свій результат 2000 р. на

32 позиції (129-те місце зі значенням 47,8). Динаміка Індексу економічної свободи наочно демонструє, як після стрімкого покращення результатів протягом 2000–2005 рр. та поліпшення позиції в групі країн з “перехідною” економікою становище Україна з 2006 р. почало стабільно погіршуватись (див. табл. 3.3). Але навіть найкращий результат України – якого вона досягла у 2005 р., був нижчим на 3,8 в.п. за середньосвітове значення (59,6), тоді як у 2010 р. – вже на 13,5 в.п. нижчим. Фактично за складовими Індексу Україна має показники, нижчі за середньосвітові критеріїв “свобода торгівлі” (84,4), “фіскальна свобода” (78,2) та “монетарна свобода” (67,7). Аналіз основних складових зведених індексів економічної свободи 2010–2012 рр. свідчить, що найбільш провальними були дії української влади в таких питаннях, як:

- інвестиції, щодо яких розрив між середньосвітовим значенням та індексом України становив 20,0 в.п. через обтяжливу бюрократію та правила, які стримують приплив інвестицій; заборону на володіння землею для іноземних інвесторів;

- свобода від корупції (оцінюється ступінь свободи щодо процесів пов’язаних з відкриттям, закриттям підприємства та його функціонуванням відповідно до вимог законодавства країни, оцінюється ступінь поширення корупції), де розрив між середньосвітовим значенням та індексом України становив 24,0 в.п.;

- державні витрати (оцінюється ступінь навантаження на бюджетні видатків уряду, частка державного сектору та втручання уряду в діяльність приватних підприємств), за якими розрив між середньосвітовим значенням та індексом України становив 29,4 в.п.;

- фінансова свобода (оцінюється ступінь розвитку фінансової системи (банківських органів регулювання), за якою розрив між середньосвітовим значенням та індексом України досягав 30,0 балів. Причинами такого низького результату є те, що фінансова система України залишається слабкою і нерозвиненою, приватний капітал перебуває на зародковій стадії; реструктуризація банківської системи відбувалась повільно;

- захист прав власності (оцінюється ступінь захищеності прав власності), де розрив між світовим значенням та індексом України становив 30,0 балів.

Отже, за розглянутими міжнародними рейтингами та національними методиками оцінювання розвитку національного господарства за період дослідження 2000–2012 рр. простежується тенденція до зниження конкурентоспроможності національного господарства.

Водночас в економічній літературі існує безліч методик, за допомогою яких оцінюється сталий розвиток та економічне зростання країни. Однак, звертаючись на велику кількість досліджень за цією проблемою, залишається

питання щодо оцінювання стабільного розвитку національного господарства в контексті постіндустріального суспільства.

Отже, фундаментальні зрушення у теорії та практиці розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства потребують нового, якісно нового підходу щодо оцінювання стабільності національного господарства.

3.2. Інтегральний метод оцінювання стабільності розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства

У контексті формування постіндустріального суспільства та глобалізації економіки особливо актуалізуються дослідження теоретико-методичного формування і управління стабільним розвитком національного господарства. За умов постіндустріального суспільства розвиток національного господарства зумовлює необхідність у розробленні й реалізації власної моделі, спрямованої на забезпечення стабільного розвитку, збереження як наявного потенціалу, так і створення передумов для високотехнологічних змін у новому технологічному укладі, що супроводжується глибокими змінами у виробництві й суспільно-виробничих відносинах.

Стабільність середовища комплексу чи галузі притаманна сталому розвитку економічної системи. Так, А.О. Ходжаян [255, с. 128], за результатами теоретичних та емпіричних досліджень щодо існування тісного кореляційного зв'язку між стійкістю та зростанням економіки, стверджує, що економіка не може процвітати, якщо макроекономічне середовище не є стабільним та динамічним.

Відомець Т.О. Савостенко [51, с. 37] пов'язує сталий розвиток із сталістю і стабільним: якщо немає сталого розвитку, то це свідчить про нестабільність системи, ненадійність зв'язків та елементів, з яких вона складається, відсутність резервних можливостей у критичному стані, коли необхідно протидіяти загрозам, її адаптації до змінних внутрішніх та зовнішніх умов. Відносно до Концепції сталого розвитку, чітко визначено та задекларовано засадничі основи, які домінують для кожного рівня економіки, але не враховують стратегії окремих суб'єктів з досягнення сталого розвитку, яка повинна визначатися в межах конкретної соціально-економічної системи, кожного рівня її стійкості або нестійкості.

Отже, загальноприйнятим критерієм сталого розвитку є стабільність економіки. Термін “стабільність” широко вживають у різних сферах суспільства на характеристики різних економічних процесів: стабільність середо-

вища, нестабільний розвиток [32, 155], глобальна нестабільність [153, с. 5], макроекономічна стабільність [153, с. 5; 195], стабільність фінансової системи [10; 117; 134], стабільність національної валюти (грошової одиниці).

Поняття “стабільність розвитку національного господарства” найзагальнішою характеристикою стану економічної системи й застосовується для аналізування макrorівня і стану економіки держави. Так, М.М. Шпак трактує “стабільність” як “... міцність та надійність системи, її зв'язків та спроможність навіть у разі зміни внутрішніх та зовнішніх умов ефективно адаптовуватись та підтримувати заданий рівень основних параметрів” [268].

Я.В. Белінська та В.П. Биховченко наводять поширене визначення “стабільності” – це здатність обмежувати та усувати диспропорції за допомогою механізму самокоригування [9, с. 55].

І.В. Гонtareва під стійкістю розуміє “здатність будь-якої системи повертатися в стан рівноваги за певний час або коли система виходить із стану рівноваги для переходу до нового стану рівноваги” [38, с. 63]. Процеси розвитку саме і є переходом до нових бажаних станів рівноваги. Системи можуть перейти в новий стан, повернутися в колишній стан після дії негативних факторів або коливаються із широкою амплітудою біля якогось одного стану, вважаються нестійкими та некерованими. На практиці економічна система може досягти тільки динамічної рівноваги, тобто вона безупинно коливається невеликою амплітудою відносно положення стійкої рівноваги. Збалансованим (збалансованим, гармонізованим) є такий стан, за якого для національного господарства потрібні мінімальні витрати трудових, природних та інформаційних ресурсів, тобто найефективніший у конкретній ситуації.

М.В. Фоміна розмежовує поняття “стійкості”, під якою розуміє “стан соціально-економічної системи, коли немає причин для порушення досягнутої рівноваги” [252, с. 40], та “стабільності”, якою є “спроможність системи, яка виведена з стійкого стану, повернутися до нього самостійно” [252, с. 436]. Досягнення стабільної рівноваги – головна умова розвитку національного господарства постіндустріального суспільства, тобто такої симетричності процесів, що збалансовує деструкцію і відновлення, розпад і з'єднання, розподіл та інтеграцію. Також автор зазначає, що рівень здатності та стійкості визначає здатність економічної системи до саморозвитку.

Результатом, з одного боку, а іншого – метою стабільності розвитку національного господарства є економічна рівновага, яка є “одним із ключових понять, що розкриває закономірності макrorівня розвитку господарства національному, і у світовому масштабі” [218, с. 42]. Суть економічної рівноваги полягає у дотриманні відповідності між матеріально-речовою і вартісною частинами суспільного продукту, між попитом і пропозицією на ринку.

інвестиційному, фінансовому, ринку праці, послуг, технологій тощо. Так, економічна рівновага – це стан господарської системи, якого вона може досягти в єдиному випадку її існування.

За думкою А.О. Ходжаян [255, с. 128] щодо застосування поняття «економічної рівноваги» економічної системи для відображення особливостей її функціонування в умовах негативних впливів зовнішнього середовища: здатності до економічного розвитку, забезпечення стабільного економічного зростання, збереження оптимальних макроекономічних пропорцій відтворення, економічного і раціонального використання ресурсів, відлагодженості механізмів управління і управління, а також здатності швидко усунути загрози або адаптуватися до реальних умов.

А.В. Казим та Т.О. Мощицька [86, с. 36] розділяють фактори, що впливають на процес виникнення диспропорцій в соціально-економічному розвитку регіонів України, на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні. Групу суб'єктивних факторів утворюють законодавчі, інвестиційні та програмно-методичні фактори, які можна швидко коригувати, провадячи ефективну державну політику. Об'єктивні фактори, до яких належать природно-кліматичні, природно-ресурсні та демографічні, коригувати важко: історично склалося так, що території, які мали жорсткіші природно-кліматичні умови або відчували брак ресурсів, відставали у розвитку порівняно із сусідніми територіями. Однак у сучасних умовах, де завдяки досягненням науково-технічного прогресу знижується залежність виробництва від традиційних ресурсів, значення об'єктивних факторів макрорегіональної диференціації також зменшується.

В сучасних умовах постіндустріального суспільства визначальними для економічного розвитку національного господарства країни є економічні, фінансові (зокрема інноваційно-інвестиційні), соціальні та інституціональні фактори.

1 група – економічні фактори, які перебувають поза впливом людської діяльності, є невід'ємною складовою процесу функціонування економіки;

2 група – фактори державного управління національним господарством, які відіграють неабияку роль у стимулюванні економічного зростання та економічного розвитку, адже визначають основні напрями розвитку економіки. Їх ефективність є високою, якщо законодавча база. Досвід України у розробленні стабільних економічних та нормативно-правових актів негативний;

3 група – інноваційно-інвестиційні фактори, до яких належать інноваційно-інвестиційна політика та рівень розвитку науки й освіти, що полягає у стимулюванні інвестиційної діяльності та сприянні інноваційним процесам з боку держави через заохочення наукових досліджень і створення сприятливих умов для їх проведення, адже здобутки науково-технічного

прогресу дадуть змогу досягти якісно нового рівня добробуту населення та розвитку національного господарства. Зазначимо, що аналізування літературних джерел дає підстави стверджувати, що деякі вчені [256] розглядають стабільність як один із основних чинників, який впливає на активізацію інвестиційних можливостей економіки держави;

4 група – соціальні фактори, які формуються у соціальній політиці та забезпечують економічне зростання через упровадження програм соціального захисту населення, підтримку належного рівня зайнятості, пенсійного забезпечення, надання соціальної допомоги різним верствам населення тощо.

Отже, вважаємо, що за умов відкритості національного господарства посилення негативних зовнішніх імпульсів виникає необхідність в оцінюванні стабільності розвитку. Міністерство економіки України розробило Метод розрахунку рівня економічної безпеки України [129], яка визначає порогові та граничні значення макроекономічних показників, перевищення яких характеризує наростання відповідно несприятливих і загрозливих тенденцій функціонування національного господарства країни (додаток 3, табл. 3.1–3.2). Однак методика не дає можливості оцінити загальну тенденцію розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства.

Для оцінювання стабільності розвитку національного господарства країни загалом, регіонів та сфер зокрема, в умовах постіндустріального суспільства розроблено інтегральний метод. На відміну від тих, що існують, цей метод ґрунтується на критерії стабільності, що має коефіцієнта варіації. Вважаємо, що саме покладений в основу інтегрального методу коефіцієнт варіації повною мірою відображає найважливішу характеристику стабільності – частоту прояву певного явища.

Для оцінювання рівня стабільності розвитку національного господарства можна використовувати показники варіації: дисперсію, середнє квадратичне відхилення або коефіцієнт варіації [242, 245]. Однак вважаємо, що доцільно використовувати коефіцієнт варіації: на відміну від дисперсії або середнього квадратичного відхилення, він не залежатиме від розмірності та масштабу.

Відповідно, оцінювання рівня стабільності розвитку національного господарства за розробленою методикою дає змогу визначити стан і тенденції розвитку, встановити “стрибки” й асиметричність (диспропорційність) розвитку економіки країни. Оцінювання стабільності розвитку національного господарства країни є також основою для визначення пріоритетних напрямків розвитку та прийняття управлінських рішень на макрорівні. Із застосування методики можна на макро- та мезорівнях визначити відповідність (або невідповідність) розвитку національного господарства загальнодержавним критеріям, виявити сильні та слабкі сторони в державному управлінні з метою й встановити специфічні особливості регіонального рівня.

... на основі положення, що відсутність стабільних тенденцій ... наслідком нестабільного господарства, тобто нестабільний або хаотичний роз- ... означається на стані розвитку національного господарства.

... виступає національне господарство країни загалом та за ...

... схема оцінювання стабільності розвитку об'єкта дослідження ... з чотирьох взаємоузгоджених і логічно побудованих етапів ...

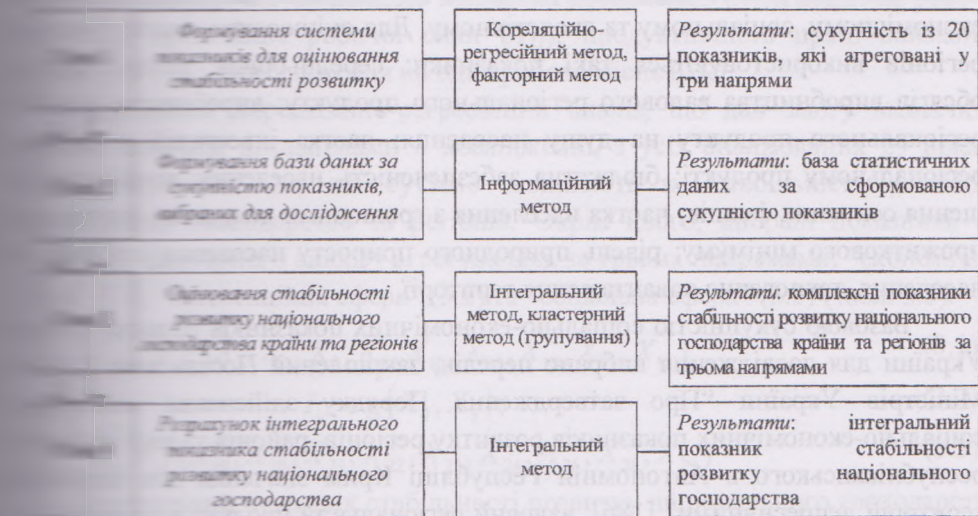

Рис. 3.2. Послідовність оцінювання стабільності розвитку національного господарства

Перший етап оцінювання стабільності розвитку національного господарства передбачає відбір та обґрунтування системи показників, що надалі використовуватимуться у дослідженні, для країни загалом та за регіонами.

На час опрацювання гіпотези щодо сукупності показників, що впливають на стабільність розвитку національного господарства країни та регіонів, спеціально й узагальнено спеціальну економічну літературу. Дослідники, розглядають проблему соціально-економічного розвитку країни (регіонів) [28, с. 112, 113, 136], пропонують для аналізу різні показники, як за якістю соціально-економічних процесів, так і за кількістю, без врахування факту їх введення в практику.

Так, Е.І. Лавров та Е.А. Капогузов [112, с. 10] усі показники щодо оцінки стабільності зростання розділили на три групи:

1) абсолютні кількісні економічні показники (показник ВВП, показник національного багатства, показник платіжного балансу держави);

2) відносні кількісні економічні показники (рівень ВВП на душу населення, середній дохід на 1 особу, величини споживання, заощадження, інвестицій на 1 особу);

3) якісні (галузева структура економіки, розвиток інфраструктури, політична стабільність, освітній рівень населення, рівень здоров'я населення, навколишнього середовища тощо).

Група вчених під керівництвом Т.О. Савостенко розробила методи оцінки сталого розвитку регіонів [51, с. 11–15], основу на трьох індикаторах: економічному, соціальному та екологічному. Для оцінювання сталості розвитку регіонів використовуються такі показники: середньорічні темпи приросту обсягів виробництва валового регіонального продукту; виробництво валового регіонального продукту на душу населення; частка інвестицій у валовому регіональному продукті; бюджетна забезпеченість населення; коефіцієнт витрати основних фондів; частка населення з грошовими доходами, нижчими за прожитковий мінімум; рівень природного приросту населення, осіб на 1000 населення, техногенне навантаження території.

Базовою сукупністю соціально-економічних показників розвитку регіонів України для дослідження вибрано перелік, закріплений Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного та республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визначення територій депресивними” [186]: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу, обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції на одну особу, середньомісячний заробітна плата одного найманого працівника, структура зайнятого населення за видами економічної діяльності, рівень зареєстрованого безробіття, коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення. Згідно з цим документом структура зайнятості населення є пріоритетним показником в оцінюванні соціально-економічного розвитку регіонів країни та вимірником для класифікації регіонів на визначені групи (промислові та сільськогосподарські).

За результатами дослідження публікацій та власного моніторингу показників розвитку національного господарства сформовано сукупність 29 показників для країни загалом та за регіонами: валовий внутрішній продукт (для України) та валовий регіональний продукт (для регіонів) (X_1), обсяг промислового виробництва (X_2), обсяги сільськогосподарського виробництва (X_3), обсяги прямих іноземних інвестицій (X_4), обсяги інвестицій в основний капітал (X_5), фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (X_6), рентабельність операційної діяльності (X_7), кількість суб'єктів

кількість збиткових підприємств (X_9), кількість малих підприємств на 10 тис. підприємств (X_{10}), дебіторська заборгованість підприємств (X_{11}), кредиторська заборгованість підприємств (X_{12}), середньорічна вартість основних засобів (X_{13}), ступінь зношення основних засобів (X_{14}), середньорічна вартість оборотних коштів (X_{15}), сальдо зовнішньої торгівлі (X_{16}), коефіцієнт експорту імпорту (X_{17}), кількість промислових підприємств, що впровадили інновації (X_{18}), індекс споживчих цін (X_{19}), доходи населення на душу населення (X_{20}), середньорічна реальна заробітна плата працівників (X_{21}), витрати на освіту на душу населення (X_{22}), витрати на охорону здоров'я на душу населення (X_{23}), рівень зареєстрованого безробіття населення (X_{24}), середньорічна чисельність найманих працівників (X_{25}), попит на робочу силу (X_{26}), пропозиція робочої сили (X_{27}), продуктивність праці найманих працівників (X_{28}), навантаження на одне робоче місце (X_{29}).

Здійснивши кореляційно-регресійний аналіз, що дав змогу визначити зв'язки між показниками в дослідженні, з усіх аналізованих 29 показників виділено 20, які суттєво впливають на стабільність розвитку національного господарства та регіонів. Окрім цього, вибрані показники за допомогою факторного аналізу агрегувались за трьома напрямками: “економічна сфера” (3.1), “інвестиційна сфера” (3.2) та “соціальна сфера” (3.3) (табл. 3.5):

$$I_e = F(X_1, X_2, X_3, X_8, X_{10}, X_{14}, X_{16}, X_{17}, X_{18}), \quad (3.1)$$

$$I_{ic} = g(X_4, X_5), \quad (3.2)$$

$$I_{cs} = f(X_{19}, X_{20}, X_{21}, X_{22}, X_{23}, X_{24}, X_{26}, X_{28}, X_{29}). \quad (3.3)$$

Загальний показник стабільності розвитку національного господарства можна виразити так:

$$CP_{sp} = j(I_e, I_{ic}, I_{cs}). \quad (3.4)$$

Значимо, що сукупність показників стабільного розвитку національного господарства за економічною, інвестиційною та соціальною сферами тісно пов'язані. Але за динамікою впливу на розвиток національного господарства показники є як односпрямованими, так і протиспрямованими за напрямком впливу.

Зарозроблена система показників розвитку національного господарства регіонів та за регіонами дає можливість об'єктивно і повною мірою оцінити її вплив на параметри економічного, інвестиційного та соціального розвитку за допомогою промислового суспільства, й тим самим забезпечити умови для прийняття обґрунтованих рішень з формування стратегій розвитку країни в умовах промислового суспільства. На відміну від розроблених методик, які характеризують розвиток промислового господарства в умовах постіндустріального суспільства, належним чином регіональний продукт (X_7), кількість малих підприємств на 10 тис.

населення (X_{10}), ступінь зношення основних засобів (X_{14}), інноваційна діяльність (X_{18}), прямі іноземні інвестиції (X_4), інвестиції в основний капітал (X_5), продуктивність праці найманих працівників (X_{28}).

Таблиця

Сукупність показників для оцінювання стабільності розвитку національного господарства

№ з/п	Назва показника	Позначення	Одиниця вимірювання
I. Економічна сфера			
1	Валовий регіональний продукт	X_1	млн. грн.
2	Обсяги промислового виробництва	X_2	%
3	Обсяги сільськогосподарського виробництва	X_3	%
4	Кількість суб'єктів ЄДПОУ	X_8	тис. од.
5	Кількість малих підприємств на 10 тис. населення	X_{10}	од. на 10 тис. осіб
6	Ступінь зношення основних засобів	X_{14}	у %
7	Сальдо зовнішньої торгівлі	X_{16}	млн. дол. США
8	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	X_{17}	—
9	Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації	X_{18}	од.
II. Інвестиційна сфера			
10	Обсяги прямих іноземних інвестицій	X_4	млн. дол. США
11	Обсяги інвестицій в основний капітал	X_5	млн. грн.
III. Соціальна сфера			
12	Індекс споживчих цін	X_{19}	%
13	Доходи населення	X_{20}	млн. грн.
14	Витрати населення	X_{21}	млн. грн.
15	Середньорічна реальна заробітна плата працівників	X_{22}	грн.
16	Зайнятість населення	X_{23}	тис. осіб
17	Рівень зареєстрованого безробіття населення	X_{24}	%
18	Попит на робочу силу	X_{26}	тис. осіб
19	Продуктивність праці найманих працівників	X_{28}	грн. на 1 зайнятого
20	Навантаження на одне робоче місце	X_{29}	осіб

Другий етап оцінювання передбачає формування бази даних вибраними показниками на підставі офіційної статистичної інформації.

Стабільність розвитку національного господарства та господарства кожного регіону оцінюють за кожним показником. Сформувавши систему показників розвитку національного господарства (регіонів), можна виконати оцінку (Φ), використовуючи таку формулу:

$$\Phi_{jr} = \frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2}{m}}}{\bar{X}}, \quad (3.5)$$

X_i – досліджуваний показник в i -му періоді; \bar{X} – середнє значення досліджуваного показника за період дослідження; i – період дослідження, роки (2007–2011); j – кількість показників ($j = 1, \dots, 20$); r – кількість регіонів яких Автономна Республіка Крим, міста Київ та Севастополь (2007–2011); m – кількість періодів дослідження.

Виконавши оцінку показників розвитку національного господарства та регіонів використавши формулу (3.5), отримали матрицю показників (Φ_{jr}) за кожним досліджуваним показником дослідження (j) та за кожним регіоном (r) (табл. 3.1).

На третьому етапі оцінювання стабільності розвитку національного господарства та регіонів формуємо комплексні показники розвитку кожного регіону (CP_r) за окресленими сферами (економічним – I_{ec} , інвестиційним – I_{ic} , соціальною – I_{cc}).

Щоб з'ясувати інтегральні показники розвитку національного господарства економічною (I_{ec}), інвестиційною (I_{ic}) та соціальною (I_{cc}) сферами, доцільно використати формулою для визначення середньої геометричної величини, яка визначається добуванням кореня j -го степеня із добутку значень аналізованих показників та відповідає обов'язковій умові використання способу середніх геометричних.

$$I_{ec} = \sqrt[10]{\Phi_1 \cdot \Phi_2 \cdot \Phi_3 \cdot \Phi_8 \cdot \Phi_{10} \cdot \Phi_{14} \cdot \Phi_{16} \cdot \Phi_{17} \cdot \Phi_{18}}, \quad (3.6)$$

$$I_{ic} = \sqrt[3]{\Phi_4 \cdot \Phi_5}, \quad (3.7)$$

$$I_{cc} = \sqrt[10]{\Phi_9 \cdot \Phi_{20} \cdot \Phi_{21} \cdot \Phi_{22} \cdot \Phi_{23} \cdot \Phi_{24} \cdot \Phi_{26} \cdot \Phi_{28} \cdot \Phi_{29}}, \quad (3.8)$$

Φ_j – значення показника розвитку за j -м показником дослідження; j – кількість показників ($j = 1, \dots, 20$).

Комплексний показник стабільності розвитку господарства регіону (CP_r) визначається за формулою:

$$CP_r = \sqrt[3]{I_{ec} \cdot I_{ic} \cdot I_{cc}}, \quad (3.9)$$

де r – кількість регіонів, зокрема Автономна Республіка Крим, міста Київ та Севастополь ($r = 1, \dots, 27$).

Висновком розрахунку інтегральних показників розвитку національного господарства (I_{ec} , I_{ic} , I_{cc}) та комплексного показника (CP_r) за формулою (3.9) отримали матрицю показників стабільності розвитку господарства регіонів (табл. 3.2).

середньої геометричної величини є те, що її неможливо використовувати, хоча б один з вихідних показників дорівнює нулю, оскільки в такому інтегральний показник також матиме нульове значення. Щоб позбавитися такого недоліку, використовують модифіковану формулу:

$$I_c = \sqrt[n]{\prod (1 + \Phi_i)} - 1. \quad (3.18)$$

Четвертий етап оцінювання стабільності розвитку національного господарства передбачає формування інтегрального показника країни ($CP_{кр}$). Можна стверджувати, що інтегральний показник розвитку національного господарства визначається комплексними показниками розвитку регіонів в економічній, інвестиційній та соціальною сферами. Розрахунок інтегрального показника стабільності розвитку національного господарства зводиться до такого:

$$CP_{кр} = \sqrt[r]{CP_1 \cdot CP_2 \cdot \dots \cdot CP_{27}}, \quad (3.19)$$

де CP_r – комплексний показник розвитку господарства r -го регіону; r – кількість регіонів, серед яких Автономна Республіка Крим, міста Київ та Севастополь ($r = \overline{1, \dots, 27}$).

У результаті розрахунків отримуємо інтегральні показники стабільності розвитку національного господарства країни та регіонів, які лежать у межах від 0 до 1. Рівні цих показників можна класифікувати на чотири групи:

– 1 група, до якої входить показник стабільності розвитку в межах $0 \leq CP_{кр} (CP_r) < 0,25$, що характеризується високою стабільністю розвитку в економічній, так і у інвестиційній та соціальній сферах;

– 2 група, до якої належить показник стабільності розвитку в межах $0,25 \leq CP_{кр} (CP_r) < 0,5$, що характеризується середнім рівнем стабільності розвитку за трьома сферами;

– 3 група, до якої входить показник стабільності розвитку в межах $0,5 \leq CP_{кр} (CP_r) < 0,75$, що характеризується нестабільним розвитком;

– 4 група, до якої належить показник розвитку в межах $0,75 \leq CP_{кр} (CP_r) < 1$, – об'єкт дослідження характеризується хаотичним розвитком в економічній, інвестиційній та соціальній сферах.

Високий рівень стабільності розвитку національного господарства досягається на основі ефективного державного управління за оптимальних економічних, інвестиційних та соціальних умов розвитку.

Отже, розроблений метод оцінювання стабільності розвитку національного господарства країни є багатовекторним, оскільки дає змогу здійснювати оцінювання та аналізування всіх сфер національного господарства.

Розділ 4

ВНАГОСВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ ТА УКРАЇНИ

4.1. Досвід та аналізування моделей економічного розвитку національних економік розвинених країн світу

У сучасних умовах світогосподарського розвитку Україна не є активним учасником на світовій арені й відома як країна з нестабільною політичною та економічною ситуацією. Однак не можна не враховувати під час формування моделі економічного розвитку національного господарства досвід розвинених країн світової спільноти (G-20).

Динамічний розвиток світового господарства найдинамічніше проявляється в глобальній економічній інтеграції та фінансовій лібералізації. При цьому основним є взаємозв'язок лібералізації національних та міжнародних фінансових ринків, що приводить до прискорення руху капіталу на міжнародному рівні та виступає каталізатором хвилеподібного поширення фінансових і економічних криз.

Динаміку економічного розвитку країн світу за стадіями розвитку в період 1960–2011 рр. наведено у додатку Б (табл. Б.1) та графічно унаочнено на рис. 4.1.

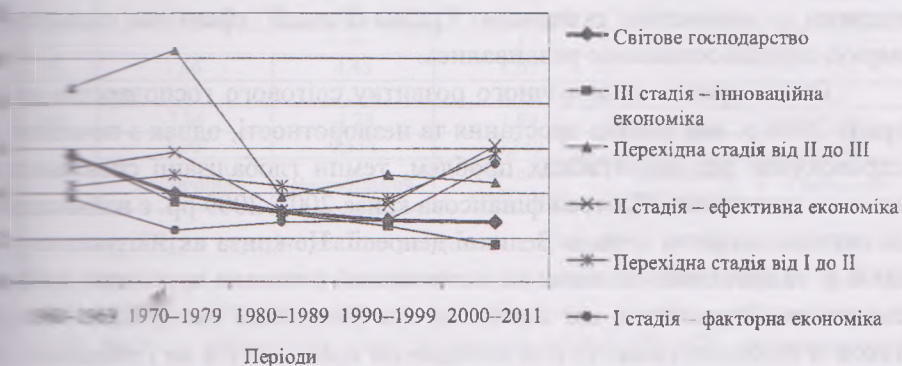

Рис. 4.1. Динаміка розвитку національних господарств країн світу в 1960–2011 рр., %

Загалом за цей період темпи розвитку світового господарства скоротилися вдвічі: з 5,64 % у 1960–1970 рр. до 2,68 % у 2000–2011 рр. Темпів усевищення темпів розвитку характерна для країн, що перебуває на

III стадії економічного розвитку (інноваційні економіки) (у три рази), та країн, що перебувають на перехідній стадії від III до II (у два рази). Протилежній тенденції – прискорення економічного розвитку (у 1,5 разу) характерні країн, що перебувають на II стадії (ефективні економіки), на перехідній стадії від II до I та на I стадії (факторна економіка).

Розвиток національних господарств країн світової економіки, що перебувають на різних стадіях розвитку з різними рівнями доходу населення у 1960 – 2011 рр. характеризується неоднорідністю. Оцінювання економічного розвитку національних господарств виконано за допомогою інтегрованого показника розвитку, розрахованого за методикою у п. 3.2 (табл. 4.1).

Країни, що перебувають на III стадії економічного розвитку (інноваційні економіки), характеризуються тенденціями стабільності та середнім рівнем стабільності у періоди 1960–1969 рр., 1980–1989 рр. та 1990–1999 рр., тоді як у 1970–1979 рр. та 2000–2011 рр. – хаотичністю. Ефективні економіки – країни, що перебувають на II стадії економічного розвитку, характеризуються, переважно тенденціями нестабільності та середнім рівнем стабільності (1960–1969 рр., 1980–1989 рр., 1990–1999 рр. та 2000–2011 рр.), лише у 1970–1979 рр. – стабільністю. Країни, що розвиваються за рахунок базових факторів (факторні економіки), переважно характеризуються тенденціями нестабільності та хаотичності.

Зазначимо, що світова фінансова криза неоднозначно вплинула на економічний розвиток національних господарств країн світу. Так, за період 2000–2011 рр. хаотичним економічним розвитком характеризуються інноваційні економіки (країни III стадії), тоді як факторні економіки (країни I та II стадії) – стабільним економічним розвитком з темпами зростання, у 3–4 рази вищими за інноваційні економіки. Країни II стадії (ефективні економіки) у цей період середньостабільно розвивались.

Отже, процес економічного розвитку світового господарства до світової кризи 2008 р. мав ознаки зростання та незворотності, однак з початком кризи спровокував ряд масштабних проблем, темпи глобалізації сповільнились, але вона не зупинилась. Світова фінансова криза 2007–2009 рр. є наймасштабнішою за останнє сторіччя з часів Великої депресії. Це криза активізувалась у вересні 2008 р. та негативно впливає на економічний розвиток провідних країн світової економіки. Зауважимо, що серед причин фінансової нестабільності називають також й незбалансованість взаємовідносин країн-лідерів на глобальних ринках США, Євросоюзу та країн Азії. Сучасна криза розгорталась у провідних економіках світової економіки, розпочалась з іпотечного ринку США та заторкнула як високорозвинені країни (Велику Британію, Іспанію, Японію), так і країни, що розвиваються (Угорщина, Казахстан). За оцінками Світового економічного форуму (Давос) [284], прогнозовані збитки від кризи перевищать 5 трлн. дол США, тобто 10 % світового ВВП.

Аналізування траєкторії економічного розвитку національних господарств країн світу в 1960–2011 рр.

Група країн	Період	Стадія розвитку / Рівень доходу				
		III стадія – інноваційна економіка	Перехідна стадія від II до III	II стадія – ефективна економіка	Перехідна стадія від I до II	I стадія – факторна економіка
		Високий	Високий	Вище від середнього	Нижче від середнього	Низький
		3	4	5	6	7
Група А	TR _{ср}	5,73	8,65	5,13	4,30	3,74
	max	6,68	-	8,36	6,99	7,08
	min	4,64	-	1,34	1,34	0,80
	CP	0,119	0,000	0,414	0,401	0,574
Група Б	TR _{ср}	3,59	10,33	5,77	4,78	2,32
	max	6,44	14,58	7,42	6,91	6,07
	min	0,41	3,67	3,81	1,01	-2,85
	CP	0,527	0,338	0,204	0,366	1,00
Група В	TR _{ср}	Нестабільний	Середньо-стабільний	Стабільний	Середньо-стабільний	Хаотичний
	max	3,07	3,84	3,17	4,31	2,71
	min	4,85	8,86	5,51	6,67	4,24
	CP	0,32	-2,98	0,77	2,54	1,18
Група Г	TR _{ср}	0,467	0,889	0,515	0,273	0,351
	max	Середньо-стабільний	Хаотичний	Нестабільний	Середньо-стабільний	Середньо-стабільний
	min	2,51	4,83	3,44	3,70	2,74
	CP	3,30	7,22	5,72	5,98	5,19
Група Д	TR _{ср}	1,20	1,12	1,43	1,67	-1,18
	max	0,300	0,332	0,353	0,361	0,688
	min	Середньо-стабільний	Середньо-стабільний	Середньо-стабільний	Середньо-стабільний	Нестабільний
	CP	3	4	5	6	7
Група Е	TR _{ср}	1,66	4,45	6,07	5,72	5,27
	max	3,83	7,30	8,97	7,71	6,41
	min	-3,86	-1,28	1,99	3,48	3,29
	CP	1,00	0,574	0,349	0,252	0,212
Група Ж	TR _{ср}	Хаотичний	Нестабільний	Середньо-стабільний	Середньо-стабільний	Стабільний
	max					
	min					
	CP					

Визначення: TR_{ср} – середні темпи розвитку країн світу у відповідній групі за певний період, розраховані як середньоарифметичне значення, %; max – верхнє значення темпу розвитку країн світу у відповідній групі за певний період, %; min – нижнє значення темпу розвитку країн світу у відповідній групі за певний період, %; CP – інтегральний показник розвитку світу у відповідній групі за певний період.

Джерело: складено та розраховано за даними [287, 313, 320, 323]

Динаміку економічного розвитку деяких країн світу (США, Японія, Німеччина, Франція, Польща та Румунія) у 1960–2011 рр. наведено у табл. 4.1 (додаток Б) та узагальнено у табл. 4.2. Здійснено вибірку країн з різних стадіями економічного розвитку: США, Японія, Німеччина, Франція –

інноваційні економіки (III стадія), Польща – країни, що належать до першої стадії від II до III, та Румунія – країна з ефективною економікою (II стадія).

Таблиця 4

Аналізування траєкторії економічного розвитку національних господарств деяких країн світу за 1960–2011 рр.

Період	Показники	США	Японія	ЄС-27	Німеччина	Франція	Польща
1960–1969	<i>TP_{ср}</i>	4,66	10,44	4,90	–	5,55	–
	<i>max</i>	6,50	12,88	5,54	–	6,99	–
	<i>min</i>	2,30	5,82	4,14	–	4,26	–
	<i>CP</i>	0,340	0,207	0,099	–	0,164	–
		Середньо-стабільний	Стабільний	Стабільний	–	Стабільний	–
1970–1979	<i>TP_{ср}</i>	3,32	4,11	3,57	2,77	4,11	–
	<i>max</i>	5,91	8,41	6,28	4,95	6,61	–
	<i>min</i>	-0,52	-1,23	-0,61	-0,87	-1,12	–
	<i>CP</i>	0,737	0,744	0,519	0,704	0,482	–
		Нестабільний	Нестабільний	Нестабільний	Нестабільний	Середньо-стабільний	–
1980–1989	<i>TP_{ср}</i>	3,04	4,37	2,29	1,96	2,29	–
	<i>max</i>	7,19	7,15	4,21	3,90	4,67	–
	<i>min</i>	-1,98	2,82	0,19	-0,39	0,98	–
	<i>CP</i>	0,798	0,325	0,494	0,650	0,511	–
		Хаотичний	Середньостабільний	Середньостабільний	Нестабільний	Нестабільний	–
1990–1999	<i>TP_{ср}</i>	3,21	1,47	2,09	2,17	1,87	3,43
	<i>max</i>	4,87	5,57	2,98	5,26	3,38	7,09
	<i>min</i>	-0,26	-2,00	-0,20	-1,00	-0,67	-7,02
	<i>CP</i>	0,457	1,000	0,500	0,811	0,612	1,000
		Середньо-стабільний	Хаотичний	Середньостабільний	Хаотичний	Нестабільний	Хаотичний
2000–2011	<i>TP_{ср}</i>	1,80	0,78	1,63	1,35	1,38	3,98
	<i>max</i>	4,17	4,44	3,88	4,16	3,68	6,79
	<i>min</i>	-3,53	-5,53	-4,33	-5,13	-3,15	1,21
	<i>CP</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,436
		Хаотичний	Хаотичний	Хаотичний	Хаотичний	Хаотичний	Середньостабільний

Примітка: складено та розраховано за даними [287; 313; 323]

Країни з інноваційною економікою (США, Японія, ЄС-27, Франція) найбільш розвивались лише у 1960–1969 рр., тоді як в інші періоди (1970–1979 рр., 1980–1989 рр., 1990–1999 рр.) дослідження характеризувались тенденцією до нестабільності. У сучасному періоді (2000–2011 рр.) інноваційні країни (США, Японія, ЄС-27, Німеччина, Франція) розвивались хаотично через негативний вплив світової фінансової кризи.

На відміну від інноваційних економік, які за 1960–2011 рр. мали тенденцію економічного розвитку від стабільності до хаотичності, Польща

в інших країнах перехідної від II до III стадії, розвивались за зворотним напрямком – від хаотичності до середньостабільності. Румунія, що перебувала в I стадії (ефективні економіки), протягом 1980–2011 рр. характеризувалася тенденціями хаотичного розвитку.

Сучасний розвиток науково-технічного прогресу та глобальна економічна інтеграція сприяють становленню постіндустріального типу економічного розвитку, пов'язаний зі зміною способів організації та технологій виробництва матеріальних благ промисловістю. Як стверджує Г.В. Колодко [91], у сучасній світовій економіці співіснують дві економіки:

– реальна – економіка реального сектору, в якій створюються реальні товари та послуги та яка розвивається за класичними ринковими законами, її метою є максимізація прибутку через зниження витрат і поліпшення якості товарів;

– віртуальна і спекулятивна – торгівля біржовими товарами і фінансовими паперами, яка розвивається за законами спекуляції, її мета – отримання прибутку через спекуляції на товарних і фондових біржах.

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що в результаті еволюції економіки фінансова сфера істотно віддалилася від реального сектору економіки та виробництва. За різними оцінками, в сучасному світі лише 2–3 % економіки пов'язані з сектором матеріального виробництва, решта десятки мільярдів доларів обслуговують самі себе. У США, наприклад, реальний сектор економіки, який справді займається виробництвом, це лише 15–18 % економіки, все інше – фінансовий сектор, послуги тощо [91, с. 14]. Однак фінансовий сектор не може існувати без реального сектору, але сучасні спекулянти навчилися отримувати величезні доходи, майстерно керуючи грошима та акціями фондового ринку, використовуючи їх у своїх цілях.

Тенденція активного розвитку сфери послуг характерна для розвинених економік [91]. Однак паралельно відбувається розвиток високотехнологічних виробництв, які зосереджені в переробній промисловості. У розвинених країнах до 60 % (у США – до 80 %) росту національних економік досягається за рахунок росту високотехнологічних секторів [91, с. 22].

Сучасному розвитку світової економіки притаманні такі суперечливі тенденції: зростає частка сфери послуг у створенні світового ВВП за рахунок зменшення частки промисловості, та, паралельно з цим, активізується розвиток високотехнологічних промислових виробництв, зосереджених у переробній промисловості. У світовому промисловому виробництві домінуючі позиції займають розвинені країни (США, Європейський Союз, Японія), в яких створюється близько $\frac{3}{4}$ промислової продукції світу. Як зазначено у монографії "Сучасна національна промисловість: цілі та механізми ефективного розвитку" [85, с. 218], промисловість не зникає, а лише змінюється її роль та місце у процесі створення матеріального продукту та його доведення до кінцевого кінцевого споживача.

Розвиток економіки США за період з 2002 р. до 2007 р. характеризується середньорічними темпами 2,6 %. Це найнижчий показник з початку 80-х років ХХ ст. (рис. 4.2).

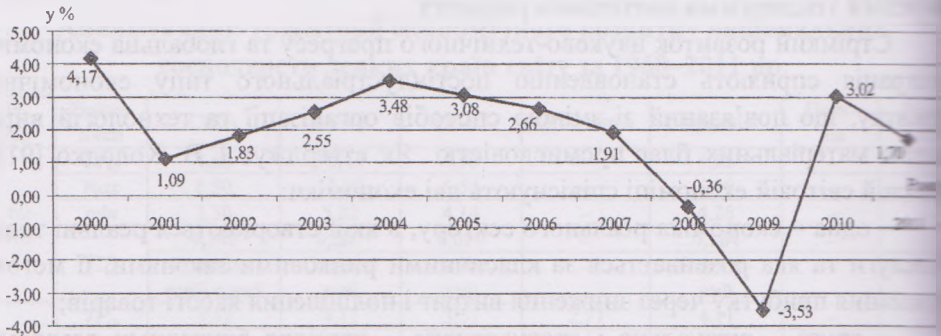

Рис. 4.2. Динаміка ВВП США за 2000–2011 рр., % до відповідного періоду попереднього року

Примітка: складено за даними [141; 283; 308; 323]

Така ситуація значною мірою стала результатом повільного збільшення реальних доходів, річні темпи якого не перевищили 1,8 %, порівняно з приблизно 3,7 % у 1993–2000 рр., і доволі повільного зростання зайнятості. Наприкінці 2007 р., коли зайнятість в економіці США досягла піка, її рівень був нижчим за показники 2003 р. Оцінюючи економіку США у 2002–2007 рр. можна охарактеризувати її як “фальшиве зростання”, оскільки його досягнуто маніпулюючи нестійкими механізмами у середньостроковому періоді.

На початок 2007 р. економіка США уже значною мірою перетнула поріг стабільності, але основна зміна у настроях сталася саме через падіння після перших банкрутств банків та іпотечних брокерів. Роздування американської іпотечної “бульбашки” слід розцінювати як симптом набагато глибше економічних і соціальних негараздів. Спекулятивний “вибух” структурних змін у фінансах і відхід від пруденційної поведінки всередині фінансових інституцій стали “раціональним” результатом глобального контексту, який створив нові “рамки” для здійснення індивідуального вибору, що привело до нового рівня “забезпеченості” і спричинило настільки сильний конкурентний тиск, що на всіх рівнях почала панувати настанова “зроби або помри”.

З початком фінансової кризи у США упродовж 2007–2009 рр. тривало падіння в економіці. Дані рис. 4.2 демонструють, що у IV кв. 2008 р. проти IV кв. 2007 р. ВВП знизився на 6,2 %, тоді як за II кв. 2009 р. падіння становить 3,8 % за підсумками 2009 р. сягнуло – 2,4 %. Незважаючи на від’ємне значення ВВП за результатами 2008–2009 рр., можна стверджувати, що економіка США почала відновлюватися.

Динаміку основних макроекономічних показників США в період активної фазе економічної кризи – 2007–2009 рр. подано у табл. 4.3. Негативні наслідки економічної кризи 2008 р. у США простежуються протягом двох років (2008–2009) в усіх сферах діяльності: падіння промисловості, зниження зайнятості та падіння продажів в автомобілебудуванні та на ринку нерухомості.

Таблиця 4.3

**Динаміка основних макроекономічних показників
США у 2007–2009 рр., %**

Показник	2007	2008				2009			
		I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
ВВП	2,0	2,4	1,2	-0,3	-6,2	-3,3	-3,8	-2,3	-2,4
Промислова продукція	1,4	–	1,4	-0,7	-11,4	-13,4	-15,5	-7,1	-2,0
Виробничі ціни	6,2	–	6,2	9,1	-1,8	-1,4	-4,4	-4,8	4,4
Зайнятість	4,1	–	4,1	5,0	3,8	0,2	-1,4	-1,3	2,7
Продажі нових автомобілів	3,6	–	3,6	0,5	-10,6	-8,0	-8,8	-6,1	5,7
Продажі нових будинків	4,6	–	4,6	5,6	7,2	8,1	9,5	9,8	10,0
Продажі нових легкових автомобілів	5,6	–	5,6	6,1	9,5	10,2	8,9	6,7	4,5

Джерело: складено за даними [141; 143; 321]

Виробники промислової продукції (див. табл. 4.3) протягом I кв. – III кв. 2008 року знизували ціни (на 10,6 % – дефляція цін виробників), тоді як у IV кв. 2008 року порівняно з III кв. 2009 р. промислові ціни зросли на 4,4 %.

Для промислового виробництва США з вересня 2008 р. характерне стало зменшення обсягів виробництва, що у III кв. 2008 р. становило -0,7 % порівняно з попереднім періодом 2008 р. (рис. 4.3). Максимальне падіння промислового виробництва відзначено в I–II кв. 2009 р., що становило -13,4 % та -15,5 % відповідно. Однак вже з III кв. 2009 р. розпочалося повільне відновлення промислового виробництва, що у річному обчисленні мало додатні темпи зросту (у березні 2010 р. – 4,0 %) [143, с. 10], які багато в чому пов'язані з високою порівняльною базою.

Так само використання промислових потужностей наприкінці 2009 р. зріс до 72,4% та більше на 0,2 в.п. порівняно з відповідним періодом 2008 р. Ознакою відновлення зрештє став приріст у виробництві інвестиційних товарів: приріст виробництва виробничого обладнання – 1,4 %, космічного та авіаційного обладнання – 1,7 %.

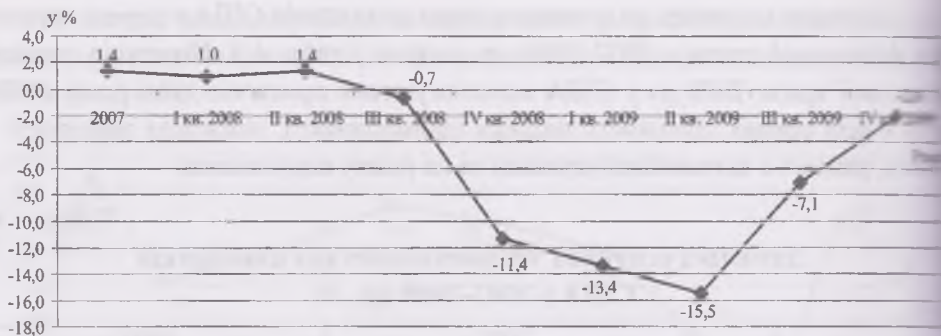

Рис. 4.3. Динаміка промисловості США за 2007 – 2009 рр.,
% квартал до попереднього кварталу
Примітка: складено за даними [141; 143; 321]

Структуру національного господарства США за видами економічної діяльності впродовж 2002–2009 рр. наведено на рис. В.1 (додаток В).

Споживча інфляція, скорегована на сезонний чинник, в кінці 2008 р. становила – 2,7 % внаслідок подорожчання продуктів харчування. Ціни на енергоносії не змінилися. У річному обчисленні індекс споживчих цін дорівнював 99,6 % (дефляція становила 0,4 %).

Щодо рівня зайнятості у США, то, за даними Wall Street Journal, кількість вимог громадян на отримання допомоги з безробіття становила 478 000 у середині жовтня 2008 р., тоді як показник на рівні 400 000 вважається критичним та свідчить про початок рецесії [321]. Рівень безробіття в США у IV кв. 2008 р. досяг 7,2 % [142], а загальна чисельність населення, яке втратило роботу, загалом за 2008 р. у США досягла 2,6 млн. осіб [143], що є найвищим рівнем за січня 1993 р. Зазначимо також, що за той самий період кількість частково зайнятих працівників, які хотіли б працювати повний робочий день, також зросла на 3,4 млн осіб.

Отже, за результатами 2009 р. ринок праці у США залишався слабким. Незважаючи на появу нових 162 тис. робочих місць, рівень безробіття не змінився і дорівнював 10,0 %. Реальний середній дохід за годину для всіх осіб, що працювали у 2009 р., порівняно з 2008 р. зменшився на 0,2 % до 8,34 дол. США. Таке зниження стало результатом зменшення середнього доходу за годину на 0,1 %.

Зростання безробіття (до 10,0 % у 2009 р.), зниження вартості акцій та житла, жорсткі умови кредитування негативно вплинули на очікувані витрати споживачів. Через погіршення перспектив реалізації продукції складності з отриманням кредиту підприємства зменшили виробничі запаси та інвестиції в основний капітал.

Роздрібний ринок у США демонстрував у кінці 2009 р. слабкі ознаки оживлення, тоді як з кінця 2008 р. він істотно уповільнювався [264]. Індекс очікувань, який є головним інструментом для оцінки очікувань споживачів, у жовтні 2008 р. знизився до 38 пунктів, що значно нижче за 64,1 пункту у вересні 2008 р., і гірше від прогнозів аналітиків, які очікували, що показує 52 пунктів [264]. Це є свідченням уповільнення економічного зростання, оскільки споживачі обмежують свої витрати, що, своєю чергою, змушує інвесторів зменшити планові інвестиції.

У вересні 2008 р. продаж нових авто знизився на 26,6 % порівняно з вереснем 2007 р. Deutsche Bank прогнозував, що продаж нових автомобілів у США у жовтні 2008 р. зменшився на 30 % порівняно з аналогічним періодом 2007 р. до 11 млн. авто у річному вимірі, що є найнижчим показником, починаючи з 1983 р. [143, с. 8]. Головна причина – згортання кредитування з боку банків та падіння споживчого попиту загалом.

З початку з початку 2010 р. простежується збільшення обсягів роздрібної торгівлі. У березні 2010 р. порівняно з лютом 2010 р. приріст становив 1,6 %, порівняно з відповідним періодом 2009 р. – 7,6 % [143, с. 10]. Приросту торгівлі насамперед за рахунок збільшення обсягів операцій з продажу автомобілів та запчастин.

За прогнозом МВФ, у 2009 р. обсяги світової торгівлі вперше за 27 років знизяться на 2,8 %, а світовий ВВП зросте лише на 0,5 % – найменший приріст за останні 60 років. Імпорт та експорт розвинених країн, як очікується, знизяться відповідно, на 3,1 % і 3,7 %. Отже, впродовж 2008–2009 рр. світовий торгівлі США обсяг імпортованих поставок перевищував обсяг експортованих, внаслідок чого торговельний дефіцит на початок 2010 р. зріс до 17 млрд. дол. США [143, с. 10].

Відомі процеси в економіці вплинули на розвиток фінансового сектору США. Було подальше сповільнення темпів зростання грошової маси та інфляційне економіки у річному обчисленні.

У США – країні, яка “розпалила багаття” світової фінансової кризи [21, с. 14], за останні 20 років сукупна заборгованість усіх секторів економіки (внутрішня та зовнішня) зростає зі 150 % до 355 % ВВП [90]. Загальний державний борг США на початку 2010 р. дорівнював 12,8 трлн. дол. США, що майже більше, ніж на початку 2009 р. [143, с. 10].

Дефіцит бюджету станом на 01.01.2010 р. суттєво (на 155,5 млрд. дол. США) знизився порівняно з початком 2009 р. (191,6 млрд. дол. США). Найменші витрати на 01.01.2010 р. були найменшими з жовтня 2008 р. – становили 218,7 млрд. дол. США, тоді як у березні 2009 р. становили 220 млрд. США.

Головний інструмент грошово-кредитної політики в розвинених країнах це відсоткова ставка. Поширення світової фінансово-економічної кризи змусило центральні банки розвинених країн світу в жовтні 2008 р. та березні 2009 р. вжити додаткових заходів для протидії рецесії та стимулювання економічного розвитку. Зокрема, до рекордних рівнів були знижені базові відсоткові ставки через регулювання яких центральні банки переважно впливають на економічний розвиток. Зважаючи на слабкий стан економіки та державних фінансів, Федеральна резервна система продовжувала утримувати базову ставку у діапазоні 0–0.25 % (рис. 4.4).

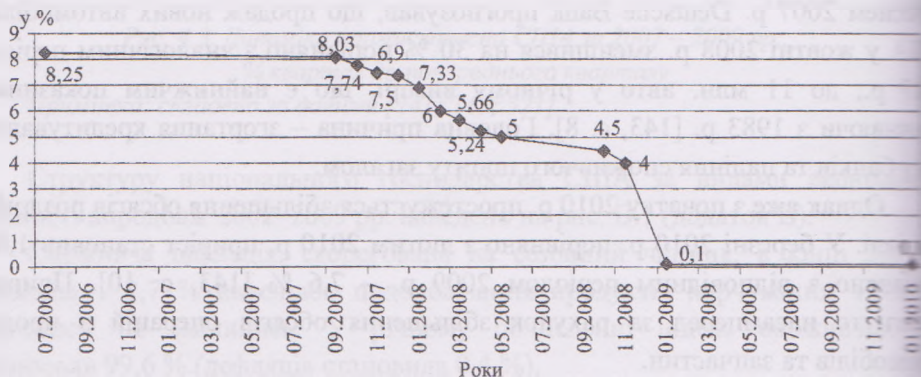

Рис. 4.4. Зміна базової ставки ФРС у США у період червень 2006 р. – січень 2010 р., %

Примітка: складено за даними [142; 143]

Отже, найбільшою мірою від кризи постраждало національне господарство США, де спостерігався початок торговельної кризи й падіння промислового виробництва. Це значно ускладнило політичні проблеми, пов'язані з фінансовими операціями, коли податкові гроші більшості громадян використовують для підтримки впливової меншості – банкірів та фінансистів. Головними факторами, які спричинили їх виникнення, були надмірна промотивація житла в США, надмірне неякісне іпотечне кредитування населення, зростання обсягів неповернених житлових кредитів ненадійними позичальниками, а також непрозоре неконтрольоване переплетіння іпотечного і фондового ринків.

Услід за фінансовим падінням у США світова криза 2008 р. поширилася на європейські країни. Упродовж червня 2008 р. – грудня 2009 р. тривала стадія економічного розвитку, як економічна рецесія, про що свідчать негативні показники економічного розвитку (ВВП, промислове виробництво, роздрядна торгівля, ринок праці, зовнішньоекономічна діяльність) країн Європейського Союзу.

темрів зростання ВВП у країнах Європейського Союзу простежено з II кв. 2008 р. і досягає максимально низького рівня в II кв. 2009 р.

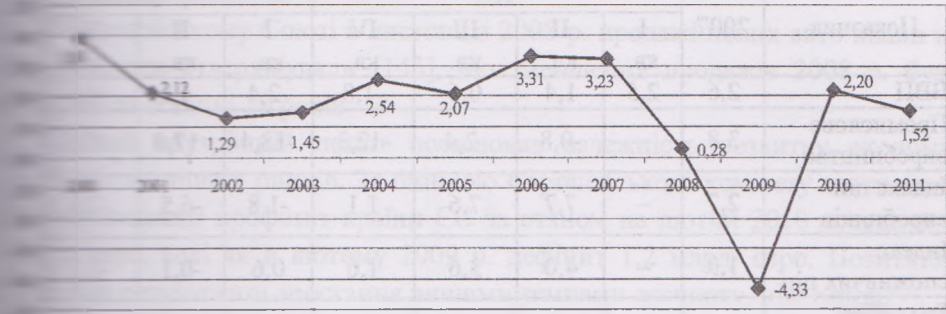

Рис. 4.5. Динаміка ВВП ЄС-27 за 2001–2011 рр., % до відповідного періоду попереднього року

Складено за даними [282; 323]

ВВП країн Євросоюзу, за оцінками Європейського комітету статистики у 2009 р. зменшився на 4,0 %, особливо в найбільшій економіці ЄС – Німеччині – на 5,5 %. Річне скорочення ВВП Німеччини стало найзначнішим за останнього періоду.

Темпи зростання реального ВВП, скоротились обсяги промислового виробництва, роздрібної торгівлі, зовнішньоекономічної діяльності та ситуація на ринку праці. Зниження ділової активності сприяло інфляційному тиску. Тенденції зміни основних макроекономічних показників країн ЄС-27 за період кризи наведено в табл. 4.4. Одночасно зі скороченням обсягів промислового виробництва зменшувались обсяги світового торгівлі (на 42,6 % в перерахунку на рік за вересень–листопад 2008 р.). Також скорочується й динаміка будівництва: в ЄС-27 в листопаді 2008 р. середнім зафіксована низхідна динаміка виробництва в галузі (-3,2 %).

Протягом 2009 р. знижувалися ціни промислових виробників, в IV кв. 2009 р. порівняно з III кв. 2009 р. індекс цін промислових товаровиробників становив 97,1 % (зниження на 2,9 %). Однак у річному обчисленні спостереження свідчать про зменшення промислової дефляції.

Інфляційні процеси продовжували сповільнювались протягом I–III кв. 2009 р. порівняно з 2008 р. й на споживчому ринку. В країнах ЄС у березні 2009 р. споживчі ціни зросли на 0,6 % у річному обчисленні проти зростання на 2,5 % у грудні 2008 р. Ситуація змінилася в IV кв. 2009 р., коли споживчі ціни в річному обчисленні вирости на 0,9 %. Одним з головних компонентів, що найбільше впливали, став транспорт, ціни на послуги якого зросли на 1,5 %.

**Динаміка основних макроекономічних показників ЄС-27
за період 2007–2009 рр., %**

Показник	2007	2008				2009			
		I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
ВВП	2,6	2,5	1,4	0,6	-1,8	-2,4	-4,8	-4,1	-4,1
Промислове виробництво	3,8	-	-0,8	-2,4	-12,3	-18,4	-17,0	-12,9	-12,9
Індекс цін виробників	2,7	-	7,7	7,6	1,1	-1,8	-6,5	-7,6	-7,6
Індекс споживчих цін	1,9	-	4,0	3,6	1,6	0,6	-0,1	-0,3	-0,3
Роздрібна торгівля	1,4	-	-2,9	-0,3	-1,4	-3,6	-1,9	-2,8	-2,8
Рівень безробіття	7,5	-	7,5	7,7	8,1	8,9	9,4	9,8	9,8
Грошова маса	12,4	-	9,6	8,7	7,6	5,1	3,6	1,7	1,7

Примітка: складено за даними [143, 282]

У період світової кризи (2007–2009 рр.) істотно ускладнилися умови на ринку праці, а пожвавлення в промисловості теж не справило позитивного впливу на пропозицію на ринку праці: в IV кв. 2009 р. рівень безробіття зріс на 0,8 в.п.: з 9,8 % до 10,0 % [282]. У виробничому секторі й сфері послуг темп скорочення спостерігався упродовж IV кв. 2008 р. – IV кв. 2009 р., рівень безробіття досяг річного піка, а впевненість ділового світу майже повністю вичерпана, наблизившись до показників кінця 2001 р. У всіх галузях економіки темп скорочення спостерігалось різке збільшення кількості звільнень.

У Великобританії чисельність безробітних в серпні 2009 р. зростає до 904,9 тис. осіб, що було найвищим показником з 1999 р., тоді як цей показник в травні–липні 2008 р. становив 81 тис. осіб і 172 тис. осіб відповідно [282].

Рівень безробіття у Франції, який знижувався з 2004 р., з початком кризи зростає і станом на 2009 р. досяг позначки в 2 млн. безробітних. Такій рівень безробіття був наслідком згортання виробництва в країні. Так, французький автомобілебудівний концерн Renault почав скорочення працівників: за 2009 р. крім 4 тис. робочих місць у виробництві, було скорочено ще й 2 тис. адміністративних посад. Головною причиною такої ситуації стала світова криза на автомобільному ринку.

Зменшення реальних доходів населення і зростання безробіття призвело до зниження обсягів роздрібною торгівлі в річному обчисленні в країні ЄС. Отже, внутрішній споживчий ринок продовжував скорочуватися протягом 2009 р. Роздрібні продажі в грудні 2009 р. у річному обчисленні знизились на 1,7 %.

у порівнянні з січнем 2009 р. цей показник зменшився на 0,6 % внаслідок зростання на 1,6 % продажів продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів. Обсяги продажів непродуктових товарів (без урахування автомобільного парку) зросли на 0,2 %.

У Європейському Союзі в листопаді 2008 р. продажі нових авто впали на 10,4 %. Експерти стверджували [143], що зменшення продажів 2008 р. було найнижчим за останні 20 років.

Слабий внутрішній попит посилював залежність розвитку економік країн ЄС від зовнішніх ринків. За оцінкою Європейського комітету статистики [144], поточний профіцит країни ЄС за станом на лютий 2010 р. становив 1,2 млрд. євро, тоді як в лютому 2009 р. дефіцит 1,2 млрд. євро. Позитивне зростання результатом зростання вищими темпами експорту, ніж імпорту.

Важливі процеси в економіці країн ЄС відобразилися на розвитку банківського сектору країн. Тривало подальше падіння темпів зростання кредитування економіки у річному обчисленні.

У жовтні 2008 р. шість центральних банків розвинених країн світу оголосили скоординоване зниження облікових ставок, щоб запобігти подальшому загостренню економічної кризи. Про зниження облікових ставок на 0,5 % оголосили ФРС США, Банк Англії, Європейський центральний банк (ЄЦБ), а також центральні банки Канади, Швейцарії та Швеції. Так, Банк Англії знизив ставку з 5 % до 4,5 %, ФРС – з 2 % до 1,5 %, а ЄЦБ – з 4,25 % до 3,75 %. Таке скоординоване зниження облікових ставок не мало прецедентів у світовій економіці: раніше центральні банки ніколи не знижували облікові ставки одночасно за взаємною домовленістю. По суті, вони спрацювали як єдиний світовий центральний банк. ЄЦБ знизив у березні 2009 р. базову ставку з 4,5 від. – до 1,5% і в травні 2009 р. – до 1,0 % (рис. 4.6), що є мінімальним значенням за всю його історію з 1999 р. Однак глава ЄЦБ Ж.К. Тріше вважає цей рівень мінімальним. Аналогічний крок здійснив центральний банк Швейцарії – знизив у березні 2009 р. базову відсоткову ставку з 1,25 % з 0,5 %. Також у березні 2009 р. банк Англії знизив базову ставку з 4,5 % з 1 %, реновівши її мінімальний рівень, прийнятий з моменту заснування. Вільгельм III заснував Британський центральний банк в 1694 р. Згодом Банк Англії перейшов до стратегії “кількісного стимулювання”, яка передбачається за допомогою покупки активів (урядових і корпоративних облігацій) на суму 150 млрд. фунтів (211 млрд. дол США).

Враховуючи слабку динаміку відновлення економічного зростання з метою стимулювання економіки регіону, ЄЦБ залишив на 2009 р. базову ставку на рівні 1,0 %. Водночас відсоткові ставки за довгостроковими запозиченнями були знизені. Зокрема, прибутковість 10-річних урядових облігацій в Єврозоні в грудні 2009 р. порівняно з листопадом 2009 р. майже не змінилася і становила 3,73 %.

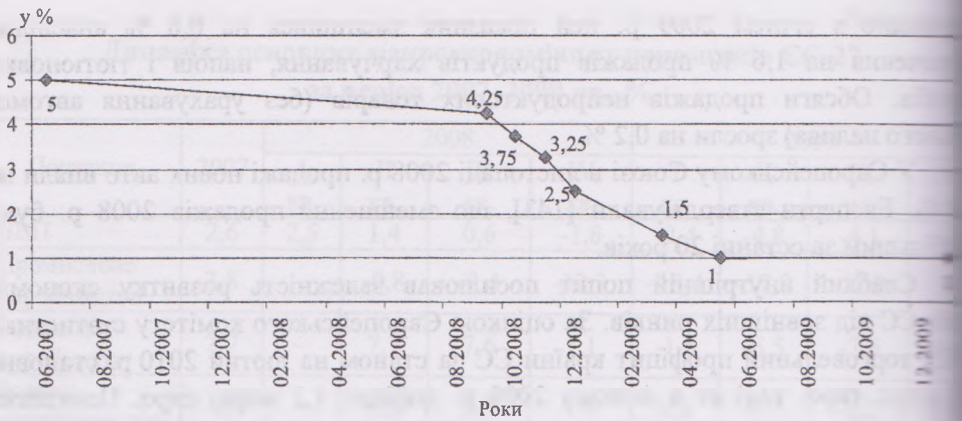

Рис. 4.6. Зміна базової ставки в ЄЦБ ЄС за червень 2007 р. – січень 2010 р., %

Примітка: складено за даними [143, 282]

Для країн-членів монетарного союзу Європи вирішення проблем наростання бюджетного дефіциту і боргу пов'язане передусім зі скороченням витрат, оскільки вони не мають монетарних інструментів, як можна було використати для цього. Побоювання інвесторів щодо бюджетних проблем Греції, Португалії та Іспанії зумовлені зниженням курсу євро на міжнародному валютному ринку. Однак найбільшу тривогу урядів країн ЄС та інвесторів викликало не зниження курсу євро, а різкі непрогнозовані коливання курсу єдиної валюти ЄС, здатні негативно вплинути на ринок запозичень, насамперед облігацій.

Отже, наслідки світової фінансової кризи в країнах Європейського Союзу простежуються у всіх сферах діяльності: зниження зайнятості та поява рецесія в автомобілебудуванні та на ринку нерухомості. Для створення основи для сталого економічного підйому і стабілізації світової фінансової системи вирішальне значення має макроекономічна політика та її посилення. Як зазначено в квітні 2009 р. в World Economic Outlook [324], державна політика спрямована на фінансовий сектор, буде ефективнішою, якщо її підкріпить відповідною фіскальною і грошово-кредитною політикою.

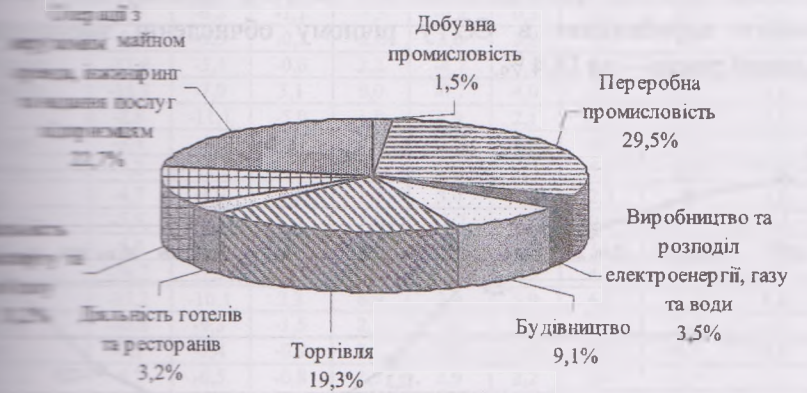
Поширення світової фінансово-економічної кризи змусило центральні банки розвинених країн світу в жовтні 2008 р. та березні 2009 р. ввести додаткових заходів для протидії рецесії та стимулювання економічного розвитку. Серед країн Європи першими від фінансової кризи постраждали країни з негативним сальдо платіжного балансу, які залежать від іноземного капіталу країн Східної та Центральної Європи, економіка яких зростала за рахунок боргових ресурсів за низького рівня накопичень населення. Для країн цього регіону характерні такі негативні наслідки світової фінансової кризи: падіння акцій провідних компаній та індексів фондових бірж, зниження курсу

валют, перегляд у негативний бік прогнозів стосовно зростання світової економічної активності.

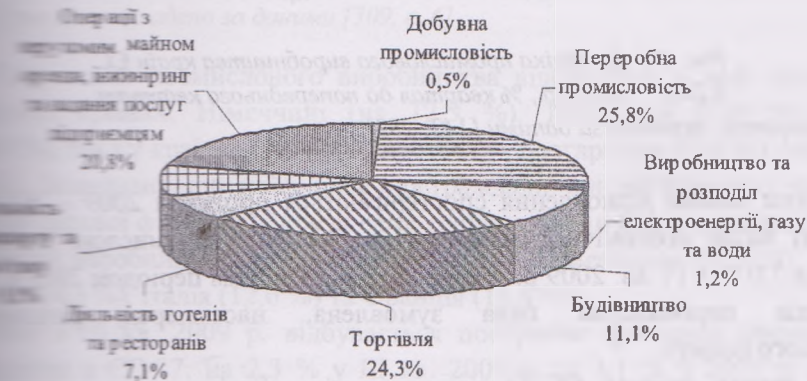
Європейський Союз у сучасній світовій економіці посідає провідні позиції: 41,4 % світового товарного експорту та 39,8 % імпорту.

У нефінансовому секторі ЄС, який охоплює промисловість, будівництво, торгівлю та нефінансові послуги, у 2007 р. працювало 20,9 млн. підприємств, було зайнято 100,1 млн. осіб та створено валової доданої вартості на суму 6 146 млрд. євро.

Серед промисловості серед восьми секцій нефінансового сектору економіки найбільшою за основними показниками господарської діяльності – кількістю зайнятих та розміром валової доданої вартості (рис. 4.7). Найвищою темпою промислового розвитку в ЄС-27 за період 2000–2008 рр. було те, що кількість виробництва збільшувались на 1,3 % в середньому за рік, тоді як кількість зайнятості щорічно знижувався на 0,9 %.

а

б

Рис. 4.7. Структура нефінансового сектору економіки ЄС за обсягом валової доданої вартості (а) та за чисельністю зайнятих (б) станом на 2007 р., %

Джерело: складено за даними [291, с. 93]

У 2007 р. на 2,3 млн. підприємствах промисловості було зайнято 34,5 млн осіб, що дало змогу створити 1 813 млрд. євро валової доданої вартості. У 2008 р. під впливом світової фінансової та економічної кризи спостерігались негативні тенденції в розвитку промисловості ЄС: кількість підприємств зменшилась на 8,6 %, порівняно з 2007 р. (до 2,1 млн. од.), знизилась чисельність зайнятих на 4,3 % (до 33,0 млн. осіб) та питома вага валової доданої вартості на 2,4 в.п.

Через світову фінансову та економічну кризу в ЄС-27 відбулось зниження промислового виробництва, особливо у I кв. 2009 р. (рис. 4.8). Обсяги промислового виробництва в країнах ЄС у грудні 2008 р. зменшились на 7,2 % порівняно з груднем 2007 р., а щодо вересня 2008 р. обсяги виробництва у грудні 2008 р. в переробній промисловості ЄС-27 знизилися на 7,2 %, зокрема Іспанії – на 8,9 %, Франції – на 9,5 %, Німеччині – 10,5 %, Польщі – 11,1 %, Болгарії – на 13,3 %, Ірландії – на 9,3 %. А у лютому 2009 р. обсяги промислового виробництва в ЄС у річному обчисленні зменшились на максимальний рівень – на 18,4 %.

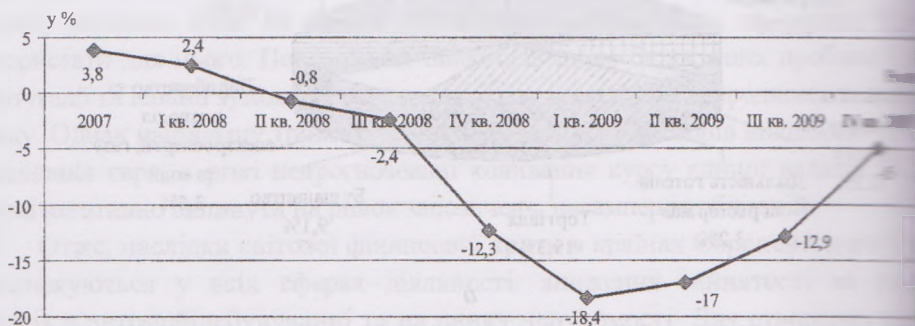

Рис. 4.8. Динаміка промислового виробництва країн ЄС у 2007 – 2009 рр., % квартал до попереднього кварталу

Примітка: складено за даними [143; 282]

Проте ознаки відновлення спостерігаються протягом 2009 – 2010 рр. у більшості видів економічної діяльності в ЄС. Нові промислові замовлення зросли на 7,0 % у IV кв. 2009 р. порівняно з попереднім періодом 2009 р. Ця активізація виробництва була зумовлена, насамперед, розширенням зовнішнього попиту.

У деяких країнах ЄС-27 зниження діяльності в промисловості стало наймасштабнішим з 30-х років ХХ ст. (табл. 4.5). Обсяги промислового виробництва в країнах ЄС у період 2008 – 2011 рр. найбільше знизилися у I кв. 2009 р., порівняно з IV кв. 2008 р. – на 8,4 %.

Динаміка рецесії у промисловості у країнах-членах ЄС
за IV кв. 2008 р. – I кв. 2011 р.

2008	2009				2010				2011
	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
-6,6	-8,4	-1,3	2,3	1,0	2,4	2,3	1,2	1,5	1,1
-6,7	-4,4	-4,0	1,6	1,9	1,0	3,7	1,8	2,2	3,3
-5,0	-10,4	2,8	5,8	2,1	2,7	2,9	1,6	1,2	1,8
-5,5	-13,0	-1,2	-0,9	1,5	-2,7	3,6	2,6	1,7	1,2
-4,3	-5,2	-0,2	-1,0	0,3	1,6	1,1	0,1	0,8	0,6
-5,5	-3,0	-2,1	0,5	-3,0	-2,7	-1,2	0,5	-3,3	-2,1
-2,9	-7,7	-4,6	-0,6	-4,0	3,7	4,1	-0,1	-1,3	1,5
-14,6	-9,8	-7,6	2,6	1,9	8,9	3,3	7,9	10,2	7,2
-3,3	0,9	-2,2	-3,6	-3,4	11,6	0,9	2,0	-1,8	-0,5
-8,9	-6,2	-1,3	1,2	0,6	-0,3	1,1	-1,1	0,7	0,8
-7,8	-11,0	-2,5	2,5	1,6	2,8	1,7	1,2	-0,7	-0,1
-0,7	-6,2	-1,1	-1,3	-0,2	0,3	-0,6	0,3	-2,3	-1,2
-6,1	-9,5	-0,3	-2,6	3,6	5,8	3,5	7,0	0,6	-2,0
-11,6	-5,4	-0,6	2,2	-4,7	0,5	6,5	5,6	3,8	-1,5
-18,8	-7,9	3,1	9,0	-0,7	4,0	2,3	-0,2	0,1	-0,4
-2,8	-11,1	-5,0	1,8	6,9	2,1	1,9	-3,3	0,4	6,2
-3,4	-4,8	-2,4	4,2	1,7	4,2	0,4	-2,0	3,2	-0,5
-7,2	-12,5	-0,4	3,7	1,2	2,3	5,0	1,8	3,0	1,8
-4,7	-1,9	2,3	1,7	3,0	3,4	2,3	2,9	0,5	1,9
-5,6	-5,3	1,1	2,6	-2,7	2,3	0,1	0,0	-1,3	1,3
-5,8	-2,5	0,7	1,9	2,2	-1,0	3,1	1,3	3,0	2,1
-10,7	-7,5	-5,9	4,1	1,5	-0,2	4,7	2,3	1,2	0,6
-11,3	-10,1	2,3	6,9	3,4	5,9	6,2	-0,7	4,6	1,1
-10,6	-9,3	-1,5	2,7	1,0	3,9	4,3	3,0	-1,8	5,5
-7,1	-7,4	-0,9	3,1	0,3	1,9	1,8	0,3	0,8	2,1
-6,7	-6,5	-0,8	1,7	2,9	2,2	2,8	2,9	2,1	2,8
-6,0	-10,6	-2,3	2,1	-0,6	3,3	5,1	2,4	1,1	4,4

Складено за даними [309, с. 6]

Спадіння промислового виробництва відбувалось в цей період як у країнах ЄС: Німеччині (на 12,5 %), Італії (на 11,0 %), Бельгії (на 10,7 %), так і у країнах, що розвиваються, – Болгарії (на 13,0 %), Мальті (на 12,8 %). Еквівалентно, що найбільше постраждали від негативного впливу та кризи своєї фінансової кризи саме країни – члени ЄС, в яких зосереджено найбільше виробництво (станом на 2005 р. – Німеччина (25,7 %), Великобританія (14,3 %), Італія (12,6 %) та Франція (11,9 %)).

У III кв. 2009 р. відбувається поступове зростання промислового виробництва в ЄС-27: на 2,3 % у III кв. 2009 р. та 1,1 % у 2011 р. Однак у промисловості таких країн, як Ірландія, Данія, Греція та Кіпр, протягом цього періоду продовжується рецесія.

Виробництво продукції, що виготовляють промислові підприємства, в Європейському Союзі розподіляється на п'ять основних виробничих груп: напів-

фабрикати та енергія (сировинна продукція), інвестиційна продукція, тривалого користування та товари широкого використання. Структура промисловості ЄС-27 за цими групами продукції у 2005 р. була такою: 36,2 % – напівфабрикати, 28,6 % – інвестиційні товари, 20,2 % – товари широкого використання, 11,7 % – енергія та 3,3 % – товари тривалого користування.

Упродовж тривалого періоду (2000–2010 рр.) у виробництві зазначених груп товарів у ЄС-27 простежувались різні тенденції. Під час світової економічної та фінансової кризи дві групи промислової продукції – товари широкого використання та енергетика найменше постраждали від економічного спаду, як три інші групи промислової продукції зазнали суттєвого падіння виробництва (в межах 20–25 %) з досягненням пікових значень у I кв. 2009 р. (табл. 4.1).

Динаміка рецесії у промисловості ЄС-27 за основними виробничими групами за 2009 р. – I кв. 2011 р.

Назва групи	2009				2010			
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
Промисловість	-8,4	-1,3	2,3	1,0	2,4	2,3	1,2	1,5
Напівфабрикати	-11,0	-0,6	4,3	1,9	2,0	4,1	1,1	1,8
Енергія	-2,7	-3,0	2,3	-0,8	3,5	-1,1	-0,7	1,2
Інвестиційна продукція	-12,3	-1,7	0,8	1,1	3,2	4,1	2,1	3,5
Товари тривалого користування	-7,6	-1,9	0,8	1,9	2,0	1,8	0,0	-1,0
Товари широкого використання	-1,5	0,1	0,1	0,1	2,1	0,5	0,5	0,2

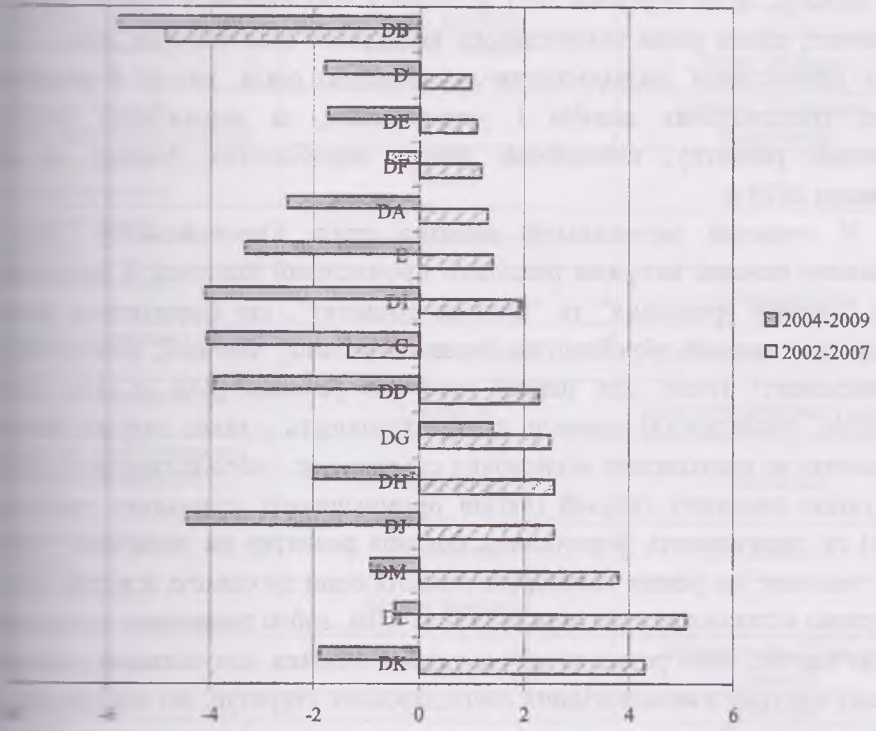
Примітка: складено за даними [309, с. 4]

Виробництво енергії в ЄС-27 сягнуло мінімуму в квітні 2009 р., та вже у березні 2011 р. спостерігалось зростання обсягів виробництва енергії на 2,8 %. У березні 2011 р. індекс виробництва товарів широкого споживання найближчим до значення попереднього піка (меншим лише на 1,2 %), та виробництво товарів тривалого використання було на 15,5 % нижче від пікового значення. Відновленню промисловості ЄС-27 сприяло зростання виробництва напівфабрикатів на 20,2 % та інвестиційних товарів – на 18,5 % у період з квітня 2009 р. до березня 2011 р.

Структуру економіки ЄС-27 за видами економічної діяльності у 2000–2009 рр. наведено на рис. В.2 (додаток В), структуру національних економік країн – членів ЄС: найбільших розвинених країн ЄС (Німеччини та Франції) – на рис. В.3 – В.4 (додаток В), країни, яка, попри світову кризу, зберегла стабільні темпи розвитку, – Польщі – на рис. В.5 (додаток В) та найбільш розвиненої країни (Румунії) – на рис. В.5 (додаток В).

Незважаючи на зростання виробництва промисловості ЄС-27 докризовий період (2002–2007), середньорічне зростання у період 2004–2007 рр.

... для більшості видів промислової діяльності (рис. 4.9).
 ... кризи найбільше скоротилось виробництво у таких тради-
 ... переробної промисловості ЄС-27, як текстильна промисловість,
 ... цюнових виробів, оброблення деревини та виробництво меблів,
 ... постраждали види промислової діяльності з високим рівнем
 ... мацевтика, виробництво комп'ютерів, електронного та оптич-
 ...) та виробництво товарів широкого використання (вироб-
 ... харчування, ремонт і встановлення машин).

... С – побутова промисловість; D – переробна промисловість; DA – харчова
 ... DB – легка промисловість; DD – оброблення деревини та виробництво
 ... DE – целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність;
 ... продуктів нафтоперероблення; DG – хімічне виробництво;
 ... виробництво гумових та пластмасових виробів; DI – виробництво іншої
 ... DL – виробництво електричного, електронного
 ... DK – виробництво
 ... устаткування; DL – виробництво електричного, електронного
 ... устаткування; DM – виробництво транспортних засобів
 ... E – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води

Рис. 4.9. Середньорічні темпи росту промислового виробництва

в ЄС-27 за періоди 2002–2007 рр. та 2004–2009 рр., %

Складено за даними [282, с. 318; 291, с. 97]

Навіть у кризовий період хімічне виробництво, продукція якого належить до групи товарів широкого використання, не зменшило обсягів. Для певних видів промислової діяльності – видобуток металевих руд, виробництво металевих продуктів, виробництво комп'ютерів, електронного та оптичного устаткування, станом на березень 2011 р. характерне зростання обсягів виробництва вищими темпами, ніж на кінець 2010 р. та на початок 2011 р. В інших видах промислової діяльності відбувався спад виробництва, починаючи з кінця 2007 р. – першої половини 2008 р., з досягненням піка рецесії у грудні 2009 р. та січні 2010 р., й на березень 2011 р., хоча й спостерігався підйом виробничої діяльності, однак рівня попереднього висхідного піка так і не досяг. У певних видах промислової діяльності, як виробництво соків, напоїв й виробництво інших транспортних засобів і устаткування, за аналогічних несприятливих тенденцій розвитку, найнижчий рівень виробництва зберігся до другої половини 2010 р.

У сучасній регіональній політиці країн Європейського Союзу окремлено основні напрями реалізації промислової політики й визначено такі звані “полюси зростання” та “полюси розвитку”, що формуються на окремих динамічних галузях виробництва (машинобудівної, хімічної, електротехнічної промисловості тощо) для певної категорії регіонів [248, с. 114]. Зокрема, Ф. Перру, господарські одиниці, що функціонують у таких галузях, впливають на навколишнє економічне середовище, тобто підвищують продукцію пасивних галузей (легкої промисловості, сільського господарства тощо) та спричиняють формування полюсів розвитку на зазначеній території. Такі “полюси” на різних територіях тяжіють один до одного, а відтак між ними поступово встановлюються економічні зв'язки, тобто виникають зони розвитку. Своєю чергою, зони розвитку об'єднуються завдяки комунікаціям і створюють складну систему взаємовигідних господарських структур, які можуть функціонувати за межі країни. З цього випливає, що сучасна регіональна промислова політика країн ЄС прямо інтегрується з інноваційною та науково-технічною політикою, започатковується на спільних принципах економічного зростання на інноваційній основі.

Кожна країна Європейського Союзу спеціалізується на виробництві певної промислової продукції. У табл. 4.7 наведено перші галузі промисловості, на яких спеціалізувалися країни-члени ЄС за рівнем зайнятості у 2005–2009 рр. Більшість країн-членів ЄС спеціалізується на виробництві продукції машинобудування. Так, Німеччина, Чеська Республіка та Словаччина спеціалізуються на виробництві транспортних засобів, Угорщина та Фінляндія – на виробництві комп'ютерного, електричного та оптичного устаткування.

Таблиця 4.7

**Спеціалізація промислового виробництва країн ЄС
у 2005–2008 рр., за рівнем зайнятості**

Тип промислової діяльності	Країна	
	Перша галузь промисловості	Друга галузь промисловості
Хімічна промисловість	Кіпр, Люксембург, Нідерланди, Польща	Болгарія, Іспанія
Металургія	Болгарія, Італія, Португалія, Румунія, Словаччина	Бельгія, Італія, Латвія, Португалія, Румунія
Лісова промисловість	Бельгія	–
Виробництво машин	Данія, Ірландія	–
Виробництво деревини та виробництво меблів	Естонія, Латвія, Ліхтенштейн, Австрія	Кіпр, Швеція
Виробництво скла та виробництво пластмас	–	Естонія, Угорщина, Нідерланди
Виробництво текстильної та шкіряної продукції	Іспанія	–
Виробництво харчових продуктів	Фінляндія, Швеція	–
Виробництво металів	–	Люксембург
Виробництво транспортних засобів	Чеська Республіка	Німеччина, Словаччина
Виробництво електричного обладнання	Словенія	Чеська Республіка, Австрія
Виробництво комп'ютерного, електронного та оптичного обладнання	Угорщина	Фінляндія
Виробництво машин та обладнання	Німеччина	Данія
Виробництво продукції металургії	Велика Британія	–
Виробництво лісових продуктів	–	Ліхтенштейн, Польща, Словенія
Виробництво текстилю	–	Ірландія

Джерело: складено за даними [292, с. 57; 318, с. 4]

Спеціалізація країн ЄС з виробництва продукції машинобудування є у обсягах реалізованої продукції переробної промисловості у найбільш вираженні (табл. 4.8). Машинобудування Європейського Союзу зосереджується на виробництві автомобілів і робить вагомий внесок у валовий внутрішній продукт ЄС, у нього є експортний потенціал та зосереджена кваліфікована робоча сила. Ця галузь машинобудування виступає основною галуззю знань, інновацій та є найбільшим в Європі приватним сектором у дослідженнях та розробках (R&D).

Таблиця 1

**Виробництво продукції машинобудування в ЄС-27
у 2006–2009 рр., млн. євро**

Секція машинобудування	Назва діяльності з виробництва продукції	Обсяг продажів млн. євро		
		2006	2007	2008
Виробництво машин та устаткування (DK)	Виробництво верстатів для оброблення металу	–	98959	–
Виробництво транспортних засобів та устаткування (DM)	Виробництво вантажних автомобілів	232200	233334	–
	Виробництво інших автомобілів	16900	20233	–
	Виробництво вузлів, деталей та приладдя для автомобілів та їх двигунів	–	–	–
	Виробництво частин та оснащення літальних апаратів	–	–	–

Примітка: складено за даними [290, с. 121; 291, с. 95; 318, с. 4]

Європейське машинобудування, особливо верстатобудування, є лідером на світовому ринку. Так, у 2008 р. у світі було вироблено верстатів на суму 55 млрд. євро, 44 % з них припадало на виробників з ЄС. Виробники верстатів з ЄС у 2008 р. експортували на світовий ринок 71 % виробленої продукції на суму 55 % від загального світового експорту [316, с. 320].

Отже, економічна реальність демонструє, що в принципі неможливо увійти до групи лідерів сучасної глобальної економіки, не маючи «машинобудівного ядра саморозвитку» [91, с. 21] – сукупності машинобудівних підприємств, які володіють здатністю, з одного боку, власними спільними діями модернізувати самих себе, а з іншого – створювати знаряддя праці для інших галузей машинобудування, зокрема для галузей військово-виробничого комплексу, а також для всіх інших секторів національного господарства. Індустріально розвинені країни, виводячи деякі машинобудівні галузі в країни другого та навіть третього ешелонів, щодо машинобудівного ядра саморозвитку зберігають незалежність. Частка продукції машинобудування та металообробки в розвинених країнах світу становить 30–50 % обсягу продукції промисловості [91, с. 21].

Однак негативний вплив світової кризи 2007–2009 рр. призвів до зменшення обсягів виробництва автомобільної промисловості, що призвело до скорочення робочих місць. Так, General Motors у жовтні 2008 р. скоротила виробництво транспортних засобів в Європі й ухвалила рішення про тимчасове закриття виробництва в Лутоні (Великобританія). Ford з жовтня 2008 р. розпочав 17-денне закриття виробництва на власній фабриці в Саутгемптоні.

виробляють автомобілі марки Ford Transit. Opel зупинив виробництво в Істанбулі на два тижні в жовтні 2008 р.

Складний виробник дротів та електроніки для автомобільної промисловості також зазнав збитків через нестабільну ситуацію у галузі. Керівництво компанії зробило прогноз прибутку на 2008–2009 рр., причиною чого стало скорочення виробництва в автомобільній промисловості. Правління компанії прогнозує, що в разі подальшого скорочення буде змушене переорієнтувати виробництво бортових мереж, що здійснюється виключно за кордоном (Південній Африці та Східній Європі).

Вихід на поступовий вихід промисловості ЄС з тривалої рецесії, сприятиме зростання темпів виробництва в більшості галузей майже в усіх країнах ЄС протягом 2011 р. зберігалася загроза початку другої хвилі економічної кризи спричиненої нестабільністю єдиної валюти Єврозони та перебуванням деяких країн на межі дефолту. Саме на ці аспекти сучасного розвитку ЄС наголошував президент Європейської комісії Ж.М. Баррозу у виступі “Дорожня карта для економічного зростання” 12 жовтня 2011 р. у Європейському парламенті.

Стратегія виходу з найбільшої кризи з часів Великої депресії 30-х років вимагає стратегію “Європа-2020” для сталого зростання Європейського Союзу протягом наступного десятиліття. За прогнозами, щорічні темпи економічного зростання ЄС до 2020 р. будуть на рівні 1,5 %. Стратегічними цілями визначено сталий розвиток на основі освіти, знань та інновацій з використанням ресурсів, забезпеченням високої зайнятості та відповідальності. Реалізація розробленої стратегії передбачає координацію між Європейською комісією та державами-членами.

Заходи, передбачені стратегією “Європа-2020”, охоплюють три основні сфери:

- 1) бюджетна сфера, яка потребує жорсткої консолідації для підвищення фінансової стабільності;
- 2) ринок праці, структурні зрушення на якому мають сприяти високій зайнятості населення;
- 3) державне управління, що повинно підвищувати ефективність розвитку.

Водночас, розробляються заходи для підтримки окремих сфер та галузей економіки. Так, для розвитку машинобудування в ЄС визначено такі основні заходи:

1) підвищення конкурентоспроможності машинобудування з метою виявлення нових ринків та вирішення політичних, економічних, соціальних та екологічних проблем;

2) зміцнення нормативно-правової бази країн до сучасних вимог міжнародного ринку.

3) сприяння глобалізації технічної, нормативно-правової бази через Європейську економічну комісію при ООН. Глобальне технічне узгодження – ключовий фактор для зміцнення конкурентоспроможності європейської промислової бази в світі. Європейський Союз бере участь у реалізації двох угод: Угоди про єдність технічних приписів для транспортних засобів (1958) та Глобальної угоди (1998).

За результатами проведеного дослідження визначено особливості економічного розвитку національних господарств розвинених країн світу в сучасний період, що проявляється у сповільненні темпів й неоднозначності (різноманітності) розвитку під впливом екзогенних факторів (світова фінансова криза); підвищується роль держави та активізується державне управління економіці загалом та промисловості зокрема, з метою забезпечення стабільного економічного розвитку національного господарства.

4.2. Стан економічного розвитку національного господарства України

За Україною у світовому господарстві закріпився імідж “сировинного придатка” Європи, хоч наприкінці ХХ ст. вона була країною з розвинутою переробною промисловістю та сільським господарством. У 80-ті роки Україна випускала 16–18 % промислової продукції Радянського Союзу. Українська Соціалістична Республіка в 1989 р. виготовляла 34 % сталі, 23,5 % вугілля, 40 % залізної руди, 36 % телевізорів СРСР. Українські підприємства, що належали до радянського військово-промислового комплексу, виготовляли майже половину всіх танків і ракет і значну частину електронного устаткування. Продукція суднобудування, літакобудування, військова техніка відповідали світовим стандартам, на них був підвищений попит на міжнародних ринках [110, с. 96].

З моменту здобуття Україною незалежності на початку 90-х років ХХ ст. розпочинається становлення та розвиток економічної системи держави. За цей період (з 1990 р. дотепер) Україна у своєму економічному розвитку пройшла дві стадії: у 90-ті роки – спад та депресію, з початку 2000-х років – пожвавлення та зростання (піднесення).

Стабільність розвитку національного господарства країни та регіонів оцінювали запропонованим інтегральним методом ми оцінювали за період 2000–2011 рр. використовуючи статистичні дані України [226–232]. Узагальнені результати дослідження для країни загалом та регіонів зокрема розподілені за рівнем стабільності, наведені у табл. 4.9 (додаток Г, табл. Г.1).

Аналіз показників сталого розвитку економіки у територіальних регіонах
за видами економічної діяльності D_{11}, D_{12}, D_{13} у 2000-2017 рр.

Показник	Підстава формули	Стабільний (0,0-0,3)	Середньостабільний (0,3-0,6)	Нестабільний (0,6-1,0)	Хаотичний (1,0-1,9)	За класифікацією
Інтегральний показник розвитку економічної сфери (D_{10})						
Напоївний регіональний продукт	X_1	-	-	всі регіони max – Дніпропетровська обл. (0,690) min – Сумська обл. (0,554)	-	Нестабільний (0,621)
Обсяги промислового виробництва	X_2	всі регіони max – Закарпатська обл. (0,211) min – Миколаївська обл. (0,068)	-	-	-	Стабільний (0,095)
Обсяги сільсько-господарського виробництва	X_3	24 регіони max – Одеська обл. (0,243) min – Волинська обл. (0,035)	1 регіон Миколаївська обл. (0,298)	-	-	Стабільний (0,093)
Кількість суб'єктів ЄДПОУ	X_8	всі регіони max – м. Київ (0,229) min – Івано-Франківська обл. (0,079)	-	-	-	Стабільний (0,144)
Кількість малих підприємств на 10 тис. населення	X_{10}	24 регіони max – Миколаївська обл. (0,243) min – Донецька обл. (0,081)	3 регіони max – Одеська обл. (0,326) min – м. Київ (0,259)	-	-	Стабільний (0,194)
Ступінь зношення основних засобів	X_{14}	26 регіонів max – Вінницька обл. (0,227) min – м. Севастополь (0,021)	1 регіон Харківська обл. (0,333)	-	-	Стабільний (0,165)
Сальдо зовнішньої торгівлі	X_{16}	-	6 регіонів max – Вінницька обл. (0,470) min – Запорізька обл. (0,357)	4 регіони max – Луганська обл. (0,642) min – Полтавська обл. (0,506)	17 регіонів max – Чернігівська обл. (1,0) min – Київська обл. (0,789)	Хаотичний (1,0)
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	X_{17}	14 регіонів max – Івано-Франківська обл. (0,245) min – Миколаївська обл. (0,090)	13 регіонів max – Одеська обл. (0,429) min – м. Севастополь (0,260)	-	-	Стабільний (0,119)
Кількість промислових підприємств, що випраджували інновації	X_{18}	3 регіони max – Харківська обл. (0,216) min – Закарпатська обл. (0,176)	22 регіони max – Миколаївська обл. (0,493) min – Київська обл. (0,278)	2 регіони max – Запорізька обл. (0,649) min – Хмельницька обл. (0,639)	-	Стабільний (0,198)

1	2	3	4	5	6	7
II. Інтегральний показник розвитку інвестиційної сфери (I_{ic})						
Обсяги прямих іноземних інвестицій	X_4	I регіон Чернігівська обл. (0,213)	7 регіонів max – Сумська обл., Черкаська обл. (0,492) min – Кіровоградська обл. (0,353)	14 регіонів max – Донецька обл. (0,697) min – Одеська обл. (0,507)	5 регіонів max – Харківська обл. (0,880) min – Дніпропетровська обл. (0,760)	Нестабільний (0,728)
Обсяги інвестицій в основний капітал	X_5	–	I регіон Сумська обл. (0,464)	24 регіони max – Київська обл. (0,745) min – Миколаївська обл. (0,530)	2 регіони max – Автономна Республіка Крим (0,830) min – Чернівецька обл. (0,784)	Нестабільний (0,610)
III. Інтегральний показник розвитку соціальної сфери (I_{sc})						
Індекс споживчих цін	X_{19}	всі регіони max – Харківська обл. (0,074) min – Закарпатська обл. (0,046)	–	–	–	Стабільний (0,066)
Доходи населення	X_{20}	–	–	26 регіонів max – м. Севастополь (0,740) min – Чернігівська обл. (0,677)	1 регіон м. Київ (0,760)	Нестабільний (0,704)
Витрати населення	X_{21}	–	–	всі регіони max – Івано-Франківська обл. (0,720) min – Кіровоградська обл. (0,637)	–	Нестабільний (0,668)
Середньорічна, реальна заробітна плата населення	X_{22}	–	всі регіони max – Тернопільська обл. (0,456) min – Запорізька обл. (0,308)	–	–	Середньо-стабільний (0,371)
Зайнятість населення	X_{23}	всі регіони max – м. Севастополь (0,175) min – Одеська обл. (0,013)	–	–	–	Стабільний (0,014)
Рівень зареєстрованого безробіття населення	X_{24}	11 регіонів max – Чернігівська обл. (0,242) min – м. Севастополь (0,150)	16 регіонів max – Київська обл. (0,480) min – Сумська обл. (0,280)	–	–	Середньо-стабільний (0,265)
Попит на робочу силу	X_{26}	–	15 регіонів max – Волинська обл. (0,479) min – Тернопільська обл. (0,307)	12 регіонів max – Хмельницька обл. (0,716) min – Вінницька обл. (0,511)	–	Середньо-стабільний (0,396)
Продуктивність праці працівників	X_{28}	–	–	25 регіонів max – Харківська обл. (0,743) min – Чернівецька обл. (0,630)	2 регіони max – Дніпропетровська обл. (0,789) min – Київська обл. (0,769)	Нестабільний (0,715)
Навантаження на одне робоче місце	X_{29}	–	9 регіонів max – Луганська обл. (0,469) min – м. Севастополь (0,255)	12 регіонів max – Рівненська обл. (0,727) min – Вінницька обл. (0,505)	6 регіонів max – Житомирська обл. (0,967) min – Закарпатська обл. (0,760)	Середньо-стабільний (0,405)

Результати проведених розрахунків дають змогу встановити, в яких регіонах України відбувся розвиток національного господарства за визначеними показниками або відсутні тенденції стабільності у країні загалом та в окремих регіонах. Так, упродовж 2000–2011 рр. в економічній та інвестиційній сфері спостерігаються тенденції стабільності розвитку національного господарства як загалом, так і в усіх її регіонах за такими показниками: інвестиційна діяльність (прямі іноземні інвестиції та зовнішньоекономічна діяльність (сальдо зовнішньої торгівлі)); тоді як за такими показниками, як життєвий промислового та сільськогосподарського виробництва, науково-технологічна діяльність та інноваційна діяльність, простежуються тенденції нестабільності. Натомість, що наявність таких тенденцій стабільності за окремими показниками розвитку національного господарства (як у країні загалом, так і у окремих регіонах) пояснюється рівнем та культурою державного управління, визначеними пріоритетами в економічному розвитку, реалізацією державних програм та національних проектів.

У соціальній сфері розвитку національного господарства протягом дослідження також є показники, за якими відсутні або наявні тенденції стабільності розвитку. Так, показники, які характеризуються тенденцією нестабільності – це ринок праці (зайнятість та безробіття населення, оплата праці) та внутрішній ринок, тоді як до показників, тенденції стабільності розвитку яких спостерігаються, належать доходи та витрати населення й продуктивність праці. Авлогічно до економічної сфери такі тенденції стабільності в соціальній сфері управління розвитком національного господарства (як у країні загалом, так і у регіонах зокрема) пояснюються рівнем державного управління, визначеними пріоритетами в соціальному розвитку, й реалізацією державних програм, національних проектів.

Інтегральний показник стабільності розвитку національного господарства України, визначений за формулою (3.11), за період дослідження дорівнює 0,326, що свідчить про середньостабільний рівень розвитку національного господарства. Інтегральні показники (CP_i) стабільності розвитку регіональних господарств України, обчислені за формулою (3.9), перебувають у межах 0,278 (Львівська обл.) – 0,438 (м. Київ) та графічно відображені на рис. 4.10.

Можливо стверджувати, що за період дослідження (2000–2011 рр.) спостерігається середній рівень стабільності розвитку господарств усіх регіонів України, що відображають комплексні показники, які перебувають у межах $0,278 < CP_i < CP_j < 0,5$. Найстабільніше за інтегральним показником розвитку національного господарства серед регіонів України розвиваються Чернігівська (0,295), Миколаївська (0,295) та Сумська (0,297) області, тоді як м. Київ за інтегральним показником (0,438) характеризується нестабільним рівнем розвитку з частішою зміною впливу зовнішніх факторів.

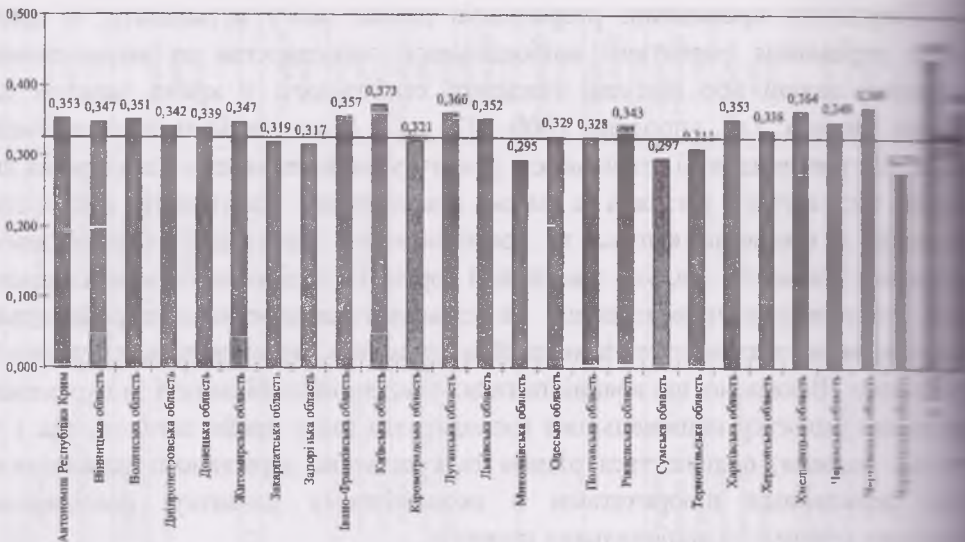

Рис. 4.10. Інтегральний показник стабільності розвитку національного господарства та регіонів за період 2000–2011 рр.

Інтегральний показник стабільності розвитку національного господарства в економічній (I_{ec}), інвестиційній (I_{ic}) та соціальній (I_{cc}) сферах регіонів подано на рис. 4.11.

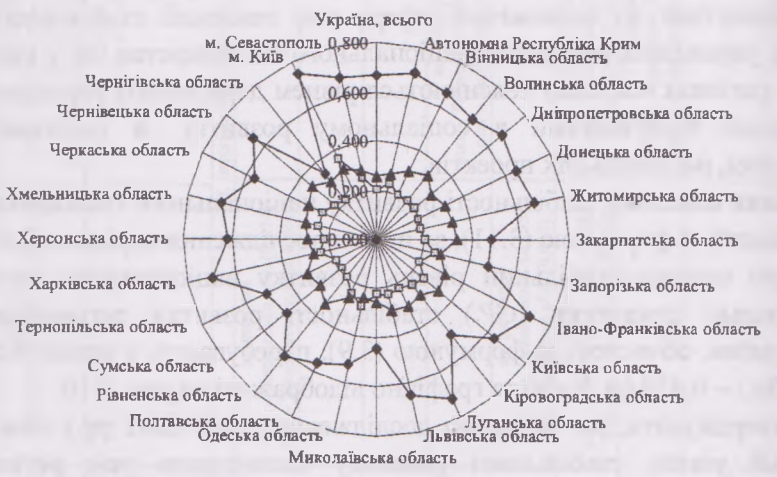

Рис. 4.11. Інтегральний показник стабільності розвитку національного господарства за сферами у 2000–2011 рр.

Для всіх регіонів України характерна єдина тенденція стабільного розвитку: стабільний розвиток економічної сфери, середньостабільний розвиток соціальної сфери та нестабільний рівень розвитку інвестиційної сфери.

... великі відмінності (більше ніж у два рази) у розвитку між регіонами України в інвестиційній сфері: від 0,341 (Чернігівська область) до 0,346 (Чернівецька область). Майже не відрізняються регіони за рівнем розвитку соціальної сфери (0,266 Одеська область) до 0,346 (Чернівецька область).

... дослідження методичних засад оцінювання стабільності розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства, ... висновки:

... інтегральний метод оцінювання стабільності розвитку національного господарства допомагає кількісно оцінити стабільність розвитку національного господарства, виявити проблемні сфери в управлінні розвитком національного господарства та дає можливість використовувати показники з ...

... метод оцінювання відрізняється від інших методів тим, що в ... критерій стабільності (коефіцієнт варіації), який повною ... основну його характеристику – частоту прояву певного явища;

... цей метод для оцінки за період 2000–2011 рр., виявили, ... господарство має середній рівень (0,326) стабільності розвитку. ... розвитку національного господарства та господарств регіонів ... показниками характеризується тенденціями асиметричності розвитку інвестиційної сфери за середньостабільного рівня ... сфери та стабільного рівня економічної сфери.

... положення “стабільний розвиток економічної сфери ... стабільний розвиток інвестиційної діяльності”, вважаємо, що під час ... стратегії розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства необхідно вдосконалювати державне управління ... діяльністю для залучення як національних, так й іноземних ... В. Дергачова стверджує, що “на макрорівні економіка покликана ... стійкість кредитно-фінансовій системі ...” [50, с. 22].

... стабільний розвиток національного господарства країни передусім ... у стійких темпах економічного зростання (ВВП / ВРП / ВДВ) та ... зрушеннях.

... динаміки та характеру процесів економічного розвитку визначає ... для здійснення державного впливу на формування і реалізацію ... розвитку національного господарства. Стабільність темпів та інертність ... розвитку дають змогу певною мірою корегувати модель ... господарства з урахуванням загальних закономірностей ... розвитку і національної специфіки розвитку.

... макроекономічним показником, який характеризує економічну ... країни та дає змогу визначити стадію розвитку, є ВВП. Графічно ... у динаміці за 1990–2011 рр. наведено на рис. 4.12.

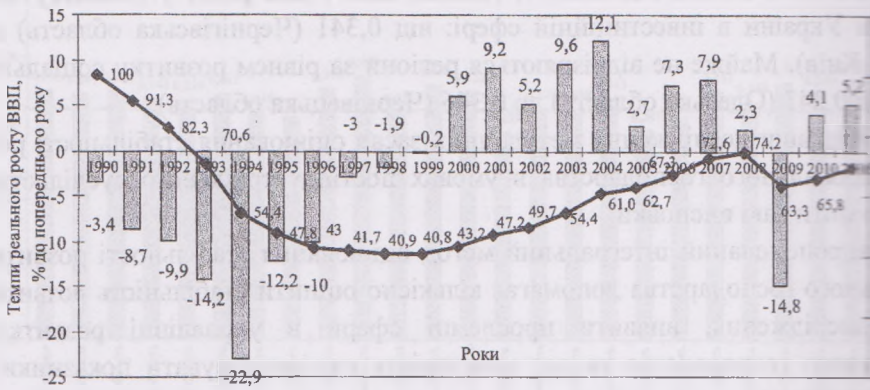

Рис. 4.12. Динаміка реальних темпів зростання валового внутрішнього продукту України за період 1990–2011 рр., % до попереднього року (ліва шкала) та до 1990 р. (права шкала)

Примітка: складено на даними [18; 19; 232, с. 30]

Протягом 1990–1999 рр. ВВП України щорічно знижувався. Тільки в період 2000–2011 рр. відбувалось щорічне зростання ВВП, за винятком 2009 року коли спад ВВП становив 14,8 % та був менший на 1/3 за рівень 1990 року. Середньорічний темп зниження дорівнював за 1990–1999 рр. 8,64 %, середньорічний темп зростання українського ВВП за 2000–2011 рр. становив 4,72%. Найбільший рівень падіння ВВП за рік зафіксовано у 1994 р. (-22,9%) та найвищий рівень зростання – у 2004 р. (12,1 %).

Невід’ємною складовою аналізу процесів формування моделі розвитку національного господарства є дослідження регіональної та галузевої структури національного господарства.

Економічний розвиток України характеризується тенденціями сталого зростання більшості регіонів країни (табл. 4.10). Так, валовий регіональний продукт України за період 2001–2011 рр. збільшився у 6,2 рази. Серед регіонів України максимально ВРП зріс за період дослідження у Київській (у 7,6 разу) та Дніпропетровській областях (у 7,3 разу), мінімальний зріс у Сумській області (у 4,7 разу). Незважаючи на економічне зростання всіх регіонів України за 2001–2011 рр., темпи їх зростання та динаміка різні.

Динаміка ВРП України упродовж періоду дослідження, порівняно з 1990 роком, залишається позитивною, проте нестійкою. Однак темпи зростання валового регіонального продукту за регіонами України свідчать, що динаміка зростання стабільна для більшості регіонів країни. Водночас межі зростання з року в рік постійно змінюються, тобто не є постійними та значно коливаються.

Таблиця 4.10

Темпи зростання валового регіонального продукту за регіонами України за 2001–2011 рр., % до попереднього року

	Роки										Рази змін, 2011 р. до 2001 р.
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
	105,8	110,7	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	6,2
	103,2	112,0	108,5	104,0	106,7	109,0	106,6	90,7	103,4	100,0	5,9
	102,6	103,5	111,9	105,3	106,2	103,4	105,1	90,1	103,0	105,1	4,9
	104,2	102,6	119,0	103,7	103,5	112,1	106,1	86,0	100,2	102,5	5,1
	103,3	108,4	111,0	107,3	108,0	105,3	97,3	83,5	105,8	103,8	7,3
	102,8	112,5	110,8	97,1	108,3	104,6	97,1	81,6	111,1	111,7	6,3
	107,5	109,4	115,6	101,1	103,6	105,1	104,2	88,9	112,8	101,5	5,9
	109,0	118,7	106,4	98,5	106,6	108,2	103,9	82,1	107,7	103,4	5,6
	102,2	111,4	115,6	104,6	106,1	108,5	101,3	78,9	103,2	102,3	5,4
	110,9	114,4	107,6	105,9	102,5	100,8	97,5	89,3	100,5	107,9	5,6
	106,2	109,4	109,8	107,3	108,8	105,9	104,4	89,2	105,1	109,7	7,6
	104,6	101,9	118,9	102,4	105,1	97,9	113,7	85,8	105,7	106,6	5,2
	106,1	109,2	108,2	100,3	104,3	105,2	98,9	86,7	102,3	108,3	6,6
	111,2	112,1	105,2	98,1	108,3	105,8	100,7	88,3	102,3	106,2	6,1
	105,5	104,2	118,1	100,1	107,1	99,5	106,9	92,5	103,2	101,2	5,6
	109,3	109,1	108,1	99,6	103,5	106,3	111,9	86,8	102,4	100,4	5,6
	117,1	105,0	116,7	99,2	108,2	105,8	94,9	86,8	109,5	100,1	6,6
	105,0	109,5	113,1	102,1	106,9	104,5	99,5	86,5	106,8	103,7	5,2
	103,1	102,8	105,9	104,4	103,4	103,4	103,6	88,7	98,9	106,5	4,7
	108,5	109,2	106,4	102,5	110,3	108,3	105,1	94,5	100,4	109,5	5,9
	105,9	113,7	112,2	104,8	107,5	107,2	102,1	86,3	101,7	105,7	6,5
	101,3	107,9	111,2	99,2	104,0	100,4	109,8	93,0	101,8	102,8	5,3
	106,6	108,7	112,7	103,9	104,2	104,0	99,9	90,6	100,0	106,7	5,3
	103,2	109,8	116,9	107,0	105,6	106,5	114,9	85,5	105,9	103,9	6,4
	108,1	109,4	109,3	101,5	105,5	108,3	105,4	88,6	100,3	103,3	5,4
	104,4	107,9	110,0	100,1	103,4	106,5	102,3	89,6	100,0	106,3	5,2
	106,4	116,1	116,8	105,8	110,7	119,7	104,4	81,7	101,4	104,3	6,5
	108,9	112,5	107,0	100,9	116,3	106,6	106,9	89,6	106,4	100,0	6,4

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224–227, 229; 231, 232]

Диференціація темпів зростання валового регіонального продукту України посилює диференціацію регіональних темпів, формуючи широкий потік, який зміщується в бік швидкого зростання з нерівномірною щільністю (табл. 4.11). Спостерігається велика диференціація темпів приросту між регіонами України: від 10,2 відсоткового пункту в 2005 р. до 21,8 відсоткового пункту в 2007 р. Якщо порівняти темпи зростання валового регіонального продукту у 2011 р. з 2001 р., можна стверджувати, що за період 2001–2011 рр. темпи зростання валового регіонального продукту в Україні в середньому зменшилися на 6,1 відсоткового пункту, що може свідчити про зростаючу неоднорідність економічного зростання регіонів України.

Характеристика приросту валового регіонального продукту в регіонах України за 2001–2011 рр.

Показник	Роки										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Верхній темп, %	21,4	17,1	18,7	19,0	7,3	16,3	19,7	14,9	-5,5	12,3	12,3
Нижній темп, %	3,6	1,3	1,9	5,2	-2,9	2,5	-2,1	-5,1	-21,1	-3,3	-3,3
Ширина потоку, відсоткових пунктів	17,8	15,8	16,8	13,8	10,2	13,8	21,8	20,0	15,6	15,6	15,6
Середній темп, %	12,6	6,2	9,3	11,6	2,5	6,5	5,9	3,9	-12,5	3,3	3,3
Відстань між верхнім та середнім темпами, відсоткових пунктів	8,8	10,9	9,4	7,4	4,8	9,8	13,8	11,0	7,0	9,0	9,0
Відстань між нижнім та середнім темпами, відсоткових пунктів	9,0	4,9	7,4	6,4	5,4	7,3	8,0	9,0	8,6	4,9	4,9

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224 – 227, 229, 231–232]

Середній темп приросту валового регіонального продукту за період 2001–2011 рр. не є постійним та щороку змінюється: від 2,5 % у 2005 р. до 12,6 % у 2001 р. та -12,5 % у 2009 р.

Дифузія економічного зростання серед регіонів України протягом періоду дослідження реалізується через постійне зростання кількості регіонів зростаючими темпами валового регіонального продукту (рис. 4.13).

Рис. 4.13. Співвідношення регіонів України зі зростанням і зниженням зростання валового регіонального продукту за 2001–2011 рр.

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224 – 227, 229, 231–232]

У 2001–2004 рр., 2006 р. та 2011 р. всі регіони України позитивно впливали на економічне зростання національного господарства країни. Негативний вплив світової фінансової кризи був відчутний вже у 2008 р., коли у більшості регіонів країни знижувались темпи валового регіонального продукту, а після початку кризи Україна відчула у 2009 р., коли всі її регіони охопила економічна криза. Однак вже у 2010 р. майже всі регіони України, за винятком Сумської області, відновили економічне зростання.

Серед регіонів лідерів серед регіонів за темпами зростання валового регіонального продукту немає. До четвірки лідерів за темпами зростання протягом 2001–2011 рр. найчастіше належали м. Київ, Кіровоградська, Миколаївська та Львівська області, займаючи ті чи інші перші позиції. До переліку регіонів з високими темпами зростання або зменшення валового регіонального продукту належали Івано-Франківську, Сумську та Чернігівську області. Якщо розглядати детальніше тенденції темпів зростання валового регіонального продукту регіон – лідер в одному році може зміститися на останні місця у наступному, що характеризує нестабільність в економічному зростанні та високу волатильність темпів збільшення валового регіонального продукту.

Для визначення темпів зростання валового регіонального продукту, використано для більшості регіонів України впродовж періоду дослідження, складено зрізційно-динамічну таблицю (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Зрізційно-динамічна таблиця зміни темпів зростання валового регіонального продукту в регіонах України за 2001–2011 рр.

Регіон	Середнє	Роки										Кількість регіонів у діапазоні, од.	Питома вага регіонів у діапазоні, %
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	0,34
-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	-	-	20	6,73
-	-	-	-	6	-	2	7	6	1	-	-	22	7,41
11	5	-	15	9	7	9	-	16	15	-	88	29,63	
13	11	6	15	16	8	-	8	11	-	-	108	36,36	
2	7	8	-	2	1	3	-	2	1	-	36	12,12	
5	2	8	-	1	1	-	-	-	-	-	20	6,73	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,67	
27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	297	100,00	

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224 – 227, 229; 231, 232]

Дані табл. 4.12 підтверджують, що для більшості регіонів (108 регіонів із питоמוю вагою 36,36 %) характерне економічне зростання з

темпами в межах 105,0–109,9 % протягом всього періоду дослідження. Окрім зазначених темпів, для регіонів України також були характерні темпи зростання в межах 100,0–104,9 % (88 із 297 спостережень з питомою вагою 29,63 %). Упродовж 2001–2011 рр. темпи зростання валового регіонального продукту в межах 110,0–119,9 % характерні для 56 регіонів (питома вага 18,85 %), а для двох регіонів темпи зростання перевищували 120,0 %. Для 43 регіонів з питомою вагою 14,48 % характерні темпи зниження валового регіонального продукту в межах 78,0–99,9 %.

Згрупуємо регіони України за часткою валового регіонального продукту в три групи. На наш погляд, доцільно розділити регіони на такі групи: до першої групи входять регіони, які забезпечують понад 10 % від загального обсягу ВРП, до другої – регіони, які виробили ВРП у межах від 1 % до 10 %, а до третьої групи зараховано регіони, з часткою ВРП, меншою за 1 % (рис. 4.14).

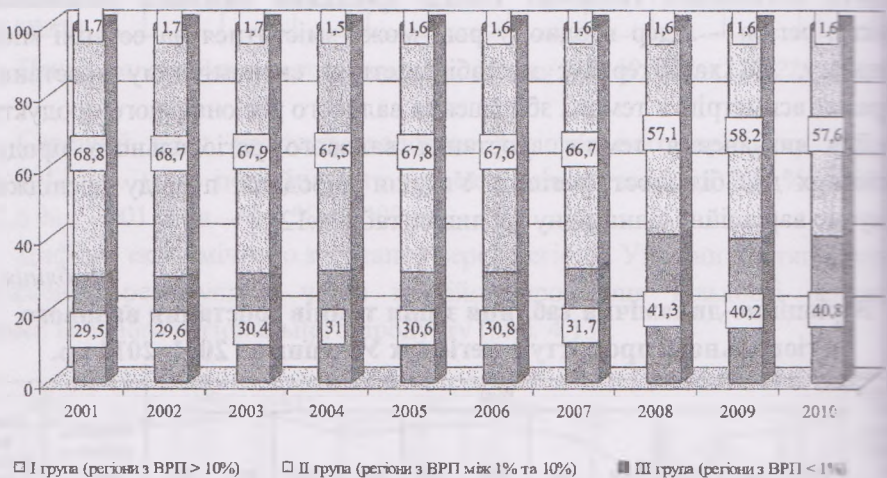

Рис. 4.14. Групування регіонів України за часткою валового регіонального продукту за 2001–2011 рр.

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224 – 227, 229; 231, 232]

Протягом 2001–2007 рр. в I групу входили лише два регіони України – м. Київ та Донецька область з питомою вагою 29,5–31,6 %, тоді як з 2008 рр. до цієї групи увійшов ще один промислово розвинений регіон України – Дніпропетровська область й, відповідно, питома вага групи становить 41,3 %. До другої групи належать 23 області у 2001–2007 рр., а з 2008 рр. – 22 області з питомою вагою 57,6 %, що знизилась на 11,2 відсоткового пункту за період дослідження. Стабільно протягом 2001–2011 рр. до третьої групи входять два регіони України – м. Севастополь та Чернівецька область з питомою вагою 1,5–1,7 %.

Особливістю економічного розвитку України є те, що високі темпи зростання (понад 110,0 %) не забезпечують розвитку регіону, і це негативно позначається на стабільності економіки. Так, економічне зростання регіонів-лідерів (Дніпропетровська, Донецька області та м. Київ) у більшості років за період дослідження досягало 105,0–109,9 %, тоді як темпи економічного зростання регіонів з найменшою часткою у ВРП (Чернівецька область, м. Севастополь), за період дослідження коливались від 88,6 % до 116,6 %.

Для всебічного аналізу економічного розвитку національного господарства України потрібно провести дослідження галузевої структури.

Економічний розвиток національного господарства країни забезпечується зростанням усіх видів економічної діяльності (табл. 4.13). Так, валова додана вартість (ВДВ) національного господарства України за 2001–2010 рр. збільшилась у 1,9 рази. Максимально ВДВ серед видів економічної діяльності зросла у фінансовій діяльності (у 13,3 разу), мінімально – у рибальстві та рибництві (у 1,9 разу).

Таблиця 4.13

Темпи зростання валової доданої вартості за видами економічної діяльності України за 2001–2010 рр., % до попереднього року

	Роки										Рази змін, 2010 р. до 2001 р.
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Україна	113,6	105,8	110,7	112,1	107,7	107,4	107,9	102,3	85,2	104,1	5,2
Всього	110,2	101,2	89,3	119,6	99,9	102,5	93,9	116,5	98,0	98,8	2,8
Виробництво	102,3	93,9	89,8	97,3	119,1	88,7	91,2	102,4	105,1	85,1	1,9
Сфера послуг	109,5	104,1	109,3	105,9	103,4	106,3	105,9	97,3	83,9	109,0	4,6
Сфера торгівлі	110,8	102,3	105,6	104,1	104,4	105,8	102,7	97,6	89,4	103,7	7,7
Сфера життєвого обслуговування	114,0	108,9	117,6	114,6	103,0	106,3	111,7	96,8	73,5	113,9	4,4
Сфера фінансової діяльності	103,8	101,1	104,7	98,9	102,9	106,7	103,2	97,5	88,9	109,5	3,1
Сфера державного управління	107,8	97,0	128,3	125,7	93,4	109,9	115,6	84,2	51,8	94,6	4,4
Сфера сільськогосподарського виробництва	143,0	108,0	121,6	115,1	92,2	116,9	116,4	100,4	81,4	104,6	7,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Діяльність готелів та ресторанів	119,0	104,1	107,8	132,8	100,0	157,1	107,6	116,4	78,5	115,6
Діяльність транспорту та зв'язку	105,1	109,2	111,0	114,6	114,4	108,1	111,7	108,1	87,3	102,0
Фінансова діяльність	129,7	98,4	146,1	139,3	109,7	111,8	122,5	92,5	80,9	104,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	124,4	112,4	111,1	129,4	119,9	109,9	125,0	109,1	90,6	91,2
Державне управління	102,3	106,8	100,8	107,2	100,1	91,6	105,6	102,3	93,8	107,4
Освіта	105,1	96,6	110,5	100,1	103,6	102,8	100,9	103,6	98,3	102,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	108,4	103,1	108,9	102,9	101,3	104,4	102,4	98,1	101,5	99,8
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	108,7	113,5	111,0	115,9	121,6	110,2	111,0	102,4	81,0	96,5

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224–227; 229; 231]

Незважаючи на економічне зростання всіх видів економічної діяльності України, темпи їх зростання та динаміка різна. Траєкторія темпів зростання валової доданої вартості України внаслідок диференціації галузевих темпів зростання формує широкий потік, який змінює свій напрям з нерівномірною динамікою (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Характеристика приросту валової доданої вартості за видами економічної діяльності України у 2001–2010 рр.

Показник	Роки									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Верхній темп, %	43,0	13,5	46,1	39,3	21,6	57,1	25,0	16,5	5,1	12,0
Нижній темп, %	-27,2	-6,1	-10,7	-2,7	-7,8	-11,3	-8,8	-15,8	-48,2	-48,2
Ширина потоку, відсоткових пунктів	70,2	19,6	56,8	42,0	29,4	68,4	33,8	32,3	53,3	60,2
Середній темп, %	10,9	3,8	10,8	14,0	5,6	8,7	8,0	1,6	-13,5	-13,5
Відстань між верхнім та середнім темпами, відсоткових пунктів	32,1	9,7	35,3	25,3	16,0	48,4	17,0	14,9	18,5	18,5
Відстань між нижнім та середнім темпами, відсоткових пунктів	38,1	9,9	21,5	16,7	13,4	20,0	16,8	17,4	34,7	34,7

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224–227; 229; 231]

Висвітлюється велика ширина потоку темпів приросту між видами економічної діяльності України: від 70,2 відсоткового пункту у 2001 р. до 104,1 відсоткового пункту в 2005 р. Якщо порівняти ширину потоку 2010 р. (104,1 відсоткового пункту), що може свідчити про різноспрямованість, асиметричність та асиметричність економічного зростання видів економічної діяльності України. Середній темп приросту валової доданої вартості впродовж періоду дослідження є однорідним та щороку змінюється: від 2,4 % у 2010 р. до 104,1 відсоткового пункту в 2005 р. та -13,5 % у 2009 р.

Відомо, що економічне зростання серед видів економічної діяльності України неоднорідно до регіонів країни, упродовж періоду дослідження реалізувалося переважно кількістю видів економічної діяльності зі зростанням валової доданої вартості (рис. 4.15).

Рис. 4.15. Співвідношення видів економічної діяльності України зі зростанням і сповільненням темпів зростання валової доданої вартості за 2001–2010 рр.

Джерело: складено та розраховано за даними [18; 19; 224–227; 229; 231]

У 2001–2007 рр. та 2010 р. економічне зростання забезпечене майже всіма видами економічної діяльності. До виду економічної діяльності, що характеризується високими темпами розвитку, належить рибальство та рибицтво. Після початку кризи негативно вплинула вже у 2008 р., коли у 7 з 16 видів економічної діяльності країни знижувалась валова додана вартість. Наслідки економічної кризи господарство України сповна відчуло у 2009 р., коли всі види економічної діяльності України, за винятком охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, перебували в рецесії. Однак вже у 2010 р. 10 із 16 видів економічної діяльності України відновили економічне зростання.

До групи видів економічної діяльності лідерів за темпами зростання валової доданої вартості протягом 2001–2010 рр. входять фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг емоціям, які належать до сфери нематеріального виробництва (послуг). А переліку видів економічної діяльності з найменшим зростанням або зменшенням валової доданої вартості належать рибальство та рибництво, сільське господарство та освіта. Аналогічно до економічного розвитку регіонів, у розвитку видів економічної діяльності України також спостерігаються тенденції зміни лідерів, що характеризується нестабільністю в економічному зростанні, що відображає асиметрію у темпах зростання валової доданої вартості.

Для визначення темпів зростання валової доданої вартості, характерних для більшості видів економічної діяльності України протягом періоду дослідження, необхідно сформувати варіаційно-динамічну таблицю (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

Варіаційно-динамічна таблиця зміни темпів зростання валової доданої вартості за видами економічної діяльності України за 2001–2010 рр.

Діапазони темпів зростання валової доданої вартості, %	Роки										Кількість видів економічної діяльності у діапазоні, од.
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
< 79,9	1	–	–	–	–	–	–	–	3	–	4
80,0–89,9	–	–	2	–	–	1	–	1	7	1	12
90,0–99,9	–	4	–	2	3	1	2	6	4	5	27
100,0–104,9	2	6	2	3	8	3	4	5	1	5	39
105,0–109,9	6	4	4	2	1	7	3	2	1	3	33
110,0–114,9	3	2	4	2	1	2	3	–	–	1	18
115,0–119,9	1	–	1	3	2	1	2	2	–	1	13
> 120,0	3	–	3	4	1	1	2	–	–	–	14
Разом	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	160

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 224–227; 229; 230].

Для більшості видів економічної діяльності (39 із 160 спостережень, з питомою вагою 24,38 %) характерне економічне зростання з темпами в межах 100,0–104,9 % упродовж усього періоду дослідження. Окрім зазначеного, для видів економічної діяльності України також були характерні темпи зростання у межах 105,0–109,9 % (33 із 160 спостережень з питомою вагою 20,62 %). У 2001–2010 рр. темпи зростання валової доданої вартості в межах 110,0–119,9 % характерні для 31 спостереження (питома вага 19,38 %), а 14 спостережень темпи зростання перевищували 120,0 %. Для 43 спостережень з питомою вагою 26,87 % характерні темпи зниження валової доданої вартості у межах 79,9–99,9 %.

Проведемо групування видів економічної діяльності України за темпами зростання валової доданої вартості на три групи. Розподіл видів економічної діяльності

відносно незалежно до групування регіонів: до першої групи входять види економічної діяльності з понад 10 % від загального обсягу ВДВ, до другої – види економічної діяльності, які виробили ВДВ у межах від 1 % до 10 %, а до третьої групи врахуємо види економічної діяльності, з часткою ВДВ, меншою ніж 1% (рис. 4.16).

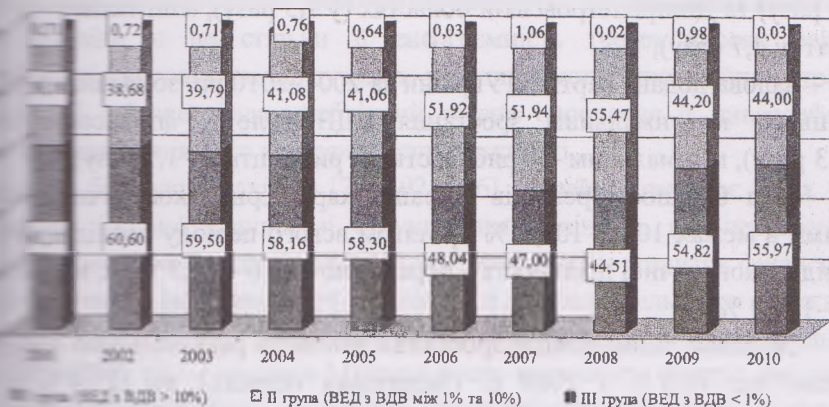

Рис. 4.16. Групування видів економічної діяльності України за часткою валової доданої вартості у 2001–2010 рр.

Складено та розраховано за даними [18; 19; 224–227; 229; 231]

Протягом 2001–2010 рр. до I групи входили чотири види економічної діяльності України із сукупною питомою вагою 44,5–61,1 %, але її склад суттєво до цієї групи входили переробна промисловість, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й діяльність транспорту та зв'язку, сукупна питома вага яких становила 45,06–61,1 %. До цієї групи у 2001–2005 рр. входило сільське господарство із питомою вагою, що постійно знижувалась (з 16,05 % у 2001 р. до 10,24 % у 2005 рр.). У 2009–2010 рр. – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та діяльність агентств підприємств (питома вага 10,45–11,45 %). У другу групу входило 11 видів економічної діяльності у 2001–2010 рр. з питомою вагою 38,68–55,47 %. Стабільно протягом 2001–2010 рр. до третьої групи входили два види економічної діяльності України – рибальство та рибництво й діяльність інших видів економічної діяльності із сукупною питомою вагою 0,71–1,06 %.

Важливою тенденцією в економічному розвитку галузей національного господарства України є те, що: більш ніж половину (44,5–61,1 %) валової доданої вартості виробляють чотири види економічної діяльності (переробна промисловість, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й діяльність транспорту та зв'язку), тоді як інші 11 видів економічної діяльності – менше ніж половину валової доданої вартості.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновки щодо економічного розвитку національного господарства України (регіонів та видів економічної діяльності) за 2001–2011 рр.:

- валовий регіональний продукт України за період 2001–2011 рр. збільшився у 6,2 разу, при цьому максимальне зростання ВРП відбулось у Київській (у 7,6 разу) та Дніпропетровській областях (у 7,3 разу), мінімальне – у Сходу області (у 4,7 разу);

- валова додана вартість України за 2001–2010 рр. збільшилась у 5,2 разу при цьому максимальним зростанням ВДВ було у фінансовій діяльності (у 13,3 разу), мінімальним – у рибальстві та рибництві (у 1,9 разу);

- для більшості регіонів України характерне економічне зростання темпами в межах 105,0–109,9 % протягом всього періоду дослідження, та й для видів економічної діяльності – переважно 100,0–104,9 % та, меншою мірою, 105,0–109,9 %;

- діапазон зміни темпів зростання валового регіонального продукту був значним: від 78,9 % у 2009 р. (Запорізька область) до 121,4 % у 2006 р. (м. Київ), так само й для валової доданої вартості: від 51,8 % у 2009 р. (будівництво) до 157,1 % у 2006 р. (діяльність готелів та ресторанів). Однак наприкінці періоду дослідження економічне зростання за регіонами України було усталеним та однорідним, але економічне зростання за видами економічної діяльності України не характеризується усталеністю та однорідністю.

- диспропорції в економічному розвитку регіонів України склалося в процесі централізованого управління національним господарством;

- спільною тенденцією регіонального та галузевого розвитку національного господарства України є те, що високі темпи економічного зростання забезпечують вагомого внеску в економічний розвиток країни. Цю тенденцію було виявлено зіставленням темпів зростання валового регіонального продукту та регіональної структури ВРП й темпів зростання валової доданої вартості та галузевої структури ВДВ. Так, регіони з питомою вагою понад 10% до загального обсязі ВРП (м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області) завжди мали високі темпи зростання ВРП (не входили до першої п'яті регіонів); види економічної діяльності із питомою вагою більше ніж 10% до загального обсязі ВДВ (переробна промисловість, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й діяльність транспортних засобів) не мали високих темпів зростання ВДВ (не входили до першої п'яті галузей). Зазначимо, що діапазон коливань темпів зростання є незначним в усіх регіонів, так і для видів економічної діяльності, порівняно з іншими регіонами / видами економічної діяльності України. Отже, коливання економічного зростання в однакових межах упродовж тривалого періоду забезпечує стабільний економічний розвиток.

Високі енергоємний розвиток національного господарства передбачає не тільки досягнення високого темпа зростання ВВП, а й наявність інноваційної економіки країни. Впродовж багатьох років за позитивної цінової політики відбулися структурні зміни і заходів із модернізації в галузях не тільки промисловості. Національне господарство України розвивалось за інерційним типом. Звід останніх років (2000–2011) свідчить, що основною проблемою економіки України є не стільки її енергоємність (через високу вартість енергії), скільки загалом відсутність у підприємств інноваційної стратегії, яка б забезпечувала необхідний рівень оновлення й диверсифікації економіки, підвищення його конкурентоспроможності.

Високі потреби фахівців [72, 102, 246], Україна повторює шлях країн Центральної та Східної Європи зі структурними змінами, що передбачають зрощування сфери послуг (враховуючи розвиток фінансових і інформаційних послуг), зі щоразу більшою залежністю економіки від фінансової сфери, насамперед потоків кредитних ресурсів (2008–2009 рр. – кредити Міжнародного валютного фонду), які стають важливим джерелом капіталізації економіки. Істотний приплив іноземних кредитів в Україні відбувся в 2008 році, що відношення зовнішніх зобов'язань банків до наданих ними кредитів досягло високого рівня (на кінець 2008 р. – до 59 % та 2009 р. – 50,8 %).

Високі вимоги від України вирішення актуального завдання – забезпечення інноваційного характеру розвитку економіки, підвищення її конкурентоспроможності на зовнішньому ринку з одночасним розширенням внутрішнього ринку. Реалізація цього довгострокового завдання передбачає перехід до інноваційного, типу розвитку “наздоганяння” до “випереджувального типу розвитку” [33, с. 53], який допоможе Україні згодом інтегруватись у світову економіку як високотехнологічній державі та змінити імідж країни як “сировинного прилутка” Європи. Однак перехід до нового типу економічного розвитку можливий на основі фізично та морально застарілих виробничих потужностей економіки України успадкувала від СРСР.

Важливим напрямом стратегії економічного розвитку країни є управління економічними зрушеннями, що повинно враховувати реальні зрушення глобальної економіки і максимально корелювати з потребами суспільства, які реалізуються у межах певних видів економічної діяльності.

Сучасне господарство України можна охарактеризувати такими рисами: низький темп розвитку, високий рівень тінізації, технічна та технологічна відсталість, фізична та моральна зношеність основних фондів, низький рівень використання виробничих потужностей, висока матеріало-, енерго- та екологічна навантаженість, відсутність або низький рівень інноваційної діяльності.

Важливою умовою прогресу в освоєнні та впровадженні новітніх технологій не тільки є підвищення конкурентоспроможності промисловості, що певною

мірою спричинило глибоку структурну кризу та падіння виробництва. Незалежності України найбільш технологічно деградували великі високотехнологічні комплекси (авіабудування, електронна промисловість, радіостанції, верстатобудування, приладобудування тощо), потенціал яких мав бути підґрунтям економічного розвитку країни.

Галузева структура економіки України за період 2001–2010 рр. наведено в табл. 4.16.

Галузева структура національного господарства України за 2001 – 2010 рр., % до ВДВ

Види економічної діяльності	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	16,05	14,62	11,89	11,70	10,24	8,42	7,22	7,57	7,76	8,80
Рибальство, рибництво	0,07	0,06	0,05	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03
Промисловість	30,19	30,73	29,79	27,98	30,30	30,81	30,20	28,80	25,30	27,12
- добувна промисловість	4,64	4,97	4,43	3,93	4,53	4,52	4,824	6,31	4,81	5,17
- переробна промисловість	19,41	20,07	20,32	20,14	21,93	22,46	21,83	19,14	16,74	18,11
- виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	6,12	5,67	5,02	3,91	3,830	3,82	3,53	3,34	3,75	3,67
Будівництво	3,98	3,80	4,20	4,54	4,13	4,35	4,64	3,39	2,54	3,4
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	12,23	12,22	12,93	12,90	14,15	14,08	14,50	15,25	15,34	17,27
Діяльність готелів та ресторанів	0,63	0,65	0,66	0,72	0,60	1,11	1,04	1,13	0,95	1,08
Діяльність транспорту та зв'язку	13,41	13,68	14,35	13,41	11,98	11,51	10,67	10,12	11,45	11,62
Фінансова діяльність	2,87	3,08	3,83	6,68	4,99	5,21	6,45	8,01	7,87	7,38
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	6,91	7,44	6,91	7,39	7,71	7,98	9,70	9,92	11,28	10,80
Державне управління	4,05	4,37	4,17	4,43	5,17	5,38	5,10	5,23	5,54	5,47
Освіта	4,86	5,38	5,64	5,11	5,27	5,39	5,01	5,06	5,81	5,24
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,28	3,66	3,74	3,44	3,53	3,64	3,43	3,39	4,08	4,40
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,45	1,86	1,85	1,66	1,88	2,11	2,03	2,12	2,04	2,10
Загалом по економіці	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Примітка: складено та розраховано за даними [18; 19; 137]

В період 2001–2010 рр. відбулись певні структурні зміни в національній економіці країни:

збільшення питомої ваги видів економічної діяльності, що входять до сфери послуг (на 16,43 в.п.), зі зменшенням питомої ваги видів економічної діяльності, що належать до сфери виробництва (на 10,47 в.п.);

збільшення дослідження реальний сектор економіки загалом скоротився (на 10,29 в.п.), переважно за рахунок сільського господарства, питома вага сільського господарства більш ніж удвічі (з 16,05 % до 7,76 %), промисловості – з 30,20 % до 25,30 %. Серед галузей, які належать до сфери послуг, найбільш зростає будівництво (з 3,98 % до 2,54 %) й транспорту та зв'язку (з 11,45 % до 11,45 %), тоді як зросла питома вага: торгівлі (з 12,23 % до 12,23 %) в нерухомість (з 7,44 % до 11,28 %) та надання комунальних послуг (з 1,86 % до 2,04 %).

Зростаюча питома вага виду економічної діяльності, що становить основу фінансової діяльності за період дослідження зросла більш ніж у 2,5 разу (з 7,87 % до 19,74 %). Таке зростання може свідчити про поступове становлення фінансової та активний розвиток фінансових послуг в Україні.

На основі наведених у табл. 4.16 даних можна сформувати структуру національного господарства за основними сферами (рис. 4.17).

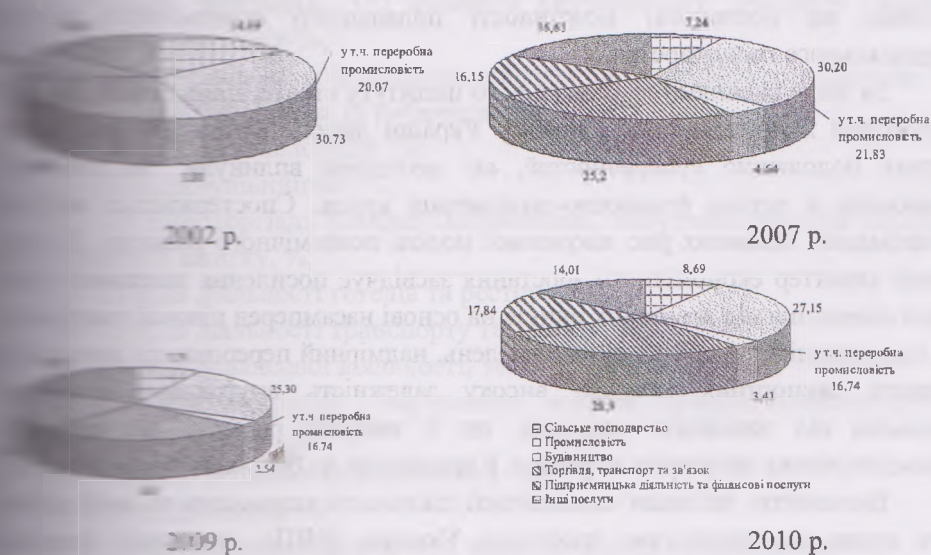

Рис. 4.17. Структура національного господарства України за сферами діяльності у 2002 р., 2007 р., 2009 р. та 2010 р., %

Вивчення структури національного господарства України з моделями національних господарств країн світу (США,

СС-27, Німеччина, Франція, Польща, Румунія), можна зробити висновок, що в Україні питома вага переробної галузі промисловості загалом є високим показником ядра збалансованої структури (20 %), але її якісні характеристики відповідають вимогам постіндустріального суспільства.

Промисловість залишається провідним видом економічної діяльності в сфері матеріального виробництва національного господарства, оскільки на неї припадає понад 27 % валової доданої вартості, що дисонує з провідною роллю сфери послуг, притаманною постіндустріальному суспільству. Однак необхідно враховувати, що внутрішньогалузева структура переробної промисловості України має “перекіс” у бік важкої промисловості: чорної металургії та паливно-енергетичного комплексу. Протягом 1990–2010 рр. частка машинобудування, яке є основою високо- та середньотехнологічних галузей в структурі промислового виробництва знизилась майже втричі: з 31 % до 10,5 % [231, с. 108], тоді як металургії, що є сировинною та середньотехнологічною галуззю, збільшилась у 1,5 разу: з 11 % до 17,5 % [231, с. 108].

У галузевій структурі промисловості законсервована перевага виробництва сировини, виготовлення напівфабрикатів та товарів промислового призначення над випуском товарів соціального вжитку, а більшість виробництва належить до третього та четвертого технологічних укладів з великою питомою затратою ресурсоемністю. Отже, структурна розбалансованість економіки негативно впливає на потенційні можливості подальшого економічного розвитку національного господарства.

За дослідженнями Національного інституту стратегічних досліджень структурні характеристики розвитку України демонструють, що зростаюча роль сприяє подоланню суперечностей, які негативно вплинули на економіку в період фінансово-економічної кризи. Спостерігається “реанімація” основних рис докризової моделі економічного розвитку. Зростаючий характер економічного зростання засвідчує посилення залежності економіки від зовнішніх ринків на основі насамперед цінової конкуренції технологій та нововведень, надмірний перерозподіл ресурсів на користь експортних галузей, високу залежність внутрішньої економічної динаміки від зовнішніх чинників, що є значним ризиком для стабільного функціонування економіки та робить її вразливою до будь-яких зовнішніх впливів.

Визначити, які види економічної діяльності впливають та як вони впливають на економічне зростання України (ВВП), дає змогу економічному математичне моделювання – факторні моделі за допомогою методів статистичної поляції. Аналізування впливу діяльності видів економічної діяльності на економічне зростання України досліджено на основі однофакторної та множинної лінійної регресії.

Рівняння однофакторної лінійної регресії має вигляд

$$Y = a_0 + a_i X_i,$$

$$Y = a_0 + a_1 X_1 + a_2 X_2 + a_3 X_3 + \dots + a_i X_i + \dots + a_n X_n + u, \quad (4.2)$$

де $a_i = \overline{a_i}$ – коефіцієнти лінійної регресії; $X_i, i = \overline{1, n}$ – види економічної діяльності; u – випадкова складова.

Для оцінювання адекватності та точності лінійної регресії обов'язково використовуючи критерій Фішера та t -критерій, враховували також середню відносну похибку (ϵ), що впливає на точність прогнозу (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Інтерпретація значень середньої відносної похибки (ϵ) для оцінювання точності прогнозів

$\epsilon, \%$	Інтерпретація
< 10	Точність прогнозу висока
10 – 20	Точність добра
20 – 50	Точність задовільна
> 50	Точність незадовільна

В економіко-математичних моделях економічного зростання вибрано такі економічні показники за період 2001–2010 рр.:

Y – темпи зростання (ТЗ) валового внутрішнього продукту (валової національної продукції) країни, у %;

X_1 – ТЗ ВДВ сільського господарства, мисливства та лісового господарства, %;

X_2 – ТЗ ВДВ рибальства та рибництва, %;

X_3 – ТЗ ВДВ промисловості, %;

X_4 – ТЗ ВДВ будівництва, %;

X_5 – ТЗ ВДВ торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів побуту, %;

X_6 – ТЗ ВДВ діяльності готелів та ресторанів, %;

X_7 – ТЗ ВДВ діяльності транспорту та зв'язку, %;

X_8 – ТЗ ВДВ фінансової діяльності, %;

X_9 – ТЗ ВДВ операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та послуг підприємцям, %;

X_{10} – ТЗ ВДВ державного управління, %;

X_{11} – ТЗ ВДВ освіти, %;

X_{12} – ТЗ ВДВ охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, %;

X_{13} – ТЗ ВДВ надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності культури, спорту, %;

X_{14} – Темпи промисловості для національного господарства країни досліджуваного року – за укрупненими видами промислової діяльності:

X_{15} – ТЗ ВДВ добувної промисловості, %;

X_{32} – ТЗ ВДВ переробної промисловості, %;

X_{33} – ТЗ ВДВ виробництва та розподілу електроенергії, газу та

В економіко-математичній моделі Y є залежною змінною, тоді

змінні $X_i, i = \overline{1,13}$ – незалежні змінні. Між залежною змінною та незалежними існує пряма залежність: у разі зростання одного з факторів збільшуватиметься значення ВВП.

Вихідні дані – реальні темпи зростання ВВП та видів діяльності наведено в табл. 4.16.

Результати економетричного моделювання обчислено за стандартної програми “Регресія” електронних таблиць Excel та наведено в табл. 4.18. Залежність між вибраними показниками підтверджується коефіцієнт кореляції на рівні 0,999, який є близьким до 1 та свідчить про високу взаємозалежність між показниками у визначений період.

Узагальнена модель національного господарства має вигляд множинної регресії (4.3):

$$Y = 0,15X_1 - 0,26X_2 + 0,95X_3 + 0,32X_4 + 0,37X_5 + 0,23X_6 + 0,85X_7 + 0,31X_8 + 0,45X_9 + 0,64X_{10} + 0,94X_{11} + 1,15X_{12} + 0,58X_{13} + 663,21.$$

Середні відносні похибки (ε) у сформованих однофакторних регресійних моделях не перевищують 10 %, що свідчить про високий рівень точності моделей та прогнозів.

Регресійний аналіз впливу зростання видів економічної діяльності на економічний розвиток України за період 2001–2010 рр. дав змогу класифікувати ВЕД за коефіцієнтом детермінації, F -критерієм та t -критерієм:

1 група – види економічної діяльності, які фактично мають значний вплив на економічний розвиток країни за цей період ($R^2 > 80\%$);

2 група – види економічної діяльності, які фактично мають помітний вплив на економічний розвиток країни за цей період ($50\% < R^2 < 80\%$);

3 група – види економічної діяльності, які є потенційно визначальними для економічного розвитку країни за умов постіндустріального суспільства (їхнім впливом).

До перших двох груп (група 1 та група 2) увійшли види економічної діяльності, які відповідають критеріям Фішера та Стьюдента, тоді як третю групу становлять види економічної діяльності, які за цей період не відповідають критеріям Фішера та Стьюдента, але можуть мати визначальний вплив на економічний розвиток країни у майбутньому в умовах постіндустріального суспільства.

Вплив на економічне зростання (0,1 - відсоток економічного зростання)
на економічний розвиток (0,0001 / 0,001) Умовним (0) за період 2001 - 2010 рр.

Прозвісна ім'я	Економічний кореляційний (R)	Економічний детермінанти (R ²)	Критерій Фішера (F-критерій)	Критерій Стюдента (t-критерій)	Рівняння регресії	Трактування	Питома вага, станом на 2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
X ₁	0,1886	0,0355	0,2950	0,5431	$Y = 0,1563X_1 + 89,578$	ПрЗ / СЗ при зростанні X ₁ на 1 % - ВВП зростає на 0,1563 %	8,66
X ₂	-0,4151	0,1722	1,6652	-1,2904	$Y = -0,2646X_2 + 130,693$	ОбЗ / СрЗ при зниженні X ₂ на 1 % - ВВП зростає на 0,2646 %	0,03
X ₃	0,9236	0,8530	46,4493	6,8153	$Y = 0,9516X_3 + 7,222$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X ₃ на 1 % - ВВП зростає на 0,9516 %	27,15
X ₃₁	0,9379	0,8796	58,4551	7,6455	$Y = 1,3144X_{31} - 29,227$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X ₃₁ на 1 % - ВВП зростає на 1,3144 %	6,87
X ₃₂	0,9276	0,8604	49,3435	7,0244	$Y = 0,5692X_{32} + 45,328$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X ₃₂ на 1% - ВВП зростає на 0,5692%	16,61
X ₃₃	0,7122	0,5072	8,2360	2,8698	$Y = 0,9979X_{33} + 4,169$	ПрЗ / ВСрЗ при зростанні X ₃₃ на 1 % - ВВП зростає на 0,9979 %	3,67
X ₄	0,9044	0,8178	35,9205	5,9933	$Y = 0,3227X_4 + 73,140$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X ₄ на 1 % ВВП зростає на 0,3227 %	3,41
X ₅	0,7931	0,6289	13,5612	3,6825	$Y = 0,3729X_5 + 64,674$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X ₅ на 1 % ВВП зростає на 0,3729 %	17,27
X ₆	0,5869	0,3444	4,2040	2,0503	$Y = 0,2259X_6 + 79,952$	ПрЗ / ВСрЗ при зростанні X ₆ на 1 % ВВП зростає на 0,2259 %	1,08

1	2	3	4	5	6	7	8
X_7	0,8513	0,7247	21,0618	4,5893	$Y = 0,8514X_7 + 14,452$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X_7 на 1 % ВВП зростає на 0,8514 %	11,63
X_8	0,8134	0,6616	15,6475	3,9556	$Y = 0,3121X_8 + 70,253$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X_8 на 1 % ВВП зростає на 0,3121 %	7,39
X_9	0,7610	0,5790	11,0046	3,3173	$Y = 0,4572X_9 + 54,337$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X_9 на 1 % ВВП зростає на 0,4572 %	10,45
X_{10}	0,4423	0,1956	1,9457	1,3949	$Y = 0,6423X_{10} + 40,296$	ПрЗ / СрЗ при зростанні X_{10} на 1 % ВВП зростає на 0,6423 %	5,47
X_{11}	0,4523	0,2067	2,0847	1,4438	$Y = 0,9416X_{11} + 9,259$	ПрЗ / СрЗ при зростанні X_{11} на 1 % ВВП зростає на 0,9416 %	5,84
X_{12}	0,4942	0,2442	2,5848	1,6077	$Y = 1,1524X_{12} - 13,110$	ПрЗ / СрЗ при зростанні X_{12} на 1 % ВВП зростає на 1,1524 %	4,42
X_{13}	0,8477	0,7185	20,4278	4,5197	$Y = 0,5898X_{13} + 42,469$	ПрЗ / ТЗ при зростанні X_{13} на 1 % ВВП зростає на 0,5898 %	2,00

Примітка: ПрЗ – пряма залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається знаком (+) коефіцієнта кореляції; ОбЗ – обернена залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається знаком (-) коефіцієнта кореляції; СЗ – слабка залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0 \leq R \leq 0,25$; СрЗ – середня залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0,25 \leq R \leq 0,5$; ВСрЗ – залежність, вища від середньої, між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0,5 \leq R \leq 0,75$; ТЗ – тісний взаємозв'язок між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), що визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0,75 \leq R \leq 1,0$; R^2 – коефіцієнт детермінації, який характеризує відповідність моделі незмінному показнику ($R^2 \geq 50\%$); F -критерій – критерій Фішера, за яким модель перевіряється на адекватність ($F_{\text{розрах}} > F_{\text{табл}}(5,32)$); t -критерій – критерій Стьюдента, за яким перевіряють значущість факторів для моделі ($t_{\text{розрах}} = t_{\text{табл}}(2,1060)$).

До першої групи – видів економічної діяльності, які фактично мали визначальне значення для економічного розвитку країни за цей період ($R^2 > 80\%$), належать традиційні галузі національного господарства індустріального типу: промисловість (X_3) ($R^2=85,3\%$), зокрема добувна промисловість (X_{31}) ($R^2=87,9\%$), металургійна промисловість (X_{32}) ($R^2=86,0\%$) та будівництво (X_4) ($R^2=81,7\%$).

До другої групи – видів економічної діяльності, які фактично мають середній вплив на економічний розвиток країни за цей період ($50\% < R^2 < 80\%$), належать виробництво та розподіл електроенергії, газу та води (X_{33}) ($R^2=50,7\%$), ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (X_5) ($R^2=62,8\%$), діяльність транспорту та зв'язку (X_7) ($R^2=72,4\%$), діяльність фінансової діяльності (X_8) ($R^2=66,1\%$), операції з нерухомим майном, оренди, надання послуг підприємцям (X_9) ($R^2=57,9\%$) та надання послуг та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту (X_{34}) ($R^2=71,8\%$).

До третьої групи – видів економічної діяльності, які можуть бути визначальними для економічного розвитку країни за умов постіндустріального суспільства (за їхнім впливом), належать освіта (X_{11}), державне управління (X_{10}) й охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (X_6) а також сільське господарство (X_1). Хоч питома вага цих видів економічної діяльності у структурі національного господарства в межах 4–6%, їхній зв'язок з економічним розвитком країни є середнім (44–49%), а темп зростання на 1% можуть стимулювати зростання національного господарства: освіта – на 0,9416%, державне управління – на 0,6423% й охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – на 1,1524%. Сільське господарство, займаючи 8,66% у структурі національного господарства, стимулює зростання лише 0,1563% національного господарства. Однак, враховуючи, що цей вид економічної діяльності в Україні доцільно розвивати, необхідно залучити ресурси для цього виду економічної діяльності.

Виконавши регресійний аналіз, можна визначити такі особливості економічного розвитку національного господарства:

1. Зростання національного господарства за період 2001–2010 рр. забезпечено переважно традиційними видами економічної діяльності для України – промисловістю (зокрема добувна) й будівництвом;

2. Враховуючи на пріоритетність для національного господарства видів економічної діяльності індустріальної економіки, впродовж досліджуваного періоду найбільше значення сфера послуг, що характерно для постіндустріальної економіки: фінансова діяльність й операції з нерухомим майном, оренди, надання послуг підприємцям;

3) для забезпечення розвитку національного господарства постіндустріального типу необхідно стимулювати розвиток освіти, державного управління, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, які можуть стимулювати розвиток;

4) питома вага виду економічної діяльності у структурі національного господарства не впливає на значення ВЕД для розвитку національного господарства. Так, зростання фінансової діяльності (X_8), яка займає 11,63 % у структурі національного господарства у 2010 р., на 1 % стигматизує зростання національного господарства, тоді як зростання транспорту та зв'язку (X_7), яка займає 11,63 %, на 1 % – на 0,8514 %.

Заходи, яких вживали уряди України і країн-лідерів світової економіки (США, країн ЄС, Японії) наприкінці 2008 р. (в умовах світової фінансової кризи), істотно відрізняються. На наш погляд, порівнюючи вжиті заходи можна зробити висновок, що Україна не зробила жодного кроку з модернізації реального сектору економіки, фінансової системи, підприємництва, малого бізнесу, соціального захисту населення та підвищення рівня життя.

Для забезпечення умов стабільного розвитку національного господарства України не досить ефективного використання її економічних потенціалів. Розвиток економіки держави відбувається під дією цілої низки факторів. Деякі з них позитивно впливають на перебіг економічних процесів, забезпечуючи зростання системи господарювання, вплив інших, навпаки, може уможливити такі тенденції в економіці або взагалі спричинити кризову ситуацію в ній.

Я.А. Жаліло [155] зазначає, що реформування економіки України тимчасове в умовах посилення нових глобальних викликів. Автор наголошує на послідовна стратегія модернізації економіки України видається реальною альтернативою, спроможною подолати як об'єктивні кризи, так і посткризовий песимізм очікувань. Політика реформ має спрямовуватися на реалізацію двох певною мірою суперечливих цілей – антикризової стабілізації економіки та її стратегічне реформування.

Довгостроковий економічний розвиток національного господарства України можна забезпечити новою моделлю постіндустріального типу, яка передбачає модернізацію промисловості на інвестиційно-інноваційній основі та активізацію чинників структурно-технологічного оновлення виробництва. У складних посткризових умовах, коли можливості уряду реалізувати комплексні структурних реформ обмежені, необхідно зосередитися на головних пріоритетах – тих, що найістотніше стримують реформи й водночас мають найбільші шанси на реалізацію.

Узагальнивши результати оцінювання розвитку національного господарства України за авторською методикою та наведеними (проаналізованими) методиками вітчизняних та закордонних вчених, можна стверджувати, що

... досліджень уразливою сферою для стабільного розвитку господарства в умовах постіндустріального суспільства є інвестиційна діяльність, яка має супроводжуватись залученням інвестицій у економічну діяльність та забезпечувати структурну і модернізацію національного господарства відповідно до вимог економіки.

... [155] стверджує, що подальший розвиток економіки визнає необхідністю знайти відповіді на низку викликів структурного, управлінського характеру, серед яких:

... стійкості економічної динаміки в умовах посилення глобалізації;

... ефективності виробничих процесів, зниження матеріало- та енергетичної економіки;

... внутрішнього ринку в умовах поглиблення участі країни в міжнародній торгівлі;

... інвестиційного клімату в умовах посилення міжнародної конкуренції за інвестиційні ресурси; досягнення інвестиційної привабливості процесів трансформації структури економіки;

... високої динаміки промислового зростання за одночасної збереження його конкурентоспроможності.

... [77] виділяє такі мезорівневі питання для забезпечення розвитку національного господарства:

... інституційних передумов до стимулювання економічного зростання;

... інвестиційного потенціалу регіонів, покращення інвестиційно-інноваційної форми системи інноваційно зорієнтованих інвестиційних інструментів інноваційних інструментів інвестиційного фінансування;

... диверсифікація джерел фінансування розвитку регіонів, раціональне використання державного, місцевого, приватного та міжнародного фінансування.

... щоб забезпечити стабільний, керований і передбачуваний розвиток національного господарства України, необхідно кардинально змінити структуру економіки в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктури управління національного господарства й економічного зростання з використанням на пошкваллення інвестиційної діяльності, формування нових форм конкурентоспроможного господарювання.

... модель розвитку національного господарства України має ґрунтуватись не лише на модифікації управлінських впливів, а і на використанні економічних механізмів забезпечення позитивних системних зрушень та технологічних зрушень й поширення їх позитивного економічного ефекту в умовах постіндустріального суспільства.

Розділ 5

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СТРУКТУРНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

5.1. Особливості економічного розвитку національного господарства з урахуванням теорії циклічності

Розвиток національного господарства, відповідно до теорії циклічності, відбувається не лінійно та статично, а циклічно та хвилеподібно. Це становить циклічний процес, який складається з послідовних етапів. На кожному з них реалізуються загальні функції управління, формуються відповідні моделі розвитку та методи управління розвитком національного господарства, які, своєю чергою, перетворюються на конкретні управлінські рішення.

Упродовж XX ст. та на початку XXI ст. багато вітчизняних та зарубіжних вчених займалися науковими дослідженнями “циклічності розвитку економіки”. Засновником теорії циклічного розвитку економіки був Е. Ханасен. У своїй науковій праці “Економічні цикли та національний дохід” послідовно досліджував проблему економічних циклів. Він виявив певну послідовність в економічному розвитку та довів, що розвиток економіки відбувається не лінійно та статично, а циклічно та хвилеподібно.

Серед українських вчених – економістів, які досліджували цю теорію, необхідно відзначити В.М. Гейця, А.А. Чужно, М.З. Згуровського.

Особливу увагу на цей напрям дослідження як у світовій економічній науці, так і у вітчизняній звернули у зв'язку з активізацією та розвитком світової фінансової та економічної кризи у 2007–2009 рр.

Е. Ханасен визначив “економічний цикл” як коливання найважливіших макроекономічних величин (зайнятості, обсягу продукції та рівня цін) [112, с. 10].

К. Маркс стверджував, що “у ході циклу ділове життя послідовно переживає періоди послаблення, середнього поживлення, стрімкого розвитку та кризи” [122, с. 85]. На думку К. Маркса, “... криза завжди утворює визначний пункт для великих нових вкладень капіталу. Отже, якщо розглядати суспільство в цілому, то криза більшою або меншою мірою створює нову матеріальну основу для наступного циклу перетворень” [122, с. 78].

Економічний цикл формується послідовністю піднесення і спаду економічної активності протягом певного періоду [121, с. 20].

На регулярність зміни економічних циклів впливають різні фактори (причини), які й зумовлюють тривалість циклу. У науковій літературі [112, с. 10] виділяють такі види економічних циклів за ознакою тривалості: короткі, середньострокові та довгі (табл. 5.1).

Класифікація циклів економічного зростання

Назва циклу 1	Тривалість 2	Автор циклу 3	Причини 4	Характеристика 5
Сезонні цикли			<i>Економічні:</i> – зміна сезонних потреб населення. <i>Природно-кліматичні:</i> – зміна пори року; – погодні умови.	Сезонні цикли найбільше впливають на цілесекторне господарство, що проявляється в різному ступені зайнятості в цій галузі літку і взимку, у коливаннях ціни на продукцію тощо. Також проявляється в інших галузях – будівництво, туризм тощо.
Короткі цикли (цикли Кітчина)	від 3 до 5 років; в середньому близько 50 міс.	Кітчін	<i>Економічні:</i> – очікування підприємців; – зміни в оборотних коштах (у запасах товарно-матеріальних цінностей); – масова психологія споживачів.	Такі цикли виникають у результаті неправильних очікувань підприємців (метод “спроб і помилок”, що властиво ринковому механізму загалом), зміни масової поведінки споживачів та зміни в оборотних коштах, що призводить до дисбалансу між попитом і пропозицією в ринковій кон’юктурі. Підприємці в очікуванні економічного зростання накопичують запаси для поставок товарно-матеріальних цінностей більшою мірою, ніж їм фактично необхідно. На певному етапі виникають надлишки товарно-матеріальних цінностей та дисбаланс. Коли очікування економічного зростання зникають, перед підприємствами постає проблема – звільнення від накопичених запасів, що призводить до падіння цін у країні і невеликого економічного спаду. Так, економіка функціонує протягом короткого циклу.
Середньострокові цикли (цикли Жуглара, J-цикл)	від 7 до 10–12 років	К. Жуглар – друга пол. XIX ст. (1819–1905)	<i>Економічні:</i> – порушення вкладень капіталу в активні елементи основного капіталу – засоби та знаряддя праці;	Середньострокові цикли мають чотири фази, які змінюють одна одну на основі внутрішніх законів національного господарства: криза, депресія, поживлення та підйом (економічне зростання). Перехід від однієї до іншої відбувається безперервно. Початковою фазою економічного циклу є криза, на нижньому рівні циклу (депресії) встановлюється тимчасова рівновага, під час поживлення показники стрімко зростають, на фазі піднесення досягають рівноваги, яка знову змінюється новою кризою, і т.д.

1	2	3	4
			– переливів капіталу з однієї галузі в іншу, впливу міжгалузевої конкуренції; – вплив формування ціни виробництва в довгостроковому періоді; – зміна грошово-кредитних чинників.

Як правило, підйом проходить плавно, а криза – різко, раптово.

1. Криза, ознаками якої є перевиробництво товарів, падіння цін і прибутку, масове банкрутство підприємців, зниження інвестицій, зменшення обсягу виробництва, скорочення запасів, падіння попиту на працю, безробіття значної частини населення, падіння заробітної плати, падіння курсу акцій, високий рівень відсоткової ставки.

2. Депресія, яка має такі ознаки: застій та припинення падіння виробництва, низькі ціни на товари і послуги, торгівля ведеться мляво, велика кількість вільного грошового капіталу, низький рівень ставки позичкового відсотка, накопичені нереалізовані товари частково знищуються, частково продаються за низькими цінами, зниження витрат виробництва на підприємствах.

3. Пожвавлення, ознаками якого є: фірми оговтуються від потрясінь, підприємці починають розширювати виробництво. Обсяг національного виробництва досягає найвищої точки попереднього циклу. Підвищуються ціни, зростають прибутки.

4. Підйом (економічне зростання), ознаками якого є: виробництво персвершує найвищу точку попереднього циклу. Спостерігається найвище завантаження підприємств. Ситуація близька до повної зайнятості. Зростають ціни і норми прибутку. Торговці купують у підприємців товарів більше, ніж дозволяє продати місткість національного ринку, ніж можна збути. Зростає відсоткова ставка, позичковий капітал. Існує перевиробництво, тобто незбалансованість, в прихованому вигляді.

Характеристика фази середньострокового циклу багато в чому визначається тим, на яку фазу довгої хвилі вона переходить.

Довгі цикли (цикли Кузнеця) та довгі хвилі (довгі хвилі Кондратьєва, К-хвиля)	довгі цикли – 25–30 років; довгі хвилі відтворення – 47–60 років	Кузнець, М. Кондратьєв	Причиною довгих хвиль в економіці є технічні та науково-технічні революції, що викликають: – структурну перебудову, радикальні зміни в технологічній базі виробництва; – зміни вкладень в інфраструктуру; – зміни підготовки робочої сили, тобто вкладень у людський капітал.

Примітка: складено за [112; 121, с. 20]

Цей цикл не завжди має таку жовтеньову форму, як це видно з графіка. Він може мати різну форму, але завжди має п'ять фаз: зростання, кризу, спад, відновлення та зростання. Цей цикл дуже важливий для національного господарства. Це саме і стосується підлому.

Середньострокові цикли можуть бути галузевими, загальними (національними) і світовими.

Довгі цикли Кузнеця – відтворювальні, або будівельні, цикли, які спричинені зміною поколінь обладнання, демографічними змінами, також можуть бути викликані й особливостями економічної політики уряду.

Довгі хвилі Кондратьєва тривають близько 50 років, усередині них виділено дві фази – підвищувальну і спадну. Деякі економісти намагалися і в довгій хвилі знайти фази, характерні для середньострокового циклу. Але це неправильно, оскільки під час знижувальної фази довгої хвилі немає кризи, а є пологіша траєкторія економічного зростання, а в підвищувальній – вона крутіша.

Враховуючи те, що тривалість кожного циклу зумовлюють різні природою фактори, можна виділити єдину групу факторів для всіх циклів – закономірність відтворення та руху (кругообігу) капіталу (оборотності основного). Загальний висновок полягає в тому, що економічні цикли пов'язані з капіталом та інвестиціями. При цьому угорський економіст Б. Шипош звернув увагу на таку закономірність – два цикли меншої тривалості, взяті разом, утворюють один триваліший цикл: два цикли Кітчина утворюють цикл Жуглара, два цикли Жуглара утворюють цикл Кузнеця, два цикли Кузнеця утворюють цикл Кондратьєва. Отже, в економічному розвитку є певна послідовність.

Серед видів економічних циклів дослідженню довгих хвиль найменше надають перевагу. Актуальності цей напрям дослідження набуває як у сучасній економічній науці, так і у вітчизняній, з активізацією та розвитком економічних явищ (період Великої депресії 30-х років, кризи 70–80-х років, 90-х років та сучасна фінансова криза 2007–2009 рр.).

У розвиток теорії довгих хвиль вагомий внесок зробили М.Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, М. Туган-Барановський. Серед сучасників, які працюють над дослідженням цієї тематики, необхідно виділити вітчизняних – А.С. Гальперіна, В.М. Гейця, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, М.Г. Чумаченка, А.А. Чухно та закордонних вчених – С.Ю. Глазьева, В.Е. Деметріука, Е.А. Капогузова, Е.І. Лаврова, К. Перес, Є. Ченг. Отже, переважна більшість науковців досліджують довгі хвилі економічного та технологічного розвитку та наслідки впливу різних факторів на економіку країни.

Першим довгі хвилі дослідив англійський вчений Х. Кларк, який у 1847 р. припустив, що існують матеріальні причини виникнення “економічних катастроф”, що відбулись у 1793 р. та 1847 р.

На рубежі XIX–XX ст. на проблему довгої хвилі звернувся голландець Ван Гельдеран та російський вчений М.Д. Кондратьєв, які працювали паралельно у часі. Але найвагоміший внесок зробив М.Д. Кондратьєв (наукова праця “Довгі цикли кон’юнктури”) – обґрунтував “довгі хвилі” як “великі цикли”, економічної кон’юнктури. Вчений встановив, що процес економічного розвитку не є прямолінійним, хоч і являє собою висхідну лінію, тобто економічний розвиток відбувається поштовхами.

У результаті досліджень М.Д. Кондратьєв дійшов висновку, що за 120 років визначились дві з половиною довгі хвилі, які пов’язані з технологічними революціями (технологічними укладами), а саме виникнення та запровадження інновацій. М.Д. Кондратьєв протягом 1920–1930 рр. досліджував розвиток світового господарства за 120 років (з кінця XVIII ст. до 1938 р.) та зміну динаміку товарних цін, зміну позичкового відсотка, номінальну зарплату, зовнішню торгівлю, видобуток і промислове споживання вугілля, свинцю і золота у промислово розвинених країнах (Англія, Франція, США).

...ши статистичний матеріал, вчений виділив дві великі групи
... групі не виявив будь-яких помітних змін, зокрема, практично

...у другій групі показників виявлено коливальні рухи, тенденцію до
...ростання. До показників, які зазнали змін, належать: відсоток на
...у банках, заробітна плата. Коливання спостерігали в обсягах
...як у натуральному, так і у вартісному показниках, і,
...виробництва і споживання найважливіших промислових

...досліджень М.Д. Кондратьєв дійшов висновку, що за 120 ро-
...дві з половиною довгі хвили, які пов'язані з технічними
...технологічними укладами), а саме виникненням та запровад-

...М.Д. Кондратьєва розвивали Й. Шумпетер (монографія “Діло-
...встановив причинно-наслідковий взаємозв'язок між економіч-
...і технологічними змінами [269], Г. Менш, який у підвищуваль-
...короткий період часу між появою винаходу і його
...у виробництво, та Дж. Форрестер, який підтвердив, досліджую-
...існування циклів М.Д. Кондратьєва та конкретизував їх.
...15 головних промислових секторів Дж. Форрестер виділив чотири
...50-річного циклу:

- ...фаза – 15-річний період спаду кон'юнктури;
- ...фаза – 20-річний період підйому кон'юнктури (масових реінвести-
...);
- ...фаза – 10-річний період безперервного “перенагромодження” ви-
...ностей;
- ...фаза – 5-річний період економічних труднощів, що перероста-
...зад нового 50-річного циклу.

...Дж. Форрестер висловлював припущення про існування дов-
...з'язаних зі змінами провідних видів енергії (механічної, парової,
...), які тривають 200–300 років.

...Шумпетер встановив причинно-наслідковий взаємозв'язок між еконо-
...і технологічними змінами [269].

...Барановський пов'язував циклічний характер економічного роз-
...законірністю відтворення основного капіталу, зокрема
...інвестування [244].

...українські та закордонні науковці [112; 269; 304; 305], ґрунтую-
...М.Д. Кондратьєва [96], продовжують досліджувати та удоско-
...довгих хвиль.

Серед сучасних закордонних вчених, які зробили істотний розвиток теорії довгих хвиль, потрібно виділити К. Переса, яка досліджує зв'язок між технологічними та фінансовими циклами й акцентує на технологічних змінах, які “спричиняють модернізацію та переворот в інститутах суспільства в культурі в цілому” [304]. Наведена К. Перес хронологія технологічних революцій (розвитку технологічних укладів) у розвинених країнах світу, хоча дещо різниться у часі від тієї, що склав М.Д. Кондратьєв [96], однак вона характеризує однакові процеси розвитку.

Оцінка динамічних, циклічних зрушень цивілізаційного прогресу дає змогу помітити, що наступний тип соціальної системи засвоює ознаки попереднього, тобто не відкидає, а трансформує їх, звужує простір застарілих і розширює нові. Загалом формування наступного типу суспільства відбувається паралельно з розвитком попереднього, що уможлиблює перехід до досконалішої системи через якісні фази цивілізаційного поступу. Таке спостереження дало російському досліднику С.Ю. Глазьеву розробити теорію технологічних систем, яка розкриває (визначає) матеріальну основу кожної *K*-хвилі – технологічного укладу.

Нині економічна наука підтвердила, що технологія як найважливіший елемент науково-технічного прогресу (НТП) характеризує ступені у розвитку НТП. Сучасні українські та закордонні економісти-науковці [112, 121, 136, 299, 304, 305], враховуючи дослідження М.Д. Кондратьєва [96], продовжують вивчати та удосконалювати розвиток технологічних укладів. Відповідно до теорії циклічного розвитку та теорії довгих хвиль (М.Д. Кондратьєв), технологічні уклади змінюють один одного хвилеподібно з циклами, що тривають 50–60 років.

С.Ю. Глазьев виділив п'ять укладів, що існували, та один гіпотетичний, що має прийти на зміну сучасному укладу під впливом науки та техніки. З сьогоднішнього кінця XVIII ст. технологічні уклади, розвиваючись, пройшли п'ять хвиль (технологічних революцій), кожна з яких тривала 45–60 років (рис. 5.1).

У результаті кожної технологічної революції відбувався підйом у розвитку: економічне зростання, збільшення зайнятості, з'являлись нові продукти (товари), нові галузі промисловості, і – найголовніше – формувались нові структури для перевезення матеріалів, вантажів, енергії, людей та інформації. До того ж К. Перес зазначає: “... і хоча вони були надзвичайно різноманітні технологічно, але кожна революція має однакові тенденції фаз та стадій зміни бізнес-клімату” [304].

В.М. Беленцов [8, с. 10] довів, що критерієм економічного розвитку є економічне зростання, як прийнято вважати, а розвиток технологічного сектору виробництва, що відбувається у результаті як інтенсифікації виробництва, так і споживання за рахунок НТП, так і розвитку відносин економічної взаємодії.

Періодизація довгих хвиль (К-хвиль) скономічного розвитку

Тип розвитку	Період [128; 136]	Назва періоду	ТУ	Основні фактори [4]	Характеристика [136; 128; 305; 306]
Доіндустриальний	1787–1844 (1851) рр.	Перша ДХК	1 ТУ	Механізація праці у текстильній промисловості	Першу промислову революцію спричинив бурхливий розвиток машинобудування, велика потреба у виробництві чавуну. Отже, перша хвиля сформувала технологічний уклад, оснований на нових технологіях у текстильній промисловості, використанні енергії води.
Індустриальний	1844–1890 (1896) рр.	Друга ДХК	2 ТУ	Вугледобування й паровий двигун	Причиною другої хвилі Н.Д. Кондратьєв вважав будівництво залізниць, що привело до освоєння всіх територій, формування національного та світового ринків. Отже, друга хвиля викликала прискорений розвиток транспорту (будівництво залізниць, водяне судноплавство), виникнення механічного виробництва у всіх галузях на основі парового двигуна.
	1890 (1896)–1940 рр.	Третя ДХК	3 ТУ	Чорна металургія	Ця хвиля ґрунтується на використанні в промисловому виробництві електричної енергії, розвитку важкого машинобудування та електротехнічної промисловості на основі використання сталєвого прокату, нових відкриттів у хімії. Було впроваджено радіозв'язок, телеграф, автомобілі. З'явилися великі фірми, картелі, синдикати, трести. На ринку панували монополії. Почалася концентрація банківського та фінансового капіталу.
	1940–1985 рр.	Четверта ДХК	4 ТУ	Нафта та продукти органічного синтезу	За дослідженнями К.Перес, поштовхом для розвитку четвертої хвилі стала “модель Т” Г. Форда в 1908 р., що спричинило зміщення центра розвитку до США. В результаті був сформований уклад, оснований на подальшому розвитку енергетики з використанням нафти і нафтопродуктів, газу, засобів зв'язку, нових синтетичних матеріалів. Це ера масового виробництва автомобілів, тракторів, літаків, різних видів озброєння, товарів народного споживання. З'явилися і поширилися комп'ютери і програмні продукти для них, радары. Атом використовується у військових і потім у мирних цілях. Організовано масове виробництво на основі конвеєрної технології. На ринку панує олігопольна конкуренція. З'явилися транснаціональні та міжнаціональні компанії, які здійснювали прямі інвестиції в ринки різних країн.
Постіндустриальний	1985–2035 рр.	П'ята ДХК	5 ТУ	Мікроелектроніка	Відбувається перехід від розрізнених фірм до єдиної мережі великих і дрібних компаній, з'єднаних електронною мережею на основі Інтернету, що тісно взаємодіють у галузі технологій, контролю якості продукції, планування інновацій.
	2035–20?? рр.	Шоста ДХК	6 ТУ	Біотехнології	Шоста хвиля характеризуватиметься розвитком робототехніки, біотехнологій, основаних на досягненнях молекулярної біології та генної інженерії, нанотехнологій, систем штучного інтелекту, глобальних інформаційних мереж, інтегрованих високоскорісних транспортних систем.

Ця ера (1787–1844 рр., до 1851 р. – в окремих країнах), яку можна розділити на дві фази:

Перша фаза – з 1787 р. до 1810 р. (1817 р. – для деяких країн), призначеної Е.І. Батрацьєв вважає революцією в текстильній промисловості, другою революцією, яка викликала бурхливий розвиток машинобудівної промисловості та потребу у виробництві чавуну, що стимулювало розвиток сталеливарної промисловості.

Друга фаза – з 1810 р. до 1844 р. (1851).

Ця ера характеризувалася формуванням технологічного укладу, оснований на нових технологіях у текстильній промисловості, використанні енергії води.

Друга фаза (1844–1890): підвищувальна фаза тривала з 1844 р. до 1870 р., третя фаза – з 1870 р. до 1890 (1896) р. Причиною підвищувальної фази були будівництво залізниць, що потребувало освоєння всіх частин національного та світового ринків. Отже, друга хвиля характеризується прискореним розвитком транспорту (будівництво залізниць, водяне транспортування), розвитком механічного виробництва у всіх галузях на основі сталеливарної промисловості.

Третя фаза (1890–1940): підвищувальна фаза – 1914–1920 рр., яка характеризується впровадженням у виробництво електрики і з розвитком машинобудівної промисловості спадна – з 1920 р. до 1940 р. Ця хвиля ґрунтується на використанні електричної енергії, розвитку важкого машинобудівництва та електротехнічної промисловості на основі використання холодної прокату, нових відкриттів у галузі хімії. Були впроваджені авіація, танки, трактори, автомобілі. З'явилися великі фірми, картелі, синдикати, монополії. Почалася концентрація банківського та страхового капіталу.

Четверта фаза (1930–1990) пов'язана з НТР, автоматизацією, електронікою, космонавтикою. За дослідженнями К. Перес [304], поштовхом для четвертої хвилі стала “модель Т” Г. Форда в 1908 р., що спричинило прискорення розвитку до США.

П'ята фаза сформувався уклад, оснований на подальшому розвитку промисловості з використанням нафти і нафтопродуктів, газу, засобів зв'язку, нових матеріалів. Це ера масового виробництва автомобілів, різних видів озброєння, товарів споживання. З'явилися і використовувалися комп'ютери і програмні продукти для них, радары. Атом використовувалися у військових, а відтак у мирних цілях. Організовано масове виробництво на основі конвеєрної технології. На ринку панує олігопольна структура. З'явилися транснаціональні та міжнаціональні компанії, які здійснюють прямі інвестиції в ринки різних країн.

П'ята хвиля (1985–2035) спирається на досягнення в галузі мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії, освоєння космічного простору, супутникового зв'язку тощо. Відбувається перехід від розрізнених фірм до єдиної мережі великих і дрібних підприємств з'єднаних електронною мережею на основі Інтернету, що тісно взаємодіє в галузі технологій, контролю якості продукції, планування інновацій.

Шоста (хвиля) – шостий технологічний уклад характеризується розвитком робототехніки, біотехнологій, основаних на досягненнях молекулярної біології та генної інженерії, нанотехнологій, систем штучного інтелекту, глобальних інформаційних мереж, інтегрованих високошвидкісних транспортних систем. У межах шостого технологічного укладу розвивається гнучка автоматизація виробництва, космічні технології, виробництво конструкційних матеріалів з наперед заданими властивостями, атомна енергетика, авіаперевезення, зростатиме атомна енергетика, освоєння природного газу буде доповнено розширенням сфери використання екологічно чистого енергоносія, істотно розшириться застосування альтернативних джерел енергії.

Як для економічних циклів, так і для кожної технологічної хвилі пріоритетним фактором є інвестиції, які спрямовуються на оновлення людського капіталу. Причому для технологічних укладів інвестувати необхідно інфраструктуру [304]. У цьому твердженні простежується зв'язок між технологічними змінами та фінансовими циклами (рухом капіталу).

Поза увагою науковців залишається зв'язок соціального розвитку з економічним й технологічним розвитком.

Довгі хвилі соціального розвитку досліджував у наукових працях Е. Р. Тоуна. Зміни кількості населення впливають на робочу силу суспільства та споживання, що, своєю чергою, впливає на рівень виробництва. Оскільки суспільні витрати становлять приблизно 2/3 ВВП, то хвилеподібний соціальний розвиток суспільства істотно впливає на економіку [275, с. 6].

Довгі хвилі соціального розвитку складаються з двох фаз: підвищувальної та спадної. На початку кожної підвищувальної фази спостерігається народжуваності, який змінюється її кризою.

З кінця XVIII ст. до сьогодні суспільство у своєму розвитку пройшло чотири довгі хвилі, кожна з яких тривала 35–54 років (див. рис. 5.1).

Періодизацію хвиль соціального розвитку та зміну поколінь у кожній хвилі наведено в табл. 5.3.

Результати дослідження [275] свідчать, що під час зміни хвилі відбувається якісний та інтелектуальний розвиток суспільства. Нові покоління мають більший IQ, вищий рівень засвоєності нових знань та інноваційного мислення.

Хвилі довгих хвиль соціального розвитку за зміною поколінь

Період	Назва періоду	Покоління у межах хвилі
1775–1840 рр.	Перша ДХ	–
1840–1897 рр.	Друга ДХ	Втрачене покоління (<i>Lost Generation</i>) – народжені у період 1876–1901 рр.
1897–1932 рр.	Третя ДХ	Найвеличніше покоління (<i>The Greatest Generation</i>) – 1901–1925 рр. Тихе покоління (<i>Silent Generation</i>) – 1925–1945 рр.
1932–2017 рр.	Четверта ДХ	Покоління бебі-буму (<i>Baby Boom Generation</i>) – 1946–1964 рр. Покоління X (<i>Generation X, Gen X, 13th Generation</i>) – 1961–1981 рр. Покоління Y (<i>Generation Y, Millennial Generation, Generation Next, Echo Boomers</i>) – 1982–1995 рр. Покоління Z (<i>Generation Z, Net Generation</i>) – 1995–2012 рр. Покоління Alpha (<i>Generation Alpha</i>) – після 2012 р.

Вважаючи у часі довгі хвилі економічного та соціального розвитку, можна сказувати, що з кінця XVIII ст. ці хвилі взаємопов'язані, тобто економічні революції та зміни в структурі економіки супроводжуються змінами в соціальному розвитку, що позначається на рівні народжуваності, демографічній склці на ринку праці, оплаті праці та рівні життя населення.

Через вислідком циклічного розвитку економіки є структурні зміни та зміна типу (старого) до іншого (нового) типу економічного та соціального розвитку. При цьому відбувається перехід до ефективнішого та якісно вищого економічного та соціального розвитку з новою структурою національного господарства, вищою продуктивністю праці, наслідком чого є економічне зростання та якості життя населення – добробуту суспільства.

5.2. Вплив технологічних змін постіндустріального суспільства на структурну модель національного господарства

Національне господарство будь-якої країни як об'єкт досліджень є складною системою, тобто сукупністю якісно визначених елементів або компонентів, які якими існує закономірний зв'язок. Головними ознаками

економіки є її цілісність, ієрархічна побудова, екзогенний безперервність розвитку.

Економічний розвиток країни залежить від ефективності національного господарства, що визначається як порядок формування відносин між макроекономічними суб'єктами на основі максимального задоволення потреб суспільства за умови досягнення виробничої та ефективності використання обмежених економічних ресурсів країни. Перехід до нового технологічного укладу потребує глибших і масштабніших зрушень, що знаходить прояв у глибині та тривалості великих циклів.

Вперше науково-методичні базиси структурного аналізу економічним розвитком, заклав англо-австрійський економіст Й. Кантер в 30-ті рр. ХХ ст. Сучасні російські науковці А. Акаєв та В. Саломов виявили закономірності довготривалих технологічних та галузевих структурних зрушень з економічним зростанням, а також розробили модель строкового прогнозування економічного розвитку, що здійснюється в період структурних зрушень.

Співвідношення, які відбивають взаємозв'язки та взаємозалежності окремих частинами економіки в процесі її розвитку, характеризуються поняттям структури економіки.

Структура економіки має велике значення для збалансованого розвитку національного господарства, його ефективного та стабільного зростання. Світовий досвід показує, що економічне зростання країн Західної Європи в докризовий період великою мірою пояснюється глибокими структурними зрушеннями, які забезпечили упровадження досягнень науково-технічного прогресу в економіку, раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення. Швидке зростання виробництва в більшості країн Південно-Східної Європи пояснюється передусім прискореним розвитком на сучасній науково-технічній основі таких галузей, як електроніка та машинобудування, тобто є результатом інших структурних зрушень.

Структура економіки – багатопланове поняття, яке відображає взаємозв'язки та співвідношення різних елементів економічної системи [93, с. 160]. Залежно від змісту елементів та змісту економічних явищ, зв'язки між якими відображаються в певних пропорціях, на макроекономічному рівні розрізняють такі основні структурні співвідношення: відтворювальні, соціальні, галузеві, внутрішньо- та зовнішньоекономічні.

У структурній характеристиці економіки особлива роль належить співвідношенням відтворення, які відображають можливості економічного зростання промислового виробництва та його ефективності. Відтворювальні співвідношення характеризують співвідношення: між виробництвом засобів виробництва та виробництвом предметів споживання, між заміщенням використаних засобів

...та встановленою вартістю, між споживанням та нагромадженням, між галузями та інфраструктурою.

...становлення постіндустріального суспільства відбуваються у структурі національного господарства (структурні зрушення), які формуються у формуванні новітніх інноваційних галузей економіки та технологічно застарілих галузей.

...економічна структура – це найкращий варіант формування між елементами (складовими частинами) економіки країни, з використанням обмежених економічних ресурсів з метою найкращого задоволення потреб суспільства [217, с. 167]. Критерії оптимальності економічного господарства такі:

1) виробництво товарів та послуг, які, з одного боку, забезпечують задоволення суспільних потреб, з іншого – їх виготовлення пов'язане з мінімальними витратами економічних ресурсів;

2) зростає довгостроковим темпам економічного зростання за умови мінімального використання економічних ресурсів зі швидкістю їх відновлення;

3) забезпечення переходу економічної системи до вищого не тільки кількісного, а й якісного стану; стимулювання максимального використання результатів науково-технічного прогресу, спеціалізації країни у світовому поділі міжіндустріальних процесів.

...важкими напрямками дослідження структури національного господарства

...структура національного господарства, тобто пропорції галузей у ВВП або галузева структура ВВП (ВДВ);

...економічна структура національного господарства, тобто пропорції між різними рівнями технологічності.

...формування пропорцій відтворення – важлива проблема економічного розвитку, яка безпосередньо пов'язана з його циклічністю. Досвід економічного розвитку індустріальних країн Західної Європи, США і Південно-східної Азії свідчить про те, що оптимальних темпів економічного розвитку досягається за різноманітних співвідношень окремих елементів суспільного розвитку. Це зумовлено взаємодією факторів, пов'язаних із досягненнями науково-технічного прогресу, якісним зростанням суспільних потреб, промисловими кризами, обмеженням природних ресурсів, екологічними проблемами, нерівномірним поділом праці, спеціалізацією виробництва та іншими факторами.

...оптимальна структура національного господарства буде досягнута у певних конкретних умовах. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) запропонувала модель збалансованої секторної

структури національного господарства [300], графічний вигляд якої на сучасній світовій кризі наведено на рис. 5.2. Наведена секторна характерна для більшості провідних країн світу.

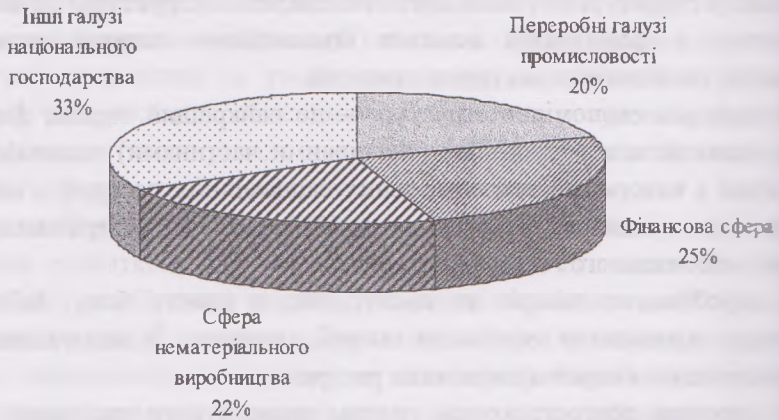

Рис. 5.2. Секторна модель національного господарства за галузевою структурою

У найближче десятиліття XXI ст. прогнозується трансформація галузевої структури національного господарства. Однак економічна наука, що не запропонувала моделі “нової” галузевої структури національного господарства.

Дослідження, проведені в країнах ОЕСР у докризовий період, дали такі результати: незважаючи на високу питому вагу сфери фінансів та сфери послуг у ВВП сучасних розвинених економік (близько 50 %), переробна промисловість збережить роль локомотива економічного розвитку в наступні двадцять років. Рішення, які прийняли та запровадили впродовж 2008–2009 рр. держави – світові лідери (США, країни ЄС, Японія) задля подолання негативних наслідків світової кризи у національних економіках, підтверджують цей висновок.

За визначенням ОЕСР, структурно стійким є таке національне господарство країни, галузева структура якого збігається з технологічною структурою. З технологічним розвитком відбувається розвиток економіки та соціальний розвиток, що проявляється у виникненні якісних структурних зрушень в економіці, формуванні високотехнологічних виробництв, підвищенні рівня та якості життя населення.

Сучасна “типова” стійка національна технологічна структура відповідає відповідно до класифікації виробничих структур, що прийняв Європейський Союз у 2007 р., за технологічною структурою переробної промисловості та має такий вигляд:

... 50 % – сумарна частка високотехнологічних (близько 20 %) та середньотехнологічних (близько 30 %) виробництв;

... 50 % – сумарна частка низькотехнологічних (30 %) та середньотехнологічних (20 %) виробництв.

... порівняння цих показників з показниками ядра галузевої структури національного господарства: переробній промисловості повинна становити 1/5 від національного господарства, тоді як в цих галузях 1/5 частку займають високотехнологічні виробництва та половину – високотехнологічні та середньотехнологічні виробництва.

... узагальнюючи досліджений матеріал щодо сучасної структури національного господарства, можна сформулювати систему вимог постіндустріального суспільства (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

... суспільства до національних господарств

Вимога	Рекомендовані (нормативні) значення
... структура національного господарства	20 % – переробні галузі промисловості; 25 % – фінансова сфера; 22 % – сфера послуг; 33 % – інші галузі.
... структура національного господарства	20 % – високотехнологічних виробництв; 30 % – середньотехнологічних виробництв; 20 % – середньонизькотехнологічних виробництв; 30 % – низькотехнологічних виробництв.
... структура переробної промисловості (в межах ... структури національного господарства)	50 % – сумарна частка високотехнологічних та середньовисокотехнологічних виробництв, з яких: – 20 % – високотехнологічні; – 30 % – середньовисокотехнологічні; 50 % – сумарна частка середньонизькотехнологічних та низькотехнологічних виробництв.

... структурних зрушень є своєрідним стержнем, який пронизує всю економічну систему знизу догори, вони торкаються як виробничих сил і виробничих відносин. Структурні зрушення можна вважати результатом вираження результатів взаємодії виробничих сил і виробничих відносин, з також зміни останніх у результаті такої взаємодії.

... через які відбувається певне структурне зрушення в економіці, можна поділити на внутрішні та зовнішні. При цьому часто спостерігається взаємодія, через що неможливо ґрунтовно виконати науковий системного підходу і твердження про відкритість суспільних процесів та інша причина розглядатиметься як внутрішня або зовнішня

залежно від ієрархічного положення структурного зрушення в економічній системі, оскільки зрушення на вищих економічних рівнях вбирають у собі зрушення в структурі попередніх економічних рівнів. Отже, зовнішні зрушення одних структурних зрушень можуть бути внутрішніми для зрушень економічній структурі вищого порядку.

Основною причиною, як впливає зі складу структурних зрушень на національному господарстві, є розвиток системи суспільних потреб. Зміна структури потреб, поява одних, згасання та зникнення інших, зумовлює необхідність зрушень у структурі потреб і, відповідно, виробництва.

Іншим аспектом структурних зрушень у національному господарстві є розвиток структури виробництва, в якому ключову роль відіграє технічний прогрес, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, які детермінують передові зміни в техніці та технології.

Ще однією з причин структурних зрушень в економіці є поділ праці та подальша спеціалізація, на якій оснований процес стратифікації господарського життя суспільства. Категорія поділу праці характеризує не тільки технічний, а й економічну базу структуризації національного господарства.

Не можна сьогодні ігнорувати відносини власності, а саме в сфері виробництва, які пронизують всю структуру економіки. Поняття структурних зрушень і власності на засоби виробництва тісно взаємопов'язані і характеризують реально існуючу структуру економіки з погляду виробничого відношення – спосіб поєднання працівників із засобами виробництва і, як наслідок, визначають структуру виробництва, розподілення і споживання суспільного продукту.

Однією з причин структурних зрушень є різноманітні циклічні процеси в економіці. За своїм бурхливим і нерівномірним проявом економічні процеси образно висловився американський економіст П. Самуельсон, нагадуючи про епідемічних захворювань, капризи погоди або коливання температури у дощовий [216]. Періодичність зміни фаз і стадій у розвитку економіки зумовлена численними причинами і умовами, які треба враховувати, виробляючи економічну політику держави і правила економічної поведінки всіх суб'єктів господарювання. Відомо декілька видів циклічних коливань економічного порядку, які різняться за причинами, тривалістю і економічними наслідками.

Кожен з цих циклів впливає на темпи та природу структурних зрушень. Російські економісти С.М. Меньшиков і Л.А. Кліменко також пов'язують економічні цикли зі структурними кризами і структурними зрушеннями [с. 212]. Вони визначають верхню та нижню точки довгої хвилі саме в економічній структурі.

Розвитком засобів зв'язку і комунікацій, зовнішньої торгівлі, збільшенням ступеня відкритості економіки істотно впливають на економічні процеси в окремих країнах структурні зрушення, які відбуваються у світовій економіці. Цей вплив проявляється у зрушеннях в експортно-імпортній структурі платіжного та зовнішньоторговельного балансу.

Якщо структурна політика оснований на об'єктивних законах, то вона спричиняє прогресивні структурні зрушення; якщо спрямована проти ходу економічного розвитку, то навпаки, уповільнює ці процеси, що може призвести до її провалу.

5.3. Модель технологічного розвитку національного господарства

Сучасний світ, як і раніше, розділений, але вже не ідеологічно, а економічно [91, с. 20]. Технологічний розвиток супроводжує розвиток економіки та соціальний розвиток, що проявляється у якісних структурних зрушеннях в економіці, формуванні високотехнологічних виробництв, підвищенні рівня та якості життя населення. У формуванні постіндустріальної економіки особливу роль відіграє розвиток технологій. Багато дослідників постіндустріального суспільства (М. Тодаро [240, с. 116], С. Кузнець [296]) стверджують, що технологічний прогрес є основою всіх перетворень суспільства.

Так науково-технологічний прогрес виступає ключовим фактором економічного розвитку розвинених країн. Високі темпи зростання пов'язані з інтенсивним використанням нової техніки та реінвестуванням надалі частини прибутку в нові науково-технічні розробки.

Висловлюючи в межах концепції постіндустріалізму можна виділити ідею Е. Тоффлера, який вказав на велике значення технології в розвитку економіки, розуміючи під технологією сукупність технічних, економічних і соціальних структур. На думку Е. Тоффлера, саме "технологія є великим і постійним прискорювачем економічного розвитку, а знання – його основою" [93, с. 43]. С. Лем зазначав, що "технології, зумовлені станом знань і ефективністю способів досягнення цілей, поставлених суспільством, є такими, яких ніхто, розпочинаючи справу, не мав на увазі" [114].

С. Кузнець вважав економічний розвиток "довгостроковим зростанням національного господарства забезпечувати все більш різноманітні потреби населення за допомогою все більш ефективних технологій та відповідних їм економічних та ідеологічних змін" [296]. У цьому визначенні виокремлені три основні складові економічного розвитку:

1) постійне зростання національного продукту та, відповідно, можливості господарства забезпечити все ширше коло потреб людей, що свідчить про зрілість економіки;

2) технічний прогрес виступає основою зростання та необхідною, достатньою умовою;

3) для реалізації закладеного у новій технології потенціалу зростання необхідні інституціональні, поведінкові та ідеологічні зміни. Без цих змін технології не будуть ефективними.

Технологічний розвиток – невід’ємна складова частина задоволення кожного комплексу національних інтересів держави, передбачає поширення технологій в усій країні та промисловості зокрема. Як зазначає Л.І. Федорук, “досягнення в сферах науки і технологій, як втілення знань, створює сприятливі можливості для розбудови збалансованого соціального простору” [249, с. 166].

Однак залишається невизначеною теоретико-методична основа дослідження технологічного розвитку промисловості країни за технологічними укладами та рівнем технологічної інтенсивності. Виникає необхідність емпіричного дослідження технологічного розвитку національних господарств зокрема промисловості провідних країн світу й України за сучасними надрами.

Досліджувати рівень технологічного розвитку національного господарства та промисловості можна за такими напрямками: за технологічними укладами, за технологічними стадіями промислового виробництва та за технологічним рівнем виробництва.

Російський вчений С.Ю. Глазьев [37] увів термін “технологічний уклад”, дослідив розвиток технологічних укладів, які змінюють один одного подібно з циклами завдовжки 50–60 років, та встановив зв’язок між хвилями економічного розвитку (довгі хвилі М.Д. Кондратьєва) й технологічними укладами.

Технологічний уклад – це комплекс технологічних процесів, які несуть собою цілісність, що відтворюється, і охоплюють різні галузі та об’єкти виробництва [37, с. 29]. Розвиток кожного технологічного укладу починається з виробничого впровадження базисної інновації, яка згодом супроводжується іншими інноваціями, які її доповнюють. Зміна одного технологічного укладу іншим супроводжується руйнуванням старих і швидким становленням нових технологічних сукупностей.

Під впливом науково-технологічного прогресу змінюються темпи економічного розвитку, з’являються нові фактори виробництва, відбуваються структурні зміни в економіці країни, що, насамперед, знаходить відображення у зміні технологічних укладів та супроводжується зміною (переважно зростанням) продуктивності праці.

Ця методика – С.Ю. Глазьев використовував її для порівняння економічного рівня економік різних країн через призму довгих хвиль (хвиль економічного розвитку).

У своїх дослідженнях С.Ю. Глазьев обґрунтував, що кожна довга хвиля економічного розвитку (К-хвиля, хвиля Кондратьєва) ґрунтується на новому технологічному укладі. Зміна одного технологічного укладу іншим супроводжується відхиленнями старих і швидким становленням нових технологічних укладів. Отже, з переходом від однієї хвилі до наступної відбуваються технологічні революції та закладаються основи нового технологічного укладу.

Цикл технологічного укладу – це приблизно 100 років, з яких близько 60 років – період домінування. Саме у цей період (у фазі домінування) відбувається більшість інновацій нового (наступного) технологічного укладу [31, с. 71].

С.Ю. Глазьев виділив п'ять укладів, що існували, та один гіпотетичний, який виникне в майбутньому під впливом новітніх досягнень науки та техніки. Він виділяє шість технологічних укладів, а домінують технології четвертого укладу (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Загальна характеристика технологічних укладів
(за методикою С.Ю. Глазьева)

№	Технологічний уклад (ТУ)	Період розвитку [31, с. 70–71; 98, с.18]	Базисні галузі, які формували технологічний уклад
1	2	3	4
1	Перший ТУ	1770–1830 рр.	Механізація текстильної промисловості, використання енергії води.
2	Другий ТУ	1831–1880 рр.	Розвиток транспорту (будівництво залізниць, водяне судноплавство), виникнення механічного виробництва у всіх галузях на основі парового двигуна.
3	Третій ТУ	1881–1930 рр.	Використання в промисловому виробництві електричної енергії, розвиток важкого машинобудування та електротехнічної промисловості на основі використання сталевих прокату, нових відкриттів у хімії, впровадження радіозв'язку, телеграфу, автомобілів.
4	Четвертий ТУ	1931 (40)–1980 (90) рр.	Домінування хімічної промисловості, автомобіле- та тракторобудування, виробництво моторизованих озброєнь. Масове виробництво (на основі конвеєрної технології) автомобілів, тракторів, літаків, різних видів озброєння, товарів народного споживання; поширення комп'ютерів і програмних продуктів для них, радарів.

1	2	3	4
Постіндустріальний	П'ятий ТУ	1980 (90)–2020 (30) рр.	Мікроелектроніка, інформатика, біотехнологія, генна інженерія, нові види матеріалів, освоєння космічного простору, супутниковий зв'язок.
	Шостий ТУ	середина 90-х рр. ХХ ст.	Розвиток робототехніки, біотехнологій, основаних на досягненнях молекулярної біології та генної інженерії, нанотехнологій, систем штучного інтелекту, глобальних інформаційних мереж, систем управління високошвидкісних транспортних систем.

Теоретико-методологічні засади технологічних укладів доцільно використовувати для досліджень за довгостроковий період часу та прогнозування аналогічний період, однак не доречно використовувати під час аналізу технологічної структури промислового виробництва, особливо за короткострокові або середньострокові періоди [185, с. 42].

Впродовж тривалого часу економічного розвитку в національних господарствах країн світу сформувались, функціонують та взаємодіють технологічні уклади. Відповідно, сучасна економічна система будь-якої країни технологічно багатокладною.

Аналіз еволюції технологічних укладів дає змогу стверджувати, що важливо технологічні революції (перехід від попереднього укладу до наступного) здійснювались в галузях переробної промисловості. Ще М. Кондратьєв дійшов висновку, що довгі хвилі виникають не у результаті економічного розвитку, а унаслідок широкого застосування винаходів та розробок у промисловості, що триває протягом двох десятиліть перед хвилею довгого циклу. Цього приводу вчений у науковій роботі “Великі цикли кон'юнктури та їх передбачення” писав: “Перед початком підвищувальної хвилі кожного економічного циклу, а іноді і на самому його початку, спостерігаються значні зміни основних умов господарського життя суспільства. Зазначені зміни виражаються (в тій чи іншій комбінації) у глибоких змінах техніки виробництва та обміну (яким, своєю чергою, передують значні технічні винаходи та відкриття), у змінах умов грошового обігу, у посиленні ролі нових технологій у світовому господарському житті” [96, с. 370–371].

Визначено послідовність змін технологічних укладів, але вони не можна співіснувати одночасно впродовж певного періоду в окремому типі суспільства. Крім того, деякі технологічні уклади в окремих країнах світу можуть існувати (проходити становлення і відмирання) у доволі великих часових проміжках. Безумовно, можливо зменшити відставання окремих країн від лідерів технологічного процесу, запозичуючи їх досвід, але це все одно потребує

інфраструктури, кваліфікаційно-професійного складу працівників, культури, стереотипів мислення, соціально-економічної психології

перехід до постіндустріального типу економічного розвитку та формуванні та розвитку високотехнологічних виробництв та послуг, що характерно для країн – лідерів світової економіки.

Маско в монографії “Управління інноваційно-інвестиційним потенціалом в умовах міжнародної інтеграції” наводить таке визначення високої технології: “висока технологія – будь-яке технологічне ядро, що здійснює всю архітектуру (структуру і організацію) компонентів мережі її реалізації” [131, с. 235]. Висока технологія змінює якісний характер завдань, умов їх виконання, взаємозв’язки, матеріальні, енергетичні та інформаційні потоки. Високі технології передбачають певний рівень необхідної кількості працівників, зміну ролей виконавців, інші стилі управління і навіть іншу організаційну культуру.

Для відокремлення таких виробництв та послуг від інших нижчих рівнів технологічності галузей фахівці та експерти країн-членів ОЕСР розробили методіку технологічної інтенсивності. Детальний аналіз переробної промисловості та послуг виконують, зіставляючи витрати на дослідження та розробку з загальним обсягом виробництва. Ці класифікації запровадили для статистичні комітети країн світу та міжнародні організації (Європейський комітет з розвитку науки та технологій та Організація економічного співробітництва) для забезпечення прозорості проведення наукових спостережень.

Класифікація за високотехнологічною промисловістю і наукоємними послугами базується з даних щодо макроекономічних показників, показників витрат на науку, технологій та інновацій, що характеризують виробництво і послуги з розподілом за технологічною інтенсивністю.

Для визначення технологічної інтенсивності використовують два основних підходи: галузевий (секторний) та товарний підхід.

Галузевий (секторний) підхід агрегації переробної промисловості реалізується за допомогою до технологічної інтенсивності (R&D витрат / на валову додану вартість) і на підставі статистичної класифікації видів економічної діяльності Європейського Союзу (NACE). Рівень R&D інтенсивності виступає основним критерієм класифікації галузей економіки у високотехнологічних, середньовисокотехнологічних, середньонизькотехнологічних і низькотехнологічних галузях. Ця класифікація агрегування здійснюється на двозначному рівні через наявність джерел даних (переважно з таких показників, як R&D, зайнятість у високотехнологічних та науково-технічних кадрах).

Товарним підходом, як для галузей переробної промисловості, так і для сектору послуг за рівнем знанневої місткості: наукомісткі послуги (LTKIS) та високотехнологічні послуги (LKIS).

Періодично класифікації переглядають з урахуванням світових технологічного розвитку та науково-технічного прогресу. Так, існують NACE Rev 1.1 та NACE Rev 2, які відрізняються за складом галузей переробної промисловості та послуг.

Р.С. Девол у дослідженні “Високотехнологічна економіка США: зростання, розвиток та ризики для мегаполісів” [277, с. 34] наводить перелік технологічних галузей промисловості та сфери послуг для економіки США станом на 1999 р. (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Високотехнологічні галузі економіки США у 1999 р.

Високотехнологічні галузі промисловості	Високотехнологічні галузі сфери послуг
Хімічна промисловість	Послуги телефонного зв'язку
Комп'ютери та офісне обладнання	Комп'ютерне програмування та обробка даних
Виробництво устаткування для зв'язку	Комп'ютерні послуги
Електронні компоненти та аксесуари	Інженерні та архітектурні послуги
Літальні апарати	
Космічні кораблі, ракети та їх складові	
Пошукове та навігаційне обладнання	
Морські системи, інструменти, обладнання	
Вимірювальні та контролювальні пристрої	
Медичні інструменти та приладдя	

Примітка: складено за даними [277, с. 34]

У табл. Д.1 (додаток Д) наведено класифікації видів промислової діяльності за рівнем технологічної інтенсивності відповідно до класифікацій NACE Rev 1.1 та NACE Rev 2. Класифікацію послуг за рівнем знаньової інтенсивності подано в табл. Д.2 (додаток Д) відповідно до класифікацій NACE Rev 1.1 та NACE Rev 2. Узагальнену характеристику категорій технологічної інтенсивності галузей переробної промисловості наведено в табл. 5.7.

Отже, цей метод ОЕСР дає змогу серед сукупності галузей визначити (виявити) провідні (базисні) галузі, які закладають основи для технологічної революції та формування нового технологічного укладу.

Під час дослідження рівня технологічного розвитку за наявними ознаками (технологічними укладами та технологічною інтенсивністю) виникає питання: чи існує взаємозв'язок між цими ознаками та як їх можна використати? Авторське бачення можливості зіставлення технологічних укладів та рівня технологічної інтенсивності ґрунтується на власному дослідженні методологічних засад технологічної інтенсивності ОЕСР та фахової літератури з цієї проблематики (рис. 5.3).

Загальна характеристика категорій технологічної інтенсивності промисловості (за методикою ОЕСР та Євростату)

Технологічний рівень	Склад галузей
Високотехнологічні (high-technology)	– літальні апарати і космічні кораблі; – фармацевтика; – комп'ютери та офісні обчислювальні машини; – радіо, телевізійне та комунікаційне устаткування; – медичне устаткування та оптичні інструменти.
Середньовисокотехнологічні (medium-high-technology)	– електричні машини та апарати; – автомашини, автопричепи і напівпричепи; – хімікати (за винятком фармацевтичних); – залізничне й транспортне устаткування; – машини та устаткування.
Середньонизькотехнологічні (medium-low-technology)	– кокс; – нафтопереробка і виробництво ядерного палива; – гумові й пластмасові продукти; – інші неметалеві мінеральні продукти; – будівництво та ремонт суден і човнів; – основні метали, вироблені металеві вироби (за винятком машинобудування й устаткування).
Низькотехнологічні (low-technology)	– виробництво продукції, не класифікованої раніше; – переробка відходів; – деревина, паперова маса, паперові продукти, поліграфія і видавництво; – харчові продукти, напої і п'ююнові вироби; – текстиль, текстильні вироби, шкіра і взуття.

Визначаючи класифікацію галузей промисловості за рівнем технологічної інтенсивності з технологічними укладами, можна стверджувати, що VI технологічний уклад формує високотехнологічне виробництво, тоді як I, II та III технологічні уклади належать до низькотехнологічних виробництв. Зазначимо, що цей стан також характеризує сучасну ситуацію технологічного розвитку, який з оглядом науково-технічного прогресу змінюватиметься.

Вивчаючи наведений матеріал, можна стверджувати, що дослідження економічного розвитку країни загалом та за довгостроковий період (визначення його ролі в економічному розвитку світового господарства) доцільно проводити за технологічними укладами, тоді як визначаючи та прогнозуючи поточний розвиток (структуру) національного господарства країни за короткостроковий період – за технологічною інтенсивністю.

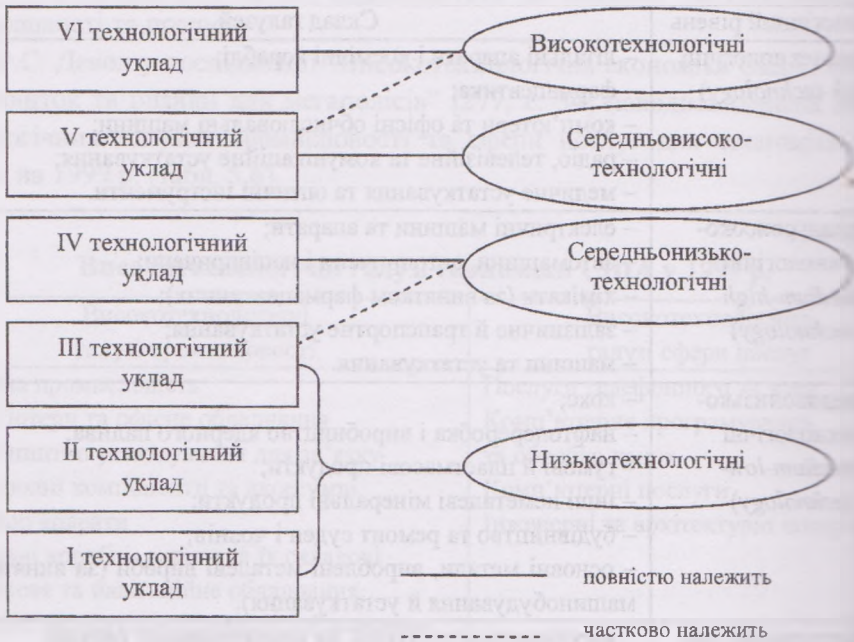

Рис. 5.3. Зв'язок між технологічними укладами та категоріями технологічної інтенсивності

Товарний підхід розробила ОЕСР як додатковий до галузевого (секторного) підходу, що уможливило детальніший аналіз торгівлі. Секторний перелік продукції на підставі розрахунків R&D інтенсивності за групами продуктів (R&D витрати / загальна сума продажів). Групи товарів розраховуються як високотехнологічна продукція на основі Міжнародної стандартної торгової класифікації (SITC), що розробила ООН.

Товарний підхід використовується для отримання даних щодо торгівлі високотехнологічною продукцією. У табл. Д.3 (додаток Д) наведено класифікацію високотехнологічної продукції, що розроблено ОЕСР, та технічні продукти, які беруть участь у виробництві високої інтенсивності R&D.

Високотехнологічна продукція складається з дев'яти груп: космічна продукція, комп'ютерна та офісна техніка, електроніка та телекомунікації, фармацевтика, наукові прилади, електричні машини, неелектричні машини, продукція хімічної промисловості та озброєння, склад яких наведено на рис. 5.4.

М. Кондратьєв увів поняття “технічна революція як тяглова сила”

Л.І. Федулова [249, с. 165], зважаючи на світову наукову думку, розглядає “технологічну революцію” як основну продуктивну базу, що здатна викликати витрати раптових катаклізмів і потрясінь, на засадах осмислення реальної оцінки проблемної ситуації, прогностичних інноваційних управління.

Технологічна революція – процес заміни домінантного технологічного укладу, що супроводжується значними інституційними змінами [49, с. 22]. Цей процес характеризується такими ознаками:

- 1) зростання інноваційної активності;
- 2) швидке підвищення ефективності виробництва;
- 3) соціальне та політичне визнання нових технологічних можливостей;
- 4) зміна цінових пропорцій відповідно до властивостей нової технологічної системи.

Технологічна революція супроводжується масовим знеціненням капіталу, який задіяний у виробництвах застарілого технологічного укладу, їх зникненням, погіршенням економічної кон’юнктури, поглибленням зовнішньоекономічних суперечностей, загостренням соціального та політичного напруження.

Заміщення технологічних укладів потребує, як правило, відповідних змін у соціальних та інституційних системах, які не тільки знижують соціальне напруження, але і сприяють масовому впровадженню технологій нової технологічного укладу, що відповідає типу споживання і способу життя. Після цього починається фаза швидкого поширення нового технологічного укладу, який стає основою економічного зростання і займає домінантне становище в структурі економіки. У фазі росту нового укладу більшість технологічних ланцюгів попередньо трансформуються відповідно до його потреб. Водночас зароджується наступний, новітній технологічний уклад, який перебуває в ембріональній фазі до досягнення домінантним технологічним укладом фази зростання, після чого починається чергова технологічна революція. У процесі розвитку чергового технологічного укладу створюється новий вид інфраструктури, що долає обмеження попереднього, а також здійснюється перехід до нових видів енергоносіїв, які закладають основу для становлення наступного технологічного укладу.

Поняття техніко-економічної парадигми, введене К. Перес [305] у 1985 р., виділяє принципи, що визначають такі великі етапи економічного розвитку, які супроводжуються технологічними революціями. Це означає, що виходить за межі технології, охоплюючи соціальні та навіть культурні зміни.

Про оновлення типу економічної культури можна говорити, зокрема, в зв’язку зі змінами панування протягом тривалого часу стереотипів масового споживання. Коли орієнтиром такого споживання стає вищий рівень

імпульс розвитку отримує й виробництво. Така ситуація характерна для довгого періоду довгої хвилі (хвилі Кондратьєва).

Техніко-економічна парадигма охоплює такий спектр характеристик:

• зростає уваження про ефективність організації виробництва на рівні окремих підприємств (заводів);

• зростає увага до управління і організації на рівні фірм;

• зростає увага до зниження питомої трудомісткості продукції, що супроводжується оптимізацією організаційної структури зайнятих. Наслідком цієї зміни є нові методи збільшення доходів і в розвитку споживчого попиту;

• зростає увага до інноваційної активності розвитку на користь базових нововведень, які стають ключовим чинником нової хвилі;

• зростає увага до міжгалузєвої структури інвестицій, у якій певний пріоритет належить зв'язанім з ключовим чинником, а також інвестиціям у нові технологічні мережі;

• зростає увага до структури випуску за рахунок швидшого зростання виробництва базових нововведень;

• зростає увага до оптимальних масштабів виробництва, що призводить до зміни структури між великим і малим бізнесом;

• зростає увага до структури географічного розподілу інвестицій у зв'язку зі зміною пріоритетів переваг окремих територій;

• зростає увага до структурізації міжгалузєвих відносин, внаслідок чого новими локомотивами зростання стають галузі, які реалізують базові нововведення або використовують їх результати.

Зміна вигляду нової техніко-економічної парадигми знижує невизначеність майбутнього, що вже само по собі є потужним катализатором інвестицій у виробництво нової довгої хвилі. Зародження нової парадигми відбувається ще до початку попередньої.

Важко з'ясувати, як вказує К. Перес, перехід до нової техніко-економічної парадигми не може бути гладким не тільки тому, що передбачає масове перебудовування виробництв, зокрема ліквідацію частини з них, але насамперед тому, що норми соціальної поведінки та інституційної структури, які склалися, були сформовані відповідно до потреб і можливостей попередньої парадигми. Оскільки потенціал старої парадигми вичерпаний, політика, що була успішно забезпечувала регулювання або стимулювання, не працює. Таким чином інерція інституційної структури стає перешкодою для повного впровадження нової парадигми. Спад довгої хвилі і депресію можна розглядати як період необхідної невідповідності між інституційною структурою і новою парадигмою у техніко-економічній сфері.

Техніко-економічного розвитку, технологічні уклади та техніко-економічні парадигми формувались неоднаково в країнах світу. Так, Л.І. Федулова стверджує:

жує, що дотепер відбулись три технологічні революції та нині відбувається четверта [249, с. 165, 172]:

– перша революція (початок ХХ ст.) була пов'язана із поширенням автомобільного, а потім авіаційного транспорту, електричного освітлення та електро побутових приладів, активним застосуванням телефонного та телеграфного зв'язку (ІІ технологічний уклад);

– друга революція – після Другої світової війни як результат поширення ІІІ технологічного укладу (комп'ютери, відеотехніка, мультимедійні пристрої, телекомунікаційні системи, нові продовольчі товари);

– третя революція – 80–90-ті роки ХХ ст. пов'язана із освоєнням ІV технологічного укладу (домашні комп'ютери, Інтернет, мобільний зв'язок, біотехнології, генетично модифіковані продукти, лікарські препарати, розвиток туристичних послуг) охопила інформаційну сферу. Загальмувались темпи поширення генетично модифікованих продуктів сільського господарства.

– четверта хвиля – тільки розпочинається на основі освоєння до V технологічного укладу і досягне піка в 10–20-ті роки ХХІ ст. Так, вже сьогодні радіочастотна ідентифікація (RFID) заміняє штрихкоди, а конвергенція телебачення до виникнення камерафонів та інших пристроїв, що поєднують телевізійну камеру, доступ в Інтернет, програвач тощо. Завдяки нанотехнологіям розвивається індустрія безпроводних сенсорів і медичних послуг. Софтверне виробництво програмного забезпечення) і хардвер (виробництво апаратури) всебічно інтегруються з постачальниками послуг зв'язку, що прискорить технологічний прогрес і економічний оборот. Ще одна тенденція – швидке поширення Інтернету зі швидким і мобільним доступом до нього завдяки технологіям 3G і 4G.

Дослідивши еволюцію економічного розвитку за довгостроковий період від аграрного до постіндустріального, можна стверджувати, що технологічні революції відбувались у різний час в різних країнах, змінюючи економічні парадигми. Результати дослідження наведено в табл. 5.8.

Індустріалізація активно здійснювалась у ХІХ – на поч. ХХ ст. у США, Німеччині, Франції та багатьох європейських країнах. Е. Фелпс [303] пов'язує розвиток капіталізму (за трактуванням К. Маркса) в Європі та США з довгою серією інтенсивних інновацій у 1860–1940 рр., які приводили згодом до значних економічних змін. Великобританія, яка виробляла в середині ХІХ ст. більше парових двигунів, ніж усі інші країни, до кінця сторіччя втратила монополію на становище абсолютного технологічного лідерства. Японія вийшла на повний пар у 60-ті та 70-ті роки ХХ ст. у виробництві сталі, автомобілів, електроніки, верстатів з програмним управлінням, а пізніше й у виробництві комп'ютерів, значною мірою на основі швидкого поширення та розвитку спочатку імпортованої технології. Згодом і Південна Корея досягла таких успіхів у деяких з цих секторів.

Тип розвитку	Технологічний етап / Технологічна революція	Період [105]	Крайні географічні зони [90, 105]
1	2	3	4
Доіндустриальний	I TU / Промислова революція	з 1771 р.	Велика Британія, Бельгія, Франція
Індустриальний	II TU / Період парової енергії та залізниць	з 1829 р.	Велика Британія, країни Європи (Бельгія, Франція, Німеччина) та США

Назви процесів в галузі	Інфраструктура	Характеристика техніко-економічної парадигми
а	б	в
Механізація легкої промисловості. Виплавка чавуну та обробка заліза. Машини.	Будівництво каналів. Освоєння водних шляхів. Використання сили води (значно поліпшені водяні колеса). Будівництво автострад.	Виробництво здійснюється на заводах, фабриках. Механізація виробничого процесу. Продуктивність розуміють як економію часу. Мобільність руху (як ідеал для машин з використанням сили води та для транспорту, який рухається по каналах та інших водних шляхах). Формуються локальні мережі.
Залізо і видобуток вугілля. Парові двигуни і машини. Будівництво залізниць. Машинобудування, особливо верстатобудування. Використання парової сили для багатьох галузей промисловості (зокрема текстильної).	Залізниця з використанням парового двигуна. Універсальна поштова служба. Телеграф (у межах країни розміщується уздовж залізничних шляхів). Великі порти, великі склади та вітрильні судна. Ірригація міст.	Економіка агломерації / промислових міст / національних ринків. Зміщується акцент до національних мереж. Масштаб розглядається як прогрес. Стандартні деталі / машинобудування. Використання енергії за необхідності (переважно парової). Взаємозалежний рух машин і транспортних засобів.

1	2	3	4	5	6	7
Індуст- ріальний	III ТУ / Період сталі, електроенергії та важкого машинобудування	з 1875 р.	США та Німеччина залишили позаду Велику Британію	Зниження ціни сталі. Застосування парового двигуна на сталевих суднах. Розвиток важкої хімії та цивільне будівництво. Електротехнічна промисловість. Мідь і кабель. Консерви та харчові продукти у пляшках. Папір та пакування.	Світове судно- плавство у швидкіс- ному сталевому пароплаванні (з використанням Суецького каналу). Світові залізниці (з використанням дешевих сталевих рейок та болтів стан- дартних розмірів). Великі мости та тунелі. Світовий телеграф. Телефон (переважно на національному рівні). Електрифікація будівель промисло- вого призначення.	Гігантські конструкції з використанням сталі. Економія завдяки розміру виробничого підприємства (заводу) / вертикальна інтеграція. Можливості розповсюд- ження продукції для промисловості. Наука як продуктивна сила. Світові мережі та імперії, зокрема картелі. Універсальна стандарти- зація. Використання бухгалтер- ського обліку витрат для контролю та ефективності. Масштаб "великого" для сили світового ринку / "мале" є успішним, якщо місцевого масштабу.
	IV ТУ / Період нафти, автомобілів і масового виробництва	з 1908 р.	США та країни Європи, Японія	Масове виробництво автомобілів. Дешева нафта і паливо. Нафгохімія (синтетика).	Мережі доріг, автомагістралей, портів і аеропортів. Мережі нафтових каналів. Електрифікація	Масове виробництво / рин- ки товарів широкого спожи- вання. Економія завдяки масштабу (відносно продукції та об- сягу ринку) / горизонтальна інтеграція. Стандартизація продукції. Енергосмність виробництва (використання нафти).

Індуст- ріальний			
Постіндуст- ріальний	V TU / Період інформатизації та телекомунікацій. “Інформаційна революція”	з 1971 р.	США, Японія, поширюється на країни ЄС та Південно- Східну Азію

Примітка: складено за даними [98; 305]

Двигун внутрішнього згоряння для автомобілів, тракторів, літаків, військових танків Побутові електричні прилади для охолодження та замороження продуктів.	Промислові та житлові будівлі Висвітлювальні та телекомунікації (телефон, телекс і телеграф) дротові та бездротові.	Синтетичні матеріали Функціональні спеціальні фарби / термостійкі ірмаліди Централізація / освоєння передмістя столиці. Національні інтереси й можливості, світові угоди і конфронтація.
Дешева мікроелектроніка. Комп'ютери та програмне забезпечення. Телекомунікації. Контрольовальні пристрої. Використання інформаційних технологій у біотехнологіях та нанотехнологіях.	Всесвітній цифровий зв'язок (кабель, оптоволокно, радіо і супутники). Інтернет / електронна пошта та інші електронні послуги. Багатоджерелове та гнучке використання електричних мереж. Високошвидкісний наземний, повітряний та водний транспорт.	Інтенсивна інформатизація (мікроелектроніка основана на ІКТ). Децентралізовані інтеграції / мережеві структури. Знання як капітал / нематеріальна додана вартість. Неоднорідність, різноманітність, пристосовність. Сегментація ринку / поширення ніші. Економія від сфери і спеціалізація у поєднанні з масштабом. Глобалізація / взаємодія між глобальним і локальним. Зовнішня та національна кооперація / розвиток кластерів. Миттєві контакти і дії / миттєвий глобальний зв'язок.

Сучасний технологічний розвиток країн – лідерів світової економіки ґрунтується на домінуванні розвитку VI технологічного укладу з поступовим “згасанням” IV та V укладів. Більшість нових технологій розробляють і впроваджують у розвинених країнах, оскільки у них є відповідний технологічний та інвестиційний потенціал.

У розвинених країнах близько 85–90 % приросту ВВП забезпечується за рахунок упровадження нових технологій, виробництва та експорту наукової продукції. Так, у структурі інновацій розвинених країн світу майже 90 % становлять такі, які мають проривне значення або належать до нових технологічних досягнень, тоді як частка інновацій, пов’язаних з вдосконаленням традиційних технологічних процесів, не перевищує 10–15%. Тенденцією до зменшення [103, с. 112].

Л.І. Федулова [248] дає загальну оцінку технологічному розвитку країн. Якщо XX ст. було століттям high-tech – високих технологій у сфері промисловості, бізнесу, сільського господарства, то XXI ст. має всі шанси стати століттям high-impact – технології розвитку, використання, ефективного управління можливостями людини і суспільства.

До пріоритетних напрямів розвитку технологій в світі, що найближче розвиватимуться у найближчий період, належать NBIC-комплекс (скорочення за першими літерами технологій: N – нано; B – біо; I – інформатиконо), основу яких становлять:

- 1) нанотехнології (нові матеріали і технологія їх виробництва і застосування);
- 2) біотехнології;
- 3) інформаційні технології (електронізація економіки, комплексна автоматизація [154, с. 5]);
- 4) когнітивна наука.

У зв’язку з вичерпанням у світі імпульсів зростання, пов’язаних з повторним відтворенням виробництв III, IV та V технологічних укладів, спостерігається тенденція до структурної перебудови світогосподарської системи на базі VI технологічного укладу. Саме вичерпання стимулів, які походять від розвитку старих укладів, та потреба засвоєння нової довгої технологічної хвилі стимулює розвиток сучасної світової кризи [223, с. 346] разом з “вузькими місцями” міжнародній фінансовій системі [305]. Отже, країни, які стануть лідерами нової технологічної хвилі та здійснять технологічний стрибок у розвитку, будуть випередять технологічно відсталі країни та будуть додатково зміцнювати зокрема й за рахунок тих, які виявляться нездатними до модернізаційних перетворень.

... економічного розвитку країн світу зумовлює глобалізація. Так, глобалізації та інтеграції світової економіки характеризуються використанням інформаційних технологій, формуванням інноваційної економіки, спеціалізацією досліджень, розробок і наукомісткого виробництва, посиленням глобальної конкуренції на світових ринках інвестицій, товарів і послуг. Змінюються традиційні форми і механізми співробітництва у сфері науки і технологій, а також роль держави у цих процесах. Окреслюється тісний взаємозв'язок науково-технічної, зовнішньої та торговельно-економічної політики у науково-технічній сфері.

... структурно-технологічну трансформацію національного господарства України відповідно до вимог постіндустріального суспільства необхідно здійснити за умови активізації інтенсивних факторів економічного розвитку.

Розділ 6

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

6.1. Тенденції залучення інвестицій для економічного розвитку національного господарства України

Погляди вітчизняних та закордонних дослідників на сучасний економічний розвиток національного господарства помітно відрізняються, що проявляється у різноманітних теоріях та моделях економічного розвитку та зростання, визначенні пріоритетних факторів та чинників. Серед факторів економічного розвитку та зростання національного господарства в умовах постіндустріального суспільства пріоритетними називають інновації, інвестиції та інвестиції. Як стверджує Дж. Велкер [322], зростання економіки приводить до підвищення продуктивності та зростання доходів для економічного господарювання у промисловості та сфері послуг, які зазвичай забезпечують економічне зростання національного господарства країни.

Для здійснення об'єктивного дослідження використаємо економічно-матичне моделювання економічних систем (квазідинамічні моделі), що ґрунтується на виробничих функціях і факторних моделях. Суть виробничих функцій полягає у встановленні закономірностей стосовно сталого зв'язку між обсягом виробництва та мікрою результативного показника і обсягом та динамікою виробничих факторів.

Для того щоб знайти значення інтенсивних факторів (інвестиції та інновації), які характерні для розвитку постіндустріального суспільства, для розвитку національного господарства треба оцінювати його вплив на економічний розвиток економічної системи. Вирішуючи цю проблему, варто не обмежитися “залишковим” підходом, а необхідна економічна система припускає включення інновацій у виробничу функцію, яка характерна для зв'язку між витратами факторів виробництва і валовим випуском економічної системи. Для розв'язання цієї задачі використаємо модель економічного зростання Р. Сблоу [112], що ґрунтується на виробничій функції Кобба–Дугласа.

Оцінити розвиток національного господарства країни можна за допомогою показниками, але, як правило, основним показником є валовий внутрішній продукт. На значення цього показника впливає безліч факторів, серед яких в умовах постіндустріального суспільства можна виділити кілька основних:

– інвестиції в основний капітал (K) – витрати на придбання нових засобів, які надалі використовуються для виробництва товарів, робіт, послуг;

– витрати на оплату праці найманих працівників (L) є головним стимулом зростання персоналу, дають змогу підвищувати продуктивність праці;

– витрати на дослідження і розробки (T) – у результаті розроблення нової технічної технології також підвищується продуктивність праці, досягається економічного зростання.

Визначення розвитку національного господарства України у 2000 – 2011 рр. здійснено за основних припущень, зроблених у зазначених моделях. Валовий внутрішній продукт національного господарства країни визначається виробничою функцією

$$Y = f(K, L, T), \quad (6.1)$$

де Y – валовий внутрішній продукт (ВВП) країни; K – обсяг капіталу, необхідний для виробництва ВВП; L – кількість зайнятих у національному господарстві; T – інноваційний фактор, який визначає вплив технічного прогресу на заловий випуск (витрати на проведення наукових та науково-технічних робіт (ННТР)).

Частковим випадком виробничої функції є функція Кобба–Дугласа:

$$Y = T^\varphi \cdot K^\alpha \cdot L^\beta, \quad (6.2)$$

де φ , α – параметри моделі, які визначають внесок кожного з факторів виробництва в обсяг ВВП.

Логарифмувавши обидві частини рівняння (6.2), одержуємо функцію Кобба–Дугласа в логарифмах:

$$\ln Y = \varphi \ln T + \alpha \ln K + \beta \ln L \quad (6.3)$$

Логарифмічна модель є простішою з погляду її ідентифікації, тому надалі будемо використовувати такий запис виробничої функції.

Для побудови виробничої функції для національного господарства України використаємо дані офіційної статистики: реальний ВВП, реальне інвестування основного капіталу, реальний рівень оплати праці найманих працівників та витрати на проведення ННТР за період 2000 – 2011 рр., наведені в табл. 6.1 та графічно зобразимо на рис. 6.1.

Залежність між вибраними показниками підтверджується коефіцієнтом кореляції на рівні 0,9995, який є близьким до 1 та свідчить про існування сильної лінійної залежності між показниками у визначений період.

Результати економіко-математичного моделювання за методом екстраполяції представлено за допомогою стандартної програми “Регресія” електронних таблиць Excel.

Лінійне регресійне рівняння має вигляд (6.4):

$$Y = 2,508L - 0,124K - 29,345T + 56,567. \quad (6.4)$$

Вхідні дані для виробничої функції національного господарства України за 2000–2011 рр.

Роки	Y реальний ВВП, млрд. грн.	K реальне валове нагромадження основного капі- талу, млрд. грн.	L реальний рівень оплати праці найманих праців- ників, млрд. грн.	T витрати на проведення ННТР, млрд. грн.
2000	170,07	33,427	71,93	1,97
2001	204,19	40,211	86,44	2,27
2002	225,81	43,289	103,117	2,49
2003	267,344	55,075	122,188	3,31
2004	345,113	77,82	157,45	4,11
2005	441,452	96,965	216,6	4,81
2006	544,153	133,874	268,631	5,35
2007	720,731	198,348	351,936	6,70
2008	948,056	250,158	470,464	8,53
2009	913,345	167,644	451,343	8,65
2010	1082,569	195,927	540,651	9,86
2011	1316,600	247,850	628,018	10,34

Примітка: складено та розраховано за даними [231; 232]

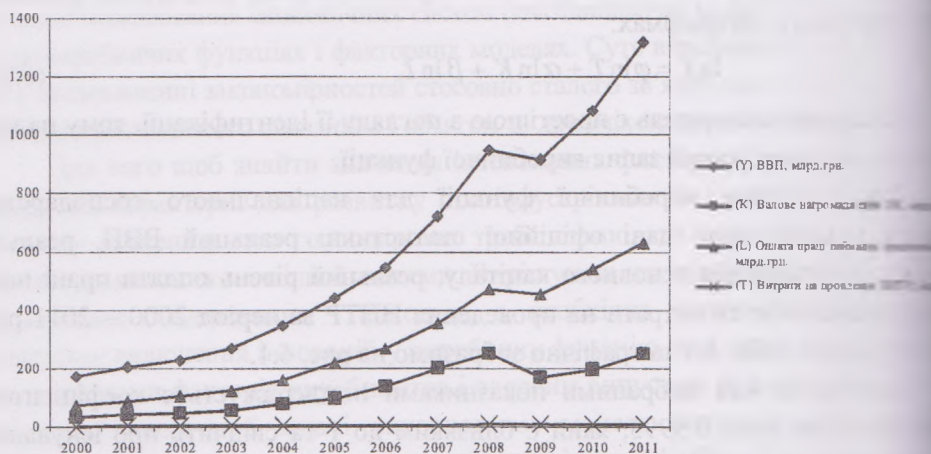

Рис. 6.1. Динаміка основних макроекономічних показників розвитку національного господарства України за 2000–2011 рр., млрд. грн.

Примітка: складено та розраховано за даними [231; 232]

Регресійне рівняння (6.4) свідчить про те, що зростання $\ln Y$ залежить від зростання $\ln K$ та $\ln L$. Реальне валове нагромадження основного капіталу за незмінного реального рівня оплати праці найманих працівників

найманих працівників та витрат на проведення ННТР зростання ВВП на 0,124 грн., тоді як зростання на 1 грн. оплати праці найманих працівників за незмінного реального рівня основного капіталу та витрат на проведення ННТР зростання ВВП на 2,508 грн. Зростання на 1 грн. витрат на проведення ННТР за незмінного реального рівня оплати праці найманих працівників та реального валового нагромадження основного капіталу зростання ВВП на 29,345 грн. Отже, сформована лінійна модель економіки стверджує, що економічне зростання України у період 2000–2011 рр. відбувалося за рахунок екстенсивних факторів (зміни робочої сили та лінійно для розвитку індустріального суспільства, тоді як інноваційні фактори (інвестиції та інновації), які характерні для розвитку інноваційного суспільства, залишаються не визначальними.

Функція моделі економічного зростання України за Р. Солоу, що враховує реальні макроекономічні показники за період 2000–2011 рр., має наступний вигляд (6.5):

$$Y = 2,51L^{1,026} K^{-0,044} T^{-0,068} \quad (6.5)$$

Ця виробнича функція (6.5) ще раз підтверджує отримане раніше висновок. За моделлю Р. Солоу так званім “двигуном” економічного зростання є робоча сила. Отриманий результат підтверджує висновок про те, що “... існуюча політика у сфері оплати праці, бюджетний дефіцит та збільшення боргу економіки, по суті, “проїдають” сам фундамент економічного зростання, у тому числі й основний капітал” [50, с.24].

Отже, період 2000–2011 рр. національне господарство України розвивалося за рахунок індустріального суспільства з пріоритетністю екстенсивних факторів (робоча сила та інвестиційна складова, визначальний вплив якої характерний для індустріального суспільства, залишається не основною.

Отже, на наш погляд, на основі лише узагальненого економіко-математичного моделювання економічного розвитку країни не можна стверджувати, що період 2000–2011 рр. тільки робоча сила мала пріоритетне та вирішальне значення для України, тоді як інвестиційний фактор був незначним. Враховуючи методологічні положення щодо циклічності розвитку економіки, необхідно здійснити періодизацію 2000–2011 рр. за середньорічними даними.

На наш погляд, найсистематизованішу періодизацію економічного розвитку національного господарства України наводить Я.А. Жаліло у монографії “Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії України” [67]. Період економічного зростання (1999–2008 рр.) України вчений поділяє на три етапи залежно від впливу різних факторів:

1) початок періоду економічного зростання (1999–2002 рр.), який чинив формування в Україні економічних механізмів, які стимулюють суб'єктами господарювання стратегій збільшення обсягів виробництва господарських оборотів, підвищення конкурентоспроможності, освоєння ринків збуту” [67, с. 123–124]. Саме у другій половині 1999 р. започаткувалися тенденції економічного зростання України [67, с. 118].

В.М. Геєць та В.П. Семиноженко, за результатами проведення досліджень, стверджують, що “період інтенсивного економічного зростання склався у 2000–2004 рр., коли воно становило понад 8 % в середньорічному обчисленні” [31, с. 203];

2) відновлення експортних чинників та набуття нової якості зростання (2003–2004 рр.), що забезпечило високі темпи економічного зростання збільшення доходів підприємств і населення, надходжень до державного бюджету [67, с. 127];

3) період посилення політичних впливів на економічний розвиток (2005–2008 рр.), коли спостерігається поступове припинення темпів економічного зростання, що може свідчити про “плавний” перехід до наступної стадії економічного розвитку, такої як “спад”. Основними факторами, які призвели до гальмування економічного розвитку, на думку Я.А. Жаліла [67, с. 137], є впровадження перерозподільної схеми забезпечення підвищення зарплат і соціальних виплат, яка виявилася в істотному випередженні зростання рівня витрат порівняно зі збільшенням продуктивності праці.

Серпень 2008 р. – активізація світової фінансової кризи для національного господарства України став “точкою” загострення внутрішньої кризи. Високі дання впливу світової фінансової кризи на системні економічні суперечності в Україні спричинило різке загострення структурних диспропорцій національного господарства, зробило очевидною недієздатність моделі економічного розвитку, яка установилася у попередні роки [67, с. 152].

Результати проведених власних досліджень [161; 178, с. 73] за 1996–2008 рр. дають змогу виділити такі періоди:

1) в першому періоді, коли країни перебували в глибокій економічній кризі 1996–1999 рр., істотний позитивний вплив на економічне зростання мали обидва показники: динаміка промислового виробництва та інвестицій в основний капітал. За 1996–1999 рр. 1 % зростання промислового виробництва спричиняло зростання ВВП на 0,25 %, тоді як збільшення інвестицій в основний капітал на 1 % приводило до зростання ВВП на 0,85 %. Можна стверджувати, що для економічного зростання України суттєве значення мали інвестиції в основний капітал;

У другому періоді, під час якого в країні спостерігається економічне зростання – 2000–2004 рр., також значний позитивний вплив на економічне зростання мали обидва показники: динаміка промислового виробництва та зростання основний капітал.

На початку XXI ст. керівництво України прийняло стратегічне рішення про перехід країни на інноваційно-інвестиційну модель економічного розвитку. Зібрана модель економічного розвитку забезпечила країні з 2000 р. економічне зростання із середньорічними темпами у 8,4 % (за 2000–2004 рр.) та економічне зростання у 2004 р. (12,1 %) за весь період незалежної України.

Основними галузями, які за активної та всебічної підтримки держави мали забезпечити “темпи зростання” країни, визначено сировинні, які користувались переважно зовнішніх ринках, – добувна, металургійна та хімічна промисловість. У період 2000–2003 рр. у галузі залучались прямі іноземні інвестиції, які дали можливість здійснювати господарську діяльність на діючих, модернізованих та зношених основних засобах, отримувати прибутки в короткотерміновому період. Отже, за рахунок екстенсивного використання діючих основних засобів була сформована експортоорієнтована економіка.

За період 2000–2004 рр. 1 % зростання промислового виробництва стимулювало зростання ВВП на 0,626 %, тоді як зі збільшенням інвестицій в основний капітал на 1 % ВВП зростав лише на 0,101 %;

З 2005 р. – середина 2008 р. – період посилення політичних впливів на економічний розвиток, коли поступово сповільнювались темпи економічного зростання, що може свідчити про “плавний” перехід до наступної стадії економічного розвитку, такої як “спад”. Саме у 2005 р. в Україні спостерігався економічний регрес (спад), головною причиною якого був надмірний вплив держави на економіку, що виявився через заміну менеджерів, перерозподіл економічної сфери бізнесу, ринків, податкових преференцій [111, с. 27].

Перехід у 2005 р. до соціально-орієнтованої моделі – стимулювання внутрішнього споживання та підвищення соціальних виплат, призвело вже у 2008 р. до зниження реальних темпів зростання ВВП за період з 2000 р. до найвищого падіння у 2009 р. (–14,8 %) [231], через що країна опинилась на межі дефолту;

З середини 2008 р. – 2009 р. – період активізації світової фінансової кризи. Значний вплив на економіку України, що проявилось у загостренні диспропорцій національного господарства та балансуванні на межі дефолту.

Світова фінансова криза стала викликом для економістів багатьох країн, зокрема й для України [132, с. 50]. З активізацією світової фінансо-

вої кризи 2008 р. економіка Україна обвалилася глибше за всі економіки світу (особливо серед СНД) й опинилася на межі дефолту. Позитивні тенденції економічного розвитку України у період 2002–2007 рр. були втрачені в той час, внаслідок довгострокової невизначеності в стратегії економічного розвитку країни та вибору моделі економічного зростання: інноваційно-інвестиційної та соціально-орієнтованої;

5) 2010 р. – наш час – післякризове відновлення національного господарства України. Післякризова модель економічного розвитку, запропонована Я.А. Жаліло [155], незважаючи на нестійкість світової економічної ситуації та песимістичні прогнози провідних міжнародних фінансових установ характеризується позитивною динамікою зростання, що відбувається за умов збереження стабільності основних макроекономічних показників, відновлення фінансової системи, ефективного наповнення державного бюджету, хоч і значно повільнішої, проте позитивної динаміки показників якості життя населення.

Сучасний стан (на кінець 2011 р.) інвестиційної діяльності: інвестиції в основний капітал – 15,88 % до ВВП та прямих іноземних інвестицій – 2,74 % до ВВП (рис. 6.2).

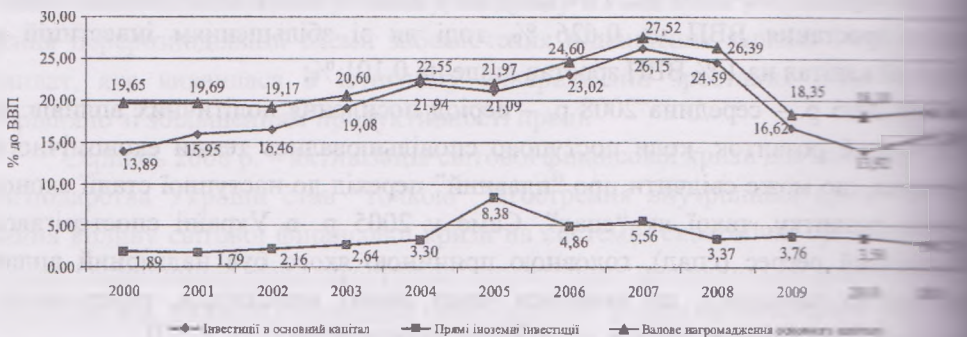

Рис. 6.2. Співвідношення валового нагромадження капіталу й інвестицій з ВВП України за 2000–2011 рр., %

Проведені розрахунки підтверджують, що за достатньо високої частоти інвестицій в основний капітал у ВВП (13–25 %) інвестиції опосередковано впливають на рівень економічного розвитку України. Для повноцінного оцінювання тенденцій інвестування національного господарства України необхідно проаналізувати регіональну та галузеву структуру інвестування національного господарства за період 2001–2010 рр. Аналізування виведеною схемою аналізування економічного розвитку національного господарства України (див. п. 4.2).

інвестицій в основний капітал (Іок) залучаються в регіони України із значущим зростанням обсягів (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Темп зростання інвестицій в основний капітал в регіонах України за 2001–2010 рр., % до попереднього року

Регіон	Роки										Рази змін, 2010 р. до 2001 р.
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Волинська	114,1	137,2	148,4	123,0	134,5	150,5	123,7	65,1	112,7	5,25	
Рівненська	122,8	129,0	143,2	123,2	138,8	149,6	123,5	64,0	135,1	6,19	
Житомирська	114,4	135,0	134,8	146,6	147,3	165,8	114,9	56,2	159,3	7,66	
Київська	117,5	116,7	146,4	111,5	155,1	155,9	121,7	69,2	80,6	3,67	
Чернігівська	104,3	145,5	139,1	131,9	137,8	138,5	121,4	73,4	109,2	5,17	
Сумська	103,1	126,7	149,4	132,6	122,2	144,1	131,0	58,7	99,0	3,46	
Львівська	164,8	113,0	140,2	132,9	136,2	158,0	149,3	63,1	150,0	10,55	
Тернопільська	114,1	172,5	109,0	100,2	181,1	130,9	125,0	58,0	123,4	4,55	
Хмельницька	117,1	140,6	127,7	120,2	118,1	164,5	116,4	62,3	180,8	6,44	
Вінницька	112,1	118,4	140,6	105,9	155,7	152,9	148,5	57,9	133,1	5,39	
Черкаська	125,2	176,1	121,6	127,4	155,6	180,0	133,7	58,8	125,0	9,41	
Полтавська	121,6	137,9	194,1	94,7	138,3	139,7	122,8	90,7	102,0	6,76	
Харківська	109,6	136,6	154,7	148,4	126,9	176,1	92,3	48,6	123,6	4,26	
Луганська	133,2	141,6	142,0	128,8	125,5	141,1	130,3	62,1	136,0	6,72	
Донецька	138,5	126,5	149,6	129,1	123,0	118,6	117,1	92,8	109,2	5,86	
Дніпропетровська	105,6	126,8	155,2	100,3	142,4	143,1	118,9	79,8	92,9	3,74	
Закарпатська	129,6	117,9	133,8	128,5	128,3	140,2	132,5	87,0	108,1	5,89	
Івано-Франківська	120,2	153,6	179,7	61,1	181,1	136,4	125,6	73,4	96,5	4,46	
Чернівецька	98,5	96,4	118,4	130,8	104,6	161,5	123,8	72,5	112,7	2,51	
Окремі райони Сходу	116,4	142,9	138,6	140,8	136,4	163,0	143,7	50,2	163,3	8,51	
Закарпатська	126,2	144,0	142,2	114,2	137,8	151,5	98,1	70,4	98,8	4,20	
Львівська	98,3	139,3	161,4	121,6	139,6	154,5	169,2	53,1	90,3	4,70	
Тернопільська	128,0	123,9	193,7	83,7	142,0	151,1	154,7	71,6	93,5	5,72	
Хмельницька	135,0	166,2	249,0	85,0	161,5	128,2	121,1	59,3	104,5	7,37	
Вінницька	135,8	159,5	126,2	115,1	192,2	160,7	160,1	69,7	76,5	8,29	
Черкаська	106,3	140,5	138,2	116,9	114,0	159,3	126,1	52,0	125,1	3,60	
Полтавська	104,7	143,6	163,4	140,5	127,7	153,8	121,8	60,6	105,7	5,29	
Харківська	183,2	150,4	107,4	128,6	132,0	151,7	145,8	93,6	121,2	12,60	

Джерело: складено та розраховано за даними [224 – 227, 229, 231]

Так, інвестиції в основний капітал за 2001–2010 рр. збільшились у 12,60 разу. Серед регіонів України максимально Іок зросли за період дослідження у м. Севастополь (у 12,60 разу), мінімально – у Сумській області (у 3,46 разу) (рис. 6.3).

Найвищими регіонами, в які спрямовувалась переважна більшість інвестицій, є м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Київська та Харківська області – це промислово розвинені області. Зазначимо лише, що якщо у 2001–2008 рр. лідером серед областей країни за рівнем залучення інвестицій в основний капітал була Донецька область, то з 2008 р. до 2010 р. – за цим показником лідирує Дніпропетровська область.

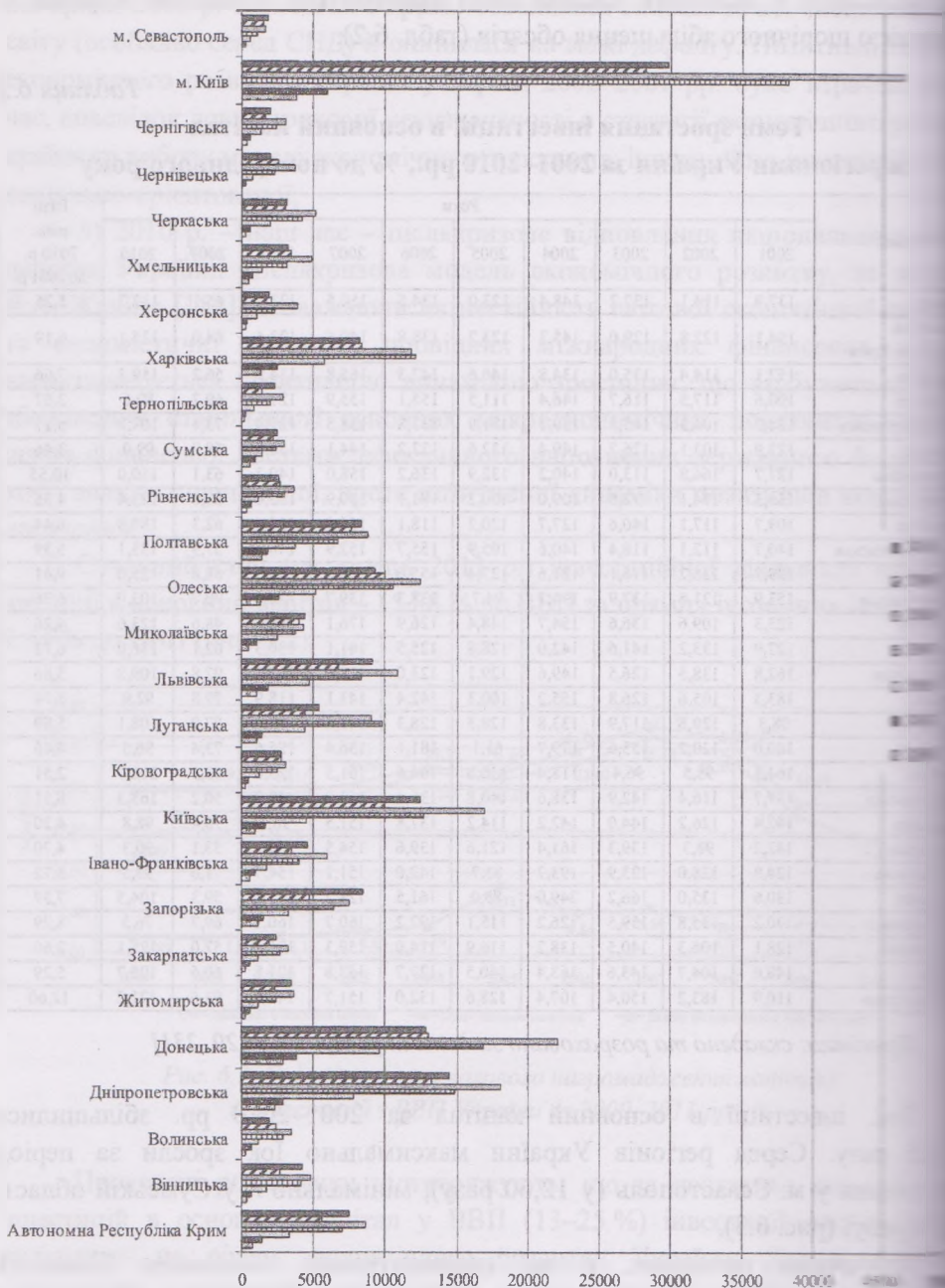

Рис. 6.3. Регіональна динаміка інвестицій в основний капітал у період 2000–2010 рр., млн. грн.

на зростання Іок у всіх регіонах України за 2001–2010 рр., динаміка різна. Динаміка інвестування (Іок) за регіонами періоду дослідження переважно залишається позитивною. Однак темпи зростання інвестицій в основний капітал за періодом в Україні свідчать, що динаміка зростання стабільна для більшості регіонів. Водночас межі зростання з року в рік постійно змінюються, істотно коливаються. Траєкторія темпів зростання в основний капітал України внаслідок диференціації регіональних потоків, який змінює напрям з нерівномірною щільністю

Таблиця 6.3

Характеристика приросту інвестицій в основний капітал у регіонах України за 2001–2010 рр.

	Роки									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	83,2	76,1	149,0	48,4	92,2	80,0	69,2	-6,4	80,8	
Західні регіони	-1,7	-3,6	7,4	-38,9	4,6	18,6	-7,7	-51,4	-23,5	
Середні регіони	84,9	79,72	141,7	87,23	87,5	61,3	76,9	44,9	104,2	
Східні регіони	21,7	37,8	48,1	18,5	40,8	50,8	29,2	-33,0	16,9	
Південні регіони	61,5	38,3	100,9	29,8	51,4	29,2	40,0	26,6	63,9	
Північні регіони	23,5	41,4	40,8	57,4	36,1	32,1	37,0	18,4	40,4	

Таблиця складено та розраховано за даними [224 – 227, 229, 231]

Звертається дуже істотне розширення приросту між регіонами України. Якщо порівняти ширину потоку 2010 р. до 141,7 відсоткового пункту в 2001 р., можна стверджувати, що ширина дослідження ширина потоку збільшилась на 11,81 відсоткового пункту. Це може свідчити про зростання диспропорцій інвестування національного господарства країни. Середній темп приросту інвестицій в основний капітал протягом 2001–2010 рр. не є постійним та щороку змінюється: зростає з 80,8 % у 2007 р. до 50,8 % у 2007 р. та -33,0 % у 2009 р.

Зростає інвестування серед регіонів України впродовж періоду дослідження через постійне зростання кількості регіонів із дедалі більшими потоками інвестицій в основний капітал (рис. 6.4).

У 2004 р. та 2006–2007 рр. у всіх регіонах України зростали інвестиції в основний капітал. Негативний вплив світової фінансової кризи та внутрішньої економічної кризи був відчутний на рівні інвестування регіонів України у 2009 р., коли у всіх 27 регіонах країни знижувались темпи інвестування в основний капітал. Навіть у 2010 р. тенденції інвестування не відновились у 8 із 27 регіонів спостерігались тенденції зниження інвестування.

Рис. 6.4. Співвідношення регіонів України зі зростанням і зниженням темпів збільшення інвестицій в основний капітал за 2001–2010 рр.
Примітка: складено та розраховано за даними [224–227, 229, 231]

Очевидних лідерів серед регіонів за темпами інвестування немає. В усі роки входили Житомирська, Рівненська, Чернівецька області та м. Севастополь, займаючи ті чи інші перші позиції. А от до переліку регіонів з найвищими темпами зростання або зменшення інвестицій в основний капітал можна зарахувати Запорізьку, Сумську та Херсонську області. Дослідивши детальніше темпи зростання інвестицій в основний капітал, бачимо, що регіон – це не тільки один рік може зміститися на останні місця у наступному, що характеризує нестабільність інвестування та відображає асиметрію в темпах інвестування в основний капітал.

Для визначення темпів зростання інвестицій в основний капітал необхідно сформулювати варіаційно-динамічну таблицю (табл. 6.4). Дані свідчать, що для більшості регіонів (183 із 270 спостережень з питомою вагою 67,70 %) характерне зростання інвестицій в основний капітал з темпами зростання 120,0 % упродовж всього періоду дослідження. Регіони між іншими групами темпів інвестицій в основний капітал розподілись рівномірно.

Варіаційно-динамічна таблиця зміни темпів зростання

інвестицій в основний капітал у регіонах України за 2001–2010 рр.

Рік	Роки										Кількість регіонів у діапазоні, од.	Питома вага регіонів у діапазоні, %
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010		
2001	-	-	-	-	1	-	-	-	23	1	25	9,30
2002	-	-	-	-	2	-	-	-	1	1	4	1,48
2003	2	1	-	1	-	-	-	2	3	6	16	5,92
2004	3	-	-	2	1	-	-	-	-	2	8	2,96
2005	3	-	2	1	-	-	-	-	-	4	11	4,10
2006	4	1	-	1	1	-	1	-	-	1	10	3,70
2007	3	2	1	2	1	1	3	-	-	-	13	4,82
2008	13	13	23	24	17	24	26	21	-	12	183	67,70
2009	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	270	100,00

Змітка: складено та розраховано за даними [224–227, 229, 231]

Залежно від групування регіонів України за часткою інвестицій в основний капітал можна виділити три групи. На наш погляд, доцільно розділити регіони на такі групи: I група – регіони, які входять до регіонів, які займають більш ніж 10 % від загального обсягу інвестицій; II група – регіони, які залучили Іок у межах від 1 % до 10 %, а до III групи належать регіони, де частка Іок була меншою за 1 % (рис. 6.5).

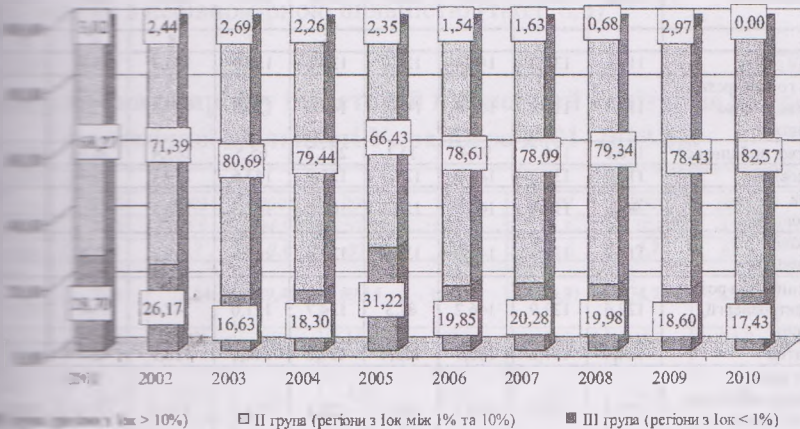

Рис. 6.5. Групування регіонів України за часткою інвестицій в основний капітал за 2001–2010 рр.

Змітка: складено та розраховано за даними [224–227, 229, 231]

У 2001–2002 рр. та 2005 р. до I групи входять два регіони України (м. Київ та Донецька область) із питомою вагою концентрування інвестицій 26,2–31,2 %, в інші роки періоду дослідження до цієї групи належали м. Київ із питомою вагою 16,6–20,3 %. До другої групи у 2001–2009 рр. входять 23 області з питомою вагою 78,43 %, що зросла на 10,16 відсоткового пункту, тоді як у 2010 р. 26 регіонів увійшли до II групи (питома вага – 82,57 %). Стабільно протягом 2001–2009 рр. до III групи входили три регіони України: м. Севастополь, Тернопільська та Чернівецька області з питомою вагою 2,26–2,97 %.

Асиметрія в інвестуванні національного господарства полягає в тому, що майже третина (31,2 %) інвестицій в основний капітал зосереджена в двох регіонах України (Донецька область та м. Київ), тоді як інші 25 регіонів країни залучають решту інвестицій в основний капітал. Щодо Дніпропетровської області, то питома вага інвестицій в основний капітал, що спрямовується в економіку області, постійно залишається на рівні 8,5–8,6 % протягом періоду дослідження.

Аналогічно до тенденцій інвестування основного капіталу за регіонами України, інвестування видів економічної діяльності також характеризується нерівномірним щорічним зростанням (табл. 6.5).

Таблиця 6.5

Темпи зростання інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності України за 2001–2010 рр., % до попереднього року

Види економічної діяльності	Роки									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Україна	114,1	137,2	148,4	123,0	134,5	150,5	123,7	65,1	112,7	
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	119,4	110,9	157,9	148,4	145,7	130,2	177,4	55,5	129,0	
Рибальство, рибництво	170,0	114,7	97,4	71,1	203,7	65,5	169,4	36,1	300,0	
Промисловість	110,7	130,5	142,9	124,3	127,9	143,6	119,1	75,3	101,6	
– добувна промисловість	90,2	118,4	140,3	127,8	106,0	141,3	138,1	83,0	112,2	
– переробна промисловість	119,0	138,3	142,9	134,4	134,4	148,8	109,3	72,1	96,9	
– виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	122,6	123,9	146,2	87,3	134,7	121,0	147,4	77,4	103,5	
Будівництво	164,4	137,2	186,9	105,4	127,8	144,6	136,9	42,7	93,3	
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	157,1	162,3	162,5	143,1	153,1	152,5	138,9	57,1	84,0	
Діяльність готелів та ресторанів	95,1	151,8	158,6	140,4	98,3	176,3	123,3	80,4	118,7	
Діяльність транспорту та зв'язку	94,0	146,1	146,8	112,5	120,4	156,0	102,7	75,4	118,4	
Фінансова діяльність	168,1	109,7	127,4	157,8	121,5	174,6	111,3	72,5	85,1	

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інвестиції в основний капітал	122,1	139,1	145,6	136,4	156,7	164,1	123,9	52,6	144,8	8,18
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності	136,9	176,4	146,0	68,6	132,9	149,1	115,7	49,1	144,8	3,95
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	142,8	112,2	146,2	91,3	133,8	141,8	140,6	63,9	126,2	4,60
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	121,7	182,5	139,8	88,1	141,5	137,2	140,2	54,7	142,5	5,81
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	111,2	161,2	158,9	93,4	156,3	142,3	133,5	88,7	110,5	7,75

Примітка: складено та розраховано за даними [224 – 227, 229, 231]

Інвестиції в основний капітал видів економічної діяльності за період 2001–2010 рр. збільшилися у 5,25 разу. Серед видів економічної діяльності найбільш максимально ІоК зросли за період дослідження у торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (у 9,21 разу), транспортні засоби – у рибальство та рибництво (у 3,3 разу).

Динаміка ІоК України протягом періоду дослідження, переважно, залишається позитивною, проте нестійкою. Однак темпи зростання ІоК за видами економічної діяльності України свідчать, що динаміка зростання характерна для більшості галузей країни. Водночас межі зростання із року в рік постійно змінюються, тобто не є постійними та істотно коливаються. Траєкторія темпів зростання інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності України внаслідок диференціації галузевих темпів формує широкий потік, який характеризується напрямом з нерівномірною щільністю (табл. 6.6).

Таблиця 6.6

Характеристика приросту інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності України за 2001–2010 рр.

	Роки									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Інвестиції в основний капітал	70,0	82,5	86,9	57,8	103,7	76,3	77,4	-11,3	200,0	
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності	-9,8	9,7	-2,6	-31,4	-1,7	-34,5	2,7	-63,9	-16,0	
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	79,8	72,84	89,41	89,15	105,36	110,81	74,75	52,64	216,04	
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	27,8	38,4	46,6	14,4	37,2	43,1	33,0	-35,2	25,7	
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	42,2	44,0	40,2	43,4	66,5	33,2	44,4	23,9	174,3	
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (у середньому)	37,6	28,8	49,2	45,8	38,8	77,6	30,3	28,7	41,8	

Примітка: складено та розраховано за даними [224–227, 229, 231]

Спостерігається велика ширина потоку темпів приросту між видами економічної діяльності України: від 52,64 відсоткового пункту у 2002 р. до 216,04 відсоткового пункту у 2010 р. Якщо порівняти ширину потоку 2010 р. з 2001 р., можна стверджувати, що за цей період потік розширився у 2,7 рази, що може свідчити про галузеву розбалансованість інвестування національного господарства України. Середній темп приросту валового регіонального продукту протягом 2001–2010 рр. також не є однорідним та щороку змінювався від 46,6 % у 2004 р. 14,4 % у 2005 р. до та –35,2 % у 2009 р.

Ефективність інвестування серед видів економічної діяльності України протягом періоду дослідження реалізується через постійне зростання кількості галузей із збільшенням темпів інвестування в основний капітал (рис. 6.6).

Рис. 6.6. Співвідношення видів економічної діяльності України зі зростанням та зниженням темпів збільшення інвестицій в основний капітал за 2002–2010 рр.
Примітка: складено та розраховано за даними [224 – 227, 229, 231]

У 2003 р. та 2008 р. зростання інвестицій в основний капітал спостерігалось за всіма видами економічної діяльності України. Негативний вплив світової фінансової кризи та внутрішньої економічної кризи пов'язаної з нею проявився у 2009 р., коли у 27 регіонах країни знижувались темпи інвестування в основний капітал. Однак у 2010 р. майже всі види економічної діяльності України, за винятком переробної промисловості, будівництва, торгівлі автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й фінансової діяльності, відновили зростання інвестицій.

Очевидним лідером серед видів економічної діяльності за темпами зростання інвестицій в основний капітал є торгівля, ремонт автомобілів, побутові виробів та предметів особистого вжитку. Також до четвірки лідерів за темпами

упродовж 2001–2010 рр. найчастіше входили фінансова діяльність, з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємств і надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту, що займають ті чи інші перші позиції. А от до переліку економічної діяльності з найменшим зростанням або зменшенням інвестицій належать добувна промисловість, діяльність транспорту та зв'язку, державне управління та будівництво.

Для визначення темпів зростання інвестицій в основний капітал, використавши для більшості видів економічної діяльності України впродовж цього дослідження, сформуємо варіаційно-динамічну таблицю (табл. 6.7).

Таблиця 6.7

Варіаційно-динамічна таблиця зміни темпів зростання інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності України за 2002–2010 рр.

	Роки										Кількість видів економічної діяльності у діапазоні, од.	Питома вага видів економічної діяльності у діапазоні, %
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010			
1	–	–	–	2	–	1	–	13	–	16	11,12	
2	–	–	–	2	–	–	–	3	2	7	4,86	
3	3	–	1	2	1	–	–	–	2	9	6,25	
4	–	–	–	–	–	–	1	–	2	3	2,08	
5	–	1	–	1	1	–	1	–	–	4	2,77	
6	3	3	–	1	–	–	1	–	2	10	6,94	
7	2	1	–	–	–	–	2	–	2	7	4,86	
8	8	11	15	8	14	15	11	–	6	88	61,12	
9	16	16	16	16	16	16	16	16	16	144	100,00	

Примітка: складено та розраховано за даними [224 – 227, 229, 231]

Висновком до регіонального дослідження, для більшості видів економічної діяльності (83 ВЕД із 144 спостережень з питоמוю вагою 61,12 %) характерне швидке зростання з темпами понад 120,0 % протягом всього періоду дослідження. За іншими діапазонами види економічної діяльності розподілились порівняно рівно, але ці темпи зростання характерні для меншості спостережень.

Варіаційно динамічно види економічної діяльності України за часткою інвестицій в основний капітал на три групи (аналогічно до регіонального дослідження)

Впродовж 2001–2010 рр. до I групи постійно входили три види економічної діяльності – переробна промисловість, діяльність транспорту та зв'язку й з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємств з питоמוю вагою 56,4–61,5 %, тоді як у 2001–2002 рр. та 2008 р. до цієї

групи входив ще один вид економічної діяльності України – добування нафти та газу, відповідно, питома вага групи становить 66,5–71,6 %. До II групи входять дев'ять видів економічної діяльності України у 2001–2010 рр. з пито- мою вагою 27,5–42,1 %, що збільшилась на 14,6 % відсоткового пункту за період дослідження. Стабільно протягом 2001–2010 рр. до III групи входять три види економічної діяльності України – рибальство та рибництво, управління та освіта з пито- мою вагою 1,58–1,82 %.

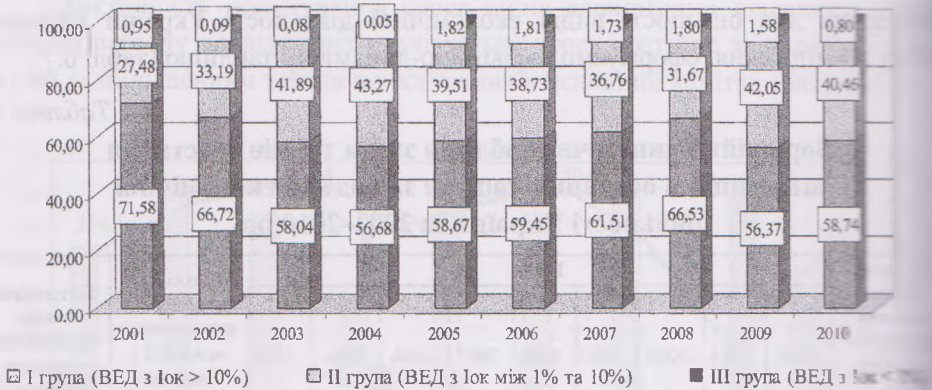

Рис. 6.7. Групування видів економічної діяльності України за часткою інвестицій в основний капітал за 2001–2010 рр.

Примітка: складено та розраховано за даними [224 – 227, 229, 231]

Щодо детальної галузевої структури інвестицій в основний капітал за період 2001–2010 рр. відбулись істотні зміни: за рахунок зменшення інвестування на 10 в.п. промисловості й 8 в.п. діяльності транспорту та зв'язу відбулось нарощення інвестицій у таких видах економічної діяльності: операції з нерухомим майном, орендою, інжиніринг та надання послуг підприємцям – на 8 в.п., в торгівлі – на 3 в.п. та в сільському господарстві – на 2 в.п. В. Даркович [50, с. 24] вважає, що наслідками такого вектора суспільного розвитку стали погіршення якості трудових ресурсів (через втрату промислового інтелекту), критичне зношення основних фондів. Своєю чергою, через ці фактори втрачаються перспективи для конкурентоспроможності національного господарства у відкритому режимі економічних і валютних відносин.

Асиметрія інвестування галузей національного господарства України полягає в тому, що дві третини інвестицій (61,5 %) зосереджено у трьох видах економічної діяльності (переробна промисловість, діяльність транспорту та зв'язку й операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям), тоді як інші 12 видів економічної діяльності країни залучають одну третину інвестицій в основний капітал.

За результатами проведеного дослідження можна сформувати такі висновки щодо інвестування національного господарства України (регіонів та видів економічної діяльності) за період 2001–2010 рр.:

— темпи зростання інвестицій в основний капітал за регіонами та видами економічної діяльності України у 2001–2010 рр. збільшилися у 5,2 разу, при цьому максимальне зростання Іюк серед регіонів відбулось у м. Севастополь (у 12,60 разу), мінімальне – у Сумській області (у 2,51 разу); серед видів економічної діяльності найбільше зростання відбулось – у торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (у 9,21 разу), мінімальне – у рибальство та мисливство (у 3,3 разу);

— темпи зростання інвестицій в основний капітал за регіонами та видами економічної діяльності України характеризуються високими темпами зростання інвестицій в основний капітал з темпами понад 120,0 %;

— темпи зростання інвестицій в основний капітал були високими за регіонами: від 48,6 % у 2009 р. (Луганська область) до 249,0 % у 2004 р. (Черкаська область), так і за видами економічної діяльності: від 36,1 % у 2004 р. (рибальство та рибництво) до 186,9 % у 2004 р. (будівництво). Навіть за періоду дослідження зростання інвестицій в основний капітал за регіонами та видами економічної діяльності України не характеризується однорідністю та однорідністю;

— основною тенденцією інвестування регіонів та видів економічної діяльності України до характеристики регіонального та галузевого розвитку національного господарства України, є те, що високі темпи зростання інвестицій забезпечують істотного накопичення інвестицій в регіонах чи видах економічної діяльності країни.

— основною тенденцією залучення інвестицій в основний капітал за регіонами та видами економічної діяльності національного господарства України характеризується різноманітністю та асиметричністю.

6.2. Міжнародна інвестиційна позиція національного господарства України

В умовах активної глобалізації фінансових систем країн світу вирішальним фактором залучення інвестицій для економічного розвитку економіки країни та підвищення ролі фінансових, особливо фондових, ринків, окрім макроекономічних показників, потрібно враховувати інвестиційні рейтинги, які складають міжнародні рейтингові агентства. Так, колектив авторів монографії “Потенціал промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку” стверджує, що “одним із перспективних джерел залучення інвестицій у промисловість є міжнародні рейтинги” [185, с. 235]. Розвинемо таку думку до рівня національного

господарства, тобто фондовий ринок має бути одним з основних залучення інвестицій у види економічної діяльності України, переважно високотехнологічних галузей.

Вільний та прискорений рух інвестицій на міжнародному ринку є результатом глобалізаційних процесів, що спостерігаються в економіці різних країн. Активну роль у цьому відіграють міжнародні рейтингові агентства та організації, які оцінюють інвестиційну привабливість та визначають цій позицію об'єкта оцінки на міжнародному рівні. Вперше Р. Ді і Е. Джонсон спробували на підставі статистичних матеріалів про економічну кон'юнктуру та розробили індекс Dow Jones. За основу вони взяли 12 найбільших компаній і створили систему з декількох тисяч таблиць для прогнозування.

Рейтингові агентства оцінюють кредитоспроможність та інвестиційну привабливість країни (регіонів, підприємств), а також дають можливість цій інвестору дослідити та оцінити перспективність капіталовкладень у певний чи інший проєкт. Позитивний кредитний рейтинг полегшує країні вихід на міжнародні ринки капіталів, дає змогу залучати кошти в найвигідніших умовах (з мінімізацією відсотків та максимізацією строків залучення коштів), сприяє залученню прямих іноземних інвестицій у країну та полегшує здійснення експортно-імпорتنних операцій [123, с. 50]. Зазначимо, що ці рейтингові класифікації дуже схожі та між ними складно знайти суттєві відмінності.

Переважає більшість наукових досліджень українських науковців стосовно проблем інвестиційної привабливості окремих регіонів та підприємств різних організаційно-правових форм та методології їх оцінки. Однією з найбільш статньо уваги українські вчені приділяють проблемам оцінювання інвестиційної привабливості об'єктів різного рівня управління (країни, регіони, регіональні місцеві органи управління, підприємства), яку здійснюють міжнародні рейтингові агентства та міжнародні організації. Серед науковців, які займаються цією проблемою, назвемо таких як О. Веклич, О. Залетов, Н. Кравчук, В. Шевченко, С. Марченко, О. Міщук та П. Саблук. На наш погляд, саме на основі дослідження міжнародних агентств та організацій орієнтуються іноземні інвестори, приймаючи рішення щодо вибору об'єкта для інвестування.

Для повноцінного та об'єктивного дослідження, на нашу думку, необхідно здійснити аналіз та оцінку інвестиційної позиції України на міжнародному рівні за результатами досліджень міжнародних рейтингових агентств та міжнародних організацій, а також визначити, як впливає ця оцінка на залучення іноземних інвестицій.

На міжнародному фінансовому ринку діє понад 100 міжнародних рейтингових агентств. Однак лише три з них користуються довірою у фінансових

агентств – “велика трійка світових рейтингових агентств”: Standard & Poor's (S&P), Fitch Ratings (Fitch) і Moody's Investors Service (Moody's), які охоплюють понад 95 % ринку світу.

S&P є найстаршим й найвпливовішим рейтингом, що має репутацію найбільш об'єктивного, тоді як Fitch – наймолодший рейтинг, вважається найменш об'єктивним. Агентство S&P розробляє та здійснює моніторинг кредитного рейтингу (американського фондового індексу S&P 500, австралійського – S&P 200). Міжнародне рейтингове агентство S&P встановлює довгострокові та короткострокові кредитні рейтинги як для емітентів (країн, місцевих та міських органів влади, компаній), так і для окремих боргових інструментів. Окрім названих, рівень інвестиційної привабливості на міжнародному ринку визначають й інші міжнародні агентства (Heritage, Bloomberg).

Міжнародний довгостроковий рейтинг S&P оцінює здатність емітента виконувати боргові зобов'язання. Довгострокові рейтинги варіюють від найвищої категорії AAA до найнижчої D. При цьому рейтинги в інтервалі від AAA до BBB можуть бути доповнені знаком плюс (+) або мінус (-), що означає підвищену або зменшену рейтингові категорії відносно основних. Оцінки за такою шкалою використовують для порівняти надійність емітентів та зобов'язання різних держав.

Короткостроковий рейтинг оцінює вірогідність своєчасного погашення короткострокових боргових зобов'язань. Кредитні рейтинги за короткостроковими борговими зобов'язаннями позначаються від найвищої оцінки A-1 до найнижчої оцінки D: надійніші зобов'язання з категорії A-1 можуть позначатися знаком плюс (+), а оцінки з категорії B також можуть бути уточнені знаком мінус (-) (B-1, B-2, B-3).

Систему, яких оцінює агентство S&P, можна поділити за рівнями на три групи:

Група I – макрорівень (країни);

Група II – мезорівень (регіональні та місцеві органи влади);

Група III – мікрорівень (компанії, підприємства, фірми).

Символ рейтингу показує можливий напрям зміни рейтингу в найближчі 12-18 місяців.

Основна характеристика довгострокового та короткострокового рейтингів України наведена в табл. 6.8.

Рейтинги України за міжнародною і національною шкалою враховують й інші фактори, що впливають на кредитоспроможність та інвестиційну привабливість країни. Шкала кредитного рейтингу S&P для України використовує традиційні символи S&P з префіксом “ua”.

С. Сивонєць [214, с. 193–194] наводить переваги та недоліки рейтингу S&P. До його переваг можна зарахувати: універсальність, можливість оцінки кредитоспроможності країни, і те, що використовується як об'єктивна

фінансово-економічна інформація, так і суб'єктивні оцінки. Недоліками рейтингу вважають те, що не проводиться аудит чи незалежна перевірка інформації у зв'язку з присвоєнням рейтингу, іноді використовуються дані, що не є публічними, методика складена відповідно до рекомендацій ОЕСР та недостатньо адекватно враховує практику бізнесу в країнах з перехідною економікою; рейтинг є комерційним продуктом на договірній основі.

Таблиця 1

Класифікація міжнародних оцінок кредитного рейтингу та прогнозу Standard & Poor's

Оцінка	Характеристика
1	2
Довгостроковий рейтинг	
Інвестиційний рейтинг	
AAA	дуже висока здатність вчасно і вповні виконувати боргові зобов'язання – найвищий рейтинг.
AA	висока здатність вчасно і вповні виконувати боргові зобов'язання.
A	помірно висока здатність вчасно і вповні виконувати боргові зобов'язання, однак велика чутливість до впливу несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах.
BBB	достатня здатність вчасно і вповні виконувати боргові зобов'язання, однак вища чутливість до впливу несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах.
Спекулятивний рейтинг	
BB	поза небезпекою в короткостроковій перспективі, однак висока чутливість до впливу несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах.
B	вища уразливість за наявності несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов, однак на поточний момент є можливість виконання боргових зобов'язань вчасно і в повному обсязі.
CCC	на поточний момент існує потенційна можливість невиконання емітентом боргових зобов'язань; своєчасне виконання боргових зобов'язань значною мірою залежить від сприятливих комерційних, фінансових та економічних умов.
CC	на поточний час висока ймовірність невиконання емітентом боргових зобов'язань.
C	стосовно емітента порушено процедуру банкрутства або вжиті ліквідаційні заходи, проте платежі або виконання боргових зобов'язань тривають.
SD	вибірковий дефолт за певним борговим зобов'язанням, при цьому своєчасних і повних виплат за іншими борговими зобов'язаннями.
D	дефолт за борговими зобов'язаннями.
Короткостроковий рейтинг	
A-1	емітент володіє високими можливостями з погашення боргових зобов'язань.

2	
А1	емітент володіє високими можливостями з погашення боргового зобов'язання, але ці можливості чутливіші до несприятливих економічних умов.
А2	несприятливі економічні умови, цілком ймовірно, послаблять можливості емітента щодо погашення боргового зобов'язання.
В	боргове зобов'язання має спекулятивний характер. Емітент має можливості погасити його, але ці можливості дуже чутливі до несприятливих економічних умов.
С	можливості емітента щодо погашення боргового зобов'язання обмежені та залежать від наявності сприятливих економічних умов.
Д	дефолт за короткостроковими борговими зобов'язаннями.
Прогноз	
↑	рейтинг може бути підвищеним.
↓	рейтинг може бути зниженим.
↔	зміна рейтингу малоімовірна.
↔	існує можливість підвищення або зниження рейтингу.

Примітка: складено за даними [267; 327]

Міжнародна рейтингова агенція S&P оцінює кредитний рейтинг (який приваблює) емітентів усіх рівнів управління:

- **Україна** – рівень: України загалом з 2001 р.;
- **регіональні та місцеві органи влади (РМОВ) України:** Республіка Крим (з 2006 р.), м. Івано-Франківська (з 2005 р.), м. Львівська (з 2005 р.), м. Києва (з 2002 р.), м. Луганська (з 2006 р.), м. Одеса (з 2007 р.) та м. Одеси (з 2007 р.).

Динаміку зміни кредитного суверенного рейтингу України й регіональних органів влади за весь період дослідження наведено у табл. 6.9.

Таблиця 6.9

Кредитний рейтинг Standard&Poor's країни й регіональних та місцевих органів влади України за період 2001 – 2011 рр.

	Рейтинг за міжнародною шкалою		Рейтинг за національною шкалою
	В іноземній валюті / Прогноз / короткостроковий	У національній валюті / Прогноз / короткостроковий	
	2	3	4
Україна			
Б / Стабільний / В		В / Стабільний / В	..
В / Негативний / В		В / Негативний / В	
В / Стабільний / В		В / Стабільний / В	

1	2	3	4
28.10.2003, 27.02.2004	В / Позитивний / В	В / Позитивний / В	
20.07.2004	В+ / Стабільний / В	В+ / Стабільний / В	
14.04.2005	-- / -- / --	-- / -- / --	
11.05.2005, 03.10.2005, 30.08.2006	ВВ- / Стабільний / В	ВВ / Стабільний / В	uaAA
05.04.2007, 02.08.2007	ВВ- / Негативний / В	ВВ / Негативний / В	
12.06.2008	В+ / Стабільний / В	ВВ- / Стабільний / В	
15.10.2008	В+ / CreditWatch Негативний / В	В+ / CreditWatch Негативний / В	uaA+ / CreditWatch Негативний
24.10.2008	В / Негативний / В	В+ / Негативний / В	
16.02.2009	В / CreditWatch Негативний / В	В+ / CreditWatch Негативний / В	uaA+
25.02.2009	ССС+ / Негативний / С	В- / Негативний / С	
31.07.2009	ССС+ / Позитивний / С	В- / Позитивний / С	uaBBB
30.10.2009	ССС+ / Стабільний / С	В- / Стабільний / С	
11.03.2010	В- / Позитивний / С	В / Позитивний / В	
17.03.2010	В- / Позитивний / С	В / Позитивний / В	uaA
17.05.2010	В / Стабільний / В	В+ / Стабільний / В	uaA+
22.07.2010	В / CreditWatch Позитивний / В	В+ / CreditWatch Позитивний / В	uaA+ / CreditWatch Позитивний
29.07.2010, 13.09.2011	В+ / Стабільний / В	В+ / Стабільний / В	uaAA-
Регіональні органи влади			
Автономна Республіка Крим			
31.07.2006	В+ / Стабільний / --	-- / -- / --	uaA+
15.10.2008	В+ / CreditWatch Негативний / -	-- / -- / --	uaA+ / CreditWatch Негативний
24.10.2008	В / Негативний / --	В / Негативний / --	uaA-
16.02.2009	В / CreditWatch Негативний / --	В / CreditWatch Негативний / --	uaA- / CreditWatch Негативний
25.02.2009, 16.06.2009	ССС+ / Негативний / --	ССС+ / Негативний / --	uaBB
03.08.2009	ССС+ / Позитивний / --	ССС+ / Позитивний / --	
02.11.2009	ССС+ / Стабільний / --	ССС+ / Стабільний / --	
16.03.2010, 01.06.2010	В- / Стабільний / --	В- / Стабільний / --	uaBBB-
30.06.2011	В- / Позитивний / --	В- / Позитивний / --	uaBBB
Місцеві органи влади			
Дніпропетровськ			
02.12.2005, 21.12.2006, 12.12.2007	В+ / Стабільний / --	-- / -- / --	uaA-
15.10.2008	В+ / CreditWatch Негативний / -	-- / -- / --	uaA- / CreditWatch Негативний
24.10.2008	В / Негативний / --	В / Негативний / --	uaA-
16.02.2009	В / CreditWatch Негативний / --	В / CreditWatch Негативний / --	uaA- / CreditWatch Негативний
25.02.2009	ССС+ / Негативний / --	ССС+ / Негативний / --	uaBB
03.08.2009	ССС+ / Позитивний / --	ССС+ / Позитивний / --	
02.11.2009	ССС+ / Стабільний / --	ССС+ / Стабільний / --	
16.03.2010	В- / Стабільний / --	В- / Стабільний / --	uaBBB-
28.09.2011	В / Стабільний / --	В / Стабільний / --	uaA-

2	3	4
Івано-Франківськ		
3- Стабільний / --	-- / -- / --	uaA
3- Стабільний / --	V+ / Стабільний / --	
3- CreditWatch Негативний / -	V+ / CreditWatch Негативний / --	uaA+ / CreditWatch Негативний
3- Негативний / --	V / Негативний / --	uaBBB+
3- CreditWatch Негативний / --	V / CreditWatch Негативний / --	uaBBB+ / CreditWatch Негативний
CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	uaBB
CCC+ / Позитивний / --	CCC+ / Позитивний / --	
CCC+ / Стабільний / --	CCC+ / Стабільний / --	
3- Стабільний / --	V- / Стабільний / --	uaBBB-
3- Позитивний / --	V- / Позитивний / --	uaBBB
Київ		
3- Негативний / --	V / Негативний / --	--
3- Стабільний / --	V / Стабільний / --	
3- Позитивний / --	V / Позитивний / --	
3- Позитивний / --	V+ / Позитивний / --	
3B- Стабільний / --	BB- / Стабільний / --	
3B- / Негативний / --	BB- / Негативний / --	
3- Стабільний / --	V+ / Стабільний / --	
3- CreditWatch Негативний / -	V+ / CreditWatch Негативний / --	
3- Негативний / --	V / Негативний / --	
3- / CreditWatch Негативний / --	V / CreditWatch Негативний / --	
CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	
CCC+ / CreditWatch Негативний / --	CCC+ / CreditWatch Негативний / --	
CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	
CCC+ / Стабільний / --	CCC+ / Стабільний / --	
CCC+ / Watch Розвивається / --	CCC+ / Стабільний / --	
3- Стабільний / --	V- / Стабільний / --	
Луганськ		
3- Стабільний / --	V / Стабільний / --	uaBBB+
3- CreditWatch Негативний / --	V / CreditWatch Негативний / --	uaBBB+ / CreditWatch Негативний
3- Негативний / --	V / Негативний / --	uaBBB
3- CreditWatch Негативний / --	V / CreditWatch Негативний / --	uaBBB / CreditWatch Негативний
CCC- / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	uaBB
CCC- / Розвивається / --	CCC+ / Розвивається / --	
CCC+ / Стабільний / --	CCC+ / Стабільний / --	
3- Стабільний / --	V- / Стабільний / --	uaBBB-
Львів		
3- Стабільний / --	V+ / Стабільний / --	uaA
3- Стабільний / --	V+ / Стабільний / --	uaA+

1	2	3	4
15.10.2008	B+ / CreditWatch Негативний / -	B+ / CreditWatch Негативний / --	uaA+ / CreditWatch Негативний
24.10.2008	B / Негативний / --	B / Негативний / --	uaA-
16.02.2009	B / CreditWatch Негативний / --	B / CreditWatch Негативний / --	uaA- / CreditWatch Негативний
25.02.2009, 30.03.2009	CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	uaBB
03.08.2009	CCC+ / Розвається / --	CCC+ / Розвається / --	
02.11.2009, 28.01.2010, 16.03.2010	CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	
Одеса			
12.09.2007	B+ / Стабільний / --	B+ / Стабільний / --	uaA
30.09.2008	B+ / Стабільний / --	B+ / Стабільний / --	uaA-
15.10.2008	B+ / CreditWatch Негативний / -	B+ / CreditWatch Негативний / --	uaA- / CreditWatch Негативний
24.10.2008	B / CreditWatch Негативний / --	B+ / CreditWatch Негативний / --	uaA- / CreditWatch Негативний
13.01.2009	B / Негативний / --	B / Негативний	uaA-
16.02.2009	B / CreditWatch Негативний / --	B / CreditWatch Негативний / --	uaA- / CreditWatch Негативний
25.02.2009	CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	uaBB
03.08.2009	CCC+ / Розвивається / --	CCC+ / Розвивається / --	
02.11.2009, 16.03.2010	CCC+ / Негативний / --	CCC+ / Негативний / --	

Примітка: складено за даними [327]

Рівні довгострокового кредитного рейтингу України за весь період дослідження залишається у межах спекулятивного рейтингу як в іноземній так в національній валюті. З моменту проведення першої оцінки економічної та політична ситуація в країні не поліпшилася, що й підтверджує рівень кредитного рейтингу 2010 р. (B-), нижчий за рівень 2001 р. (B). Найвищий рівня довгостроковий кредитний рейтинг країни досяг на початку 2009 року оцінкою в іноземній валюті – CCC+ та національній валюті – B-. Отже, за весь період оцінювання за рейтингом S&P Україна не мала інвестиційного рейтингу, лише спекулятивний. Нині разом з Україною аналогічний рейтинг мають Ангола, Нігерія, Гвінея та Уганда [20].

Обрання нового Президента України, зміна політичної влади, формування нової коаліції та Кабінету Міністрів України є елементами політичного фактора, стабілізація якого покращила оцінку України рейтинговою службою S&P. Так, 11.03.2010 р. підвищились суверенні рейтинги України за зобов'язаннями в іноземній валюті – до “B- / C”, за зобов'язаннями в національній валюті – до “B / B”, а вже 17.03.2010 р. – суверенний кредитний рейтинг України за національною шкалою з “uaBB” на “uaA”. Останній перегляд кредитного рейтингу України відбувся 22.07.2010 р.

... макроекономічні рейтинги за міжнародною та національною шкалами
... прогнозу.

... Чабберс, голова комітету S&P із суверенних рейтингів, пояснив, що
... суверенних рейтингів за міжнародною шкалою, ..., зумовлене
... нового уряду в Україні і припущеннями про те, що це може
... застосування послідовнішої стратегії і поліпшення відносин з
... кредиторами" [327]. Окрім зазначених змін, позитивно на рейтинг
... вплинути зміцнення політичної та кредитно-грошової

... 2010 р. рейтингова служба S&P здійснила різні рейтингові дії
... регіональних і місцевих органів влади (РМОВ):

... рейтинги Автономної Республіки Крим, м. Дніпропетров-
... Франківська та м. Луганська до рівня "В- / uaBBB-" та встановила
... "негативний";

... кредитний рейтинг м. Кисва на рівні "CCC +" і переглянула
... рейтинг з "негативного" на "стабільний";

... та рейтинги м. Львова і м. Одеси на рівні "CCC + / uaBB";
... рейтингів залишається "негативним".

... рейтингів всіх українських РМОВ враховано очікування
... їх доступу до власних коштів у казначействі та до коротко-
... позик для підтримки ліквідності, зокрема фінансу-
... поточних витрат, а також відсоткових виплат після
... координації економічної політики на рівні центрального уряду.

... на думку кредитного аналітика S&P Б. Копейкіна, "... в
... перспективі, ймовірно, зростання доходів бюджету та
... доступу до фінансових ринків та казначейських кредитів у
... приведуть до зниження тиску на ліквідність цих українських
... всі РМОВ відображають їх дуже високу залежність від
... уряду щодо дохідних і видаткових повноважень, а також
... ринків, пов'язаних з перерахуваннями з центрального бюджету,
... показників ліквідності від надійності казначейської системи і
... кредитів для підтримки ліквідності" [327].

... на те, що позитивний вплив на показники всіх семи
... РМОВ може стимулювати економічне піднесення та проявитися
... доходів бюджету, вдосконаленні координації економічної політики
... уряду, поліпшенні доступу до рефінансування і зниження
... спеціалісти S&P розділяють національні РМОВ на дві групи:

... РМОВ першої групи, до якої входять Автономна Республіка Крим та
... Франківськ, м. Луганськ і м. Івано-Франківськ, не мають або мають
... борги і зобов'язання з їх погашення та обслуговування в 2010–

2011 рр. Їх рейтинги зросли після підвищення суверенного рейтингу. Однак подальші рейтингові дії залежатимуть від проведення виваженішої фінансової політики та збереження консервативної боргової політики. Відвідає “стабільному” прогнозу за рейтингами чотирьох РМОВ;

2) до складу другої групи РМОВ входить м. Київ, м. Одеса і м. Львів. Вони проводять агресивнішу боргову політику, тому характеристики їх кредитоспроможності залишаються на рівні “ССС +”.

Сучасна фінансово-економічна криза внесла корективи щодо об'єктів інвестування та пріоритетних регіонів вкладання коштів, також суттєво змінилися фактори, які визначають привабливість об'єкта інвестування. Які фактори є визначальними для інвесторів під час вибору об'єкта інвестування в сучасних умовах економічного розвитку? За дослідженнями UNCTAD основними факторами під час прийняття рішення інвестора щодо вкладання коштів є “наявність постачальників і партнерів” (10 %), “сприятливе бізнес-середовище” (9 %), “наявність кваліфікованої робочої сили” (8 %), “якість інфраструктури” (6 %) і “діяльність уряду” (5 %). Водночас фактори, що впливають на якість бізнес-середовища (вартість робочої сили, наявність інвестиційних рентів, доступ до природних ресурсів та до ринків капіталу), стають дедалі важливішими. Тому можна пояснити значення цих факторів лише для окремих галузей, а не для всієї економіки.

На найближчі роки інвестиційно найпривабливішими для прямих іноземних інвестицій за визначеними факторами визнано 15 країн світу:

– серед країн, що розвиваються та з перехідною економікою, виділяють Тайвань, Індія, Бразилія, Росія, Індонезія, В'єтнам, Польща та Таїланд;

– за розміром ринку виділяють Сполучені Штати Америки, Німеччину, Канаду, Китай, Росію та Бразилію;

– за доступом на регіональні ринки виділяють країни, які є членами великих угруповань або які близькі до великої економіки, що зростає, – Мексика, Німеччину, В'єтнам та Польщу;

– за фактором “наявність постачальників і партнерів” виокремляють розвинені країни – Великобританію, Німеччину і Францію, меншою мірою – країни, що розвиваються, – Індію;

– за фактором “сприятливого бізнес-середовища”, який охоплює ефективність державного управління, стабільність і якість інфраструктури, виділяють розвинені країни – Сполучені Штати Америки, Німеччину та Австралію. Особливо окремо виділяють Францію за якість інфраструктури;

– за фактором “кваліфікація робочої сили” переважають розвинені країни – Сполучені Штати Америки, Німеччина, Великобританія і Франція, а також виділяють країни, що розвиваються, – Індію і Таїланд;

– фактором “вартості робочої сили (дешева робоча сила)” визначено Китай, Індію, В’єтнам, Індонезію і Таїланд; фактором “доступу до природних ресурсів” привабливими є Канада, Індонезія;

– фактором “доступу до ринків капіталу” привабливі Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство та Канада;

– факторами стимулювання інвестицій виділяють Австралію, В’єтнам і Індонезію [325, с. 55].

Найпривабливішими країнами СНД, які визнані за оцінкою UNCTAD [325] найбільш привабливими на 2010–2011 рр., є Росія, Казахстан та Україна. Українська країна станом на початок 2009 р. припадало 84 % всіх прямих іноземних інвестицій регіону.

Висновками дослідження пріоритетних регіонів світу щодо вкладання іноземних інвестицій у найближчі роки можна зробити висновок, що найбільш привабливим з розглянутих факторів. І це незважаючи на забезпеченість України природними ресурсами, наявність дешевої висококваліфікованої робочої сили та розташування до провідних країн світу (Європейського Союзу,

наприклад, враховуючи зростання ролі та значення прямих іноземних інвестицій для розвитку світової економіки, Україна має в посткризовий період зосередитися зусилля на формування дієвої державної стратегії та політики залучення іноземних інвестицій до країни з метою формування економіки посткризового типу [162, с. 33]. За розрахунками Державного агентства України з питань інвестицій та інновацій, для компенсування втрат від зменшення рівня виробництва Україні необхідні вливання приблизно у розмірі еквівалентні США [326]. При цьому головним завданням визначено “... не досягнення росту економіки і навіть не досягнення докризових обсягів виробництва, а створення засад для тривалого зростання країни” [1, с. 9].

Одним з потенційних та стратегічних напрямів залучення інвестицій, у тому числі як зовнішніх, так і внутрішніх, є проведення у чотирьох містах (Київ, Донецьк, Харків, Львів) Європейського чемпіонату з футболу Євро-2012. Європейські футбольні чемпіонати істотно впливають на економіку країни, в якій вони відбуваються. Наприклад, масштабність чемпіонату світу з футболу, проведеного у Франції у 1998 р., дала змогу створити приблизно 16 тис. робочих місць за рік, а загальний обсяг інвестицій у спортивних споруд досяг 2,7 млрд. франків [41, с. 23]. Так, для України інвестиційний позитивний макроекономічний ефект може забезпечити виконання проєктів реконструкції транспортної та готельної інфраструктури

Україна, за оцінкою UNCTAD [325], визначена пріоритетним та ційно привабливим регіоном серед країн СНД разом з Росією та Казахстаном. Зміни, які здійснюють спеціалісти S&P, постійно оновлюються та доступні для інвесторів. Як впливає суверенний рейтинг S&P на приплив іноземних прямих та портфельних інвестицій в Україну? Дані щодо припливу іноземних інвестицій в економіку країни та зміни рейтингу України наведено в табл. 6.10

Незважаючи на світову фінансову кризу, обсяг іноземних інвестицій в економіку України за 2009–2010 рр. не зменшився, хоча обсяги та темпи нарощування порівняно з 2006–2008 рр. знизились. Аналогічна тенденція спостережується протягом 2008–2009 рр. у країнах, що розвиваються.

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіці України за період 2001–2010 рр. за регіонами та видами економічної діяльності являє собою тенденцію спрямування прямих іноземних інвестицій до промислово-розвинених регіонів: м. Київ, Дніпропетровської, Донецької та Харківської областей. На відміну від регіональної структури інвестицій в основний капітал, Дніпропетровська область протягом усього періоду дослідження є лідером серед областей України за рівнем залучених прямих іноземних інвестицій. Схоже аналогічно як і інвестиції в основний капітал, прямі іноземні інвестиції спрямовуються у промислово-розвинені області.

На відміну від регіональної структури, в галузевій структурі прямих іноземних інвестицій відбулись істотні зміни: за рахунок зменшення інвестування на 17 в.п. промисловості, 4 в.п. торгівлі та 8 в.п. діяльності транспортних зв'язку, відбулось нарощення інвестицій у таких видах економічної діяльності: фінансова діяльність – на 18 в.п., операції з нерухомим майном, операції інжинірингом та надання послуг підприємцям – на 8 в.п., будівництво – на 3 в.п.

В економіку України іноземні інвестори вкладають кошти переважно у вигляді прямих іноземних інвестицій, питома вага яких становить 77 % станом на початок 2010 р. та за період 2006–2010 рр. збільшилась на 12 відсоткових пунктів (з 65 % у 2006 р. до 77 % у 2010 р.). До того ж у прямому іноземному інвестуванні немає стабільності [173], оскільки темпи їх зростання швидко змінюються та можуть істотно змінюватись в різні сторони (див. табл. 4.9).

За період світової фінансової кризи негативно на обсяги іноземного інвестування економіки України впливав відтік інвестицій портфельних інвесторів. Так, у 2009 р. портфельні іноземні інвестиції в Україні зменшились на 8,3 %, а у 2010 р. – вже на 10,1 %. За період 2006–2010 рр. питома вага портфельних іноземних інвестицій знизилась з 34 % до 22 % у загальній сумі іноземних інвестицій. Негативно позначається на обсягах портфельних інвестицій у країну сучасний стан фондового ринку України [171], який за класифікацією S&P належить до групи граничних (незначних) ринків [185].

Таблиця 1. Загальні інвестиції в економіку країни та в економіку України за період 2004 – 2014 рр., станом на 01.01 відповідного року

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Загальні інвестиції в економіку країни, млн дол. США	7073	7781	9217	11631	15997	26270	35986	36677	64036	67358	78019	83335
з них:												
– прямі інвестиції, млн. дол. США	3875	4801	5924	7566	9606	17209	23125	38059	46997	52021	57985	63293
– портфельні інвестиції, млн. дол. США	3198	2980	3293	4065	6391	9011	12861	18618	17059	15337	20034	22242
Темпи росту (+) / зниження (-) інвестицій, % зокрема:												
– прямі інвестиції, %	–	23,90	23,39	27,72	26,96	79,15	34,38	64,58	23,48	10,69	11,46	9,15
– портфельні інвестиції, %	–	-6,82	10,50	23,44	57,22	41,00	42,73	44,76	-8,37	-10,09	30,63	11,02
Суверенний рейтинг S&P України ²												
– за міжнародною шкалою	B	B	B	B+	BB-	BB-	BB-	B+ ; B	CCC+	B-	B- ; B	B+
– за національною шкалою	–	–	–	–	uaAA	uaAA	uaAA	uaAA; uaA+	uaBBB	uaA	uaA+	uaAA-

Примітка: 1 – складено та розраховано за даними [232]; 2 – складено за даними [327]

Порівнюючи обсяги залучених прямих та портфельних іноземних інвестицій в економіку країни зі зміною суверенного рейтингу України, можна стверджувати, що рівень рейтингу агентства S&P впливає лише на обсяг портфельних іноземних інвестицій, тоді як обсяги прямих іноземних інвестицій не залежать від його рівня.

Щодо обсягу залучених прямих іноземних інвестицій у сім РМОВ України за період 2006–2012 рр. (табл. 6.11), то період кризи також негативно вплинув на цих обсягах. Хоча у 2008–2009 рр. вкладались інвестиції у ці міста та регіони України, їх обсяги були значно меншими, ніж у попередні роки.

Таблиця 6.11

Динаміка прямих іноземних інвестицій до семи РМОВ України за період 2006 – 2012 рр., станом на 01.01 відповідного року, млн. дол. США

Місто	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Автономна Республіка Крим	460,4	577,0	726,2	622,1	718,4	815,6	1182,2
м. Івано-Франківськ	17,6	23,6	49,6	62,0	79,5	113,7	180,2
м. Дніпропетровськ	710,5	1206,6	1089,2	1161,5	1225,0	1561,9	2002,2
м. Київ	3929,7	5881,9	9861,6	13321,5	15756,1	21831,6	24570,2
м. Луганськ	41,6	44,2	60,9	77,5	62,5	116,8	139,2
м. Львів	245,7	307,2	494,2	576,4	762,4	812,8	852,2
м. Одеса	161,8	172,4	225,7	242,5	260,8	587,9	847,2

Примітка: складено за даними [74, с. 26–30]

У структурі прямих іноземних інвестицій серед досліджених міст та регіонів України впродовж 2006 – 2012 рр. лідирує м. Київ, яке на початок 2012 р. залучило 49,5 % від загальної суми ПІІ та за період з 2006 р. збільшило свою вагу на 16,1 в.п.; друге місце займає м. Дніпропетровськ, питома вага якого становить 4,2 % та загалом зменшилась на 1,9 в.п.; на наступних місцях Автономна Республіка Крим (2,3 %) та м. Львів (1,8 %); м. Одеса, м. Івано-Франківськ та м. Луганськ у загальній структурі ПІІ мають лише 1,31 %, 0,47 % та 0,26 % відповідно.

Як зазначено вище, в усіх містах та регіонах України за період з 2007 до 2009 р. спостерігається уповільнення темпів притоку ПІІ. Однак у деяких містах та регіонах в окремі роки спостерігався навіть відтік ПІІ: у 2007 р. – м. Дніпропетровськ (9,7 %), у 2008 р. – Автономна Республіка Крим (14,3 %) та у 2009 р. – м. Луганськ (19,3 %).

Приймаючи рішення щодо вкладення коштів у конкретну країну, потенційний інвестор має враховувати не лише інформацію одного рейтингового агентства. Окрім міжнародного рейтингового агентства S&P, інвестор приваблює міста та регіони світу для інвесторів оцінює рейтинг Economist Cities & Regions of the Future, який складає провідне видання "Financial Times".

...на підставі аналізу інформації 223 європейських міст та 142 європейських регіонів. Загалом встановлено понад 50 критеріїв за 7 різними категоріями: інноваційний потенціал, економічна ефективність, людські ресурси, розвиток інфраструктури, бізнес-партнерство, стратегія (привабляючі іноземних інвестицій), які узагальнюють у окремий рейтинг міст та регіонів світу, що увійшли до рейтингу та зайняли певне місце. Міста та регіони світу, що увійшли до рейтингу та зайняли певне місце, мають змогу підвищити інвестиційну привабливість та залучити інвестиції для розвитку регіону.

Щороку кожного року, починаючи з 2010 р., оприлюднюють рейтинг міст та регіонів світу Cities & Regions of the Future 2010/11 (на початку 2010 р.) та 2012/13 (на початку 2012 р.), за якими у загальному рейтингу міст постійним лідером є Лондон 2006 р. Лондон, друге та третє місце посідають Париж та Москва, а серед регіонів у рейтингу регіонів виявилися регіон Фландес (Бельгія), Скандинавія, Копенгаген (Данія).

Україна постійно бере участь в оцінюванні інвестиційної привабливості міст та регіонів у Європі за цим рейтингом, то позиції лідера серед міст та регіонів України займають у рейтингу з 2010/11 рр. До десятки найкращих у Східній Європі в різних категоріях входять такі українські міста, як Київ, Львів, Одеса, Дніпропетровськ та регіони – Запорізька, Харківська та Львівська області.

Таблиця 6.12

**Міста та регіони України та Європи в міжнародному рейтингу
European Cities & Regions of the Future 2010/11 – 2012/13 рр.**

Категорія міст	2010 / 11 рр.		2012 / 13 рр.	
	Місце	Місто / Регіон	Місце	Місто / Регіон
Європейські	7	Київ	4	Львів
Міста та головних міст "Економічна ефективність"	4	Київ	-	-
Міста "Бізнес-партнерство"	4	Одеса	-	-
Міста та головних міст "Економічна ефективність"	3	Харків	1	Харків
Міста "Економічна ефективність"	5	Дніпропетровськ	2	Дніпропетровськ
Міста "Економічна ефективність"	3	Львів	2	Одеса
	4	Одеса	3	Львів
Міста "Людські ресурси"	4	Львів	7	Київ
		-	-	-
Регіон "Стратегія розвитку іноземних інвестицій"	3	Львівська область	7	Запорізька область
	5	Вінницька область		

Складено за даними [281]

Серед міст та регіонів України потенційно інвестиційно привабливими є Львівський регіон та м. Львів. У цьому рейтингу Львівський регіон посів третю позицію щодо стратегії залучення прямих іноземних інвестицій та м. Львів – четверте місце щодо наявності людських ресурсів і третє – щодо економічної ефективності. Такий рейтинг для Львівського регіону є підтвердженням ефективності заходів, розроблених та започаткованих під час кризи: Європейський банк реконструкції та розвитку надав 38 млн євро інвестицій на реформування трамвайного маршруту № 2 і № 6, залучені також великі суми грантових коштів від міжнародних фінансових установ та посольств.

Місце у п'ятірці лідерів – регіонів Європи допомогло Львівському регіону та м. Львову розширити власні інвестиційні можливості, залучити великі суми коштів для розвитку регіону та проведення Євро-2012.

Привабливими містами та регіонами України, окрім м. Львова та Львівського регіону, визнано м. Київ, яке є сьомим містом серед десяти найбільш привабливих європейських міст та четвертим серед найбільших міст за фактором “бізнес-партнерство”, м. Одеса, що є четвертим серед великих міст за факторами “бізнес-партнерство” та “економічна ефективність”, м. Харків та м. Дніпропетровськ, що займають відповідно третє та п'яте місця серед найбільш привабливих міст за фактором “економічна ефективність”, та Вінницький регіон, який увійшов до п'ятірки східних регіонів щодо стратегії залучення прямих іноземних інвестицій.

Отже, наша держава – приваблива країна для іноземних інвесторів за оцінкою UNCTAD та рейтингу European Cities & Regions of the Future. Це дає потенційною можливістю невиконання боргових зобов'язань, своєчасного погашення яких залежить від сприятливих комерційних, фінансових та економічних умов (за оцінкою S&P).

За кризових умов довіра до міжнародних рейтингів у світовій економіці знижується, оскільки неможливо об'єктивно спрогнозувати майбутній розвиток та зміни суб'єктів господарювання. Оскільки міжнародні рейтингові агентства, формуючи міжнародні інвестиційні рейтинги, використовують різну методологічну базу та різноманітні критерії, то можна отримати не пов'язані та суперечливі результати, як, наприклад, оцінювання м. Києва та м. Львова щодо кредитоспроможності та інвестиційної привабливості за кредитним рейтингом S&P та за рейтингом European Cities & Regions of the Future.

Також необхідно зауважити, що портфельні інвестиції не є основними видами іноземних інвестицій для економіки України, а рейтинг S&P скерований (розрахований) на портфельних інвесторів. Тому можна ствердити, що міжнародний рейтинг кредитоспроможності S&P не впливає на обсяг залучення прямих іноземних інвестицій та інвестиційну привабливість України та її адміністративно-територіальних одиниць.

Демонстративний кредитний рейтинг України та її РМОВ за оцінкою S&P належить до класу залучених іноземних прямих та портфельних інвестицій в країну, які не пов'язані з ними. Відповідно, незважаючи на існуючу шкалу цього рейтингу, на наш погляд, треба розробити та впровадити власний індекс інвестиційної привабливості країни та її адміністративно-територіальних одиниць, який об'єктивно оцінював би їх реальний стан. Також необхідно активізувати співпрацю між Україною та міжнародними організаціями, які здійснюють аналіз та оцінюють рівень інвестиційної привабливості за різними факторами, щоб удосконалити таку оцінку та збільшити її об'єктивність.

Важливими результатами рейтинг України у світі щодо використання людсько-технічного й ресурсного потенціалів, інтелектуальних та людських ресурсів незадовільний. За період 2000–2011 рр. погіршилися позиції України у більшості світових рейтингів, що переважно пояснюється системними інституційними проблемами (низька прозорість та неефективна економічна політика, відсутність незалежної судової влади та захисту прав власності, вадотратство державних коштів тощо). Майже в усіх рейтингах України погіршилися через зрослу корупцію, рівень якої є одним з найвищих у Європі. Сукупність названих факторів призводить до погіршення економічних показників і слабкості фінансової системи, а отже, зумовлює погіршення позицій України у світових рейтингах.

6.3. Система оцінювання інвестиційного розвитку національного господарства

Для здійснення об'єктивного дослідження виконаємо економіко-математичне моделювання економічних систем, що ґрунтується на виробничих функціях та функціях моделей. Суть виробничих функцій полягає у встановленні залежності стосовно сталого зв'язку між обсягом та динамікою результуючого фактора і обсягом та динамікою виробничих чинників.

Зв'язок між інвестиціями (X_i) та розвитком національного господарства України за 2001 – 2011 рр. подамо рівняннями:

$$Y = 0,2986X_1 + 68,441 \quad (R = 0,9208); \quad (6.6)$$

$$Y = 0,03X_2 + 115,99 \quad (R=0,2385), \quad (6.7)$$

де Y – темп розвитку національного господарства України, що відображається зростання / зниження ВВП, %; X_1 – інвестиційна діяльність, пред-

ставлена темпами зростання / зниження інвестицій в основний капітал, N – темпи зростання прямих іноземних інвестицій, %; R – коефіцієнт кореляції, який відображає рівень та ступінь взаємозалежності залежної та незалежної змінних.

Рівняння (6.6) показує, що збільшення інвестицій в основний капітал на 1 % стимулювало 0,2986 % зростання національного господарства протягом 2001–2011 рр., тоді як зростання прямих іноземних інвестицій на 1 % привело лише 0,03 % зростання національного господарства (див. (6.7)). Ці результати свідчать про те, що інвестиційна діяльність як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів залишається другорядною для економічного розвитку національного господарства та не відповідає інноваційно-інвестиційному вектору розвитку.

Визначений рівень впливу інвестиційної діяльності є середнім у країні. Враховуючи різний рівень інвестування видів економічної діяльності, необхідно сформулювати рівняння регресії для кожного виду економічної діяльності (табл. 6.13).

Регресійний аналіз виконуємо за аналогією економічного розвитку національного господарства та видів економічної діяльності з урахуванням критеріїв (критерій Фішера та Стьюдента, середня відносна помилка) встановлених меж.

У сформованих однофакторних регресійних моделях середні відносні помилки (ϵ) мають такі значення:

– не перевищує 10 %, що свідчить про високий рівень точності моделей та прогнозів для таких видів економічної діяльності, як сільське господарство, мисливство та лісове господарство (X_1), промисловість (X_3) (зокрема, харчова промисловість (X_{31}), виробництво та розподіл електроенергії, газу та води (X_{32}), державне управління (X_{10}), освіта (X_{11}), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (X_{12});

– лежать у межах 10–20 %, що свідчить про середній (нормальний допустимий) рівень точності моделей та прогнозів, – рибальство та рибництво (X_2), переробна промисловість (X_{32}), будівництво (X_4), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (X_5), діяльність транспорту та зв'язку (X_7), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (X_9), надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту (X_{13});

– перевищує 20 %, що свідчить про задовільний рівень точності моделей та прогнозів, – діяльність готелів та ресторанів (X_6), фінансова діяльність (X_8).

Для повноти дослідження у табл. 6.14 наведемо рівняння регресії кожного виду економічної діяльності на економічний розвиток національного господарства загалом (див. табл. 4.19) – $I_{BED} \rightarrow Y_{BED}$.

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОСЛАБЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ
 НА ПІДПРИЄМСТВІ ПІДПРИЄМСТВА ІНТЕРНЕТ-ТОВ

Назва показника	Коефіцієнт кореляції (R)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	Критерій Фомера (F критерій)	Критерій Т-статистики (t критерій)	Рівняння регресії	Трактування	Підвищення показника на 0,10 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
X_{III}	0,9208	0,8479	44,6128	6,6792	$Y_{III} = 0,2986X_{III} + 68,441$	Пр3 / Г3 при зростанні X_{III} на 1% ВДВ зростає на 0,2986%	100,0
X_1	0,4994	0,2494	2,6581	1,6304	$Y_1 = 0,1411X_1 + 85,005$	Пр3 / Ср3 при зростанні X_1 на 1% ВДВ зростає на 0,1411%	7,1
X_2	-0,3751	0,1407	1,3100	-1,1445	$Y_2 = -0,0595X_2 + 102,450$	Об3 / Ср3 при зниженні X_2 на 1% ВДВ зростає на 0,0595%	0,04
X_3	0,5710	0,3260	3,8706	1,9674	$Y_3 = 0,1061X_3 + 78,904$	Пр3 / ВСр3 при зростанні X_3 на 1% ВДВ зростає на 0,1061%	34,2
X_{31}	0,2160	0,0466	0,3916	0,6258	$Y_{31} = 0,0585X_{31} + 95,867$	Пр3 / С3 при зростанні X_{31} на 1% ВВП зростає на 0,0585%	9,1
X_{32}	0,6396	0,4091	5,5396	2,3536	$Y_{32} = 0,3385X_{32} + 65,535$	Пр3 / ВСр3 при зростанні X_{32} на 1% ВДВ зростає на 0,3385%	20,0
X_{33}	0,1896	0,0359	0,2984	0,5462	$Y_{33} = 0,0453X_{33} + 96,435$	Пр3 / С3 при зростанні X_{33} на 1% ВДВ зростає на 0,0453%	5,1
X_4	0,7387	0,5457	9,61325	3,1005	$Y_4 = 0,4074X_4 + 50,345$	Пр3 / ВСр3 при зростанні X_4 на 1% ВДВ зростає на 0,4074%	2,9
X_5	0,3192	0,1019	0,9082	0,9529	$Y_5 = 0,1458X_5 + 90,844$	Пр3 / Ср3 при зростанні X_5 на 1% ВДВ зростає на 0,1458%	6,9

1	2	3	4	5	6	7	8
X_6	0,0871	0,0076	0,0612	0,2475	$Y_6 = 0,0573X_6 + 106,767$	ПрЗ / СЗ при зростанні X_6 на 1% ВДВ зростає на 0,0573%	1,8
X_7	0,6838	0,4677	7,0291	2,6512	$Y_7 = 0,2109X_7 + 82,422$	ПрЗ / ВСрЗ при зростанні X_7 на 1% ВДВ зростає на 0,2109%	17,0
X_8	0,1848	0,0341	0,2831	0,5320	$Y_8 = 0,1113X_8 + 99,854$	ПрЗ / СЗ при зростанні X_8 на 1% ВДВ зростає на 0,1113%	1,7
X_9	0,4380	0,1918	1,8991	1,3780	$Y_9 = 0,1799X_9 + 89,175$	ПрЗ / СрЗ при зростанні X_9 на 1% ВДВ зростає на 0,1799%	21,7
X_{10}	0,4786	0,2291	2,3781	1,5421	$Y_{10} = 0,0672X_{10} + 93,591$	ПрЗ / СрЗ при зростанні X_{10} на 1% ВДВ зростає на 0,0672%	0,8
X_{11}	-0,1213	0,0147	0,1195	-0,3457	$Y_{11} = -0,0170X_{11} + 104,446$	ОбЗ / СЗ при зниженні X_{11} на 1% - ВДВ зростає на 0,0170%	1,1
X_{12}	0,2327	0,0541	0,4582	0,6769	$Y_{12} = 0,0223X_{12} + 100,285$	ПрЗ / СЗ при зростанні X_{12} на 1% ВДВ зростає на 0,0223%	1,6
X_{13}	0,3703	0,1371	1,2720	1,1278	$Y_{13} = 0,1510X_{13} + 88,213$	ПрЗ / СрЗ при зростанні X_{13} на 1% ВДВ зростає на 0,1510%	3,1

Примітка: ПрЗ – пряма залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається знаком (+) коефіцієнта кореляції; ОбЗ – обернена залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається знаком (-) коефіцієнта кореляції; СЗ – слабка залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0 \leq R \leq 0,25$; СрЗ – середня залежність між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0,25 \leq R \leq 0,5$; ВСрЗ – залежність, вища від середньої, між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), яка визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0,5 \leq R \leq 0,75$; ТЗ – тісний взаємозв'язок між незалежною змінною (X_i) та результуючим показником (Y), що визначається рівнем коефіцієнта кореляції $0,75 \leq R \leq 1,0$; R^2 – коефіцієнт детермінації, який характеризує відповідність моделі певному показнику ($R^2 \geq 50\%$); F-критерій – критерій Фішера, за яким перевіряється модель на адекватність ($F_{\text{факт}} = F_{\text{табл.}}(3, 12)$); t-критерій – критерій Стьюдента, за яким перевіряються параметри функції для моделі ($t_{\text{факт}} = t_{\text{табл.}}(3, 10601)$).

Назва економічної діяльності	Нові вклади (включно з відшкодуванням) на розвиток індивідуальної підприємства України		Нові вклади (включно з відшкодуванням) на розвиток малих економічних підприємств України	
	Коефіцієнт кореляції (R)	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції (R)	Рівняння регресії
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство (X ₁)	0,1886	$Y = 0,1563X_1 + 89,578$	0,4994	$Y_1 = 0,1411X_1 + 85,005$
Рибальство, рибництво (X ₂)	-0,4151	$Y = -0,2646X_2 + 130,693$	-0,3751	$Y_2 = -0,0595X_2 + 102,450$
Промисловість (X ₃)	0,9236	$Y = 0,9516X_3 + 7,222$	0,5710	$Y_3 = 0,1061X_3 + 78,904$
Добувна промисловість (X ₃₁)	0,9379	$Y = 1,3144X_{31} - 29,227$	0,2160	$Y_{31} = 0,0585X_{31} + 95,867$
Переробна промисловість (X ₃₂)	0,9276	$Y = 0,5692X_{32} + 45,328$	0,6396	$Y_{32} = 0,3385X_{32} + 65,535$
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води (X ₃₃)	0,7122	$Y = 0,9979X_{33} + 4,169$	0,1896	$Y_{33} = 0,0453X_{33} + 96,435$
Будівництво (X ₄)	0,9044	$Y = 0,3227X_4 + 73,140$	0,7387	$Y_4 = 0,4074X_4 + 50,345$
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (X ₅)	0,7931	$Y = 0,3729X_5 + 64,674$	0,3192	$Y_5 = 0,1458X_5 + 90,844$
Діяльність готелів та ресторанів (X ₆)	0,5869	$Y = 0,2259X_6 + 79,952$	0,0871	$Y_6 = 0,0573X_6 + 106,767$
Діяльність транспорту та зв'язку (X ₇)	0,8513	$Y = 0,8514X_7 + 14,452$	0,6838	$Y_7 = 0,2109X_7 + 82,422$
Фінансова діяльність (X ₈)	0,8134	$Y = 0,3121X_8 + 70,253$	0,1848	$Y_8 = 0,1113X_8 + 99,854$
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємствам (X ₉)	0,7610	$Y = 0,4572X_9 + 54,337$	0,4380	$Y_9 = 0,1799X_9 + 89,175$
Державне управління (X ₁₀)	0,4423	$Y = 0,6423X_{10} + 40,296$	0,4786	$Y_{10} = 0,0672X_{10} + 93,591$
Освіта (X ₁₁)	0,4523	$Y = 0,9416X_{11} + 9,259$	-0,1213	$Y_{11} = -0,0170X_{11} + 104,446$
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (X ₁₂)	0,4942	$Y = 1,1524X_{12} - 13,110$	0,2327	$Y_{12} = 0,0223X_{12} + 100,285$
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (X ₁₃)	0,8477	$Y = 0,5898X_{13} + 42,469$	0,3703	$Y_{13} = 0,1510X_{13} + 88,213$

Регресійний аналіз впливу зростання інвестування видів економічної діяльності на їх економічний розвиток за період 2001–2010 рр. дав змогу класифікувати ВЕД за коефіцієнтом детермінації, F -критерієм та t -критерієм так:

1 група – інвестування видів економічної діяльності має визначальне значення для їх економічного розвитку за цей період ($R^2 > 80\%$);

2 група – інвестування видів економічної діяльності має середній вплив на їх економічний розвиток за цей період ($50\% < R^2 < 80\%$);

3 група – інвестування видів економічної діяльності є потенційно визначальним для їх економічного розвитку за умов постіндустріального суспільства (за їхнім впливом).

До перших двох груп (перша та друга групи) увійшли види економічної діяльності, які відповідають критеріям Фішера та Стьюдента, тоді як третя група складається з видів економічної діяльності, які за цей період не відповідають критеріям Фішера та Стьюдента, але тенденції їх інвестування можуть мати визначальний вплив на економічний розвиток країни у постіндустріальному суспільстві.

До групи 1 – видів економічної діяльності, рівень інвестування має визначальне значення для їх економічного розвитку за цей період ($R^2 > 80\%$), належать видів економічної діяльності.

До групи 2 – видів економічної діяльності, рівень інвестування має середній вплив на їх економічний розвиток за аналізований період ($40\% < R^2 < 80\%$), переробна промисловість (X_{32}) ($R^2=40,9\%$), будівництво (X_{31}) ($R^2=54,5\%$) та діяльність транспорту та зв'язку (X_7) ($R^2=46,7\%$).

До групи 3 – видів економічної діяльності, рівень інвестування може бути потенційно визначальним для їх економічного розвитку за умов постіндустріального суспільства (за їхнім впливом), належать сільське господарство (X_1), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (X_5), фінансова діяльність (X_8) та операції з нерухомим майном, інжиніринг та надання послуг підприємцям (X_9). До цієї групи увійшли види економічної діяльності, які належать до сфери послуг, що є підтвердженням необхідності розвитку цієї сфери національного господарства.

Отже, визначальне (пріоритетне) значення для розвитку та інвестування національного господарства мають традиційні види економічної діяльності України, які належать до низькотехнологічних та сировинних галузей:

1) промисловість – 1% стимулює зростання ВДВ на 0,9516% за вищого коефіцієнта кореляції 0,9236, за рахунок добувної промисловості (1% стимулює зростання 1,31445% ВДВ за коефіцієнта кореляції 0,9379), переробна промисловість (1% стимулює зростання 0,5692% ВДВ за коефіцієнта кореляції 0,9379).

рибництво та розподіл електроенергії, газу та води (1 % стимулює зростання 0,9979 % ВДВ за коефіцієнта кореляції 0,7122);

Діяльність транспорту та зв'язку – 1 % стимулює зростання ВДВ на 0,8513 % за коефіцієнта кореляції 0,8513.

Видів економічної діяльності, для яких розвиток галузі тісно пов'язаний з розвитком національним господарством (коефіцієнти кореляції на рівні 0,75–0,89), немає. Найменше впливають на зростання національного господарства, належать до сільськогосподарського (1 % стимулює збільшення 0,3227 % ВДВ), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (1 % стимулює зростання 0,3729 % ВДВ) та фінансова діяльність (1 % стимулює зростання 0,3729 % ВДВ).

Освіта та охорона здоров'я належать до таких видів економічної діяльності, які мають потенціал для визначального впливу на економічний розвиток національного господарства: 1 % зростання освіти може стимулювати збільшення ВДВ національного господарства на 0,9416 %, але зв'язок між цією галузю та національним господарством нижчий від середнього (коефіцієнти кореляції – 0,4523); 1 % зростання охорони здоров'я може стимулювати збільшення ВДВ національного господарства на 1,1524 %, але зв'язок між цією галузю та національним господарством також нижчий від середнього (коефіцієнти кореляції – 0,4942). Отже, освіта та охорона здоров'я мають певні можливості, щоб стати базовими галузями для стабільного розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства.

За результатами оцінки, лише рибальство та рибництво має обернений зв'язок з розвитком національного господарства, тобто у разі зниження рибальської діяльності рибальства та рибництва на 1 % національне господарство країни зростає на 0,2646 %.

Інвестиційна діяльність не має вирішального значення для економічного розвитку національного господарства та видів економічної діяльності України, характеризується хаотичністю вкладення капіталу та відсутністю тенденцій до інвестиційної діяльності видів економічної діяльності України.

Видів економічної діяльності з тісним зв'язком між інвестиційною діяльністю та розвитком галузі (коефіцієнти кореляції на рівні 0,57–0,74), в які не впливають істотно на їх зростання, належать промисловість (1 % інвестицій стимулює зростання 0,1061 % ВДВ галузі), а саме переробна промисловість (1 % інвестицій стимулює збільшення 0,3385 % ВДВ галузі), транспорт (1 % інвестицій стимулює зростання 0,4074 % ВДВ галузі) та транспорт та зв'язку (1 % інвестицій стимулює збільшення 0,2109 % ВДВ галузі). Для всіх інших видів економічної діяльності інвестиційна діяльність не має визначального характеру та не впливає на їх розвиток.

Отже, ті види економічної діяльності, на розвиток яких на середньому рівні впливає інвестиційна діяльність, мають пріоритетне значення для економічного розвитку національного господарства країни: промисловість, переробна промисловість, будівництво та діяльність транспорту та зв'язку.

Дослідивши, як впливає інвестиційна діяльність на економічний розвиток національного господарства країни загалом та на які види економічної діяльності має визначальний вплив, необхідно проаналізувати, який вплив здійснюється на стан і структуру основних фондів та зайнятості населення, які виступає пріоритетними факторами для розвитку індустріального та постіндустріального суспільств відповідно. Аналізування виконаємо за розробленою методикою, яка дасть змогу визначити структурні зміни та ефективність інвестування національного господарства та видів економічної діяльності України.

Враховуючи різноманіття моделей, циклів та факторів економічного розвитку національного господарства, загально визнаної та прийнятої системи показників, що характеризує цей процес, у фаховій науковій літературі вироблено. Е.Б. Адельсеїтова [1], здійснивши дослідження на прикладі АРМ для господарства якого основною галуззю є сільське господарство, серед основних факторів, які визначають розвиток національного господарства країни, виділяє такі: 1 група – фактори виробництва: основні засоби (ОЗ), оборотні кошти (ОБК), людський капітал (ЛК), грошова оцінка сільськогосподарських угідь (ГОУ); 2 група: довгострокові кредити (ДКр), короткострокові кредити (ККр), фінансування з державного бюджету (Фб). Більшість вчених [1, с. 107, 111, 121, 125] стверджує, що найадекватнішим показником економічного розвитку є кількість створених матеріальних благ, яка відображена у показниках ВВП.

Валовий внутрішній продукт є універсальним узагальнювальним показником економічного розвитку країни, що виражає сукупну ринкову вартість кінцевої продукції (товарів та послуг), яку виробили резиденти країни протягом певного періоду [213, с. 40]. При цьому потрібно деталізувати, що позитивна динаміка ВВП може характеризувати таку стадію економічного розвитку – “економічне зростання”, а від’ємна динаміка – “економічний спад”, який переходить в інші стадії (кризу, стагнацію, депресію). Іншої думки дотримується І.Г. Манцуоров, який вважає, що економічне зростання може бути позитивним (якщо обсяги виробництва в аналізованому періоді перевищують його рівень у базисному році), так і негативним (в іншому випадку) [121, с. 10]. Цей підхід ґрунтується на статистичному аналізі та розрахунку економічного зростання.

Обсяг ВВП знижується пропорційно до зміни частки тих галузей, де валова додана вартість зменшується, і тих, де додана вартість збільшується.

потребувана через порушення балансу між грошовими і товарними потоками [111, с. 24]. Валова додана вартість є головним показником національного виробництва [111, с. 24], що відображає новостворену вартість товарів та послуг, які виготовляються або надаються на території країни.

Структура ВДВ України загалом та кожного регіону за ВЕД відображає структуру національного господарства країни та кожного регіону. Це дає підставу порівнювати, які галузі економіки регіону та країни є найрозвиненішими, а також які не характерні для конкретної країни чи регіону. З іншого боку структура ВДВ галузей за регіонами країни відображає внесок (участь) кожного регіону України у ВДВ певної галузі. Зіставляючи два структурних показники ВДВ (регіонів та видів економічної діяльності), можна визначити, які галузі економіки (чи не характерні) для кожного з регіонів країни та для усього національного господарства України та які дають змогу (чи не дають змогу) певним регіонам брати активну участь у формуванні ВДВ національного господарства країни. Завдяки розвитку тієї або іншої галузі (ВЕД) в країні чи регіоні наявності чи відсутності природних ресурсів, основних засобів, людських та фінансових ресурсів, особливо інвестицій.

Дослідимо національне господарство України за 2001–2010 рр. за структурою економічної діяльності (13 галузей). Виконавши розрахунки та аналіз, побудуємо таблицю з системою показників ($ВДВ$, %; $ОФ$, %; $I_{ок}$, %; $З_{ОФ}$, %; $В$, %) та видами економічної діяльності для національного господарства України за цей період.

Для проведення повноцінної оцінки структурних зрушень в економіці України за вибраний період (2001–2010 рр.) у сформованій системі показників повинні бути певні обмеження (умови), враховуючи стратегічне завдання економічного розвитку країни: увійти до кола розвинених країн світу: зрозуміти зрушення, що стаються в економіці країни, мають відбуватись за тенденцією розвитку світового господарства, а саме світових лідерів, та відповідати світовим вимогам структурної трансформації.

Виконана оцінка має як кількісний, так і якісний характер.

Структурні зрушення в динаміці характеризуються зниженням (\downarrow), якщо відбувається зменшення – порівнюючи початок періоду дослідження з кінцевим показником, отримуємо від’ємне значення, й навпаки, характеризуються збільшенням (\uparrow), якщо в період дослідження одержимо позитивне значення. Дослідження спрямоване на оцінювання кількісних зрушень в економіці України за цей період.

Важливим етапом дослідження структурних зрушень в економіці країни є аналіз тих змін, які відбулись в національному господарстві. Так, позитивну динамікою зі знаком “+” оцінюють ті структурні зрушення,

динаміка зміни яких відповідає встановленим обмеженням (вимогам), а навпаки, негативною динамікою зі знаком “-” – структурні зрушення, динаміка зміни яких не відповідає передбаченим обмеженням (вимогам).

Отже, виконавши аналіз за такою методикою, можна визначити для національного господарства України напрями реструктуризації економіки та ефективності інвестування. Інвестування має не обмежуватись лише внутрішніми (внутрішніми) інвестиціями та прямими іноземними інвестиціями, поширеними серед джерел інвестування. На наш погляд, потрібно активізувати для реструктуризації національного господарства та розширеного відтворення основні засоби такий ресурс інвестування, як портфельні інвестиції (як національні, так і іноземні).

Результати дослідження кількісно-якісних структурних зрушень у національному господарстві України за кожним показником окремо за видами економічної діяльності за період 2001–2010 рр. наведено в табл. 6.15 та загальну оцінку загалом – в табл. 6.16.

Якщо порівняти результати досліджень, наведених у табл. 6.15 та 6.16, приходимо до висновку, що інвестиційна діяльність, яка має пріоритетне значення для економічного розвитку видів економічної діяльності (промисловість, а саме переробна промисловість, будівництво та діяльність транспорту та зв'язку), не забезпечує ефективних структурних зрушень у цих видах економічної діяльності. В. Попова стверджує, що орієнтирами для зрушень у національному господарстві щодо базових структурних характеристик ВНП за видами економічної діяльності можуть слугувати: зменшення часток промисловості до 30–32 % та сільського господарства до 5–8 %; збільшення частки інших видів (фінансової діяльності, освіти, охорони здоров'я) до 30–35 % [184, с. 12–13].

Нова модель економічного розвитку національного господарства України за умов постіндустріального суспільства вимагає активізувати процес інтенсифікації виробництва, який вплине передусім на стан та структуру основних фондів і рівень їх інвестування. Упродовж періодів “відновлюваного” зростання та нестабільності спостерігається щорічне нарощування основних фондів в Україні, які за весь період збільшились у вісім разів загалом у країні. Основне нарощування основних фондів у країні не може об'єктивно відображати стан основних фондів за регіонами та видами економічної діяльності. Основні фонди протягом 2001–2010 рр. були зосереджені насамперед у промислових регіонах України (Дніпропетровська, Донецька та Харківська області) та в м. Києві. Щодо структури основних фондів за видами економічної діяльності, то найбільша їх питома вага сконцентрована у промисловості (особливо у виробничій промисловості), діяльності транспорту та зв'язку, операціях з нерухомим майном.

Структура економіки в Україні за роками 1999-2010

Підприємств діяльності	Структура ВВП, % до кінця 1999 року										Зростання		Відношення до кінця 1999 року
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	в.п.	динаміка	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Національне господарство України	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-	-	-
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	16,05	14,62	11,89	11,70	10,24	8,42	7,22	7,57	7,76	8,66	-7,39	↓	-
Рибальство, рибництво	0,07	0,06	0,05	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	-0,04	↓	+
Промисловість	30,19	30,73	29,79	27,98	30,30	30,81	30,20	28,80	25,30	27,15	-3,04	↓	-
Добувна промисловість	4,64	4,98	4,44	3,93	4,53	4,53	4,82	6,31	4,80	6,87	+2,23	↑	-
Переробна промисловість	19,42	20,07	20,33	20,14	21,93	22,46	21,83	19,14	16,74	16,61	-2,81	↓	-
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	6,13	5,68	5,02	3,90	3,83	3,82	3,54	3,35	3,75	3,67	-2,46	↓	-
Будівництво	3,98	3,80	4,20	4,54	4,13	4,35	4,64	3,39	2,54	3,41	-0,57	↓	-
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	12,23	12,22	12,93	12,90	14,15	14,08	14,50	15,25	15,34	17,27	+5,05	↑	-
Діяльність готелів та ресторанів	0,64	0,65	0,66	0,72	0,60	1,11	1,04	1,13	0,95	1,08	+0,44	↑	+
Діяльність транспорту та зв'язку	13,41	13,68	14,35	13,41	11,98	11,51	10,67	10,12	11,45	11,63	-1,78	↓	-
Фінансова діяльність	2,87	3,08	3,83	6,68	4,99	5,21	6,45	8,01	7,87	7,39	+4,52	↑	+
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	6,92	7,44	6,91	7,39	7,71	7,98	9,70	9,92	11,28	10,45	+3,54	↑	+
Державне управління	4,06	4,37	4,17	4,43	5,17	5,38	5,10	5,23	5,54	5,47	+1,42	↑	+
Освіта	4,86	5,38	5,64	5,11	5,27	5,39	5,01	5,06	5,81	5,84	+0,98	↑	+
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,28	3,66	3,74	3,44	3,53	3,64	3,43	3,39	4,08	4,42	+1,14	↑	+
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,45	1,86	1,85	1,66	1,88	2,11	2,03	2,12	2,04	2,00	+0,55	↑	+

Примітка: позначення:

1 – “↓” – зниження / “↑” – зростання

2 – “+” – позитивна динаміка / “-” – негативна динаміка

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		13
Види економічної діяльності	Структура основних фондів (ОФ), % до країни (100 %)										Зрушення,		Загальна оцінка
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	в.п.	динаміка	
Національне господарство України	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	—	—	—
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	11,76	8,93	7,60	6,61	5,96	4,81	3,86	3,04	2,64	1,71	-10,05	↓	—
Рибальство, рибництво	0,23	0,20	0,14	0,11	0,09	0,08	0,06	0,04	0,04	0,02	-0,21	↓	+
Промисловість	34,43	35,16	35,34	36,81	35,79	33,48	32,25	24,14	24,87	16,65	-17,78	↓	—
Добувна промисловість	6,73	6,48	6,53	6,56	6,27	5,58	4,64	3,48	3,27	2,12	-4,61	↓	—
Переробна промисловість	20,04	18,80	18,71	19,66	19,26	18,81	17,89	13,93	15,75	10,61	-9,43	↓	—
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	7,66	9,88	10,10	10,59	10,26	9,09	9,73	6,72	5,85	3,83	-3,83	↓	—
Будівництво	1,87	1,79	1,78	1,79	1,93	1,87	1,96	1,65	1,70	0,95	-0,92	↓	—
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2,37	2,24	2,50	2,80	2,87	2,81	3,66	2,82	2,51	1,60	-0,77	↓	+
Діяльність готелів та ресторанів	0,60	0,66	0,67	0,67	0,72	0,97	0,96	0,74	0,72	0,47	-0,13	↓	—
Діяльність транспорту та зв'язку	13,69	14,70	14,73	14,68	14,44	19,56	22,17	38,36	35,02	57,39	+43,7	↑	—
Фінансова діяльність	0,79	0,80	0,90	1,11	1,21	1,51	1,70	1,55	1,32	0,82	+0,03	↑	+
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	20,22	22,24	22,80	21,65	23,81	23,20	22,74	19,30	19,11	12,00	-8,22	↓	—
Державне управління	4,13	3,44	3,43	3,03	2,73	2,37	2,13	1,31	1,20	0,77	-3,36	↓	—
Освіта	5,47	4,74	4,54	4,32	4,05	3,41	2,77	1,97	1,73	1,09	-4,38	↓	—
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,61	2,62	2,74	3,05	3,03	2,68	2,31	1,95	1,77	0,94	-1,67	↓	—
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,89	1,77	1,70	1,83	1,64	1,55	1,39	1,09	5,33	4,06	+2,17	↑	+

Вид економічної діяльності	Структура ВВП (млн) в економічній області (млн) в Україні (млн)										Зміна		Характер зміни
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013		
Національне господарство України	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00			
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	4,96	5,19	4,20	4,47	5,19	5,84	5,05	7,25	6,20	8,12	+3,16	↑	+
Рибальство, рибництво	0,06	0,09	0,08	0,05	0,03	0,04	0,02	0,03	0,00	0,04	-0,02	↓	-
Промисловість	41,91	40,65	38,67	37,23	37,63	35,77	34,14	32,87	38,00	38,87	-3,04	↓	-
Добувна промисловість	13,00	10,27	8,87	8,38	8,71	6,86	6,44	7,19	5,97	10,36	-2,64	↓	-
Переробна промисловість	21,75	22,68	22,86	22,01	24,06	24,04	23,78	21,01	15,15	22,72	+0,97	↑	-
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	7,16	7,69	6,95	6,85	4,86	4,87	3,91	4,67	3,61	5,78	-1,38	↓	-
Будівництво	3,40	4,90	4,90	6,17	5,29	5,03	4,83	5,35	3,50	3,30	-0,1	↑	-
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	3,94	5,43	6,42	7,03	8,18	9,31	9,43	10,59	9,30	7,85	+3,91	↑	-
Діяльність готелів та ресторанів	1,44	1,20	1,33	1,42	1,62	1,18	1,39	1,38	1,70	2,04	+0,6	↑	+
Діяльність транспорту та зв'язку	22,88	18,84	20,05	19,83	18,14	16,23	16,82	13,97	16,20	19,30	-3,58	↓	-
Фінансова діяльність	1,63	2,40	1,92	1,64	2,11	1,90	2,21	1,99	2,20	1,90	+0,27	↑	+
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	13,95	14,93	15,13	14,84	16,47	19,18	20,91	20,95	16,90	24,68	+10,73	↑	+
Державне управління	1,01	1,21	1,50	1,53	0,85	0,84	0,83	0,78	0,60	0,86	-0,15	↓	+
Освіта	1,25	1,56	1,28	1,26	0,93	0,93	0,88	1,00	1,00	1,24	-0,01	↓	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,46	1,55	2,06	2,00	1,39	1,47	1,40	1,51	1,30	1,83	+0,37	↑	+
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	2,11	2,05	2,41	2,58	1,96	2,28	2,15	2,33	3,10	3,53	+1,42	↑	+

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		13
											Зношення основних фондів (Зоф), %		
Види економічної діяльності	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	в.п.	динаміка	
Національне господарство України	45,0	47,2	48,0	49,3	49,0	51,5	52,6	61,2	60,0	74,9	+29,9	↑	-
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	49,6	49,2	50,4	51,1	52,2	48,2	46,2	45,7	39,6	40,8	-8,8	↓	+
Рибальство, рибництво	59,6	58,2	59,3	57,8	55,9	59,4	55,4	54,2	48,4	54,2	-5,4	↓	+
Промисловість	51,9	54,5	56,4	58,3	57,9	58,6	59,0	58,0	61,8	63,0	+11,1	↑	-
Добувна промисловість	41,8	45,5	49,1	49,6	49,6	49,9	49,8	52,9	46,1	47,8	+6,0	↑	-
Переробна промисловість	52,0	55,4	55,8	59,3	59,2	60,0	59,7	57,3	64,9	66,8	+14,8	↑	-
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	46,6	58,7	62,0	62,0	60,6	60,9	62,2	62,0	62,2	60,7	+14,1	↑	-
Будівництво	52,1	52,6	51,0	48,5	45,1	40,8	39,3	41,0	46,0	50,1	-2,0	↓	-
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	37,5	35,3	35,8	33,7	31,9	29,8	22,0	26,4	28,7	32,1	-5,4	↓	+
Діяльність готелів та ресторанів	35,3	35,7	35,2	33,3	31,6	37,7	39,2	41,5	42,1	43,4	+8,1	↑	-
Діяльність транспорту та зв'язку	50,2	49,8	49,0	49,9	48,5	60,4	66,9	82,4	83,9	94,4	+44,2	↑	-
Фінансова діяльність	20,9	22,2	23,2	23,8	29,6	26,7	25,0	24,7	26,1	28,7	+7,8	↑	-
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	32,8	35,4	36,3	36,8	38,3	40,9	41,2	41,2	42,3	44,2	+11,4	↑	-
Державне управління	24,3	31,4	32,7	39,8	42,2	40,8	38,6	46,5	46,7	46,6	+22,3	↑	-
Освіта	51,2	56,6	57,0	58,3	59,7	61,6	57,4	57,8	62,4	62,5	+11,3	↑	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	42,1	49,1	50,3	47,2	47,4	45,7	44,0	43,3	46,7	50,8	+8,7	↑	-
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	45,5	47,9	48,4	47,1	46,6	45,8	45,5	44,2	8,5	7,4	-38,1	↓	+

Підприємстві діяльності	Рік										Зміна	Тенденція	2019
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010			
Національне господарство України	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00			
Сільське господарство, лісовництво, тваринне господарство, рибальство, рибництво	20,84	23,24	20,74	19,58	19,28	17,83	16,39	15,74	14,93	15,37	-9,37	↓	-
Промисловість	21,34	20,52	20,45	20,09	19,69	19,47	19,01	18,46	16,91	17,08	-4,26	↓	-
Добувна промисловість	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Переробна промисловість	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Будівництво	4,98	5,16	4,13	4,47	4,55	4,76	4,93	4,98	4,61	4,65	-0,33	↓	-
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку.	15,88	16,31	18,61	19,57	20,19	21,24	21,83	22,62	22,55	23,84	+7,96	↑	-
Діяльність готелів та ресторанів	6,24	6,32	6,75	6,77	6,77	6,89	6,95	6,99	6,62	6,86	+0,62	↑	+
Діяльність транспорту та зв'язку	1,08	0,85	0,94	1,06	1,20	1,37	1,65	1,88	1,68	1,64	+0,56	↑	+
Фінансова діяльність	3,95	4,02	4,54	4,53	4,67	5,03	5,43	5,49	5,48	5,69	+1,74	↑	+
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	4,45	4,48	5,81	5,17	4,98	4,99	4,96	5,09	5,14	6,04	+1,59	↑	-
Державне управління	7,74	7,65	8,12	8,12	8,07	8,15	8,10	8,12	8,10	8,33	+0,59	↑	+
Освіта	6,49	6,36	6,78	6,65	6,56	6,54	6,50	6,53	6,43	6,62	+0,13	↑	+
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,02	3,11	3,43	4,00	4,12	4,03	4,02	4,02	3,73	3,87	+0,85	↑	-
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту													

Примітка: складено та розраховано автором за даними [224, с. 408; 228, с. 356; 229, с. 357; 230, с. 353; 231, с. 354; 232, с. 88, 93]

Динаміка структурних зрушень в національному господарстві України у 2001 – 2010 рр.

Види економічної діяльності	Структура ВДВ			Структура основних фондів			Зношення основних фондів			Структура інвестицій в основний капітал			Структура зайнятого населення (у віці 15–70 років)			Загальна оцінка
	в.п.	динаміка	оцінка	в.п.	динаміка	оцінка	в.п.	динаміка	оцінка	в.п.	динаміка	оцінка	в.п.	динаміка	оцінка	
Національне господарство України	–	–	–	–	–	–	+29,9	↑	–	–	–	–	–	–	–	–
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	-8,29	↓	–	-10,05	↓	–	-8,8	↓	+	+3,16	↑	+	-9,57	↓	–	–
Рибальство, рибництво	-0,04	↓	–	-0,21	↓	+	-5,4	↓	+	-0,02	↓	–				–
Промисловість	-4,89	↓	–	-17,78	↓	–	+11,1	↑	–	-3,04	↓	–	-4,26	↓	–	–
Добувна промисловість	0,15	↑	+	-4,61	↓	–	+6,0	↑	–	-2,64	↓	–				–
Переробна промисловість	-2,67	↓	–	-9,43	↓	–	+14,8	↑	–	+0,97	↑	+				–
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	-2,37	↓	–	-3,83	↓	–	+14,1	↑	–	-1,38	↓	–				–
Будівництво	-1,43	↓	–	-0,92	↓	–	-2,0	↓	–	-0,1	↑	–	-0,33	↓	–	–
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	3,11	↑	+	-0,77	↓	+	-5,4	↓	+	+3,91	↑	–	+7,96	↑	–	+
Діяльність готелів та ресторанів	0,31	↑	+	-0,13	↓	–	+8,1	↑	–	+0,6	↑	+				+
Діяльність транспорту та зв'язку	-1,96	↓	–	+43,7	↑	–	+44,2	↑	–	-3,58	↓	–	+0,62	↑	+	–
Фінансова діяльність	5,00	↑	+	+0,03	↑	+	+7,8	↑	–	+0,27	↑	+	+0,56	↑	+	+
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	4,36	↑	+	-8,22	↓	–	+11,4	↑	–	+10,73	↑	+	+1,74	↑	+	+
Державне управління	1,48	↑	+	-3,36	↓	–	+22,3	↑	–	-0,15	↓	+	+1,59	↑	–	–
Освіта	0,95	↑	+	-4,38	↓	–	+11,3	↑	–	-0,01	↓	–	+0,59	↑	+	–
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,80	↑	+	-1,67	↓	–	+8,7	↑	–	+0,37	↑	+	+0,13	↑	+	+
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,58	↑	+	+2,17	↑	+	-38,1	↓	+	+1,42	↑	+	+0,85	↑	–	+

Зважаючи на щорічне збільшення основних фондів у регіонах та видах економічної діяльності України, зростає рівень їх зношення впродовж періоду дослідження. Загалом, за 2001–2010 рр. в Україні рівень зношення основних фондів зріс у 1,7 разу і тенденція до його зростання характерна для всіх регіонів України. Найвищий рівень зношення основних фондів, ніж рівень у країні, у таких областях: Вінницька (97,1 % у 2010 р.), Кіровоградська (96,7 %), Харківська (96,6 %), Дніпропетровська (78,7 %), Закарпатська (74,3 %), Миколаївська (73,8 %) та Львівська (73,5 %) області; а також види економічної діяльності: транспорт та зв'язку (94,4 % у 2010 р.), особливо у Вінницькій (99,4 %) та Харківській (96,9 %) областях та м. Києві (96,9 %).

Рівень зношення основних засобів виробництва загалом у національній економіці України у 2010 р. перевищував 60 %, тоді як найбільший рівень зношення серед галузей: транспорту – 94,4 % та в промисловості – 86,8 %, зокрема харчова промисловість – 66,8 % [205, с. 84; 231], що є основним чинником депресивного стану економіки.

Високий рівень зношення основних засобів у більшості регіонів, видів економічної діяльності та підприємств досяг критичного рівня, наслідком чого є зниження їх конкурентоспроможності, підвищення рівня технологічних та енерго- та матеріалоемності виробництва, посилення соціальних проблем, неможливість подальшого поліпшення економічних і соціальних показників розвитку України.

Високе зростання основних фондів не корелює з рівнем їх зношення, який щорічно зростає. На наш погляд, існування такої залежності є результатом екстенсивного зростання основних фондів екстенсивним способом.

Зростаючи інтенсивного типу нарощення основних фондів є інвестиції в основний капітал. Високий рівень зношення основних фондів та відсутність інвестиційних змін в економіці країни є результатом низької інвестиційної активності протягом тривалого періоду, тобто недостатнього рівня інвестування в основний капітал.

Обсяг інвестицій в основний капітал у країні за 2001–2010 рр. зростає. Проте, глибше розглянувши стан інвестування, виявляємо повну неадекватність формального зростання обсягів інвестицій і фактичного стану у регіонах і видах економічної діяльності. За розрахунками М. Мельника та В.В. Жупаніна, для стабілізації ситуації Україні потрібно щорічно здійснювати 600 млрд. грн. інвестицій в основні засоби [133, с. 44]. Однак фактичне інвестування України з інвестицій та інновацій виконало власні розрахунки та потреби для компенсування втрат від зниження рівня національного капіталу. Україні необхідні вливання приблизно у розмірі 150 млрд. дол.

У монографії “Інвестиційна діяльність у промисловому секторі: теорія та методика оцінки” [161, с. 45] розроблено та апробовано методику оцінки інвестиційних потреб видів економічної діяльності за регіонами країни. Ця методика враховує рівень зношення та оновлення основних фондів, середньорічну вартість основних фондів та фактичний обсяг інвестицій. Оцінки за проведеними розрахунками загальний обсяг інвестиційних потреб, які очікували й недоотримали, у країні загалом перевищив у 2007 р. 118,2 млрд грн. [161]. При цьому обсяги незадоволених інвестиційних потреб щороку зростають: у період з 2000 р. до 2007 р. – у 1,5 разу. Водночас на початок 2008 р. рівень інвестицій в основний капітал досяг 67 % необхідного. Найгостріше відчуває нестачу інвестицій реальний сектор економіки: промисловість та діяльність транспорту та зв’язку.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України дійшло аналогічного висновку. За його оцінками вітчизняна економіка потребує значних обсягів інвестицій для оновлення основних фондів на основі ресурсозберігаючих та енергозбережливих технологій, впровадження інновацій та започаткування нових економічно безпечних технологій виробництва [75]. Закон України “Про інноваційну діяльність” [188] провідними напрямками інноваційної діяльності країни визначив також екологічно чисті, безпечні, енерго- та ресурсозбережні технології.

Отримані результати свідчать про недостатнє фінансування розвитку навіть тих регіонів, у які стійко за результатами моніторингу спрямовані інвестиційні потоки. Так, на початок 2008 р. у м. Києві недофінансування потреб оновлення основних засобів перевищило 8,01 млрд грн., що у 2,5 рази більше від незадоволених інвестиційних потреб у 2000 р., у Харківській області відповідно 15,06 млрд грн. (2,3 разу), у Запорізькій області – 10,12 млрд грн. (2,7 разу), в Полтавській області – 7,02 млрд грн. (3,2 разу), в Одеській області – 5,01 млрд грн. (1,3 разу).

Подібна ситуація склалась і у видах економічної діяльності, що потребують найбільше за інвестиціями. Обсяги коштів, яких потребувала додатково діяльність транспорту та зв’язку, у 2007 р. перевищили 31,78 млрд грн., що у 3,35 рази більше від потреб 2000 р., діяльність готелів та ресторанів – 1,41 млрд грн. (3,3 разу більше, галузь операцій з нерухомим майном – 30,47 млрд грн. (1,7 разу більше, промисловість – 39,59 млрд грн., або в 1,5 разу більше).

Окрім недостатнього рівня фінансування, в економіці України існують взаємопов’язані тенденції між інвестиційною активністю та інвестиційними потребами, що підтверджує коефіцієнт стійкості інвестування економіки країни на рівні 46,4 % у період 2000–2010 рр.

Для оцінювання ефективності інвестування основних фондів за регіонами та видами економічної діяльності використано такі показники: інвестиції в основний капітал на 1 грн. основних фондів, фондовіддача та рівень зношення

фондів, які вибрані за допомогою методів економіко-математичного аналізу (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,90–0,95). Проаналізувавши регіони та види економічної діяльності України за вибраними показниками, можна отримати основні результати:

1) серед видів економічної діяльності порівняно ефективно використовуються та відтворюються основні фонди в торгівлі, будівництві та сільському господарстві, тобто у сферах зі швидкими темпами окупності. Саме в цих видах економічної діяльності протягом періоду дослідження із підвищенням рівня інвестування основних фондів спостерігалось зростання фондівіддачі та зниження рівня їх зношення;

2) серед регіонів доволі ефективно використовуються та відтворюються основні фонди лише в Київській області, в якій зростання рівня інвестування основних фондів приводить до збільшення фондівіддачі та зниження рівня їх зношення.

Третім підтвердженням відчутної для країни нестачі інвестиційних ресурсів є дані щодо джерел фінансування основного капіталу (табл. 6.17).

Таблиця 6.17

**Динаміка інвестицій в основний капітал
за джерелами фінансування в Україні в 2000–2011 рр., %**

Джерело фінансування	Роки											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Від державних підприємств	5,1	5,4	5,0	7,0	10,5	5,5	5,5	5,6	5,0	4,4	6,3	7,5
Від підприємств з іноземними інвестиціями	4,1	4,1	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2	2,7	2,9	2,9
Від підприємств з українськими інвестиціями	68,6	66,8	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7	63,3	55,7	54,0
Від банків	5,9	4,3	5,6	5,5	3,6	5,0	3,7	3,5	3,3	4,5	2,3	3,1
Від інших банківських установ	5,0	4,4	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5,0	3,6	10,7	7,2
Від інших банківських установ (крім банків)	-	-	-	-	-	-	5,6	5,2	4,1	3,2	3,1	2,2
Від інших банківських установ (крім банків)	1,7	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3	14,2	13,7	17,9
Від інших банківських установ (крім банків)	9,6	10,7	10,4	10,2	8,5	9,8	3,5	4,2	4,1	4,1	5,3	5,2
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Примітка: складено за даними [229, с. 216; 231, с. 200; 232, с. 200]

Систова фінансова криза (2007–2009 рр.) негативно позначилась на економіці країни загалом та зокрема на обсягу залучених інвестицій. Особлива увага приділяється розробленню та удосконаленню ефективних механізмів

залучення іноземних інвестицій, що сприятиме подоланню кризових економіці України та стане підґрунтям для розвитку нашої держави в перспективі [130]. Інвестиції з різних джерел фінансування також позитивно вплинули на критичні показники зношення основних фондів, падіння ВВП та вкрай низький рівень конкурентоспроможності економічної діяльності (галузей економіки) України.

Дані табл. 6.16 демонструють, що, традиційно, власні кошти підприємств є головним джерелом оновлення основних засобів і становили у 2011 р. 54,9 % усіх інвестицій. Зазначимо, що така ситуація характерна для більшості розвинутих країн, для яких головною опорою інвестиційної діяльності виступають заощадження, а амортизаційні відрахування, що є частиною прибутку, підтверджує М. Соколов, у США вже в 1986 р. частка заощаджень від особистих наявних доходів у 2 974 млрд. дол. США становила лише 3,9 %, тоді як загальні інвестиції за цей рік досягли 942 млрд. дол. США [221, с. 59]. Однак за дослідження в Україні це джерело змінює свій потенціал, послаблюючи питома вага за період з 2000 р. до 2011 р. зменшилася на 14,6 в.п.

Залучені кошти населення перевищували наприкінці 2011 р. рівень у 9,4 % від загального обсягу інвестицій в основний капітал, що майже вдвічі більше, ніж у 2000 р.

Зберігається тенденція до зменшення централізованих джерел фінансування (кошти державного та місцевих бюджетів), за винятком 2010–2011 рр. коли кошти державного бюджету зросли на 1,9–3,1 в.п. порівняно з 2009 р.

Інвестиції – це не лише джерело модернізації та оптимізації структури основного капіталу, але і основний ресурс для моделі економічного розвитку національного господарства України та регіонів за умов постіндустріального суспільства. З цієї позиції їх обсяг, питома вага у ВВП і структура повинні бути оптимальними як для усього національного господарства України, так і для будь-якого регіону країни.

Незважаючи на поступальне зростання обсягів інвестицій в основний капітал України, їх питома вага у ВВП не перевищувала 15,8 % за період 2000–2011 рр., а рівень інвестування 1990 р. не був досягнутий навіть у період активізації інвестування національного господарства країни (2004–2007). Дані Китаю свідчать, що увійти до кола провідних країн світу можна, забезпечивши інвестиції в основний капітал на рівні 45–45 % від ВВП щорічно, виробляючи диверсифікацію та випереджувальне зростання потужностей [99].

На думку В. Семиноженко [220], голови Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації, реалізувати стратегічну мету – до 2020 року увійти до кола передових країн – Україна може лише за умов випереджувального розвитку, оскільки саме такий тип забезпечує створення нової економіки, основаної на технологіях шостого укладу. Формуючи стратегію

в кризу, переважна більшість країн нарощує конкурентоспроможність та розробляє комплексні заходи для підтримки високотехнологічних секторів економіки.

Одним зі шляхів підвищення конкурентоспроможності національного господарства та стимулювання розвитку високотехнологічних секторів економіки є інвестиційна підтримка з боку держави. Визначити ефективність державно-інвестиційної підтримки інноваційної складової національного господарства можна за системи показників: обсяги інвестування в основний капітал з державного та місцевих бюджетів та структурні зрушення у джерелах інвестування.

Закрепленими у стратегічних документах (програмах) інноваційно-інвестиційної складової випереджувального економічного розвитку, держава фактично не забезпечує національне господарство країни, особливо високотехнологічні галузі економіки, які мають стати базисами для економічного розвитку в умовах індустріального суспільства. Так, протягом 1996–2011 рр. питома вага державних інвестицій (з коштів державного та місцевих бюджетів) не перевищувала 10 % у загальному обсязі інвестицій.

Державне інвестування переважно здійснювалось за рахунок коштів державного бюджету (4,4–5,6 % від загального обсягу інвестування), тоді як місцеві бюджети здійснювали інвестування на рівні 3,9–4,3 %.

Рівні державних інвестицій з коштів державного бюджету серед регіонів України впродовж зазначеного періоду був нерівномірний. Найбільше коштів в основний капітал держава спрямовувала до Чернівецької (22,2 % від загального обсягу інвестування в регіоні), Кіровоградської (15,2 %), Львівської (11,5 %) та Луганської (10,6 %) областей, тобто держава інвестувала ті регіони, які не володіють достатнім обсягом власних коштів економіки, не активні інвестиційно для самостійного залучення коштів з інших джерел. Найменше держава інвестувала основний капітал Дніпропетровської (1,7% від загального обсягу інвестування в регіоні), Вінницької (1,7%) та Потавської областей (0,5 %).

Щодо рівня інвестування за кошти місцевих бюджетів, то найбільше коштів здійнило до Закарпатської (6 % від загального обсягу інвестування в регіоні) та Львівської (6,7 %) областей; найменше – Київської (0,9 %), Одеської (0,9%) та Дніпропетровської (1,6 %) областей.

Отже, заведені дані ще раз підтверджують низький рівень державного інвестування, відсутність структурних зрушень у джерелах інвестування та, як наслідок – атрагу України як державою іміджу потенційного інвестора на національному інвестиційному ринку. Якщо держава не зможе забезпечити необхідні обсяги інвестування національного господарства за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, то має створити сприятливі умови для

стимулювання інвестицій з інших джерел фінансування. Таким чином можуть бути кошти іноземних інвесторів, для стимулювання яких потрібно формувати сприятливий інвестиційний клімат у країні за детермінованою інвестиційної діяльності: інвестиційна активність та інвестиційна привабливість.

Навіть у разі повного залучення фінансових можливостей внутрішніх інвесторів цього буде недостатньо. На нашу думку, одним з перспективних джерел фінансування інвестиційних потреб можуть бути іноземні прями і портфельні інвестиції. Кошти іноземних інвесторів незначні за обсягом протягом 2000–2010 рр. їх частка у структурі джерел фінансування становила майже вдвічі: з 5,9 % у 2000 р. до 3,1 % у 2010 р. Прямі іноземні інвестиції спрямовувалися переважно до сфери послуг та збуту, гуртової та роздрівної торгівлі, харчової промисловості, тобто у види економічної діяльності, які потребують великих початкових інвестицій (некапіталомісткі галузі), з високою оборотністю засобів, забезпечують швидку окупність капіталу й спрямовані на значний попит на внутрішньому ринку.

За результатами дослідження доходимо висновку, що для розвитку національного господарства України за умов постіндустріального суспільства інтенсивним типом інвестування основних фондів необхідно:

- впровадити системний моніторинг щодо стану, структури основних фондів, рівня та ефективності їх інвестування;
- забезпечити реалізацію структурних змін (реструктуризацію) основних фондів за регіонами та видами економічної діяльності;
- активізувати у цьому напрямі державну промислову, інноваційну, регіональну політику та політику в науково-технічній сфері.

Розділ 7

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

7.1. Моделювання розвитку національного господарства на рівні високорозвинених країн світу

На час формування моделі розвитку національного господарства в постіндустріального суспільства, враховуючи циклічність розвитку економічних систем, важливим аспектом стає стабілізація темпів розвитку.

Проблеми стратегічного розвитку національного господарства України перед державними керівниками, науковцями та підприємцями протягом усього періоду незалежності країни. З приводу економічного розвитку М.І. Крупка висловив таку думку: “На початку становлення української державності не було обрано ефективну стратегію економічного розвитку, яку роль у якій відігравав би інноваційний тип” [104, с. 38].

А.А. Чухно [261, с. 6] стверджує, що Україна будує економічну політику на ринковій теорії, і при цьому зовсім не враховує об’єктивний процес становлення нового технологічного способу виробництва. Підтримуючи цю думку, С. Кораблін [99] наголошує, що Україна намагається вийти на рівень економічного розвитку провідних країн світу, не враховуючи відсутність інноваційного та виробничого середовища, яке б дало змогу використовувати інструменти так ефективно, як індустріальні країни. Отже, це пов’язано з тим, що ринкові перетворення було обмежено реформуванням економічних відносин (приватизацією, роздержавленням, демонополізацією), а також технологічне вдосконалення виробництва, зміни структури економіки відбулись осторонь, хоча без них неможливий успішний розвиток країни.

На час трансформації національного господарства на шляху до постіндустріального розвитку можуть виникнути як цивілізаційні, так і внутрішні економічні загрози для України. Так, Н. Тарнавська [239, с. 5] серед усієї сукупності загроз виділяє загрози, важливі для національного господарства України:

1) цивілізаційні загрози, які виникають через “системний відрив” від провідних країн світу: низька здатність економіки до продукування та абсорбції нових технологій; зростання несумісності технологій; структурна криза; інституційна криза;

2) внутрішні економічні загрози: низька конкурентоспроможність продукції та рівень господарювання, окремих галузей і національного господарства.

В.М. Гець уточнює ознаки, які потрібно враховувати під час формування нової моделі розвитку України: “По суті, в такому разі йдеться про принципово відмінні моделі розвитку, які склалися в перехідний період і повинні мати в майбутнє характер придатності до неперервного поглиблення і розширення індустріального розвитку, основою якого є безперервна інноваційна діяльність, що здійснюється в країнах, які забезпечують світове лідерство. Таким чином йдеться не про особливий характер розвитку, який інколи отримує назву “третього” шляху, а про умови, в яких точиться боротьба проти домінуючої однієї сили або одного центру тяжіння, що стимулює до розвитку. Поряд з економічною має розвиватися система цінностей, яка охоплює як державу, так і суспільство, надає можливість для подальшої безперервної модернізації на основі притаманних кожній країні з відповідною національною забарвленістю” [60, с. 79]. Продовжуючи, уточнює, що “складовою нової парадигми розвитку на даний час має стати і така трансформація суспільного устрою, яка надає можливість збільшити (підняти) продуктивність праці порівняно з минулим часом перехідного періоду, до домінувало розкрадання і привласнення, і збільшення числа прибутків для їх експорту” [60, с. 77].

Ю.В. Пасічник, враховуючи наведені висловлювання щодо стратегічних орієнтирів України, робить такі узагальнення:

- стратегія розвитку України повинна, передусім, базуватись на економічно обґрунтованій доктрині, яка б максимально враховувала специфіку України та національні інтереси;

- розроблення стратегічних орієнтирів повинно враховувати економічні, геоекономічні, соціальні, демографічні, військові інтереси України не тільки в європейського, але і світового виміру;

- до розроблення стратегії повинні бути залучені представники всіх верств суспільних верств України – науковці, громадські та політичні лідери, державні службовці, вищі посадові особи держави. Такий підхід дасть змогу врахувати основні інтереси українського народу та вибрати оптимальні наслідки забезпечення;

- напрями стратегії обов’язково повинні бути обґрунтовані відповідними розрахунками політичного, економічного, соціального тощо змісту, що дасть змогу з’ясувати реальні можливості та прогностичні терміни реалізації необхідних заходів [151, с. 26–27].

Перед Україною стоїть завдання – досягти економічного зростання швидше, ніж випереджувальними порівняно з розвиненими країнами темпами, оскільки спостерігається значне технічне й технологічне відставання нашої країни від держав зі сталою ринковою економікою.

Сьогодні потребує від України розв’язання актуальної задачі – забезпечення інвестиційно-інноваційного характеру розвитку економіки, підтримки

можливості на зовнішньому ринку з одночасним розширенням внутрішнього ринку. Реалізація цієї довгострокової задачі передбачає перехід до "випереджувального" типу розвитку "наздоганяння" – до "випереджувального" типу розвитку, який дасть змогу Україні надалі інтегруватись у світове економічне та високотехнологічній державі та змінити імідж країни як "середнього класу" Європи.

Стратегічні цілі економічного розвитку держави визначено в стратегічних документах макро- та мезорівня, тоді як оперативні завдання регламентовано в інших документах уряду та органів виконавчої влади. Так, стратегічні орієнтири розвитку національного господарства країни закріплено в національних реформах на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [196], Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України "Модернізація України – наш цивілізований вибір" та програмах регіонального розвитку, оперативні завдання закріплено в Державній програмі економічного і соціального розвитку України та інших документах бюджетної політики (Бюджетній резолюції). Зазначимо, що стратегічні цілі економічного розвитку держави можливо досягти лише за умови, якщо оперативні завдання відповідатимуть стратегічним цілям та не суперечитимуть їм.

Зокрема до названих документів розвитку національного господарства України в табл. 7.1 наведено стратегічні орієнтири та оперативні завдання економічного розвитку України.

Ефективна реалізація визначених цілей та завдань надасть можливість протягом наступних років закріпити позитивні тенденції макроекономічної та соціальної стабілізації, посилити соціальну складову та перейти на траєкторію сталого економічного розвитку та стійкого економічного зростання.

Низькі темпи зростання ВВП у розвинених країнах, яку провели Інституту економічного прогнозування НАН України, свідчить про те, що середніми темпами економічного зростання є темпи приросту ВВП у розвинених країнах, середніми темпами є 2,6 %, максимальними 4,1 % [68].

Зокрема до результатів проведених досліджень (п. 4.1), у сучасний час (2000–2011) у світовому господарстві відзначаються низькі темпи економічного зростання. Головні причини цього – екзогенні (світова фінансова криза, стабілізація) та ендогенні (макроекономічна і фінансова стабільність) фактори. Відповідно до прогнозів розвитку світової економіки на перспективу, темпи економічного зростання в розвинених країнах становитимуть близько 2,5 % на рік [60, с. 93].

Стратегічні цілі та оперативні завдання економічного розвитку України

Тип	Період	Система цілей та завдань
1	2	3
Стратегічні цілі	2010–2014 рр. [196]	– забезпечення соціально-економічного розвитку України; – увійти до кола G20 (до 2020 року); – спрямування фінансової та податкової політики на побудову ефективної держави; – збереження та прискорення людського розвитку підвищення ефективності та забезпеченням стабільності соціального захисту, поліпшенням якості та доступності медичної допомоги та освіти; – детінізація економіки і доходів громадян, що забезпечить збільшення надходжень до бюджетів та фондів загально-обов'язкового державного соціального і пенсійного страхування; – посилення фіскального навантаження та з дотриманням принципів справедливості під час надання суспільних послуг; – створення сприятливих умов для бізнесу через зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізацію податкової системи; – модернізація інфраструктури та базових галузей економіки (зокрема енергетичної, вугільної, нафтогазової галузей, сільськогосподарства, житлово-комунального господарства, транспортно-логістичного комплексу, оборонної промисловості), а також перехід від системи надання дотацій до системи самокупності виробництва. <i>Пріоритетами національної економічної політики є надання державної підтримки підприємствам, що реалізують інноваційні проекти або використовують у своїй діяльності інноваційні технології, а також збільшення обсягів виробництва базових галузей економіки (зокрема, сільського господарства, вугільної промисловості, машинобудування і виробництва мінеральних добрив).</i>
Оперативні завдання	2011 р. [190]	– утримання граничного розміру дефіциту бюджету на рівні не більш як 4,5 % прогнозованого річного обсягу валового внутрішнього продукту; – залучення кредитів міжнародних фінансових установ для реалізації проектів економічного та соціального розвитку України в межах, визначених дефіцитом бюджету розвитку; – утримання обсягу державного боргу на економічно безпечних рівнях (не більш як 40 % валового внутрішнього продукту) здійсненням державних запозичень з метою забезпечення економічної та фінансової стабільності; – встановлення питомої ваги видатків розвитку та надання кредитів орієнтовно на рівні 13–14 % усього обсягу видатків та надання кредитів з державного бюджету з урахуванням можливих змін у структурі видатків та внесення змін до законодавства; – збільшення інвестиційної складової частини місцевих бюджетів зокрема, шляхом збільшення кількості джерел надходжень до бюджету розвитку; – удосконалення системи надання та використання субвенцій на реалізацію цільових інвестиційних проектів соціально-економічного розвитку; – використання фінансових важелів подолання диспропорцій соціально-економічного розвитку територій.

	3
	– утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету на рівні 2,5 % валового внутрішнього продукту; – фінансування дефіциту державного бюджету переважно через здійснення внутрішніх запозичень; – поліпшення управління державним боргом з метою подальшого скорочення його обсягу до економічно безпечного рівня (не більш як 30 % валового внутрішнього продукту); – надання державних гарантій в обсязі не більш як 1 % валового внутрішнього продукту для реалізації виключно інвестиційних та інноваційних проектів, спрямованих, зокрема, на розвиток експортного потенціалу національного господарства; – підвищення ефективності здійснення капітальних видатків та встановлення частки інвестиційних витрат зведеного бюджету на рівні не менш як 5 % валового внутрішнього продукту, а також удосконалення механізму їх розподілу і контролю за використанням; – запровадження на рівні головних розпорядників бюджетних коштів середньострокових інвестиційних планів у межах граничних сум середньострокового бюджету з інвестиційних проектів, що пройшли процедуру оцінювання; – продовження співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями для поліпшення інвестиційного клімату України та залучення інвестицій; – фінансову підтримку проведення в Україні на належному рівні фінальної частини Чемпіонату Європи 2012 року з футболу.
	– утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 0,8–1 % валового внутрішнього продукту; – здійснення державних запозичень до загального фонду державного бюджету в межах обсягів погашення державного боргу переважно через здійснення внутрішніх запозичень; – фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету в межах надходжень від приватизації державного майна; – утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні – не більш як 25 % валового внутрішнього продукту; – надання державних гарантій в обсязі не більш як 1 % валового внутрішнього продукту для реалізації виключно інвестиційних та інноваційних проектів, що мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України; – встановлення розміру прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення, мінімальної заробітної плати, посадового окладу працівника першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на основі зростання показників реального сектору економіки та індексу споживчих цін, а також встановлення державних соціальних гарантій на основі оновленого прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення; – послідовне підвищення рівня оплати праці у бюджетній сфері, включаючи державних службовців та військовослужбовців; – підвищення рівня стипендіального забезпечення студентів вищих навчальних закладів та учнів професійно-технічних навчальних закладів, а також забезпечення перегляду порядку призначення та виплати стипендій з метою посилення мотивації до успішного навчання;

1	2	3
		– запровадження принципу фінансової самостійності вищих навчальних закладів, насамперед шляхом законодавчого врегулювання переходу від утримання таких закладів до оплати за рахунок бюджетних коштів виключно вартості освітянських послуг за державним замовленням та надання цим закладам статусу небюджетних установ; – удосконалення системи формування і виконання державного замовлення на виробництво видавничої продукції, створення та розповсюдження національних фільмів, а також на виробництво і трансляцію телерадіопрограм; – підвищення якості та ефективності витрат розвитку бюджету з урахуванням таких коштів переважно на реалізацію пріоритетних соціальних програм (проектів) з урахуванням оцінки їх економічної ефективності; – фінансове забезпечення реконструкції та будівництва централізованих систем водопостачання та водовідведення; – спрямування видатків бюджету на вирішення питань енергоефективності та енергозбереження, насамперед з метою заощадження витрачання енергетичних ресурсів у бюджетній сфері.

Світовий досвід показує, що задовільним як з позиції держави, так і з погляду її громадян, є щорічне зростання ВВП на душу населення на рівні 4–5 % [121, с. 17]. Якщо порівнювати реальні темпи економічного зростання України з темпами провідних країн світу, то темпи економічного зростання України за період 2000–2011 рр. були вищими більш ніж у 3 рази (4,79 % у середньому за період), ніж у таких розвинених країнах світу, як США – 1,7 %, Японія – 1,5 %, ЄС-27 – 1,5 % [291]. Водночас, якщо порівнювати реальні темпи економічного зростання України з темпами країн, які останніми роками взяли курс на забезпечення прискореного розвитку економіки (Китай – 11,5 %, Польща – 6,5 %, Росія – 7,2 %, Індія – 7,9 %, Аргентина – 8,3 %, Чилі – 5,4 %, Колумбія – 6,6 %, Венесуела – 7,9 %), темпи економічного зростання країни за досліджуваний період нижчі у 2–4 рази.

З початком світової фінансової кризи, яка негативно позначилась на економічному розвитку всіх країн світу, Україна опинилась серед країн з найбільшими темпами падіння, які перебували під загрозою дефолту. Економіка Греція, яка протягом 2008–2011 рр. постійно була на межі дефолту, останніми роками не мала таких високих темпів падіння економіки (–2,0 % у 2009 р. та –4,5 % у 2010 р.) [291], як Україна (–14,8 % у 2009 р.) [231] (рис. 7.1).

Розвиток національного господарства України переважно був пов'язаний з використанням екстенсивних факторів, обмежених власними можливостями. Наслідком економічного зростання впродовж 2000–2004 рр. були зростаючі темпи економіки України (особливо у промисловості), які набули деструктивного характеру [33, с. 41] у подальший період нестабільності (2005–2009 рр.).

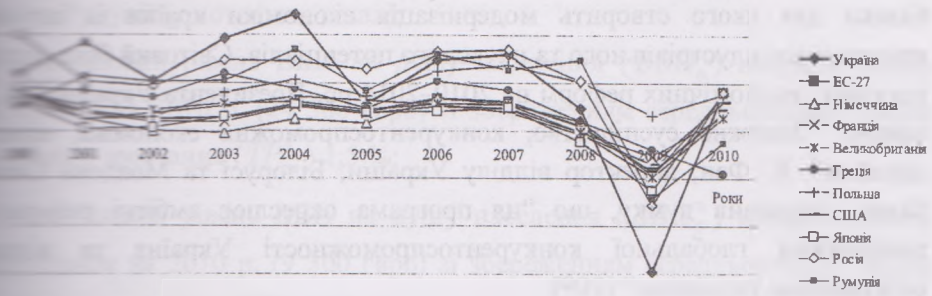

Рис. 7.1. Динаміка реальних темпів економічного розвитку (ВВП) України та країн світу за 2000–2010 рр., % до попереднього року
 Складено за даними [231, 291]

Зростає економіки України має хаотичний характер, тоді як розвинені країни характеризуються стохастичним зростанням, що є результатом принципів сталого розвитку. Незважаючи на перехід на інноваційно-інвестиційну модель економічного розвитку, основу якої становлять інвестиції та інвестиції у високотехнологічні галузі (виробництва), у структурі промисловості досі зберігається домінування старих технологічних галузей та виробництва продукції з низькою доданою вартістю. Таке зростання України не впливає позитивно на економічний розвиток країни та рівень добробуту населення.

Темпи економічного зростання, вищі за темпи розвинених країн, не забезпечують Україні рівень ВВП на одну особу, аналогічний рівню цих країн. Так, рівень ВВП на одну особу в середньому в ЄС-27 у 2010 р. був 24 500 євро, тоді як в Україні – в 10 разів менший (2 386,3 євро). У рівні ВВП на душу населення серед 27 країн – членів Європейського Союзу існує розрив у 16,6 разів між максимальним (Люксембург) та мінімальним значенням. Так, мінімальний рівень ВВП на душу населення у Болгарії (4 600 євро у 2009 р.) та Румунії (4 600 євро у 2010 р.) [291]. Однак, навіть порівняно з цими країнами, рівень економіки України у 1–3 рази нижчий.

Стратегічним завданням економічного розвитку України, яке закріплено в програмі економічних реформ на 2010–2014 рр. Президента України В.Ф. Януковича “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, визначено “... вхід в найближче десятиліття до кола розвинутих країн світу” [196]. У виступі зі щорічним посланням Президента до Верховної Ради “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2011 році” В. Янукович

визначив перспективне завдання для країни: “Україна – це країна – лідер” [209]. Базиси для якого створить модернізація економіки країни із залученням промислово-індустріального та наукового потенціалів. Світовий банк підтримує програму економічних реформ на 2010–2014 рр. Президента України В.Ф. Яковича “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. К. Фан, директор відділу України, Білорусі та Молдови Світового банку, висловив думку, що “ця програма окреслює амбітні реформи поліпшення глобальної конкурентоспроможності України та відновлення очікуванням українцям” [209].

Україна може претендувати на відповідне місце серед розвинених країн світу, лише якщо їй вдасться досягти певного рівня інноваційно-соціального розвитку, який би сприяв відродженню економіки на рівні постіндустріальної епохи [152, с. 67].

У ході дослідження здійснено оцінювання можливостей України наздогнати за темпами економічного зростання провідні країни світу та випереджувальне зростання. Базою для порівняння було вибрано країни-члени Європейського Союзу, оскільки серед стратегічних завдань України – вступ до Європейського Союзу, і країна має відповідати європейським стандартам. Отже, сутність завдання полягає у визначенні темпів економічного зростання та періоду, за який Україна може вийти на європейський рівень на душу населення з урахуванням темпів зростання ЄС.

Прогнозовані середньорічні темпи економічного зростання розраховують за формулою геометричної прогресії:

$$TP_{cp}^1 = \sqrt[n]{\frac{ВВП_6^e \cdot (TP_{cp}^e)^n}{ВВП_6^1}}$$

де TP_{cp}^1 – середньорічні темпи економічного зростання 1-ї країни, %; TP_{cp}^e – середньорічні темпи економічного зростання еталонної країни, %; $ВВП_6^e$ – базовий рівень валового внутрішнього продукту на душу населення 1-ї країни, гр. од. на 1 особу; $ВВП_6^1$ – базовий рівень валового внутрішнього продукту на душу населення еталонної країни, гр. од. на 1 особу; n – кількість років періоду, за який здійснюється прогнозування темпів економічного зростання 1-ї країни на базі еталонної країни.

Середньорічні темпи економічного зростання країн, охоплених дослідженням, розраховують за формулою середньозваженої величини, використовуючи показники попередніх років (2000–2010 рр.).

Для дослідження еталоном вибрано ВВП на душу населення ЄС-27, Польщі та Румунії (у поточних цінах):

– як базовий рівень ВВП на душу населення ($ВВП_6^e$) вибрано рівень ВВП на душу населення за 2010 р. (24 500 євро) зі збереженням середньорічних темпів економічного зростання (TP_{cp}^e) 1,5 %;

– як базовий рівень ВВП на душу населення ($ВВП_6^n$) вибрано рівень ВВП на душу населення за 2010 р. (9 300 євро) зі збереженням середньорічних темпів економічного зростання (TP_{cp}^n) 3,9 %;

– як базовий рівень ВВП на душу населення ($ВВП_6^p$) вибрано рівень ВВП на душу населення за 2010 р. (5 700 євро) зі збереженням середньорічних темпів економічного зростання (TP_{cp}^p) 4,02 %.

Вибір саме таких еталонів – ЄС-27, Польщі та Румунії зумовлений загальноприйнятими засадами зовнішньоекономічної стратегії України. Основною лінією української політики у близькій перспективі визначено курс на спрямовану інтеграцію у європейську спільноту на основі істотних трансформацій соціально-економічного і соціально-політичного типу [97, 98]. Польща є сусідом – членом ЄС, яка у минулому була країною економічного табору та стратегічним партнером для України. Румунія була введена до ЄС під час останньої хвилі розширення (2007 р.) та за структурою її економіка подібна до структури економіки України (рис. В.6).

Відповідність розрахованих середньорічних темпів економічного зростання етальонних країн (ЄС-27 – 1,5 %, Польщі – 3,9 % та Румунії – 4,02 %) доцільність досягнення саме таких рівнів підтверджують результати останніх досліджень та прогнози міжнародних організацій. Так, за прогнозами Світового банку [209], у 2012 р. економічне зростання країн, що розвиваються, становитиме 5,4 % розвинених країн (з високим рівнем доходів) – 1,4 % та країн з середнім рівнем доходів – 3,2 %. Сповільнення темпів економічного зростання в Європейській Східній Європі зумовлене борговими проблемами Єврозони, інфляційним тиском на економіку, зменшенням потоків капіталу.

Впевненість реалізації одного зі сформованих варіантів, для яких основним критерієм реалізації є темп зростання економіки країни, розраховано на основі реальних темпів зростання економіки України за 2000–2010 рр. Ці показники наведено у додатку Ж (табл. Ж.1).

Результати здійснених розрахунків подано в табл. 7.2 та на рис. 7.2.

**Перспективи досягнення Україною європейського
рівня ВВП на душу населення**

Варіант	Період, роки	Щорічні темпи зростання, %	Прогнозований рівень ВВП на душу населення, євро / 1 особу	Ймовірність
можливість наздогнати ЄС-27 ($TP_{cp}^e = 1,5\%$)				
1 варіант	10–15	18,5–28,2	28 545,5–30 812,3	0,0
2 варіант	25–30	9,7–11,4	35 900,1–38 750,8	9,0
3 варіант	35–40	7,6–8,5	41 828,0–45 149,4	15,0
4 варіант	45–55	5,9–6,9	48 734,7–56 781,9	15,0
5 варіант	60–65	5,2–5,4	61 290,8–66 157,9	25,0
можливість наздогнати Польщу ($TP_{cp}^n = 3,9\%$)				
1 варіант	10	19,0	13 634,48	0,0
2 варіант	15–20	11,2–13,7	16 508,82–19 989,13	9,0
3 варіант	25–35	8,0–9,7	24 203,14–35 483,55	15,0
4 варіант	40–45	7,1–7,5	42 964,01–52 021,47	15,0
5 варіант	50–65	6,1–6,7	62 988,3–111 813,3	15,0
можливість наздогнати Румунію ($TP_{cp}^p = 4,02\%$)				
1 варіант	5	23,8	6 941,5	0,0
2 варіант	10 – 15	10,2 – 13,4	8 453,6 – 10 295,0	9,0
3 варіант	20 – 30	7,0 – 8,6	12 537,5 – 18 594,3	15,0
4 варіант	35 – 40	6,3 – 6,6	22 644,6 – 27 577,1	15,0

За результатами розрахунків сформовано десять варіантів, з яких чотири варіанти відносно рівня ЄС, три – Польщі та три – Румунії. Основні результати розрахунків можна трактувати так:

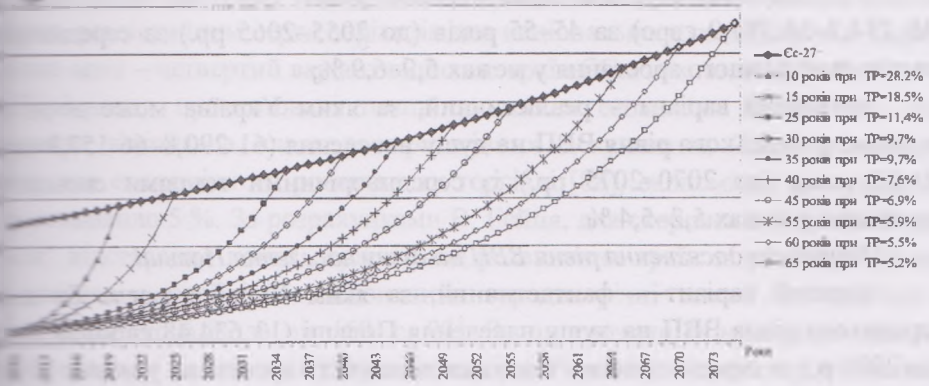
– *варіанти досягнення рівня ВВП на душу населення країн Європейського Союзу:*

перший варіант – фантастичний, за яким Україна могла би досягти середньоєвропейського рівня ВВП на душу населення (28 545,5–30 812,3 євро) за 10–15 років (до 2020–2025 рр.) із середньорічними темпами економічного зростання у межах 18,5–28,2 %;

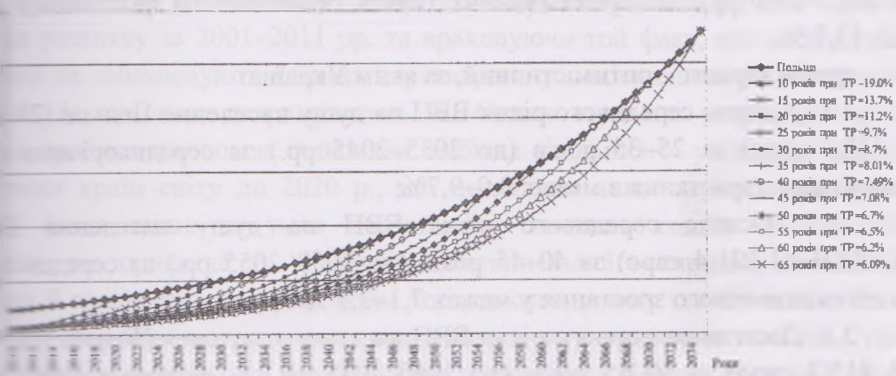
другий варіант – малоімовірний, за яким Україна досягне середньоєвропейського рівня ВВП на душу населення (35 900,1 – 38 750,8 євро) за 25 – 30 років (до 2035–2040 рр.) із середньорічними темпами економічного зростання у межах 9,7–11,4 %;

третій варіант – оптимістичний, за яким Україна:

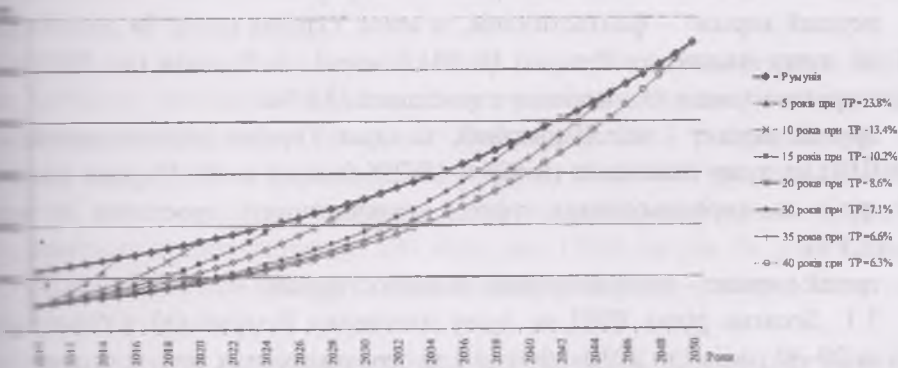
3.1. Досягне середньоєвропейського рівня ВВП на душу населення (41 828,0–45 149,4 євро) за 35–40 років (до 2045–2050 рр.) із середньорічними темпами економічного зростання у межах 7,6–8,5 %;

а

б

в

Рис. 7.2. Оцінка можливості України досягти рівня економічного розвитку ЄС-27 (а), Польщі (б) та Румунії (в)

3.2. Досягне середньоєвропейського рівня ВВП на душу населення (48 734,7–56 781,9 євро) за 45–55 років (до 2055–2065 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 5,9–6,9 %;

четвертий варіант – реалістичний, за яким Україна може досягти середньоєвропейського рівня ВВП на душу населення (61 290,8–66 157,9 євро) за 60–65 років (до 2070–2075 рр.) із середньорічними темпами економічного зростання у межах 5,2–5,4 %.

Варіанти досягнення рівня ВВП на душу населення Польщі:

перший варіант – фантастичний, за яким Україна могла би досягти середнього рівня ВВП на душу населення Польщі (13 634,48 євро) за 10 років (до 2020 р.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 19,0 %.

другий варіант – малоймовірний, за яким Україна досягне середнього рівня ВВП на душу населення Польщі (16 508,8–19 989,1 євро) за 15–20 років (до 2025–2030 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 11,2–13,7 %.

третій варіант – оптимістичний, за яким Україна:

3.1. Досягне середнього рівня ВВП на душу населення Польщі (24 285,3–35 483,5 євро) за 25–35 років (до 2035–2045 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання в межах 8,0–9,7 %;

3.2. Досягне середнього рівня ВВП на душу населення Польщі (42 964,0–52 021,4 євро) за 40–45 років (до 2050–2055 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 7,1–7,5 %.

3.3. Досягне середнього рівня ВВП на душу населення Польщі (62 988,3–111 813,3 євро) за 50–65 років (до 2060–2075 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 6,1–6,7 %.

Варіанти досягнення темпів зростання Румунії:

перший варіант – фантастичний, за яким Україна могла би досягти рівня ВВП на душу населення Румунії (6 941,5 євро) за 5 років (до 2015 р.) за середньорічних темпів економічного зростання 23,8 %.

другий варіант – малоймовірний, за яким Україна досягне румунського рівня ВВП на душу населення (8 453,6–10 295,0 євро) за 10–15 років (до 2020–2025 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання в межах 10,2–13,4 %.

третій варіант – оптимістичний, за якого Україна:

3.1. Досягне рівня ВВП на душу населення Румунії (12 537,5–18 580,0 євро) за 20–30 років (до 2030–2040 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 7,0–8,6 %.

3.2. Може досягти румунського рівня ВВП на душу населення (22 544,0–27 577,1 євро) за 35–40 років (до 2045–2050 рр.) за середньорічних темпів економічного зростання у межах 6,3–6,6 %.

Враховуючи ймовірність досягнення певного рівня темпів економічного розвитку серед варіантів для національного господарства України – четвертий варіант відносно країн ЄС з темпами – 5,2–5,4 %.

Прогнозовані темпи зростання економіки з темпами, що зазначено в законодавчій владі у стратегічних документах. Так, за звітами Міністерства економічного розвитку та торгівлі [88], економічне зростання у 2010 становило 5 %. За розрахунками В. Гейця, для скорочення “до прийнятних” відставання нашої держави від розвинених країн за рівнем ВВП на душу населення необхідно забезпечити середньорічні темпи економічного розвитку близько 6 % за рік [60, с. 93]. За прогнозами Міністерства економічного розвитку та торгівлі [88], для виходу України на траєкторію сталого економічного зростання необхідні реальні середньорічні темпи економічного зростання ВВП становитимуть 5–6 %.

Враховуючи прогнозовані темпи економічного зростання (5,2–5,4 %) з економічного розвитку за 2001–2011 рр. та враховуючи той факт, що високі темпи економічного зростання не забезпечують якісних перетворень у національному господарстві, необхідно за доцільне дотримуватись їх. Однак отримані результати дають підстави зробити висновок: виконати амбітне завдання – увійти до десятки економічно розвинених країн світу до 2020 р., що поставило вище керівництво країни, можна лише за умов надзвичайно високих темпів економічного розвитку, що призведе до “перегріву” національної економіки, виснаження людських і природних ресурсів. Крім того, досягти таких темпів економічного розвитку Україна не може за сучасного стану основних засобів, рівня розвитку економіки та технологічного розвитку. Отже, на нашу думку, наступний період має стати початком нового етапу економічного інтенсивного розвитку, а його базою – симбіоз інноваційно-інвестиційної та секторної економіки.

Одним із ключових для економічної самостійності та безпеки України є проблема інноваційно-інвестиційного розвитку. Враховуючи довгостроковий співпрацю Світового банку з Україною, у 2012 р. розроблено нову угоду партнерства з країною (CPS) [209] на 2012–2016 рр., яка передбачає надання консультативні послуги та технічну допомогу й пропонує інвестиційну програму кредитування до 500 млн. дол. США на рік. За роки незалежності Україна здійснила прогрес в економічних реформах, але не досягла цілей економічних устремлень.

Нова стратегія спрямована на надання допомоги Україні для подолання проблем у прийнятих рішеннях, які впливають на проведення реформ. Стратегія передбачає заходи в двох напрямках:

I – удосконалення громадських послуг і державних фінансів, що передбачає формування відповідального й усталеного фінансового управління; (II)

ефективне надання послуг у галузі охорони здоров'я, освіти та цілеспрямована соціальної допомоги, (III) реформування у сфері надання комунальних послуг (водопостачання, каналізація, опалення). Група Світового банку планує фінансування інвестицій в інфраструктуру суспільного сектору, роботу зі створення удосконалених механізмів моніторингу та зміцнення управління державними постачальниками послуг, підтримання активного діалогу між урядом та суспільством у таких ключових сферах, як охорона здоров'я, водопостачання, централізоване тепlopостачання та державні закупівлі.

2) поліпшення бізнес-клімату для раціонального використання економічного потенціалу України, що концентрується на (I) поліпшенні ділового середовища як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів, (II) удосконаленні інфраструктури з метою зниження витрат на ведення бізнесу, (III) створенні відповідних політичних умов для залучення приватних інвестицій у сільське господарство України, враховуючи високий міжнародний попит на продукти харчування та сільськогосподарські товари.

Отже, структурно-технологічна трансформація національного господарства України може стати матеріальною базою довгострокової стратегії економічного розвитку країни. Без технологічного оновленого реального сектору Україна не зможе досягти стратегічних цілей розвитку.

7.2. Ресурсне забезпечення розвитку національного господарства

Становлення нового – постіндустріального суспільства полягає в тому, що група розвинених країн перейшла на постіндустріальну стадію, основна маса країн (серед них й Україна) залишається на індустріальній і значна частина доіндустріальній стадії розвитку, що зумовлює не лише співіснування різних типів країн, але і їх взаємозв'язок та взаємодію [258, с. 24].

Впроваджувати або адаптувати відомі моделі розвитку національних господарств провідних країн світу до національного господарства України неможливо, оскільки провідні країни світу (США, країни ЄС) перебувають на стадії постіндустріального суспільства – інноваційного розвитку, за словами Міжнародного економічного форуму, тоді як Україна – лише на стадії ефективного розвитку. Однак, формуючи модель розвитку національного господарства України, маємо враховувати досвід формування моделей та тенденції їх впровадження.

Вважаємо, що модель розвитку національного господарства країни має формуватись на засадах національного прагматизму та враховувати стратегічні цілі й стадію, особливості стану та тенденції розвитку, забезпеченість ресурсами.

Стабільний розвиток національного господарства країни постіндустріального типу забезпечують критерії безпеки, що декларуються державою і пов'язані із захищеністю життєво важливих інтересів, передусім нації, у сфері життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Нині в умовах постіндустріального суспільства перед кожною країною з усією гостротою стоїть проблема підвищення ефективності механізмів запобігання загрозам не лише в усіх сферах й відвертання їх. Останніми роками фахівці багатьох країн приділяють велику увагу розробленню нових концептуальних основ державної політики, спрямованої на забезпечення стабільного розвитку й національної безпеки в сучасних умовах суспільного розвитку.

Фактори економічного розвитку (або основні ресурси) національного господарства класифікують за ступенем впливу на його динаміку й вимірюють кількісними показниками – ціннісними й натуральними. Традиційно до складу основних факторів економічного розвитку індустріального суспільства належать:

1) природні ресурси, тобто землю, корисні копалини, воду і її ресурси, клімат тощо;

2) трудові ресурси, тобто чисельність працездатного населення і його кваліфікацію;

3) основний капітал, або основні фонди, до яких належать будинки, споруди, устаткування підприємств, транспортні засоби тощо.

Окрім з'явлених в умовах розвитку постіндустріального суспільства пріоритетності стають інтенсивні фактори – інформаційні, інтелектуальні, інноваційні та людські ресурси (В.Е. Реутов називає їх “*i*-факторами”), які є результатами інноваційної діяльності та виражаються кількістю наукових та науково-технічних розробок та послуг. А.С. Філіпенко [218, с. 71] додає до сучасних факторів ще підприємницький хист (менеджмент).

Розвиток національного господарства зумовлений активним становленням постіндустріального суспільства і має спиратися на ефективну й оптимальну державну політику в сфері управління економічним розвитком і економікою. Неєфективна система управління, що сформувалася за період незалежності України, використовує застарілі структури і методи через недостатній розвиток нових структур і неєфективні механізми для виконання функцій управління.

З'явлених властивостях інвестування національного господарства – реальності, формування на основі наявних ресурсів, потреби в економічному забезпеченні, залежності від моделі розвитку національного господарства – ґрунтується необхідність розроблення концепції управління господарської діяльності на загальнодержавному (національному) рівні, яка має базуватися на засобах адаптації національного господарства до сучасних економічних умов економічного розвитку.

Інституційне середовище, в якому відбувається процес формування управління інвестиційною діяльністю, характеризується відсутністю стабільності в управлінні та плануванні (прогнозуванні), непослідовністю та недостатньою прозорістю державного регулювання цієї сфери, нормативно-правовою базою, низькою ефективністю державного контролю за дотриманням встановлених критеріїв та законодавчих норм. Водночас спостерігається невизначеність державної інвестиційної політики щодо орієнтирів її розвитку та засадах стабільності та балансування принципів сталого розвитку та стратегії розвитку в умовах постіндустріального суспільства, з обґрунтуванням пріоритетів, визначенням напрямів та ресурсів розвитку.

У сучасній економічній теорії вузловим виявилось питання ролі держави в суспільстві та розвитку національного господарства. Це питання актуальне постійно, але в певні періоди набуває особливої гостроти. Не дивно, що головним спірним пунктом теорій економічного розвитку ХХ ст. стала роль держави. Д. Осборн і Т. Геблер в книзі "Розбудова держави" виділяють ключові ознаки ефективної держави: "Нам потрібна державна система, яка виступає каталізатором, яка спрямовує і стимулює дію, а не така, що намагається зробити все сама, що належить суспільству – така, що надає повноваження і обслуговує, і така, що спрямовується завданнями, орієнтована на результат, повернута обличчям до клієнта. Державним органам не вистачає конкурентного обслуговування, їм треба думати, як заробляти, а не витратити; слід відійти від ієрархії на користь колективізму і взаємодопомоги, слід турбуватися про профілактику, а не про усунення наслідків" [299].

Світова практика державного управління розвитком економіки свідчить про те, що головною умовою успішного розвитку економіки є збалансовані відношення між державою і ринком, коли державне регулювання спрямоване на організацію раціонального функціонування ринкової економіки [238, с. 68]. В сучасні розвинені економіки є змішаними в тому сенсі, що ринкове саморегулювання в них тісно чи іншою мірою доповнюється управлінням і регулюванням з боку держави. Питання рівня державного втручання в економіку завжди актуальним завжди, але набуває особливого значення в перехідній економіці, де реалізується державою через фіскальну та грошово-кредитну політику. Державна політика може сприяти змінам або гальмувати їх, викликати значний дефіцит і застій в економіці або створювати сприятливі умови для економічного зростання.

Для ефективного розвитку національного господарства Україна повинна сформувати таку національну модель ринку і державного управління економікою, яка враховувала б наявні реалії та досвід розвинених країн, в обов'язкової умови застосування критичного підходу до цього досвіду, оскільки це співвідношення в розвинених країнах має певну специфіку. Беручи до уваги

Українського суспільства та результати оцінювання Міжнародного форуму [313–315] з урахуванням типу розвитку країни та теорії Д. Белла [7], можна стверджувати, що Україна перебуває на стадії індустріального розвитку (за оцінкою 2012/13 рр. [315]) – стадії індустріального розвитку, але поки що переважають ознаки факторного розвитку. На кожній стадії розвитку національного господарства державне управління має певні функції, тому й значення критеріїв для позиціонування етапу розвитку державного управління надзвичайно актуальним.

Особливістю розвитку національного господарства на стадії ефективного розвитку в умовах становлення постіндустріального суспільства є перехід до інноваційних засад управління.

Постіндустріальне суспільство в Україні ставить певні вимоги до розвитку національного господарства:

- постіндустріальний етап розвитку потребує високих обсягів ВВП на душу населення;

- економіка постіндустріалізму ґрунтується на широкому внутрішньому ринку, який забезпечує потужний середній клас із високою платоспроможністю;

- у країнах з постіндустріальним суспільством сформований високотехнологічний сектор.

Загалом, утвердження зрілої системи постіндустріального розвитку в країнах Заходу відбувалося доволі тривалий історичний проміжок часу – приблизно вся друга половина ХХ ст. припала на період освоєння нової технологічного укладу, перехід до нового технологічного укладу, який базується на технології V і VI поколінь, за оцінками фахівців.

На час переходу від однієї до наступної стадії розвитку національного господарства необхідно приділяти увагу інноваційно-інвестиційним чинникам розвитку. В умовах постіндустріального суспільства інноваційно-інвестиційними чинниками для забезпечення розвитку національного господарства є інновації та інвестиції. Відповідно, ефективне державне управління в умовах постіндустріального суспільства реалізується через державну інвестиційну діяльність.

В умовах постіндустріального суспільства підвищення ефективності діяльності національного господарства потребує системного підходу та активної діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, громадських організацій та інституцій, тобто розроблення загальнодержавної (національної) стратегії спрямованої на подолання виявлених проблем, метою якої є підвищення ефективності інвестиційної діяльності та удосконалення механізму управління нею в умовах постіндустріального суспільства. Ключові елементи стратегії наведено на рис. 7.3.

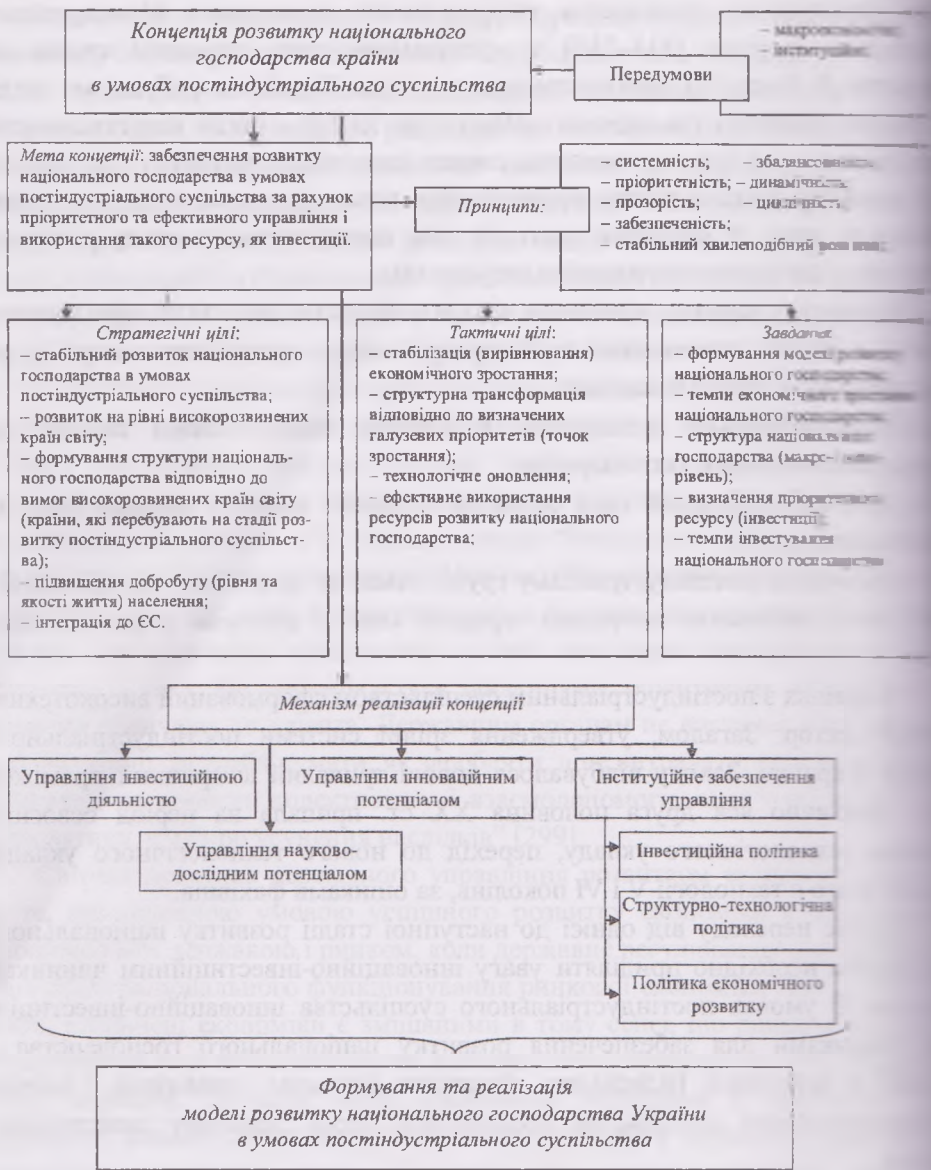

Рис. 7.3. Концепція управління розвитком національного господарства в умовах постіндустріального суспільства

Стратегічними та системними пріоритетами моделі розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства є наступні статті:

– раціоналізація використання наявного ресурсного потенціалу з акцентом на інноваційну діяльність (ефективні управлінські технології) та технологічний розвиток

... (вданий технології) вимірах. Мета оптимізації – отримання
... ресурсів та мінімізація непродуктивних втрат;

– сприяння мобілізації ресурсів розвитку внаслідок концентрації розпо-
... не задіяних раніше чи неефективно задіяних ресурсів (насамперед
...) та спрямування їх на цілі розвитку;

– отримання додаткового потенціалу зростання за рахунок поліпшення
... : розвитку підприємницької діяльності, капіталізації раніше не
... ресурсів, впровадження інноваційних технологій та вироб-

– формування та реалізація державної політики фінансового сприяння
... розумовому розвитку наукомістких галузей та науково-технологічному
... виробництва [210, с. 8];

– покращення інвестиційного клімату як у країні загалом, так і в кожному
... з удосконаленням загального (податкового, земельного, корпоратив-
...) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищенням
... інтересів приватних інвесторів, посиленням заходів боротьби з
... у сфері інвестиційної діяльності.

Отже, особлива роль у системі ринкових та інституційних механізмів
... моделі розвитку національного господарства в умовах постіндустрі-
... суспільства належить фінансовим та інвестиційним важелям.
... період (2010–2012 рр.) розвитку України активізує питання
... нових механізмів досягнення стабільного розвитку національного
... на макро- та мезорівнях.

Про цьому, відповідно до стратегічних документів щодо розвитку
... України, пріоритетним фактором розвитку визначено саме інвестиції
... 7.3).

Таблиця 7.3

**Основні показники щодо інвестиційної діяльності
України у 2009–2012 рр.**

Показники	2009	2010	2011		2012
	факт [83, с. 24]	факт [83, с. 24]	очікуване [52]	факт [83, с. 24]	прогноз [52]
нагромадження ... капіталу,	167,6	195,9	270,0	247,8	329,8
до попереднього	67,0	116,8	111,8	126,5	107,9
до ВВП	18,3	18,1	16,7	18,8	22,0
... частини інвестиції, ... США	40,0	44,8	50,3	49,3	56,3
... інвестиції на одну ... США	867,7	973,9	1 100,8	1 076,4	1 232,5

Заплановано збільшення обсягів інвестицій в економіку України втричі за 2009–2012 рр., зі зростанням їх частки у структурі ВВП до 22% у 2012 р. Щодо прямих іноземних інвестицій, то їх приріст очікується на рівні 7 млрд. дол. США. Такий рівень інвестицій стане базою для економічного зростання у 2012 р. [191], за умови збереження сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Отже, інвестиційна діяльність має стати для економіки України рушійних сил розвитку країни, що передбачає забезпечення стабільного розвитку, стійкого економічного зростання та розбудову конкурентноздатної економіки, подальшу стабілізацію державних фінансів й підвищення стандартів життя, рівня добробуту населення.

Державна політика у сфері інвестиційної діяльності України повинна відповідати основним принципам державного управління, закріпленим у Законі України “Про інвестиційну діяльність” [187], і охоплювати всі функції державного управління, тобто прогнозування і планування, організації, стимулювання (мотивації) та регулювання. На нинішньому етапі розвитку економіки країни основною функцією держави в Україні є регулювання, тоді як інші складові процесу управління (прогнозування, планування і стимулювання) залишаються без уваги центральних органів державної влади.

Результати проведених досліджень свідчать про те, що протягом тривалого періоду (2000–2011 рр.) державна інвестиційна політика в Україні мала ознак стабільного, системного і керованого процесу. Для досягнення стабільності та ефективності інвестиційної політики в Україні необхідно змінювати підходи до формування інвестиційної діяльності, і управління нею за принципами побудови інвестиційної політики.

Аксіому інвестиційної політики держави можна сформулювати так: “Державна політика в інвестиційній діяльності повинна бути спрямована на усунення перешкод (бар'єрів) та впровадження стимулів для інвестування, захист прав інвесторів”. Цей постулат інвестиційної діяльності за суттю передбачає державне управління інвестиційною діяльністю з реалізацією всіх функцій, а не тільки державного регулювання.

Основними принципами державної інвестиційної політики повинні стати:

1) принцип цілісності, який полягає у застосуванні єдиних підходів до формування та організації здійснення державної інвестиційної політики;

2) принцип наукової обґрунтованості, який забезпечується розробкою документів державного стратегічного планування на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в сфері стратегічного планування;

3) результативності та ефективності функціонування системи державного стратегічного планування, який полягає в тому, що вибір засобів і методів

розвитку країни повинен забезпечувати досягнення запланованих цілей з найменшими витратами ресурсів, а оцінка досягнення цілей здійснюється на основі отриманих результатів;

4. Ефективності та повноти прийняття рішень, пов'язаних з державним стратегічним плануванням, які полягають у виконанні встановлених законодавчих процедур для досягнення цілей державного стратегічного планування;

5. Ефективності, який передбачає тісну співпрацю між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, громадянами, суб'єктами господарювання в процесі виконання державного стратегічного планування, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань;

6. Активності учасників державного стратегічного планування, який полягає в тому, що вони відповідають за ефективне виконання завдань і заходів, необхідних для досягнення цілей розвитку країни.

Державна інвестиційна політика повинна відповідати стратегічним цілям розвитку держави і, відповідно, ґрунтуватися як на стратегічних документах розвитку України; Стратегія регіонального розвитку України; стратегічному розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; Генеральна схема планування території України; Генеральний план розвитку пункту й інша містобудівна документація), так і на тактичних документах (План соціально-економічного розвитку України, плани соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст; національного економічного і соціального розвитку України; Прогноз Державного розвитку України на наступні за плановим два бюджетні періоди; прогноз державного бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди; державні цільові програми; регіональні й місцеві цільові програми; плани розвитку державних господарських об'єднань, державних акціонерних компаній, державних підприємств; Основні принципи грошово-кредитної політики).

Важливо, що за таких умов розвитку національного господарства для економічної політики Україні необхідно дотримуватись інвестиційної політики, які сформовано відповідно до світового досвіду інвестиційної політики та які відповідають сучасним глобальним викликам.

Інвестиційні вимоги – це сукупність критеріїв, нормативів з інвестиційної політики суб'єктів господарювання макро-, мезо- та мікрорівнів, які розкривають та роз'яснюють основні закономірності складного процесу узгодження інвестиційного інтересу власника інвестиційних ресурсів та інвестиційних ресурсів власників продуктивних сил чи то користувачів ними, які потребують інвестицій і реалізації інвестиційного потенціалу.

Інвестиційні вимоги мають відповідати індикаторам та значенням індикаторів стану інвестиційної безпеки України, тобто рівню національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічного створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [129] (додаток 3, табл. 3.2).

За результатами проведених досліджень визначено такі інвестиційні вимоги (рис. 7.4):

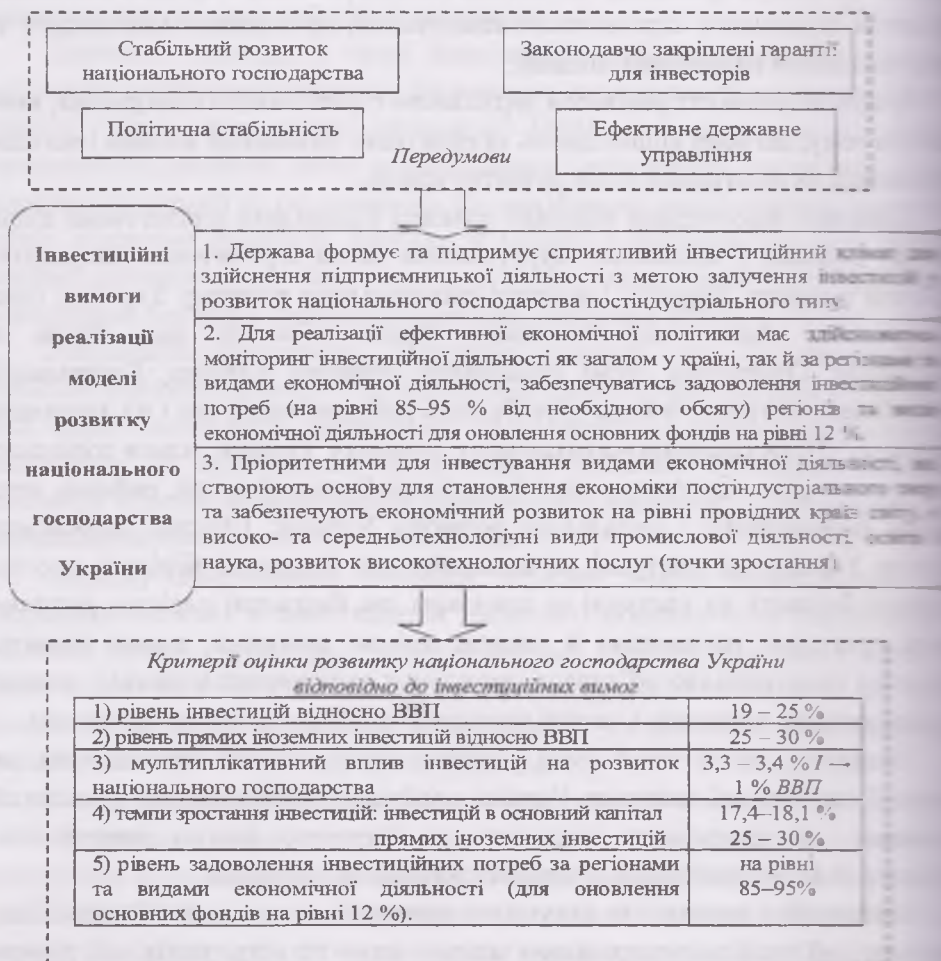

Рис. 7.4. Інвестиційні вимоги до формування та реалізації моделі розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства

1) держава формує та підтримує сприятливий інвестиційний клімат для підприємницької діяльності з метою залучення інвестицій у національного господарства постіндустріального типу;

2) для реалізації ефективної економічної політики має вестись моніторинг інвестиційної діяльності як загалом у країні, так і за регіонами та видами економічної діяльності, забезпечуватись задоволення інвестиційних потреб (на рівні 85–95 % від необхідного обсягу) регіонів та видів економічної діяльності, залучення основних фондів на рівні 12 %;

3) пріоритетними для інвестування видами економічної діяльності, які становлять основу для становлення економіки постіндустріального типу та забезпечують економічний розвиток на рівні провідних країн світу, є високо- та високотехнологічні види промислової діяльності, освіта і наука, розвиток високотехнологічних послуг (точки зростання).

До визначальних чинників формування сприятливого інвестиційного клімату належать міжнародні, геополітичні, внутрішньополітичні, макроекономічні та інституційні умови.

Для реалізації інвестиційної діяльності в Україні відповідно до інвестиційних вимог під час формування економічної політики держава має:

1) сформувані критерії згідно з вимогами інвестиційної діяльності для забезпечення економічного розвитку національного господарства постіндустріального типу;

2) сбґрунтувати інвестиційні потреби країни загалом, регіонів та видів економічної діяльності зокрема;

3) прогнозування інвестиційної діяльності з використанням економіко-математичного моделювання;

4) стратегічне планування (національна стратегія, національні проекти, програми та карти) з урахуванням результатів прогнозування інвестиційної діяльності, пріоритетних видів економічної діяльності.

– макрорівень: національна стратегія інвестиційної діяльності;

– мезорівень: інвестиційні програми та карти відповідно особливостей національної економіки та стратегії розвитку.

Критеріями реалізації економічної політики держави на період до 2020–2025 рр. для забезпечення стабільного розвитку національного господарства на рівні 5,2–5,4 %, відповідно до інвестиційних вимог, можуть бути такі:

– рівень інвестицій відносно ВВП: 19–25 % щодо ВВП;

– рівень прямих іноземних інвестицій щодо ВВП: 25–30 %;

– мультиплікативний вплив інвестицій на розвиток національного господарства – 3,3–3,4 % інвестицій стимулює збільшення на 1 % ВВП;

– темпи зростання інвестицій: інвестицій в основний капітал – на рівні 10–11 %, прямих іноземних інвестицій – 25–30 %;

– рівень задоволення інвестиційних потреб за регіонами та економічної діяльності на рівні 85–95 % (для оновлення основних фондів на рівні 12 %).

Для забезпечення прогнозованих темпів розвитку національного господарства (див. п. 7.1, табл. 7.1) потрібно визначити прогнозні темпи розвитку інвестиційної діяльності країни.

На підставі рівняння регресії “інвестиції – розвиток національного господарства” (див. (6.6)) та прогнозних темпів розвитку національного господарства України (див. табл. 7.2) розрахуємо темпи розвитку інвестиційної діяльності для кожного з варіантів (табл. 7.4).

Таблиця 7.4

**Прогнозні темпи інвестиційної діяльності України
для розвитку національного господарства на європейському рівні**

Варіант	Період, роки	Щорічні темпи зростання національного господарства, %	Щорічні темпи зростання інвестиційної діяльності, %
на рівні розвитку ЄС-27			
1 варіант	10 – 15	18,5 – 28,2	61,79 – 94,19
2 варіант	25 – 30	9,7 – 11,4	32,40 – 38,08
3 варіант	35 – 40	7,6 – 8,5	25,38 – 28,39
4 варіант	45 – 55	5,9 – 6,9	19,71 – 23,05
5 варіант	60 – 65	5,2 – 5,4	17,37 – 18,04
на рівні розвитку Польщі			
1 варіант	10	19,0	63,46
2 варіант	15 – 20	11,2 – 13,7	37,41 – 45,78
3 варіант	25 – 35	8,0 – 9,7	26,72 – 32,40
4 варіант	40 – 45	7,1 – 7,5	23,71 – 25,05
5 варіант	50 – 65	6,1 – 6,7	20,37 – 22,38
на рівні розвитку Румунії			
1 варіант	5	22,9	76,49
2 варіант	10 – 15	9,5 – 12,7	31,73 – 42,42
3 варіант	20 – 30	6,3 – 7,9	21,04 – 26,39
4 варіант	35 – 40	5,6 – 5,9	18,70 – 19,71

Отже, враховуючи ймовірність досягнення певного рівня темпів зростання, реалістичним серед варіантів є один – п'ятий варіант відносно країн ЄС з темпів – 5,2–5,4 %. Досягти прогнозованих темпів економічного зростання Україна може за рахунок такого фактора, як інвестиції. З урахуванням інвестиційних вимог та прогнозних темпів економічного розвитку національного господарства розраховано темпи розвитку інвестиційної діяльності для кожного з варіантів. Отже, для забезпечення економічного зростання на рівні 5,2–5,4 % зростання інвестиційної діяльності має становити 17,4–18,1 % щороку.

Вчені Національного інституту стратегічних досліджень України [153, 154] визначають, що для досягнення прогнозних темпів зростання темпи накопичення інвестицій повинні забезпечувати підвищення норми нагромадження капіталу принаймні до 20 %. Хоча така норма нагромадження недостатня для виходу економіки на стійку траєкторію розвитку в середньостроковій перспективі, забезпечення навіть цього рівня в умовах обмеженості власних ресурсів підприємств для цілей інвестування може виявитися складним завданням.

Під час дослідження виявлено зв'язок між інвестуванням видів економічної діяльності ($I_{\text{ВЕД}}$), їх економічним розвитком ($Y_{\text{ВЕД}}$) та розвитком національного господарства (Y) загалом:

$$I_{\text{ВЕД}} \rightarrow Y_{\text{ВЕД}} \rightarrow Y. \quad (7.2)$$

Для забезпечення стабільного розвитку національного господарства необхідно створити умови для інвестування високотехнологічних та середньовисокотехнологічних видів економічної діяльності.

7.3. Перспективи високотехнологічного розвитку національного господарства України

Україна від початку утворення незалежної держави входила до "листки" країн світової інтелектуальної еліти, успадкувала від СРСР великий науково-технічний потенціал й мала потужний виробничий потенціал: промисловий та сільськогосподарський комплекси, розвинену транспортну мережу. За даними досліджень, що проводила ООН на початку XX століття, Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Рівень освіченості українців перевищував середній показник країн Східної Європи і СНД. Проте період економічного розвитку країни в останні двадцять років негативно позначився на розвитку високотехнологічних галузей промисловості (авіаційна, ракетно-космічна, інформаційна, електронна промисловість). На відміну від розвинених країн, частка України на ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється у 2,5–3 трлн дол. США, становить приблизно 0,05–0,1 %.

Протягом тривалого часу стратегія економічного та соціального розвитку України визнає пріоритетом державної політики становлення інноваційної економіки економічного зростання, структурну перебудову промисловості та модернізацію України як високотехнологічної держави.

З початку формування незалежної держави допущено ряд помилок, які негативно вплинули на структуру економіки України та уповільнили можливе економічне зростання на інноваційній основі. Багато "радянських" машино-

будівних підприємств за сучасних умов господарювання збанкрутували або припинили виробничу діяльність. Матеріальна база тих машинобудівних підприємств, які продовжують працювати, технологічно застаріла, а система підготовки кадрів знищена.

Україна належала до держав із розвиненим науково-технічним потенціалом, окрім того, структурно розгалуженим є промисловий комплекс, оснований на чорній та кольоровій металургії, машинобудуванні, хімічній галузі.

Промисловість серед видів економічної діяльності має пріоритетне значення для прогресивного розвитку економіки України постіндустріального типу та суспільного добробуту. Частка промислової продукції у загальному випуску за галузями економіки в основних цінах протягом років незалежності України зменшилась на 7,2 в.п.: з 50,7 % у 1990 р. до 43,5 % у 2010 р.

Наукомісткість промислового виробництва України нині на рівні близько 0,3 % [249, с. 166], що на 10–20 % нижче від загальноприйнятого світового рівня, зберігається неефективна структура промислового виробництва переважним застосуванням низьких та середньонизьких технологій. Структурна частка низькотехнологічних та середньонизькотехнологічних виробництв у структурі переробної промисловості в 2010 р. становила 76,2 % (табл. 7.2), порівняно з 2002 р. зменшилась лише на 2,9 в.п. та свідчить про орієнтацію промисловості на використання традиційних чинників зростання.

Таблиця 7.2

Технологічна структура виробництва в переробній промисловості України, %

Групи галузей переробної промисловості	Роки								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загалом	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Високотехнологічна	3,6	3,9	3,2	3,3	3,5	3,1	3,0	2,9	2,8
Середньовисокотехнологічна	17,3	18,4	19,1	18,4	18,3	20,5	20,2	20,5	20,2
Середньонизькотехнологічна	44,4	45,3	49,1	48,9	49,0	51,8	52,8	54,2	54,2
Низькотехнологічна	34,7	32,4	28,6	29,4	29,2	24,7	23,9	22,2	22,2

Примітка: складено за даними [182; 197, с. 39]

Незважаючи на особливе значення високотехнологічних галузей промисловості, у 2002–2010 рр. поступово знижувалась частка високотехнологічних виробництв у структурі реалізації промислової продукції – на 0,9 в.п. (з 3,6 % до 2,8 %). Однак позитивною динамікою характеризується структура виробництва високих та середньовисоких технологій – на 3 в.п. (з 20,5 % до 23,9 %), що дало змогу досягти найвищого за останні роки рівня – 23,9 %.

В Україні методика технологічної інтенсивності промисловості ОЕСР не відображає реального стану наукових робіт, оскільки обсяг фінансування НДДКР не завжди відповідає технологічному рівню виробництва [185, с. 41].

В Україні у загальній структурі промислового виробництва за рівнем наукоємності переважають середньонизькотехнологічні та низькотехнологічні виробництва, що свідчить про орієнтацію промисловості на використання традиційних чинників зростання.

Серед галузей промисловості, які належать до високотехнологічних виробництв, в Україні розвиваються такі:

– високотехнологічні: мікробіологічна промисловість та виробництво механічної техніки, питома вага яких не перевищує 1 % у структурі національного господарства;

– середньовисокотехнологічні: електротехнічна промисловість, верстатобудування та інструментальна промисловість, приладобудування, виробництво електричних приладів і машин, авіаційна та космічна промисловість, хімікофармацевтична та поліграфічна промисловість, питома вага яких – 5 % в структурі національного господарства.

Аналіз структури зовнішньої торгівлі України щодо частки високотехнологічних товарів показав, що, незважаючи на намагання України перейти на інноваційно-інвестиційну модель економічного розвитку, істотних зрушень у цій сфері за період 2002–2010 рр. не відбулося, оскільки експорт високотехнологічних товарів набагато поступається їх імпорту (табл. 7.6).

Таблиця 7.6

Зовнішня торгівля високотехнологічними товарами України у 2002–2010 рр.

Загальний обсяг зовнішньої торгівлі товарами, млн. дол. США		Обсяг зовнішньої торгівлі технологічними товарами, млн. дол. США		Частка технологічних товарів у загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %		Темпи росту / зниження експорту технологічних товарів, %	Темпи росту / зниження імпорту технологічних товарів, %
Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт		
17957	16976,8	457,6	1202,8	2,5	7,0	119,1	129,6
23080	23020,7	647,3	2082,7	2,8	9,04	141,4	173,1
32672	28996	978,3	2839,7	2,9	9,7	151,1	136,3
34228,4	36136,3	653,0	3549	1,9	9,8	66,7	124,9
38368,0	45038,6	977,3	5624,2	2,5	12,4	149,6	158,4
49296,1	60669,9	1452,4	8838,2	2,9	14,5	148,6	157,1
66967,3	85535,3	1709,4	12593,0	2,5	14,7	117,6	142,4
39695,7	45433,1	1185,7	5539,2	2,9	12,2	59,3	53,1
51405,2	60742,2	1543,8	6921,3	3,0	11,4	129,4	133,7

Примітка: складено та розраховано за даними [58, с. 7–8, 40–44, 47–51; 203]

У 2002–2008 рр. можна простежити загальні тенденції зростання показників як зовнішньої торгівлі товарами України взагалі, так і зовнішньої торгівлі технологічною продукцією. Світова криза призвела до згортання у 2009–2010 рр. зовнішньої торгівлі України товарами загалом та технологічними товарами зокрема.

Протягом усього періоду дослідження простежується перевага високотехнологічних товарів над експортом. Також переважають темпи зростання технологічного імпорту над темпами збільшення експорту технологічних товарів. У 2008 – 2010 рр. спостерігається погіршення ситуації – не тільки показник темпу зростання експорту технологічних товарів є меншим, а й аналогічний показник темпу росту імпорту, але й знизилась частка технологічних товарів у загальній структурі експорту країни.

У структурі експорту високотехнологічних товарів переважають продукція аерокосмічної галузі, електроніки та засобів зв'язку та фармацевтичні препарати – сукупна питома вага цих груп товарів – майже 85 % експорту високотехнологічних товарів.

Технологічна структура за технологічними укладами національного господарства України протягом останнього десятиліття не зазнала прогресивних змін. Так, за результатами розрахунків М.С. Данька, станом на 2002 р. технологічна структура національного господарства України має такий вигляд: третій технологічний уклад – 50,4 %, четвертий – 44,56 %, п'ятий – 4,99 %, шостий – 0,05 % [47]. За оцінкою рівня технологічного розвитку економіки (промисловості) країни за період 2003–2008 рр., що здійснив колектив учасників на чолі з В.М. Гейцем, у 2009 р. технологічна структура мала такий вигляд: питома вага третього технологічного укладу знизилась на 5 в.п. (з 50 % у 2003 р. до 46 % у 2008 р.), четвертий займає майже 50 %, п'ятий – близько 3 % [223, с. 125].

Сформована технологічна структура характеризує економіку України упродовж довгострокового періоду як “сировинну” та, на наш погляд, зазнає технологічну деградацію країни, що відображає скорочення питомої ваги п'ятого технологічного укладу майже на 2 в.п. Якщо у 80-ті роки ХХ ст. у структурі української промисловості та товарного експорту питома вага машинобудування становила 30–40 %, а чорної металургії – у 2–3 рази менше, то в сучасній ситуації є прямо протилежною [100, с. 7].

У національному господарстві України сьогодні сформувались та розвиваються такі технологічні уклади:

– III технологічний уклад – теплові електростанції, паливна промисловість, вугільна промисловість, чорна металургія, промисловість металоконструкцій, промисловість будівельних матеріалів, скляна і фарфоро-фаянсова промисловість;

– IV технологічний уклад – кольорова металургія, хімічна і нафтохімічна промисловість, машинобудування (без електротехнічної промисловості), автомобільна промисловість, тракторне і сільськогосподарське машинобудування, будівельно-шляхове і комунальне машинобудування, машинобудування легкої і харчової промисловості (без побутових приладів), виробництво

технічного та газового устаткування, суднобудівна промисловість, ремонт і устаткування, деревообробна та целюлозно-паперова, легка промисловість, харчова, борошномельно-круп'яна і комбікормова промисловість;

– V технологічний уклад – електротехнічна промисловість, верстатобудівна та інструментальна, приладобудування, виробництво побутових приладів і авіаційна та космічна промисловість, хіміко-фармацевтична та графічна;

– VI технологічний уклад – мікробіологічна промисловість, виробництво електронної техніки.

У наукових працях С. Корабліна [100, 102] досліджено основи економічного розвитку країни, особлива увага приділена технологічному розвитку національного господарства. Вчений стверджує, що промислова деградація є результатом нестійкості національної грошової одиниці – гривні. Однак істотна технологічна відсталість більшості вітчизняних підприємств спричинила розвиток негативних тенденцій, що неможливо подолати лише монетарними інструментами і заходами. Тобто вихід економіки зі стану структурної кризи та переорієнтація її на стабільний розвиток можливі лише за умови масштабної реалізації інноваційних проектів.

Основою інтенсивного технологічного розвитку національного господарства та промисловості має стати активна структурно-технологічна, інвестиційна та промислова політика з боку держави з метою комплексної модернізації виробництва із упровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки і техніки. Світова фінансова криза 2007–2009 рр. дає можливість Україні визначити власне місце та нішу в світовій системі виробництва. Імовірними пріоритетними напрямками, окрім нинішніх “сировинних” – металургії та хімії, могли б стати науково-прикладні розробки у космічних технологіях, комп'ютерному програмуванні та інтернет-технологіях, виробництво екологічної харчової продукції, ефективне використання рекреаційних зон тощо [223, с. 645].

Враховуючи потенційні можливості та наявний економічний потенціал, пріоритетними галузями промисловості, які можуть забезпечити високий технологічний розвиток України, визначено такі:

1) машинобудування (виробництво авіаційної та ракетно-космічної техніки, транспортне машинобудування, енергетичне машинобудування, сільгоспмашинобудування);

2) приладобудування (технічне переоснащення систем зв'язку і транспорту, реалізація енергозбережних технологій, виробництво діагностичних систем і медичної апаратури, виробництво елементної бази і комплектуючих);

3) розвиток виробництва оборонно-промислового комплексу (виробництво радіолокаційних систем, ракетних систем широкого спектра призначення, засобів радіо- та космічного зв'язку);

4) розвиток гірничо-металургійного комплексу на базі ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій;

5) розвиток хімічної та нафтохімічної промисловості (виробництва пластмасових виробів, хіміко-фармацевтичної промисловості);

6) інформаційні технології.

Світовий досвід розвитку економічних систем переконує, що інвестиції є провідним фактором країн – лідерів (США, країни ЄС, країни Латинської Америки), зокрема стимулюють високий рівень технологічного розвитку. Інвестиції є фундаментом для активізації економічної діяльності за умов спрямування до науково-дослідної та виробничої сфер. Однак структура інвестицій в економіці України забезпечує переважні умови для підприємств нижчого, третього технологічного укладу й обмежує розвиток підприємств вищого, четвертого технологічного укладу. Отже, вона має бути переорієнтована на досягнення переваги прогресивних зрушень у співвідношенні індустріального та постіндустріального типів розвитку з відповідною зміною структури створюваного продукту.

За даними Інституту економіки та прогнозування НАН України [82], в Україні підприємства третього, далеко не передового технологічного укладу, виробляють 58 % загального обсягу промислової продукції, а їх частка в інвестиціях становить 75 %. І навпаки, підприємства четвертого, передового технологічного укладу виробляють 38 % продукції, а їх частка в інвестиціях становить 20 %. Отже, у сфері третього технологічного укладу на 1 % продукції припадає 1,29 % інвестицій, а в четвертому – лише 0,52 %, що свідчить про неадекватну вищу віддачу.

Україна мала б упродовж періоду незалежності враховувати досвід лідерних країн та використовувати цей фактор для власного економічного розвитку. За умов нестачі інвестицій з внутрішніх джерел прями іноземні інвестиції можуть забезпечити розвиток промисловості із використанням високих технологій XXI ст. Однак ані внутрішні, ані іноземні (прямі та портфельні) інвестиції не стали для України факторами, які стимулюють економічний розвиток національного господарства.

Для модернізації національного господарства необхідно залучати світові технології, техніку та матеріали закордонного виробництва, оскільки національна промисловість не може забезпечити цей процес конкурентноспроможною технікою відповідного технологічного рівня та матеріалами.

Розширення міжнародної співпраці у науково-технічній сфері, приєднання України до відповідних міжнародних угод, участь у розбудові науково-технологічного простору Європи сприяє переходу відчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку. Сьома рамкова програма (FP7) є основним механізмом координації й фінансування загальноєвропейських програм

науки і техніки відкриває нові шляхи співпраці між об'єднаною Європою, Україною та іншими країнами, що входили до Радянського Союзу, в області технологій і обміну знаннями. Європа усвідомлює необхідність поглибленої співпраці з ученими країн СНД для того, щоб витримати конкуренцію з Японією і США в галузі наукомістких технологій.

Перспективною видається співпраця України з НАТО у науково-технологічній галузі. За кількістю проектів Наукової програми НАТО Україна посідає друге місце, після Російської Федерації. Участь українських науковців у програмі НАТО сприяє євроатлантичній інтеграції України і залученню підтримки НАТО до розвитку науково-технологічного потенціалу України на шляху інноваційного розвитку її економіки, а також до формування повноцінної участі України в міжнародному розподілі праці в науковій сфері.

Зaproваджений Президентом України курс на здійснення реформ, відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, визначив напрямком побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки. Для реалізації цього завдання необхідна цілеспрямована структурна перебудова промисловості України, що сприятиме досягненню позитивної економічної динаміки посткризового відновлення та впровадженню прогресивної моделі економічного зростання.

Світовий банк підтримує програму економічних реформ на 2010 – 2014 рр., оскільки, за словами директору відділу України, Білорусі та Молдови С. Дікс, ця програма окреслює амбітні реформи для поліпшення глобальної конкурентоспроможності України та відповідає очікуванням українців. Для забезпечення довгострокової співпраці Світового банку з Україною у 2012 р. було розроблено нову Стратегію партнерства з країною на період 2012–2016 рр., яка передбачає аналітичні, консультаційні послуги та технічну допомогу й провадить інвестиційну програму кредитування до 500 млн. дол США на рік.

На засіданні Уряду країни, яке відбулося 2 лютого 2011 р., Прем'єр-міністр М.Я. Азаров разом з міністром економічного розвитку і торгівлі України А. Ключевим висловили лише загальні думки щодо проекту Програми інноваційно-інноваційної діяльності в Україні на період 2011–2015 рр. [56]. Ця програма має визначати розвиток економіки країни на середньострокову перспективу, і водночас закласти основу принципових структурних змін в економіці. Основні тези керівництва Уряду України такі:

1) основними цілями програми є загальна модернізація економіки; збільшення частки високотехнологічних виробництв (V–VI технологічних укладів); створення високопродуктивних робочих місць із високим рівнем оплати праці; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників на внутрішньому

і зовнішньому ринках; зменшення вразливості економіки України до зовнішніх негативних чинників;

2) базовими ресурсами визначено інвестиційні та науково-технічні, використання яких дасть можливість створити "точки росту", які стануть базою для розвитку високотехнологічних галузей і для регіонального розвитку;

3) інвестиційним ресурсом модернізації національного господарства є власні кошти підприємств, організації різних форм власності й розміри залучені кошти приватних інвесторів, зокрема банківські кредити, ресурси міжнародних фінансових організацій, приплив яких забезпечує державна підтримка. За прогнозами урядовців, у 2011 р. додатково мали бути залучені 100 млрд. грн. інвестицій для забезпечення додаткового приросту ВВП на 2,5–2,5 % до прогнозованого (4,5 % [120]);

4) наближення структури промисловості України до структури розвинених країн Європи й світу, що істотно підвищить її конкурентоспроможність. Середньорічні темпи приросту промислового виробництва в 2011–2012 рр. прогножуються на рівні 7–8 %, а в 2013–2015 рр. – 9–10 %;

5) загальнонаціональними пріоритетами програми модернізації є:

– енергетика, підвищення енергоефективності та енергозбереження. Одним з кількох показників енергоемності ВВП України є одним з найвищих у світі (в 2,5 рази вищим за середній рівень енергоемності ВВП у розвинених країнах);

– машинобудування, загальна частка якого в загальній структурі промисловості країни до 2015 р. повинна збільшитися до 20 %;

– агропромисловий комплекс, розвиток інфраструктури та житлове будівництво, медицина та інформація.

На 2011 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України разом з центральними та місцевими органами виконавчої влади запланувало реалізувати 163 інвестиційні проекти інноваційного характеру на суму 368 млрд. грн. Галузева структура інвестиційних проектів за рівнем фінансування має такий вигляд:

– 50 % від загальної вартості спрямовується на проекти з розвитку енергетико-енергетичного комплексу (електроенергетику – модернізацію ТЕС, будівництво нових атомних енергоблоків, використання альтернативних джерел енергії та розвиток електромереж; реконструкцію нафто- та газотранспортних системи);

– 16 % – на проекти з розвитку інфраструктури (будівництва та реконструкції автодоріг загальнодержавного значення, зокрема в межах міжнародних транспортних коридорів, морських портів, міжнародних аеропортів та вокзалів, розвитку залізниці, створення інфраструктурних об'єктів за програмою Європа-2012, модернізації об'єктів житлово-комунального господарства, житлового будівництва, поліпшення стану водних об'єктів та систем водопостачання);

– близько 12 % – на проекти з розвитку та реконструкції підприємств металургійної (ПАТ “Запоріжсталь”, ПАТ “Донецький металургійний завод”, ПАТ “Донецький металургійний комбінат ім. Ілліча), хімічної промисловості, вуглеводневидобування нафти і газу;

– 4 % – на національні проекти соціальної спрямованості (“Якісна вода”, “Чистий світ”, “Олімпійська надія – 2022” та “Нове життя”);

– близько 5 % – на проекти з розвитку машинобудування;

– 4,7 % – на національні проекти з житлового будівництва та комунального господарства (“Доступне житло” і “Чисте місто”);

– близько 3 % – на національні проекти для сільського господарства (“Нові Тварини”, “Сучасне тваринництво”), які передбачають створення нових виробничих діючих потужностей з виробництва, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції, оновлення парку сільськогосподарської техніки, будівництво тваринницьких комплексів, збільшення експортного потенціалу й підвищення конкурентоспроможності галузі тощо.

Доповнюючи визначені пріоритетні галузі національного господарства на період 2011–2015 рр. з відібраними національними проектами та обсягом їх фінансування на 2011 р., доходимо висновку, що високотехнологічні виробництва (V–VI технологічних укладів) та виробництва середньо- та високотехнологічної продукції залишаються поза увагою держави. Така ситуація не є новою для України, оскільки вже упродовж десятиліть декларовані цілі та завдання розходяться з реальними реформами та заходами з боку держави. Наразі не йдеться про початок позитивних зрушень у національному господарстві України: розвиток високотехнологічних виробництв та створення конкурентоспроможних робочих місць із високим рівнем оплати праці.

Зокрема, в Україні, незважаючи на величезні втрати, існують об’єктивні умови для розвитку високотехнологічних виробництв (літакобудування, космічна галузь, суднобудування, технології з розроблення нових матеріалів, біотехнології, електрозварювання тощо), залучення в цю сферу значних інвестицій, зокрема іноземних [152, с. 67].

Близько 3 % від загальної вартості національних проектів (11,04 млрд. грн.) буде вистачити для розвитку середньо- та високотехнологічних виробництв машинобудування, стратегічний статус яких Уряд країни закріпив раніше (2011 р.) [56]:

- налагодження серійного виробництва літаків АН – 140 та АН – 148-100;
- розроблення та серійне виробництво турбореактивного двоконтурного двигуна АІ-28 для перспективних модифікацій літаків;
- сільгоспмашинобудування: технічне переоснащення тракторного виробництва на Виробничому об’єднанні “Південмаш ім. Макарова”.

Водночас, на наш погляд, держава може ефективно вести інвестиційну діяльність, фінансуючи (спільно/самостійно) національні проекти, державні цільові програми та регіональні програми у пріоритетних напрямках (галузі) національного господарства. Зазначимо, що сукупність пріоритетних галузей на національному рівні має бути визначена стратегією розвитку національного господарства на довгостроковий період, тоді як регіони країни, враховуючи власний економічний потенціал, мають визначати пріоритетні галузі у межах сукупності, вказаної у стратегічних планах розвитку регіонів.

Розробляючи стратегічні плани розвитку, регіони самостійно визначають механізми та джерела фінансування впровадження відповідних стратегій. Зокрема, в Донецькій області ще 2002 р. затверджено стратегічні напрями соціально-економічного розвитку Донецької області до 2020 року: "Донецька область у XXI столітті. Уроки реформ. Стратегія розвитку". У 2007 р. Донецька область уклала регіональну угоду з Кабінетом Міністрів України, якою передбачено спільне фінансування низки пріоритетних проектів та заходів розвитку регіону.

У стратегії Закарпатської області визначено, що виконання завдань пріоритетних напрямів стратегії фінансуватиметься за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел.

У стратегії розвитку Івано-Франківської області наведено перелік регіональних програм зі стратегічних напрямів розвитку, фінансове забезпечення яких здійснюється за рахунок коштів державного, обласного та місцевих бюджетів; власних коштів підприємств, організацій та установ; внутрішніх та іноземних інвестицій; грантів, кредитів міжнародних організацій, благодійних внесків; кредитів вітчизняних комерційних банків та з інших не заборозних джерел чинним законодавством джерел.

Досліджуючи технологічний розвиток України, необхідно відзначити деякі негативні тенденції зберігаються під впливом політичних факторів. Так, з 2005 р. знижується обсяг інвестицій в основний капітал та інноваційна активність промислових підприємств. При цьому серед підприємств усіх видів економічної діяльності України (промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво, сфера послуг) лише 20 % промислових підприємств займаються інноваційною діяльністю, що спричинено відсутністю чіткої стратегії економічного розвитку національного господарства, ситуативним характером економічних та політичних процесів.

Впровадження та реалізація моделі економічного розвитку національного господарства, базисами якої є інноваційно-інвестиційні фактори, приведе до прискореного розвитку високотехнологічних промислових виробництв, спроможних виробляти наукомістку продукцію з високою доданою вартістю, формування експортного потенціалу цих виробництв, підвищення технологічного рівня підприємств завдяки прогресивним вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням.

ВИСНОВКИ

Висновки в ході дослідження результати відображають нове вирішення складної проблеми щодо методологічних, концептуальних та методичних засад моделей та особливостей економічного розвитку економічного господарства України в умовах постіндустріального суспільства.

Економічний розвиток національного господарства створює передумови для нового економічного зростання та у часовому вимірі складається з економічного зростання, занепаду, депресії, кризи та піднесення тощо. Економічний розвиток національних господарств характеризується сукупністю ознак: неперервність, безперервність, динамічність, стабільність, безповоротність, спрямованість та закономірність.

Визначено такі особливості економічного розвитку національних господарств країн світу в сучасний період:

- світове господарство загалом за аналізований період характеризується прискоренням темпів розвитку (в два рази), й, зокрема, такі тенденції характерні для країн, що перебувають на III стадії економічного розвитку, та країн, що перебувають на перехідній стадії від III до II;

- зростає роль держави та активізується державне управління в економіці взагалі та “точках зростання”, зокрема, з метою забезпечення стабільного економічного розвитку національного господарства країни;

- такі тенденції економічного розвитку національних господарств країн світу значною мірою визначено вплинули екзогенні умови світового господарства, а саме: світова фінансова криза, що призвела до хаотичності розвитку – для інноваційних економік, середньостабільності – ефективних економік та стабільності – традиційних економік з темпами зростання, у 3–4 рази вищими за інноваційні економіки.

- “точками зростання” для ЄС-27 (Німеччина, Чеська Республіка, Фінляндія, Словаччина, Угорщина) є високотехнологічні галузі промисловості – машинобудування.

За умов постіндустріального суспільства розвиток національного господарства зумовлює необхідність у розробленні й реалізації власної моделі, спрямованої на забезпечення стабільного розвитку, збереження як наявного економічного потенціалу, так і створення передумов для високотехнологічних характеристик нового технологічного укладу, що супроводжується глибокими змінами у виробництві й суспільно-виробничих відносинах.

Розвиток національного господарства України за результатами оцінювання стабільності розвитку характеризується тенденціями асиметрії: нестабільність розвитку інвестиційної сфери за середньостабільного рівня розвитку традиційної сфери та стабільного рівня економічної сфери.

Оцінюючи економічний розвиток національного господарства, ми вважали, що середні темпи економічного зростання становили для регіонів країни – 105,0–109,9 % протягом всього періоду дослідження, для видів економічної діяльності – 100,0–104,9 %. Зазначимо, що високі темпи економічного зростання не забезпечують вагомому внеску у економічний розвиток країни. Так, регіони зі питомою вагою понад 10 % у загальному обсязі ВРП (м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області) не завжди мали високі темпи зростання ВРП (не входили до першої п'ятірки регіонів); види економічної діяльності з питомою вагою більше за 10 % у загальному обсязі ВДВ (переробна промисловість, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку й діяльність транспорту та зв'язку) не мали високих темпів зростання ВДВ (не входили до першої четвірки галузей).

Незважаючи на пріоритетність для економічного розвитку національного господарства України видів економічної діяльності індустріальної економіки (добувна та переробна промисловість, будівництво), протягом досліджуваного періоду набуває значення сфера послуг, що характерно для постіндустріальної економіки: фінансова діяльність й операції з нерухомим майном, оптова торгівля, інжиніринг та надання послуг підприємцям.

За сучасних умов в Україні загострюються проблеми, що накопичилися за період незалежності країни: формування оптимальної моделі економічного розвитку, структурно-технологічна трансформація національного господарства зі стимулюванням розвитку п'ятого та шостого технологічних укладів, відповідно, удосконалення державного управління.

Відповідно до стратегічних планів розвитку країни, Україна, незалежно від початкових умов, досягне рівня економічного розвитку країн ЄС за щорічних темпів економічного зростання на рівні 5,2–5,4 % за 60–65 років. Однією з рушійних сил стабільного економічного розвитку країни має стати інвестиційна діяльність. Критеріями реалізації економічної політики держави на період 2020–2025 рр. для забезпечення стабільного розвитку національного господарства, відповідно до інвестиційних вимог, можуть бути такі: (1) частка інвестицій відносно ВВП: 19–25 % до ВВП; (2) мультиплікативний ефект інвестицій на розвиток національного господарства – 3,3–3,4 % інвестицій стимулює зростання на 1 % ВВП; (3) темпи зростання інвестицій: інвестиції в основний капітал – на рівні 17,4–18,1 %, прямих іноземних інвестицій – 25–30 %; (4) рівень задоволення інвестиційних потреб за регіонами та видами економічної діяльності на рівні 85–95 % (для оновлення основних фондів на рівні 17 %).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адельсеїтова Е.Б. Формування ефективного механізму регулювання економіки: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.03 – Сімферополь, 2009. – 19 с.
2. Антикризова політика в світі та Україні: порівняльна оцінка заходів та економічних ефектів: аналітична доповідь. – К.: Ін-т екон. дослідж., 2009 – 41 с.
3. Аслунд А. Україна має великий економічний потенціал, який не використовується повністю / А. Аслунд [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.yes.org – YES. The 8th Yalta Annual meeting: Ukraine and the World: Common Challenges, Common Future.
4. Бакал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: навч. посіб. / Ю.М. Бакал. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с. – С. 50.
5. Барановський В. До концепції переходу України на модель сталого розвитку / В. Барановський // Економіка України. – 2001. – № 2. – С. 45–50.
6. Барановський О.І. Актуальні проблеми функціонування валютних ринків / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 13–32.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
8. Беленцов В.М. Методологія формування оптимальної структури економіки як основи економічного розвитку України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук за спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / В.М. Беленцов. – Донецьк, 2009. – 35 с.
9. Белінська Я.В. Індикатори фінансової стабільності та інноваційний розвиток фінансової системи / Я.В. Белінська, В.П. Биховченко // Економічні пріоритети. – 2011. – № 3 (20). – С. 54–68.
10. Белінська Я.В. Механізм забезпечення фінансової стабільності: структура, інструменти, напрями розвитку / Я.В. Белінська, В.П. Биховченко // Економічні пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 72–84.
11. Бесчастный Л. Тенденции на мировом рынке капиталов и их влияние на инвестиционную деятельность / Л. Бесчастный, С. Онышко // Економіка України. – 2001. – № 3. – С. 4–12.
12. Боднар І.Р. Наслідки фінансової глобалізації для України / І.Р. Боднар // Економіка України. – 2009. – № 8. – С. 68–75.
13. Большой экономический словарь: 26500 терминов / под ред. В.И. Артюгина; [сост. А.Н. Азрилиян и др.]. – 7-е изд., доп. – М.: Ин-т новой экономики, 2010. – 1472 с.
14. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: ЭСБС, 1997. – 1456 с.
15. Бондар О.В. Методологічні та концептуальні основи трансформації економіки України на шляху інноваційного розвитку / О.В. Бондар //

Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. -- 2008 --
№ 5. -- С. 13–19.

16. Борейко В.І. Державне регулювання соціально-економічного розвитку України (теорія, методологія, механізми): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. з екон. наук за спец. 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством / В.І. Борейко. – Львів, 2010. – 41 с.

17. Богачев Р.М. “Постіндустріальний розвиток” та “інформаційна економіка” як спроби втілення ліберальної доктрини у ХХ–ХХІ столітті // Р.М. Богачев // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка – 2009. – Вип. 2. – С. 11–16.

18. Валовий регіональний продукт за 2001–2009 рр. / за ред. М.І. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 150 с.

19. Валовий регіональний продукт за 2010 р. / за ред. М.І. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 162 с.

20. Валютная либерализация: между Сциллой и Харибдой // Зеркало недели. – 2010. – № 39 (819). – С. 8.

21. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 14–28.

22. Великов Е. Общество знания / Е. Великов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: connect.design.ru/n6_7_96/vdihoo.html.

23. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2011 році” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua – Офіційне представництво Президента України.

24. Воронін В.Е. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія / В.Е. Воронін. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 392 с.

25. Воронін В.Є. Соціально-економічний розвиток України / В.Є. Воронін, Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 38 с.

26. Гайгер Л.Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика: учеб. пособие / Л.Т. Гайгер. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 560 с.

27. Гайдуцький П.І. Глобалізація економічної рецесії та фінансової нестабільності / П.І. Гайдуцький, К.В. Паливода // Фінанси України. – 2008 -- № 1. – С. 24–32.

28. Гайдуцький П.І. Корпоративні аспекти Стратегії економічного та соціального розвитку України до 2015 року / П.І. Гайдуцький // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 10 (41). – С. 5–8.

29. Галушко О.С. Міжнародний рух капіталу та глобальна фінансова криза // О.С. Галушко // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 51–55.

30. Ганущак-Єфіменко Л.М. Трансформація ролі держави в економіці та податкова система / Л.М. Ганущак-Єфіменко, Ю.А. Малащенко // Проблеми

ефективності інфраструктури: зб. наук. праць. – Вип. 27. – Київ: Інститут економіки, 2006. – 258 с. – С. 201–213.

30. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, М.С. Соловйовенко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

31. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання / В.М. Геєць. – К.: Інститут економіки України, 2000. – 344 с.

32. Геєць В. Трансформационные преобразования в Украине: возможности пройденное и думая о будущем / В.М. Геєць // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23–53.

33. Генералова Ю. Економічне зростання в умовах переходу до постіндустріального суспільства / Ю. Генералова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11. – С. 14–21.

34. Герасимчук З. Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З. Герасимчук // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 34–42.

35. Герасимчук З. Сталій розвиток держави: теоретичний аспект / З. Герасимчук // Регіональна економіка. – 2000. – № 3. – С. 112.

36. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития / С.Ю. Глазьев. – М.: Наука, 1990. – 232 с.

37. Гонtareва І.В. Оцінювання стійкості циклів і процесів в рамках сталого розвитку підприємства / І.В. Гонtareва // Проблеми економіки. – 2001. – № 2. – С. 63–66.

38. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Гранберг. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 450 с.

39. Гринько Т.В. Становлення інноваційної економіки як одного з чинників зовнішнього кризового стану України / Т.В. Гринько // Бизнес-Информ. – 2006. – № 4(1). – С. 41–44.

40. Гришкевич О. Євро-2012 означає розбудову інфраструктури, яка викликає загрозу для всіх не одне десятиліття / О. Гришкевич // Новий економіст України. – 2010. – № 2. – С. 23–24.

41. Гришкін В.О. Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динаміки суспільства: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.03.03 / В.О. Гришкін; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2005. – 22 с.

42. Давос-2009: чи є життя після кризи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrrudprom.com/digest/drtertfffgh290109.html>.

43. Даниленко А.А. Світові тенденції та особливості розвитку прямих іноземних інвестицій / А.А. Даниленко // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 94–103.

44. Данилишин Б. Післякризова реформація / Б. Данилишин // Новий економіст України. – 2010. – № 3. – С. 4–9.

45. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 13–23.

47. Данько М.С. Статистичний моніторинг структурних технологічних змін у промисловості / М.С. Данько // Статистика України. – 2002. – № 2. – С. 39–41.
48. Деєва Н.М. Науково-методологічні основи формування, оцінки та управління потенціалом соціалізації економіки України: автореф. дис. з екон. наук: 08.00.03 / Н.М. Деєва; Дніпропетровський національний ун-т. – Д.: 2007. – 36 с.
49. Дементьев В.Е. Длинные волны экономического развития и финансовые пузыри [Препринт # WP/2009/252] / В.Е. Дементьев. – М.: ЦЭМЭ РАН, 2009. – 88 с.
50. Дергачова В. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 19–28.
51. Державна політика сталого регіонального розвитку: наук. розробка Т.О. Савостенко, В.І. Попруга, І.Е. Польська та ін.; за заг. ред. Т.О. Савостенки. – К.: НАДУ, 2008. – 40 с.
52. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua – Урядовий портал.
53. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Законодавство. Верховна Рада України.
54. Динаміка міжнародної інвестиційної позиції України за 01.01.2001 – 01.07.2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua – Національний банк України.
55. Дзяд О.В. Європейські засади для розбудови економіки знань в Україні / О.В. Дзяд // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2009. – Вип. 1. – С. 27–33.
56. Доповіді Прем'єр-міністра України М. Азарова та Першого заступника Прем'єр-міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України А. Ключова щодо проекту Програми інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні на засіданні Кабінету Міністрів 2.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua – Урядовий портал.
57. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19. – С. 7–8.
58. Зовнішня торгівля України у 2010 році: статистичний збірник / за ред. А. Фризоренко. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 102 с.
59. Зуев А. Кризис информационной революции / А. Зуев, Л. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 3. – С. 24–27.
60. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. – К.: Інститут економічного прогнозування НАНУ; Фенікс, 2003. – 1008 с.

60. Економічна енциклопедія: у 3 т. / ред. кол. С.В. Мочерний (відповід. за ред.). – К.: Вид-чий центр “Академія”, 2000. – Т. 1. – 864 с.
61. Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Видавничий Центр “Прес”, 2006. – 615 с. – С. 63.
62. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / ред. С.В. Савельєв С.В. та ін.; за ред. С.І. Юрія. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
63. Економічний розвиток України // Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 4. – 186 с. – С. 11–17.
64. Економічний словник-довідник / за ред. С.В. Мочерного. – К.: Феміна, 2002. – 368 с.
65. Ерохіна Г.А. Экономическое развитие и экономический рост: институционально-самоорганизационный подход к исследованию // Известия Томского государственного университета. – 2008. – Т.312. – № 6. – С. 39–41.
66. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної держави: монографія / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 334 с.
67. Желюк Т. Моделювання динаміки соціально-економічного розвитку: макро- та мезоекономічні аспекти // Вісник Тернопільського національного університету: науковий журнал. – 2007. – № 1. – С. 16–32.
68. Заблоцький Б.Ф. Національна економіка: підручник / Б.Ф. Заблоцький. – К.: Економічний світ, 2000, 2009. – 582 с.
69. Залетов О. Рейтингові агентства та їх вплив на страховий ринок / О. Залетов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 104. – С. 44–46.
70. Захаров М.В. Особенности регулирования национальной экономики в условиях экономического кризиса / М.В. Захаров // Вестник Чувашского университета. – 2009. – № 4. – С. 400–406.
71. Згуровський М. Болісне одужання через кризу / М. Згуровський // Зеркало тижня. – 2008. – № 47. – С. 8.
72. Згуровський М. Путь к обществу, основаному на знаниях / М. Згуровський // Зеркало недели. – 2006. – № 2 (581). – С. 14.
73. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2008–2011 рр.: статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 220 с.
74. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua – Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку України.
75. Інноваційне забезпечення структурної перебудови економіки: зб. наук. праць / вип. ред. Л.К. Безчасний. – К.: НАН України; Ін-т економіки, 1999. – 152 с.
76. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / ред. Бєла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук [та ін.]; за ред. С.О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.

78. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 231 с.
79. Иноземцев В.Л. Постэкономическая революция и глобальные проблемы / В.Л. Иноземцев, О.Н. Антипина // *Общественные науки и современность*. – 1998. – № 4. – С. 52–61.
80. Иноземцев В.Л. К истории становления постиндустриальной хозяйственной системы (1973–2000) / В.Л. Иноземцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: scd.centro.ru/rass.htm.
81. Кабаці Б.І. Особливості економічного зростання в Україні / Б.І. Кабаці // *Науковий вісник. Національний лісотехнічний університет України: зб. наук.-техн. праць*. – 2006. – Вип. 16.1. – С. 369–373.
82. Капіталізація економіки України: наукова доповідь / за ред. В.М. Гейко, А.А. Грищенка. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАНУ, 2007. – 220 с.
83. Капітальні інвестиції в Україні у 2007 – 2011 роках: статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 122 с.
84. Квасневський О. Щоб залишатися глобальним лідером, Європа повинен розширюватися / О. Квасневський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: yes-ukraine.org – YES. The 8th Yalta Annual meeting: Ukraine and the World: Common Challenges, Common Future.
85. Кіндзерський Ю.В. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України / Ю.В. Кіндзерський // *Економіка України*. – 2010. – № 5. – С. 4–15.
86. Кизим М.О. Дослідження міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні / М.О. Кизим, Т.О. Мощицька // *Проблеми економіки*. – 2011. – № 2. – С. 36–39.
87. Клебанова Т.С. Модель анализа асимметрии регионального развития / Т.С. Клебанова, Л.С. Гурьянова, Е.А. Сергиенко, Г.С. Гончаренко // *Проблеми економіки*. – 2012. – № 2. – С. 27–33.
88. Ключев А. Майбутнє України: глобальні виклики та можливості / А. Ключев // *Дзеркало тижня*. – 2011. – № 35. – С. 1, 8.
89. Коваль Т.В. Освіта і наука об'єднаної Німеччини в побудові суспільства знань / Т.В. Коваль, Г.Л. Лук'янюк // *Наукові записки НДІ імені М. Гоголя. Психологічно-педагогічні науки*. – 2011. – № 1. – С. 163–167.
90. Кокшаров А. Каким будет новый кризис / А. Кокшаров // *Эксперт*. – 2009. – №1. – С.19.
91. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Г.В. Колодко; введ. глава Р.С. Гринберга. – М.: Магистр, 2011. – 176 с.
92. Коломієць А. Шлях інновацій? Пріоритети технологічної незалежності та виживаємості національної економіки / А. Коломієць // *Дзеркало тижня Україна*. – 2011. – №14. – С. 10.

83. Коломицева О.В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на можливість розвитку економіки / О.В. Коломицева // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – 2009. – Вип. 22. – С. 160–164.
84. Коломицева О.В. Напрями подальшої трансформації національної економіки в умовах глобалізаційних викликів / О.В. Коломицева // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – Вип. 22. – С. 160–164.
85. Коломицева О.В. Пріоритети державного регулювання структурних трансформацій в регіональних економічних системах / О.В. Коломицева // Соціальний розвиток економіки: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 30–35.
86. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: избранные труды / Н.Д. Кондратьев; сост. Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2002. – 767 с.
87. Концептуальні засади зовнішньополітичної стратегії України / за ред. І.В. Битиненко, К.А. Кононенко. – К.: НІСД, 2011. – 30 с.
88. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи трансформації / за ред. І.В. Крючкової. – К.: Основа, 2007. – 488 с. – С. 18.
89. Кораблін С. Курсові міражі / С. Кораблін // Дзеркало тижня. – 2009. – № 4 (774). – С. 6.
90. Кораблін С. Курсовые тупики сырьевых экономик / С. Кораблін // Дзеркало тижня. – 2010. – № 39 (819). – С. 1, 7.
91. Кораблін С. Сопілочка Щуролова / С. Кораблін // Дзеркало тижня. – 2009. – № 20 (748).
92. Кораблін С. Україна постіндустріальна / С. Кораблін // Дзеркало тижня. – 2010. – № 4 (874). – С. 7.
93. Король В. Концепція, методи і джерела розвитку інноваційно-конкурентоспроможної національної економіки / В. Король // Економічний розвиток. – 2011. – Вип. 8. – Ч.1. – С. 112–113.
94. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Видавничий центр Львівського нац ун-ту імені Івана Франка, 2001. – 608 с.
95. Крупка М.І. Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації / М.І. Крупка, В. Дорош // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 62–72.
96. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту: підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – 2-ге вид. [випр., доп.]. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с.
97. Кулинич Р.О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку / Р.О. Кулинич. – К.: Знання, 2007. – 311 с.
98. Кульчицький Б.В. Конфігурація сучасної економіки України у контексті порівняння економічних систем / Б.В. Кульчицький // Науковий

вісник: збірник науково-технічних праць Українського державного лісотехнічного університету. – 2003. – Вип. 13.1 – С. 176–181.

109. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: навч. посіб. Б.В. Кульчицький. – Львів: Афіша, 2004. – 279 с.

110. Кухарська Н.А. Геоэкономическая трансформация промышленности Украины: монография / Н.А. Кухарська. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2005. – 209 с.

111. Кухарська Н.О. Економічне зростання як основа економічного розвитку України / Н.О. Кухарська // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 22–32.

112. Лавров Е.И. Экономический рост: теории и проблемы: учеб. пособие / Е.И. Лавров, Е.А. Капогузов. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2006. – 214 с.

113. Лебедева Л.В. До проблеми трактування поняття “економіка знань” / Л.В. Лебедева // Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Серія “Економічні науки”. – 2009. – Вип. 152. – С. 163–167.

114. Лем С. Сумма технологии / С. Лем. – М.: Издательство АСТ, 2004. – 668 с.

115. Лусте О.О. Особливості формування українського господарського менталітету в умовах радянської командно-адміністративної економіки / О.О. Лусте // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: збірник наукових праць. Вип. 2 (19): Економічні науки. – Чернівці, Техносерв, 2010. – 468 с. – С. 452–426.

116. Ляхович М.В. Вплив інформаційної інфраструктури на розвиток економіки / М.В. Ляхович // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – 2006. – № 16. – С. 75–79.

117. Любіч О.О. Фінансова стабільність та інструменти запобігання фінансовим кризам: міжнародний досвід і рекомендації для України / О.О. Любіч, В.М. Домрачев // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 78–93.

118. Любохинець Л.С. Сучасні підходи аналізу модифікації моделі економічного зростання за умов розвитку нової економіки / Л.С. Любохинець, Л.М. Бабич // Вісник Хмельницького національного університету. Серія економічні науки. – 2009. – № 4. – Т. 1. – С. 116–122.

119. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т. / пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – Т. 2. – 400 с.

120. Макроекономічні показники на 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

121. Манцуров І.Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможності країни: монографія / І.Г. Манцуров. – К.: КНЕУ, 2006. – 392 с.

122. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 2 т. / К. Маркс. – М.: Эксмо, 2011. – Т. 1: Процесс производства капитала / за ред. М.В. Трушкова. – 1200 с.

123. Марченко С. Міжнародна кредитно-рейтингова оцінка інвестиційної привабливості України / С. Марченко // Банківська справа. – 2004. – № 1. – С. 44–57.
124. Матвеева В.Ю. Зовнішньоторговельна детермінанта розвитку національної економіки: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 080303. – К.: Донецьк, 2010. – 20 с.
125. Матвеева В.Ю. Зовнішньоторгівельний потенціал національної економіки: теорія, методологія, управління // Вісник ДонНУЕТ. Серія: Економічні науки. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – № 3(47). – С. 42–49.
126. Медведкіна Є.О. Циклічність національних економічних систем в умовах глобальної фінансової кризи / Є.О. Медведкіна // Стратегічні перспективи. – 2010. – № 2 (15). – С. 103–108.
127. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития / Л.Г. Мельник. – Киев: ИТД “Университетская книга”, 2003. – 288 с.
128. Меньшиков С.М. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет курс / С.М. Меньшиков, Л.А. Клименко. – М.: Междунар. отн., 1989. – 272 с. – ISBN 5-02-01001-2.
129. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uazakon.com/documents/02_03_2007_gewqwi/index.htm – Законы Украины: информационно-правовой портал.
130. Механізми залучення іноземних інвестицій: протокол засідання Кабінету від 6 квітня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/content/ker-econt-m4.html – Офіційний сайт Президента України В. Януковича.
131. Мешко Н.П. Управління інноваційно-інвестиційним потенціалом економіки у мовах міжнародної інтеграції: монографія / Н.П. Мешко. – Закарпатськ: Вид-во ДНУ, 2008. – 428 с.
132. Міщенко В.І. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи / В.І. Міщенко, Р.С. Лисенко // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 50–57.
133. Міщенко В.І. Організація залучення заощаджень населення на основі виконання казначейських зобов'язань України / В.І. Міщенко, В.В. Жупанин // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 44–58.
134. Міщенко В.І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України в контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 56–69.
135. Мунтян В.І. Споживацька економіка вичерпується // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 32. – С.9.

136. Національна економіка: навч. посіб. / за ред. В.М. Тарасевича. – К.: ЦУЛ, 2009. – 280 с.
137. Національні рахунки України за 2001 – 2009 рр.: статистичні бюлетені / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2010. – 472 с.
138. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки: монографія / за ред. Х. Клодта; пер. з нім. В.В. Рокочої. – К.: Такасон, 2006. – 306 с.
139. Новикова Н.В. Прогнозирование национальной экономики: учебно-методическое пособие / Н.В. Новикова, О.Г. Поздеева. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2007. – 137 с.
140. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: учебник. – М.: Норма, 2008. – 640 с.
141. Огляд економіки США станом на 01.01.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrexport.gov.ua – Державна підтримка українського експорту.
142. Огляд розвитку світової економіки // Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 9–14.
143. Огляд розвитку світової економіки // Бюлетень Національного банку України. – 2010. – № 3. – С. 8–11.
144. Одотюк І.В. Технологічна структура промисловості України: реальні перспективи розвитку / І.В. Одотюк. – К.: НАН України; Ін-т експ. прогноз., 2009. – 304 с.
145. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 2001. – 944 с.
146. Олійник В.Я. Інноваційно-технологічний прогрес як рушійний чинник цивілізаційного поступу суспільства / В.Я. Олійник, А.В. Бурмак, І.В. Дем'яненко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. Науково-теоретичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 21–30.
147. Осійчук М.С. Людський капітал: критерії оцінки й індикатори економіки знань // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 28–33.
148. Основи стійкого розвитку: навч. посіб. / за ред. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
149. Павлов К.В. Инновации и инвестиции интенсивного и экстенсивного типа / К.В. Павлов // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 145–154.
150. Паламарчук В. Про економіко-правову відповідальність в управлінні природокористуванням / В. Паламарчук, Ю. Міщенко // Право України. – 1998. – № 6. – С. 32–35.
151. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія / Ю.В. Пасічник. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2005. – 642 с.

152. Перехідна економіка: підручник / В.М. Гець, Є.Г. Панченко, І.В. Білоусова та ін.; за ред. В.М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
153. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. – К.: НІСД, 2012. – 43 с.
154. Перспективи технологічних перетворень в світовій промисловості і наслідки для України: науково-аналітична записка. – К.: Ін-т екон. та менеджменту НАН України, 2008. – 17 с.
155. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / І.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2011. – 142 с.
156. Пиріг С.О. Теоретичні засади дослідження концепції інформаційної економіки / С.О. Пиріг // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – Вип. 7 (2010). – № 5. – 2010. – С. 1–13.
157. Пирог О.В. Адаптація структури національної економіки України до умов постіндустріального суспільства / О.В. Пирог // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. “Проблеми економіки та управління” – 2010. – № 2 (256). – 368 с. – С. 54–63.
158. Пирог О.В. Вплив інвестиційної діяльності на економічний розвиток України / О.В. Пирог // Фінансова система України: зб. наук. праць. – Острог: Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2007. – Вип. 9. – С. 244–252.
159. Пирог О.В. Державне управління розвитком національного господарства країни / О.В. Пирог // Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції [“Розвиток національних економік в умовах глобальної нестабільності”]. – Одеса: Гельветика, 2013. – 280 с. – С. 87–89.
160. Пирог О.В. Ефективність інвестування основних фондів України / О.В. Пирог // Економіка і менеджмент: матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених ЕМ-2010. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. – 286 с. – С. 236–237.
161. Пирог О.В. Інвестиційна діяльність в промисловому секторі регіону: теорія та методика оцінки: монографія / О.В. Пирог. – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2010. – 148 с.
162. Пирог О.В. Інвестиційно привабливі регіони світу в короткостроковій перспективі (2010 – 2011 рр.): факторний аналіз / О.В. Пирог // Фінанси України: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції: зб. наук. праць. В 7 т. – Д.: Видавець Біла К.О., 2010. – Т. 6. – 104 с. – С. 32–34.
163. Пирог О.В. Динамічність промислового розвитку Європейського Сходу / О.В. Пирог // Вісник Дніпропетровського університету: Серія. “Світове господарство і міжнародні економічні відносини”. – 2012. – № 4 (10 / 2). – Т. 20. – 271 с. – С. 159–168.

164. Пирог О.В. Довгі хвилі економічного та соціального розвитку / О.В. Пирог // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки [Текст]: вип. 26: У двох частинах. М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – Ч. I. – Т. 1. – 260 с. – С. 52–58.
165. Пирог О.В. Концептуальні положення теорії постіндустріального суспільства для формування економіки нового типу / О.В. Пирог // Економіка Крима. – 2012. – № 1 (38). – 360 с. – С. 151–155.
166. Пирог О.В. Міжнародна інвестиційна позиція України / О.В. Пирог // Схід: аналітично-інформаційний журнал (спеціальний випуск). – 2011. – № 1 (108). – 206 с. – С. 135–139.
167. Пирог О.В. Науково-методичний підхід щодо визначення ймовірності досягнення Україною європейського рівня економічного розвитку / О.В. Пирог // Економіка Крима. – 2011. – № 4 (37). – 298 с. – С. 77–81.
168. Пирог О.В. Оценка экономического развития стран Европейского Союза под влиянием мирового экономического кризиса / О.В. Пирог // Известия Азербайджанского государственного педагогического университета. Серия гуманитарных наук. – Баку, 2011. – №1. – 406 с. – С. 139–146.
169. Пирог О.В. Оцінка можливостей розвитку економіки України відповідно до інвестиційних імперативів / О.В. Пирог // Фінанси України: глобальні та національні імперативи розвитку: зб. наук. праць (матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції). – Дніпропетровськ: Інновації, 2012. – 374 с. – С. 190–205.
170. Пирог О.В. Перспективи випереджаючого зростання економіки України / О.В. Пирог // Економіка і менеджмент: матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених ЕМ-2011. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с. – С. 220–221.
171. Пирог О.В. Розвиток світового ринку цінних паперів та перспективи виходу на нього України / О.В. Пирог // Фінансова система України: зб. наук. праць. – Острого: Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2008. – Вип. 10. – Ч. 3. – 476 с. – С. 354–362.
172. Пирог О.В. Роль государства в обеспечении развития национального хозяйства в условиях постиндустриального общества / О.В. Пирог // Современный научный вестник: научно-теоретический и практический журнал. Серия: Экономические науки. – 2012. – № 22 (134). – 126 с. – С. 18–24.
173. Пирог О.В. Сталий соціально-економічний розвиток України в умовах формування інвестиційної політики держави / О.В. Пирог, Л.І. Катан // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. / за ред. І.Г. Ткачук. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2008. – Вип. IV. – Т. 2. – 366 с. – С. 95–101.

174. Пирог О.В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України / О.В. Пирог // Бізнес Інформ: науковий журнал. – 2011. – № 11 (406). – 204 с. – С. 32–34.
175. Пирог О.В. Стратегія міжнародної конкурентоспособності економіки України / О.В. Пирог // Investment in the future – 2007 : The Materials of Sixth International scientific conference. – Varna, Bulgaria, 2007. – 292 с. – С. 121–125.
176. Пирог О.В. Тенденції економічного розвитку країн Європейського Союзу та України: порівняльний аналіз / О.В. Пирог // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2010. – №2. – 124 с. – С. 64–74.
177. Пирог О.В. Тенденції інноваційного розвитку промислових підприємств Дніпропетровської області / О.В. Пирог // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 1. – С. 269–272.
178. Пирог О.В. Тенденції розвитку інвестиційної моделі економічного розвитку України / О.В. Пирог // Сучасні наукові дослідження – 2006: збірник II Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2006. – Т. 22. – С. 72–74.
179. Пирог О.В. Технологічний розвиток промисловості України / О.В. Пирог // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. / за ред. В. Ізачук. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2011. – Вип. I. – Т. 2. – 370 с. – С. 159–168.
180. Пирог О.В. Трансформація ролі держави в економічному розвитку світової економіки / О.В. Пирог // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2011. – № 3 (101). – Т. 19. – 160 с. – С. 86–94.
181. Пирог О.В. Трансформація теорій технологічного розвитку в умовах глобалізації / О.В. Пирог // Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: монографія / під заг. ред. В.І. Мешко. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 472 с. – С. 44–57.
182. Покришка Д. Основні чинники та ризики розвитку промисловості України на сучасному етапі / Д. Покришка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juni08/12.htm>. – Національний інститут економічних досліджень.
183. Поплавська Ж.В. Економіка України: курс лекцій / Ж.В. Поплавська. – Львів: Вид-во Держ. ун-ту “Львівська політехніка”, 1997. – 280 с.
184. Попова В. Конкурентоспроможність економіки України / В. Попова // Економіка України. – 2008. – № 8. – С. 4–13.
185. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський, М.М. Якубовський, І.О. Галиця та ін.; за ред. Ю.В. Кіндзерського. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2009. – 928 с.

186. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визначення територій депресивними: постанова Кабінету Міністрів України від 2.03.2010 р. № 235 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Законодавство. Верховна Рада України.

187. Про інвестиційну діяльність: закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – Законодавство. Верховна Рада України.

188. Про інноваційну діяльність: закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua. – Законодавство. Верховна Рада України.

189. Про інформацію: закон України від 2.10.1992 р. № 267 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Законодавство. Верховна Рада України.

190. Про Основні напрями бюджетної політики на 2011 рік: постанова Верховної Ради України від 4.06.2010 р. № 2318-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Законодавство. Верховна Рада України.

191. Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік: постанова Верховної Ради України від 13.05.2011 р. № 3358-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Законодавство. Верховна Рада України.

192. Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік: постанова Верховної Ради України від 22.05.2012 р. № 4824-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Законодавство. Верховна Рада України.

193. Послання Президента Віктора Януковича до Українського народу (з експертною доповіддю НІСД “Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації”) / уклад. А.В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 126 с.

194. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України: аналітична доповідь / за ред. А.П. Павлюк. – К.: НІСД, 2013. – 48 с.

195. Прогнозування зовнішньої стійкості економіки України. – К.: НІСД, 2013. – 30 с.

196. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua – Офіційне представництво Президента України.

197. Промисловість України у 2007–2010 роках: статистичний збірник / за ред. О.М. Овденко. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 307 с.

198. Проноза П.В. Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах кризи / П.В. Проноза, Н.К. Громика // Проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 58–70.

199. Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки: навч. посіб. / Г.О. Пухтаєвич. – К.: КНЕУ, 2005. – 254 с.
200. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнева. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 496 с.
201. Райхлин Э. Основы экономической теории: валовый внутренний продукт и экономические циклы: классический, новый классический и новый кейнсианский подходы: учеб. пособ. / Э.Райхлин. – М.: Наука, 1997. – 138 с.
202. Рафикова Л.А. Взаимодействие экономического развития и экономического роста: сущность и соотношение // Вестник Чувашского университета. – 2006. – № 5. – С. 438–441.
203. Регіони України – 2009 р.: статистичний збірник / за ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2010. – Т.1. – 369 с.
204. Регіони України – 2009 р.: статистичний збірник / за ред. О.Г. Осауленко. – К.: ТОВ Консультант, 2010. – Т.2. – 758 с.
205. Регіони України – 2010 р.: статистичний збірник / за ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2010. – Т.1. – 368 с.
206. Резнікова О.О. Основні тренди глобального розвитку: ризики та нові можливості для України: Аналітична записка / О. Резнікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua – Національний інститут економічних досліджень.
207. Резнікова О.О. Основні тренди трансформації глобальної економічної і соціальної моделі: висновки для України / О.О. Резнікова // Стратегічні перспективи. – 2012. – № 2 (23). – С. 81–84.
208. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / С.П. Качан, Т.Є. Царик, Д.В. Ткач та ін.; за ред. Є.П. Качана. – К.: ВД “Львівська книга”, 2005. – 704 с.
209. Розширюючи горизонти інновацій. Переосмислення ролі держави в економіці з перехідною економікою в регіоні Європи та Центральної Азії: дослідження Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org – The World Bank.
210. Рекомендації щодо економічного розвитку України та її регіонів: Звіти пленумів Співки економістів України та науково-практичних конференцій за період 2004 – 2011 рр. / за заг. ред. В.В. Оскольського. – К., 2012. – 218 с.
211. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / за ред. В.В. Оскольського. – К.: Інститут економічного прогнозування; Х.: Форт, 2003. – 49 с.
212. Савицька Н.Л. Основні тенденції суб’єктності в умовах становлення економіки знань / Н.Л. Савицька // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 20–23.

213. Савченко А.Г. Макроекономіка: підручник. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
214. Сазонець І.Л. Корпоративне управління: світовий досвід та механізми залучення інвестицій: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2008. – 304 с.
215. Сазонець О.М. Розвиток світового господарства та глобальні інформаційні системи / О.М. Сазонець. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 289 с.
216. Самуельсон П. Економіка: В 2-х томах / П. Самуельсон; переклад В.Д. Антонова [и др.]. – М.: Алгон, ВНИИСИ, 1992. – Т. 1. – 336 с.
217. Свінцов О.М. Структурні зрушення в економіці України та їх ефективність / О.М. Свінцов, Н.Я. Скірка, П.П. Гаврилко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 166–173.
218. Світова економіка: навч. посіб. / А.С. Філіпенко, В.С. Бурдак, О.І. Рогач; ред. С.В. Головка. – К.: Либідь, 2007. – 640 с.
219. Світовий банк прогнозує уповільнення темпів зростання світової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org/globaloutlook – The World Bank.
220. Семиноженко В. Якщо ми ризикнемо рухатися власним маршрутом, отримаємо шанс встигнути на потяг нової економіки / В. Семиноженко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua – Урядовий портал.
221. Соколов М. Фантом у теорії оподаткування / М. Соколов // Економіка України. – 2010. – №7. – С. 50–59.
222. Солонінко К.С. Макроекономіка: навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2002. – 320 с.
223. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави / національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
224. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Державний комітет статистики України; відп. за вип. В.А. Головка. – К.: Техніка, 2002. – 509 с.
225. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2004. – 508 с.
226. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2005. – 510 с.
227. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 570 с.
228. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2008. – 572 с.
229. Статистичний щорічник України за 2008 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2009. – 567 с.
230. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2010. – 567 с.
231. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2011. – 560 с.

232. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2012. – 559 с.
233. Стасюк О.М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України / О.М. Стасюк, І.А. Бевз // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 75–87.
234. Стеблянко І.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання комплексу соціалізації національної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / І.О. Стеблянко; Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. – Д., 2008. – 20 с.
235. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
236. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3-х т. / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Квасюка. – К.: Фенікс, 2007 – Т.1: Економіка знань – модернізаційний проект України. – 544 с.
237. Стрелец И. Новая экономика: гипотеза или реальность / И. Стрелец // Международная экономика и международные отношения. – 2008. – № 3. – С. 16–28.
238. Стрельніков О.І. Про необхідність удосконалення державного регулювання системи бухгалтерського обліку в сучасних умовах // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 66–68.
239. Тарнавська Н. Новітні прояви конкуренції в суспільстві, яке базується на знаннях / Н. Тарнавська // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 4–16.
240. Тинберген Я. Периметр міжнародного порядку. – М.: Прогресс, 1980. – 416 с.
241. Тодаро М.П. Экономическое развитие: учебник / пер. с англ.; под ред. С.М. Яковлева, Л.З. Зенина. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 671 с.
242. Толмачев М.Н. Теоретические и эмпирические подходы к конвергенции сельскохозяйственного производства / М.Н. Толмачев // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика и экология. – 2012. – № 1 (20). – С. 193–199.
243. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М.: ООО “Издательство АТС”, 2004. – 557 с.
244. Туган-Барановский М.И. К лучшему будущему: сборник социально-философских произведений / М.И. Туган-Барановский. – М.: РОССПЭН, 1996. – 528 с.
245. Ульянченко О.В. Дослідження операцій в економіці. – Харків: Гриф, 2002. – 580 с.
246. Уманців Ю.М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії / Ю.М. Уманців // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 73–85.

247. Управление риском: Риск. Устойчивое развитие. Синергетика. – М.: Наука, 2000. – 431 с.
248. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань / Л.І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37–59.
249. Федулова Л.І. Соціальний аспект технологічного розвитку економіки: особливості та виклики для України / Л.І. Федулова // Соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 165–180.
250. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
251. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энцикл., 1983. – 840 с.
252. Фоміна В.М. Сталий економічний розвиток та особливості його реалізації в умовах глобалізації / В.М. Фоміна // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2011. – Вип. 21.19. – С. 39–45.
253. Фоміна В.М. Сучасний економічний розвиток: проблеми та перспективи / В.М. Фоміна, В.В. Приходько // Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – Т. 1. – С. 435–445.
254. Хайек Ф. Судьбы либерализма в XX веке / Ф. Хайек. – М.: Мысль, 2009. – 337 с.
255. Ходжаян А.О. Макроекономічні умови стійкого розвитку національної економіки / А.О. Ходжаян // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 26. – С. 128–142.
256. Чигиринець О.А. Інвестиційна стратегія підприємств в системі стимулів активізації інвестиційних процесів в національній економіці / Іноземні інвестиції та національний капітал: парадигма взаємодії: зб. наук. праць. Серія: Безпека економічних трансформацій / О.А. Чигиринець. – К.: Сатсанга, 2001. – Вип. 15. – 108 с.
257. Чугунок І.Я. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства / І.Я. Чугунок, Л.В. Лисяк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 3–11.
258. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 14–28.
259. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 15–35.
260. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 4–12.
261. Чухно А. Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 12–21.
262. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та значення для України / А.А. Чухно. – К.: Логос, 2003. – 631 с.

263. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4–18.
264. Шаров О. Глобалізація валютної системи: стрибок “тигрової кішки”? / О. Шаров // Дзеркало тижня. – 2008. – № 44 (723). – С.4.
265. Шевчук О.Б. Економіка, основана на знаннях: соціально-економічні тенденції / О.Б. Шевчук // Економіка прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 18–25.
266. Шинкаренко А. В какой мир мы вступаем: Интервью с А. Гальчинским // Эксперт-Украина. – 2008. – № 50. – С.36.
267. Шкарпова О. Чому міжнародне рейтингове агентство Standard&Poor’s очікує дефолту України? / О. Шкарпова // Контракти: український діловий тижневик. – 2009. – № 10.
268. Шпак М.М. Економічна та стратегічна стійкість аграрних підприємств: теоретичний аспект / М.М. Шпак // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 113–117.
269. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с. – С. 154.
270. Энциклопедический словарь бизнесмена / под ред. М.И. Молдована. – К.: Техника, 1993. – 836 с.
271. Яценко Н. Инновационное развитие: венгерский опыт и украинские реалии / Н. Яценко, Ю. Сколотяный // Зеркало недели. – 2007. – № 5 (634). – С. 7.
272. Alkaly R. The New Economy / R. Alkaly. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2003.
273. Benchmarking countries in the Knowledge Economy: Presentation of the knowledge assessment methodology (KAM) knowledge for development program World Bank Institute [Electronic resource] – Access mode: www.worldbank.org/kam – World Bank.
274. Building Knowledge Economies: Opportunities and Challenges for EU Accession Countries / Final Report of the Knowledge Economy Forum. [Electronic resource] – Access mode: www.worldbank.org/kam – World Bank.
275. Cheung E. Baby Boomers, Generation X and Social Cycles. – Vol. 1. North American Long-waves / E. Cheung. – Longwave Press, 2007. – 63 p.
276. Creative economy: A Feasible Development Option: Report 2010. – Geneva, UNCTAD, 2011. – 423 p.
277. DeVol R.C. America’s High-Tech Economy: Growth, Development, and Risks for Metropolitan Areas / R.C. DeVol. – U.S. – California: Milken Institute, 1999. – 132 p.
278. Doing Business Report [Electronic resource]. – Access mode: www.doingbusiness.org – The World Bank. Doing Business.
279. Drucker P.F. Post capitalist society: Book summary [Electronic resource]. – Access mode: www.vedpuriswar.org/book_summary/post_capitalist.html.

280. Economics of Development / M. Gillis, D.H. Perkins, M. Roemer, D.R. Snodgrass. – New York – London, 2002. – 605 p.
281. European Cities & Regions of the Future 2010/11, 2008/09; 2007/06 [Electronic resource] – Access mode: www.fdimagazine.com – FDI Magazine. The Business of Globalisation.
282. Europe in figures – Eurostat yearbook 2009. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009. – 567 p.
283. Global economy shrugs off debt crisis [Electronic resource]. – Access mode: ft.com – Financial Times.
284. Global Financial Stability Report – 2010 [Electronic resource]. – Access mode: www.imf.org – International Monetary Fund.
285. Global Risks 2012. Seventh Edition. An Initiative of the Risk Response Network [Electronic resource]. – Access mode: www.weforum.org – World Economic Forum.
286. Hansen L.P. Recursive linear models of dynamic economies: Working paper No. 3479 / L.P. Hansen, T.J. Sargent. – Cambridge, MA, 1990. – 42 p.
287. How we Classify Countries. Country and Lending Groups [Electronic resource]. – Access mode: www.worldbank.org – The World Bank.
288. Howkins J. The Creative Economy: How people make money from ideas / J. Howkins. – London, Penguin, 2001. – 288 p.
289. Index of Economic Freedom. Ranking the Countries [Electronic resource]. – Access mode: www.heritage.org – Index of Economic Freedom.
290. Key figures on Europe – 2009. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 236 p.
291. Key figures on Europe – 2010. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – 180 p.
292. Key figures on European business – 2010. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – 123 p.
293. Knowledge-based Economy [Electronic resource]. – Access mode: www.oecd.org - The Organisation for Economic Co-operation and Development.
294. KOF Index of Globalization [Electronic resource]. – Access mode: globalization.kof.ethz.ch – KOF.
295. Kooros S.K. Economic Development planning Models: A Comparative Assessment / S.K. Kooros, L.M. Badeaux [Electronic resource]. – Access mode: www.eurojournals.com/finance.htm - International Research Journal of Finance and Economics. – P. 120-139.
296. Kuznets S. Modern economic growth: Findings and reflections [Electronic resource]. – Access mode: www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2006/kuznets.pdf – The Official Web Site of the Nobel Prize.

297. Lucas R.E. On the Mechanics of Economic Development / R.E. Lucas // *Journal of Monetary Economics*. – 1988. – № 22. – P. 3-42.
298. Mokyr J. The Rise and Fall of the Factory System: Technology, Firms and Households since the Industrial Revolution [Electronic resource]. – Access mode: www.gsia.cmu.edu/afs/andrew/gsia/bm05/mokyrpaper1.pdf.
299. Osborne D. Reinventing Government: Now the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector / D. Osborne, T. Gaebler. - Addison Wesley, 1992.
300. OECD.Stat Extracts (data files) [Electronic resource]. – Access mode: stats.oecd.org - The Organisation for Economic Co-operation and Development.
301. Ouliaris S. What are Economic Models? How economists try to simulate reality / S. Ouliaris [Electronic resource]. – Access mode: www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/06/pdf/basics.pdf – International Monetary Fund.
302. Outlook on the Global Agenda 2012 [Electronic resource]. – Access mode: www.weforum.org – World Economic Forum.
303. Phelps E.S. Macroeconomics for a Modern Economy: Prize Lecture [Electronic resource]. – Access mode: www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2006/phelps_lecture.pdf – The Official Web Site of the Nobel Prize.
304. Perez C. According to influential long-wave theorist, the world is due for a technological and economic boom that truly lifts all boats / C. Perez // *Strategy+Business*. – 2005. – Issue 41. – p.
305. Perez C. Finance and technical change: a long-term view / C. Perez. – CERF, Judge Institute, Cambridge University, and SPRU, University of Sussex, UK, 2004. – 20 p.
306. Perez C. The financial crisis and the future of innovation: A view of the technical change with the aid of history / C. Perez // *Strategy+Business*. – 2010. – Issue 82. – 38 p.
307. Priddat B.P. Intention and failure of W. Roscher's historical method of national economics / B.P. Priddat // In Koslowski P. (eds.) *The theory of ethical economy in the historical school: Wilhelm Roscher, Lorenz von Stein, Gustav Schmoller, Wilhelm Dilthey and contemporary theory*. – Berlin; Heidelberg: Springer-Verlag, 1995. – 350 p. – P. 15-34.
308. Principal Economic Indicators [Electronic resource]. – Access mode: www.federalreserve.gov – Federal Reserve System.
309. Statistics in focus – 36 / 2011 [Electronic resource]. – Access mode: epp.eurostat.ec.europa.eu – European Community. Eurostat.
310. Shionoya Y. Rational reconstruction of the German historical school / Y. Shionoya // In Shionoya Y. (eds.) *The German historical school: the historical and ethical approach to economics*. – London; New York: Routledge, 2001. – 268 p. – P. 7-18.
311. Stiglitz J.E. Information and the Change in the Paradigm in Economics / J.E. Stiglitz [Electronic resource]. – Access mode: www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2001/stiglitz-lecture.pdf – The Official Web Site of the Nobel Prize.

312. Stahlman M. The new golden age / M. Stahlman // Strategy+Business. – 2010. – Issue 58.
313. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Electronic resource]. – Access mode: www.weforum.org – World Economic Forum.
314. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Electronic resource]. – Access mode: www.weforum.org – World Economic Forum.
315. The Global Competitiveness Report 2012-2013 [Electronic resource]. – Access mode: www.weforum.org – World Economic Forum.
316. The Innovation Driven Economic Development Model [Electronic resource]. – Access mode: www.bayareaeconomy.org – California Labor and Workforce Development Agency.
317. The International Institute for Management Development [Electronic resource]. – Access mode: www.imd.ch
318. The main features of the EU manufacturing industry – 37 / 2008 [Electronic resource]. – Access mode: epp.eurostat.ec.europa.eu – European Community, Eurostat.
319. The Toronto Summit. The G-20 Toronto Summit [Electronic resource]. – Access mode: www.g20.org/index.aspx – G-20.
320. Trade and Development Report – 2011. Post-crisis policy challenges in the world economy. – New-York – Geneva: United Nations, 2011. – 190 p.
321. US GDP release in full [Electronic resource]. – Access mode: www.wst.org – Wall Street Journal.
322. Welker J. Models of Economic Growth and Development / J. Welker [Electronic resource]. – Access mode: welkerwikinimics.com – Economics in Plain English.
323. World Bank national accounts data [Electronic resource]. – Access mode: www.worldbank.org – The World Bank.
324. World Economic Outlook [Electronic resource]. – Access mode: www.imf.org – International Monetary Fund.
325. World Investment Prospects Survey 2009 – 2011. – NY – Geneva: United Nations, 2009. – 85 p.
326. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.in.gov.ua – Державне агентство України з інвестицій та інновацій.
- 327. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.standardandpoors.org – Офіційний сайт Міжнародного рейтингового агентства Standard&Poor's.
328. [Electronic resource]. – Access mode: www.europa.eu.int. – European community of statistics.
329. [Electronic resource]. – Access mode: www.g20.org – G-20.
330. [Electronic resource]. – Access mode: www.weforum.org – World Economic Forum.

Додаток А

Таблиця А.1

Узагальнена класифікація країн світу за стадією розвитку, рівнем доходу та економічними групами,
за даними Світового економічного форуму, Світового банку та UNCTAD за 2009–2011 рр.

Стадія розвитку														
I стадія - Факторна економіка			Перехідна стадія від I до II			II стадія - Ефективна економіка			Перехідна стадія від II до III			III стадія - Інноваційна економіка		
Країна	РД / ЕГ	ПС	Країна	РД / ЕГ	ПСі	Країна	РД / ЕГ	ПСі	Країна	РД / ЕГ	ПСі	Країна	РД / ЕГ	ПСі
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Бангладеш	НРД / DiE	СБВ -3,71	Азербайджан	РДВС / TE	СБВ-4,67	Албанія	РДНС / TE	СПЕ-3,77	Барбадос	ВРД / DiE	СПЕ -4,22	Австралія	ВРД / DE	СІ-4,54
Бенін	НРД / DiE	СБВ -3,91	Алжир	РДВС / DiE	СБВ-4,32	Аргентина	РДВС / DiE / EE	СПЕ-3,78	Бахрейн	ВРД / DiE	СПЕ -4,54	Австрія	ВРД / DE	СІ-4,97
Болівія	РДНС / DiE	СБВ -3,96	Ангола	РДВС / DiE	СБВ-2,84	Болгарія	РДВС / DE	СПЕ-4,07	Естонія	ВРД / DE	СПЕ -4,52	Бельгія	ВРД / DE	СІ-4,91
Буркіна-Фасо	НРД / DiE	СБВ -3,29	Ботсвана	РДВС / DiE	СБВ-4,37	Боснія та Герцеговина	РДВС / TE	СПЕ-3,57	Латвія	РДВС / DE	СПЕ -4,08	Велика Британія	ВРД / DE	СІ-4,98
Бурунді	НРД / DiE	СБВ -3,24	Бруней-Даруссалам	ВРД / DiE	СБВ-5,48	Бразилія	РДВС / DiE/EE	СПЕ-4,35	Литва	РДВС / DE	СПЕ -4,28	Гонконг	ВРД / DiE / EE	СІ-4,46
В'єтнам	РДНС / DiE	СБВ -4,39	Вірменія	РДНС / TE	СБВ-4,14	Домініканська Республіка	РДВС / DiE	СПЕ-3,75	Ліхтенштейн	ВРД / DE	СПЕ -4,31	Греція	ВРД / DE	СІ-3,41
Гамбія	НРД / DiE	СБВ -4,16	Венесуела	РДВС / DiE	СБВ-3,66	Еквадор	РДВС / DiE	СПЕ-3,41	Оман	ВРД / DiE	СПЕ -4,30	Данія	ВРД / DE	СІ-5,15
Гана	РДНС / DiE	СБВ -3,54	Гайана	РДНС / DiE	СБВ-3,89	Ель-Сальвадор	РДНС / DiE	СПЕ-3,78	Польща	ВРД / DE	СПЕ -4,62	Ізраїль	ВРД / DE	СІ-5,05
Гондурас	РДНС / DiE	СБВ -4,15	Гватемала	РДНС / DiE	СБВ-4,26	Йорданія	РДВС / DiE	СПЕ-3,98	Пуерто-Рико	ВРД / DiE	СПЕ -4,39	Ірландія	ВРД / DE	СІ-4,55
Ефіопія	НРД / DiE	СБВ -3,63	Грузія	РДНС / TE	СБВ-4,13	Кабо-Верде	РДНС / DiE	СПЕ-3,16	Словаччина	ВРД / DE	СПЕ -4,43	Ісландія	ВРД / DE	СІ-4,61
Замбія	РДНС / DiE	СБВ -3,56	Єгипет	РДНС / DiE	СБВ-4,19	Китай	РДВС / DiE	СПЕ-4,63	Тайвань	ВРД / DiE / EE	СПЕ -5,05	Іспанія	ВРД / DE	СІ-3,96

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Зімбабве	НРД / DiE	СБВ -3,05	Індонезія	РДНС / DiE / IЕ	СБВ- 4,62	Колумбія	РДВС / DiE	СПЕ- 4,09	Тринідад та Тобаго	ВРД / DiE	СПЕ -3,95	Італія	ВРД / DE	СІ- 4,11
Індія	РДНС / DiE	СБВ -4,30	Іран	РДВС / DiE	СБВ- 4,58	Костарика	РДВС / DiE	СПЕ- 4,13	Угорщина	ВРД / DE	СПЕ -4,38	Канада	ВРД / DE	СІ- 4,95
Камбоджа	НРД / DiE	СБВ -3,72	Казахстан	РДВС / TE	СБВ- 4,48	Леванон	РДНС / DiE	СПЕ- 4,00	Уругвай	РДВС / DiE	СПЕ -3,98	Кіпр	ВРД / DE	СІ- 4,07
Камерун	НРД / DiE	СБВ -3,78	Катар	ВРД / DiE	СБВ- 5,73	Маврикій	РДВС / DiE	СПЕ- 4,05	Чилі	РДВС / DiE/EE	СПЕ -4,51	Люксембург	ВРД / DE	СІ- 4,76
Кенія	НРД / DiE	СБВ -3,89	Кувейт	ВРД / DiE	СБВ- 5,16	Македонія	РДВС / DiE	СПЕ- 3,84	Хорватія	ВРД / TE	СПЕ -3,97	Мальта	ВРД / DE	СІ- 3,88
Киргизька Республіка	НРД / TE	СБВ -3,59	Лівія	РДВС / DiE	СБВ- 4,20	Малайзія	РДВС/ DiE / IЕ/EE	СПЕ- 4,72				Нідерланди	ВРД / DE	СІ- 5,16
Кот-д'Івуар	НРД / DiE	СБВ -3,36	Марокко	РДНС / DiE	СБВ- 4,57	Мексика	РДВС / DiE/EE	СПЕ- 4,09				Німеччина	ВРД / DE	СІ- 5,51
Лесото	РДНС / DiE	СБВ -3,53	Парагвай	РДНС / DiE	СБВ- 3,69	Намібія	РДВС / DiE	СПЕ- 3,76				Нова Зеландія	ВРД / DE	СІ- 4,30
Мадагаскар	НРД / DiE	СБВ -3,64	Саудівська Аравія	ВРД / DiE	СБВ- 5,32	Панама	РДВС / DiE	СПЕ- 4,08				Норвегія	ВРД / DE	СІ- 4,83
Малаві	НРД / DiE	СБВ -3,46	Свазіленд	РДНС / DiE	СБВ- 3,79	Перу	РДВС / DiE/EE	СПЕ- 4,18				Об'єднані Арабські Емірати	ВРД / DiE	СІ- 4,37
Малі	НРД / DiE	СБВ -3,47	Сирія	РДНС / DiE	СБВ- 4,28	Південна Африка	РДВС / DiE	СПЕ- 4,37				Південна Корея	ВРД / DiE / IЕ / EE	СІ- 4,81
Мавританія	НРД / DiE	СБВ -3,39	Україна	РДНС / TE	СБВ- 3,92	Російська Федерація	РДВС / TE	СПЕ- 4,19				Португалія	ВРД / DE	СІ- 3,98
Мозамбік	НРД / DiE	СБВ -3,43	Шрі-Ланка	РДНС / DiE	СБВ- 4,42	Румунія	РДВС / DE	СПЕ- 4,18				Сінгапур	ВРД / DiE / IЕ / EE	СІ- 5,07
Молдова	РДНС / DiE	СБВ -4,10	Ямайка	РДВС / DiE	СБВ- 3,92	Сербія	РДВС / TE	СПЕ- 3,75				Словенія	ВРД / DE	СІ- 4,08
Монголія	РДНС / DiE	СБВ -3,97				Таїланд	РДВС/ DiE/ IЕ / EE	СПЕ- 4,41				США	ВРД / DE	СІ- 5,53
Непал	НРД / DiE	СБВ -3,52				Туніс	РДВС / DiE	СПЕ- 4,28				Фінляндія	ВРД / DE	СІ- 5,43

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Нікарагуа	РДНС / DiE	СБВ-3,80				Туреччина	РДВС / DiE	СПЕ-4,18				Франція	ВРД / DE	СІ-4,83
Нігерія	НРД / DiE	СБВ-3,11				Чорногорія	РДВС / TE	СПЕ-4,08				Чеська Республіка	ВРД / DE	СІ-4,19
Пакистан	РДНС / DiE	СБВ-3,39										Швейцарія	ВРД / DE	СІ-5,71
Руанда	НРД / DiE	СБВ-4,28										Швеція	ВРД / DE	СІ-5,67
Сенегал	РДНС / DiE	СБВ-3,80										Японія	ВРД / DE	СІ-5,72
Таджикистан	НРД / TE	СБВ-3,74												
Танзанія	НРД / DiE	СБВ-3,66												
Тимор-Лесте	РДНС / DiE	СБВ-3,49												
Уганда	НРД / DiE	СБВ-3,53												
Філіппіни	РДНС / DiE / IE	СБВ-4,02												
Чад	НРД / DiE	СБВ-2,68												

Позначення:

– РД – рівень доходів на душу населення, за класифікацією Світового банку (у дол. США): ВРД – високий рівень доходу (більше ніж 12 476 дол. США); РДВС – рівень доходу вищий від середнього (від 4 036 дол. США до 12 475 дол. США); РДНС – рівень доходу нижчий від середнього (від 1 026 дол. США до 4 035 дол. США); НРД – низький рівень доходу (нижче за 1 025 дол. США);

– ЕГ – економічна група, за класифікацією UNCTAD: DE – розвинені країни; DiE – країни, що розвиваються; TE – країни з перехідною економікою; IE – нові індустріальні економіки; EE – країни, що швидко розвиваються (emerging economies);

– ПС – пріоритетний субіндекс та його значення, за розрахунками Світового економічного форуму: СБВ – субіндекс базисних вимог; СПЕ – субіндекс посилення ефективності; СІ – субіндекс інновацій.

Примітка: складено за даними [313, с. 11, 16–17; 314, с. 11, 15–16; 320; 323]

**Узагальнена класифікація країн світу за стадією розвитку, рівнем доходу та економічними групами,
за даними Світового економічного форуму, Світового банку та UNCTAD за 2012 / 13 рр.**

I стадія - Факторна економіка			Перехідна стадія від I до II			II стадія - Ефективна економіка			Перехідна стадія від II до III			III стадія - Інноваційна економіка		
Країна	РД / ЕГ	ПС	Країна	РД / ЕГ	ПСі	Країна	РД / ЕГ	ПСі	Країна	РД / ЕГ	ПСі	Країна	РД / ЕГ	ПСі
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Бангладеш	НРД / ДіЕ	СБВ-3,72	Азербайджан	РДВС / ТЕ	СБВ-4,76	Албанія	РДНС / ТЕ	СПЕ -3,80	Аргентина	РДВС / ДіЕ / ЕЕ	СПЕ-3,84	Австралія	ВРД / ДЕ	СІ-4,56
Бенін	НРД / ДіЕ	СБВ-3,83	Алжир	РДВС / ДіЕ	СБВ-4,22	Болгарія	РДВС / ДЕ	СПЕ -4,18	Барбадос	ВРД / ДіЕ	СПЕ-4,37	Австрія	ВРД / ДЕ	СІ-5,30
Буркіна-Фасо	НРД / ДіЕ	СБВ-3,45	Болівія	РДНС / ДіЕ	СБВ-4,15	Боснія та Герцеговина	РДВС / ТЕ	СПЕ -3,75	Бахрейн	ВРД / ДіЕ	СПЕ-4,58	Бельгія	ВРД / ДЕ	СІ-5,21
Бурунді	НРД / ДіЕ	СБВ-2,94	Ботсвана	РДВС / ДіЕ	СБВ-4,38	Вірменія	РДНС / ТЕ	СПЕ -3,86	Бразилія	РДВС / ДіЕ/ЕЕ	СПЕ-4,52	Велика Британія	ВРД / ДЕ	СІ-5,32
В'єтнам	РДНС / ДіЕ	СБВ-4,22	Бруней-Даруссалам	ВРД / ДіЕ	СБВ-5,56	Гайана	РДНС / ДіЕ	СПЕ -3,61	Естонія	ВРД / ДЕ	СПЕ-4,63	Гонконг	ВРД / ДіЕ / ЕЕ	СІ-4,73
Гамбія	НРД / ДіЕ	СБВ-4,01	Венесуела	РДВС / ДіЕ	СБВ-3,54	Гватемала	РДНС / ДіЕ	СПЕ -3,92	Казахстан	РДВС / ТЕ	СПЕ-4,24	Греція	ВРД / ДЕ	СІ-3,37
Гана	РДНС / ДіЕ	СБВ-3,85	Гондурас	РДНС / ДіЕ	СБВ-4,08	Грузія	РДНС / ТЕ	СПЕ -3,84	Латвія	РДВС / ДЕ	СПЕ-4,37	Данія	ВРД / ДЕ	СІ-5,24
Ефіопія	НРД / ДіЕ	СБВ-3,74	Єгипет	РДНС / ДіЕ	СБВ-3,91	Домініканська Республіка	РДВС / ДіЕ	СПЕ -3,79	Лебанон	РДНС / ДіЕ	СПЕ-4,06	Ізраїль	ВРД / ДЕ	СІ-5,33
Замбія	РДНС / ДіЕ	СБВ-3,56	Іран	РДВС / ДіЕ	СБВ-4,69	Еквадор	РДВС / ДіЕ	СПЕ -3,68	Литва	РДВС / ДЕ	СПЕ-4,38	Ірландія	ВРД / ДЕ	СІ-4,87
Зімбабве	НРД / ДіЕ	СБВ-3,53	Катар	ВРД / ДіЕ	СБВ-5,96	Ель-Сальвадор	РДНС / ДіЕ	СПЕ -3,66	Малайзія	РДВС / ДіЕ / ЕЕ	СПЕ-4,89	Ісландія	ВРД / ДЕ	СІ-4,69
Індія	РДНС / ДіЕ	СБВ-4,26	Кувейт	ВРД / ДіЕ	СБВ-5,21	Індонезія	РДНС / ДіЕ / ЕЕ	СПЕ -4,20	Мексика	РДВС / ДіЕ/ЕЕ	СПЕ-4,31	Іспанія	ВРД / ДЕ	СІ-4,14
Камбоджа	НРД / ДіЕ	СБВ-4,14	Лівія	РДВС / ДіЕ	СБВ-4,06	Йорданія	РДВС / ДіЕ	СПЕ -4,03	Оман	ВРД / ДіЕ	СПЕ-4,40	Італія	ВРД / ДЕ	СІ-4,24
Камерун	НРД / ДіЕ	СБВ-3,80	Монголія	РДНС / ДіЕ	СБВ-4,17	Кабо-Верде	РДНС / ДіЕ	СПЕ -3,22	Польща	ВРД / ДЕ	СПЕ-4,69	Канада	ВРД / ДЕ	СІ-4,74
Кенія	НРД / ДіЕ	СБВ-3,62	Саудівська Аравія	ВРД / ДіЕ	СБВ-5,74	Китай	РДВС / ДіЕ	СПЕ -4,64	Російська Федерація	РДВС / ТЕ	СПЕ-4,26	Кіпр	ВРД / ДЕ	СІ-3,77
Киргизька Республіка	НРД / ТЕ	СБВ-3,52	Шрі-Ланка	РДНС / ДіЕ	СБВ-4,50	Колумбія	РДВС / ДіЕ	СПЕ -4,13	Тринідад та Тобаго	ВРД / ДіЕ	СПЕ-3,85	Люксембург	ВРД / ДЕ	СІ-4,89
Кот-д'Івуар	НРД / ДіЕ	СБВ-3,29	Філіппіни	РДНС / ДіЕ / ЕЕ	СБВ-4,35	Коста-Рика	РДВС / ДіЕ	СПЕ -4,18	Туреччина	РДВС / ДіЕ	СПЕ-4,42	Мальта	ВРД / ДЕ	СІ-3,85

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Лесото	РДНС / DiE	СБВ- 3,53		Маврикій	РДВС / DiE	СПЕ- 4,14	Угорщина	ВРД / DE	СПЕ- 4,32	Нідерланди	ВРД / DE	СІ- 5,47
Мавританія	НРД / DiE	СБВ- 3,60		Македонія	РДВС / DiE	СПЕ- 3,85	Уругвай	РДВС / DiE	СПЕ- 4,00	Німеччина	ВРД / DE	СІ- 5,57
Мадагаскар	НРД / DiE	СБВ- 3,52		Марокко	РДНС / DiE	СПЕ- 3,94	Чилі	РДВС / DiE/EE	СПЕ- 4,63	Нова Зеландія	ВРД / DE	СІ- 4,60
Малаві	НРД / DiE	СБВ- 3,40		Намібія	РДВС / DiE	СПЕ- 3,64	Хорватія	ВРД / TE	СПЕ- 4,01	Норвегія	ВРД / DE	СІ- 5,00
Малі	НРД / DiE	СБВ- 3,55		Панама	РДВС / DiE	СПЕ- 4,36				Об'єднані Арабські Емірати	ВРД / DiE	СІ- 4,64
Мозамбік	НРД / DiE	СБВ- 3,22		Парагвай	РДНС / DiE	СПЕ- 3,59				Південна Корея	ВРД/ iE / iE / EE	СІ- 4,96
Молдова	РДНС / DiE	СБВ- 4,16		Перу	РДВС / DiE/EE	СПЕ- 4,23				Пуерто- Рико	ВРД / DiE	СПЕ- 4,64
Непал	НРД / DiE	СБВ- 3,65		Південна Африка	РДВС / DiE	СПЕ- 4,53				Португалія	ВРД / DE	СІ- 4,01
Нігерія	НРД / DiE	СБВ- 3,52		Румунія	РДВС / DE	СПЕ- 4,12				Сінгапур	ВРД/ iE / iE / EE	СІ- 5,27
Нікарагуа	РДНС / DiE	СБВ- 3,99		Свазіленд	РДНС / DiE	СПЕ- 3,21				Словаччина	ВРД / DE	СІ- 3,50
Пакистан	РДНС / DiE	СБВ- 3,41		Сербія	РДВС / TE	СПЕ- 3,83				Словенія	ВРД / DE	СІ- 4,02
Руанда	НРД / DiE	СБВ- 4,28		Таїланд	РДВС/ DiE/iE/EE	СПЕ- 4,38				США	ВРД / DE	СІ- 5,42
Сенегал	РДНС / DiE	СБВ- 3,68		Тимор-Лесте	РДНС / DiE	СПЕ- 2,97				Тайвань	ВРД / DiE / iE / EE	СІ- 5,08
Таджи- кистан	НРД / TE	СБВ- 3,97		Україна	РДНС / TE	СПЕ- 4,11				Фінляндія	ВРД / DE	СІ- 5,62
Танзанія	НРД / DiE	СБВ- 3,65		Чорногорія	РДВС / TE	СПЕ- 3,99				Франція	ВРД / DE	СІ- 4,96
Уганда	НРД / DiE	СБВ- 3,48		Ямайка	РДВС / DiE	СПЕ- 3,93				Чеська Республіка	ВРД / DE	СІ- 4,13
Чад	НРД / DiE	СБВ- 3,15								Швейцарія	ВРД / DE	СІ- 5,79
										Швеція	ВРД / DE	СІ- 5,56
										Японія	ВРД / DE	СІ- 5,67

Примітка: складено за даними [315, с. 10, 14–15; 320; 323]

Додаток Б

Таблиця Б.1

Динаміка економічного розвитку країн світу за стадіями розвитку у 1960–2011 рр.

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
III стадія Інноваційна економіка	4,72	5,98	5,32	6,68	5,68	6,35	4,64	6,36	5,87	1,97	3,73	5,63	6,44	0,70	0,41	4,78	3,87	4,50	3,85
Перехідна стадія від II до III									8,65	10,22	11,77	14,16	14,58	11,59	3,67	12,64	9,80	4,36	10,51
II стадія Ефективна економіка	1,34	2,99	4,06	8,36	6,67	5,10	3,91	6,56	7,21	7,42	6,15	6,84	7,17	6,04	4,36	5,57	4,40	3,81	5,94
Перехідна стадія від I до II	3,88	4,37	5,31	6,17	1,86	1,34	4,27	4,46	6,99	6,67	4,07	2,63	4,84	4,58	6,30	5,67	6,91	5,14	1,01
I стадія Факторна економіка	1,33	7,08	1,76	5,59	2,42	4,21	0,80	6,23	4,20	4,52	1,53	-2,85	2,56	6,07	-1,77	2,77	2,72	3,47	4,18

Продовження табл. Б.1

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
III стадія Інноваційна економіка	1,09	2,06	0,32	3,09	4,83	4,06	3,15	3,35	4,85	3,95	3,10	1,20	1,92	1,29	3,10	2,62	2,90	3,29	2,33	3,30
Перехідна стадія від II до III	8,86	5,21	-2,98	0,26	4,74	-0,10	4,74	5,61	6,34	5,75	7,22	6,14	5,73	5,40	5,54	4,25	4,53	5,11	1,12	3,28
II стадія Ефективна економіка	5,03	1,84	1,21	0,77	5,51	3,85	4,17	4,75	2,85	1,68	1,43	3,13	2,48	3,85	3,90	3,47	5,13	5,72	2,57	2,72
Перехідна стадія від I до II	5,74	3,92	3,36	4,54	2,54	3,77	3,92	3,44	6,67	5,17	3,78	1,67	2,86	2,76	3,74	5,17	5,98	3,83	2,07	5,13
I стадія Факторна економіка	2,27	3,15	1,18	2,00	2,25	2,03	4,24	3,68	4,02	2,29	2,85	1,01	1,18	1,30	1,67	4,47	5,19	4,03	3,88	4,15

Закінчення табл. Б.1

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
III стадія Інноваційна економіка	3,83	1,39	1,51	1,97	2,97	2,43	2,77	2,54	-0,07	-3,86	3,06	1,32
Перехідна стадія від II до III	6,37	0,59	3,01	5,08	7,17	5,56	6,09	5,24	2,71	-1,28	7,30	5,56
II стадія Ефективна економіка	5,81	2,79	3,83	5,62	7,66	7,38	8,36	8,97	6,05	1,99	7,84	6,58
Перехідна стадія від I до II	4,03	3,96	3,48	5,39	7,11	6,82	7,38	7,71	4,63	5,16	7,27	5,69
I стадія Факторна економіка	3,49	5,24	3,29	3,75	6,10	6,25	6,20	6,41	5,74	4,73	6,12	5,97

Динаміка економічного розвитку провідних країн світу в 1960–2011 рр.

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
США	2,30	6,10	4,40	5,80	6,40	6,50	2,50	4,80	3,10	0,20	3,46	5,52	5,91	-0,52	-0,20	5,42	4,64	5,63	3,15
Японія	12,04	8,91	8,47	11,68	5,82	10,64	11,08	12,88	12,48	-1,02	4,70	8,41	8,03	-1,23	3,09	3,97	4,39	5,27	5,48
ЄС-27	5,33	4,75	5,04	5,54	4,49	4,14	4,33	4,95	5,54	5,85	3,35	4,50	6,28	2,28	-0,61	4,51	2,81	3,11	3,65
Німеччина	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,13	4,30	4,78	0,89	-0,87	4,95	3,35	3,01	4,15
Франція	5,51	6,67	5,35	6,52	4,78	5,21	4,69	4,26	6,99	5,73	5,33	4,54	6,61	4,69	-1,12	4,39	3,57	3,89	3,45
Польща	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Румунія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

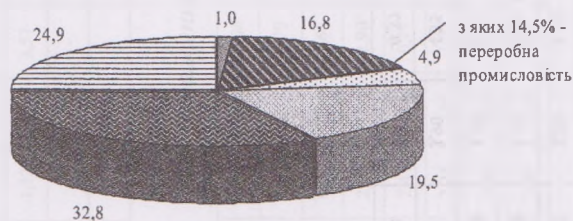
Продовження табл. Б.2

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
США	-0,29	2,54	-1,98	4,52	7,19	4,11	3,43	3,17	4,10	3,56	1,86	-0,26	3,40	2,87	4,11	2,55	3,79	4,51	4,40
Японія	2,82	4,18	3,38	3,06	4,46	6,33	2,83	4,11	7,15	5,37	5,57	3,32	0,82	0,17	0,86	1,94	2,61	1,60	-2,00
ЄС-27	1,38	0,19	1,05	1,85	2,55	2,51	2,81	2,82	4,21	3,50	2,75	1,22	0,90	-0,20	2,91	2,70	1,90	2,76	2,94
Німеччина	1,41	0,53	-0,39	1,57	2,82	2,33	2,29	1,40	3,71	3,90	5,26	5,11	1,91	-1,00	2,47	1,68	0,79	1,74	1,86
Франція	1,64	0,98	2,42	1,23	1,49	1,61	2,26	2,39	4,67	4,19	2,62	1,04	1,48	-0,67	2,25	2,05	1,07	2,18	3,38
Польща	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-7,02	2,51	3,74	5,29	6,95	6,24	7,09	4,98
Румунія	-	0,77	4,00	6,10	5,90	-0,10	2,40	0,80	-0,50	-5,80	-5,60	-12,90	-8,84	1,51	3,97	7,16	4,01	-6,10	-4,79

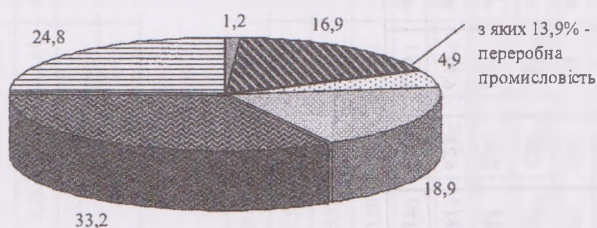
	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
США	4,87	4,17	1,09	1,83	2,33	3,48	3,08	2,66	1,91	-0,36	-4,23	-3,02	1,70
Японія	-0,20	2,36	0,36	0,29	1,69	2,36	1,30	1,69	2,19	-1,03	-5,53	-4,44	-0,70
ЄС-27	2,98	3,88	2,12	1,29	1,45	2,54	2,07	3,31	3,23	0,28	-4,33	-2,20	1,52
Німеччина	1,87	3,06	1,51	0,01	-0,38	1,16	0,68	3,70	3,27	1,08	-5,13	4,16	3,03
Франція	3,29	3,68	1,84	0,93	0,90	2,54	1,83	2,47	2,29	-0,08	-3,15	1,66	1,70
Польща	4,52	4,26	1,21	1,44	3,87	5,34	3,62	6,23	6,79	5,13	1,63	3,90	4,35
Румунія	-1,20	2,10	5,70	5,10	5,20	8,40	4,17	7,90	6,00	9,43	-8,50	0,95	-0,37

Додаток В

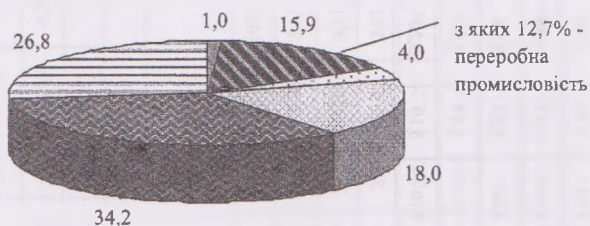
Структура національних господарств провідних країн світу

2002 р.

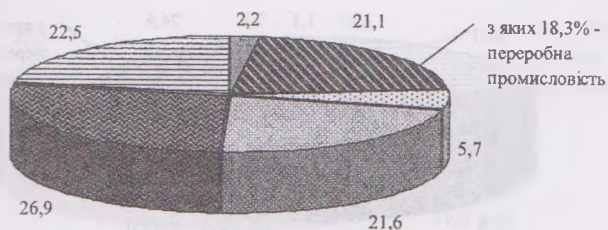
2007 р.

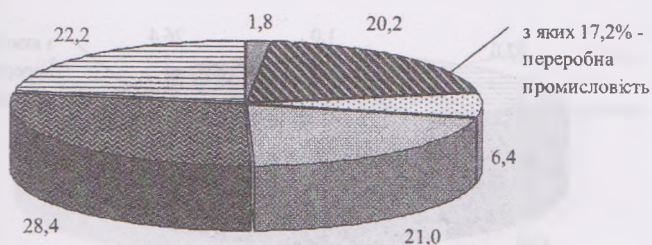
2009 р.

- Сільське господарство
- Промисловість
- Будівництво
- Торівля, транспорт та зв'язок
- Підприємницька діяльність та фінансові послуги
- Інші послуги

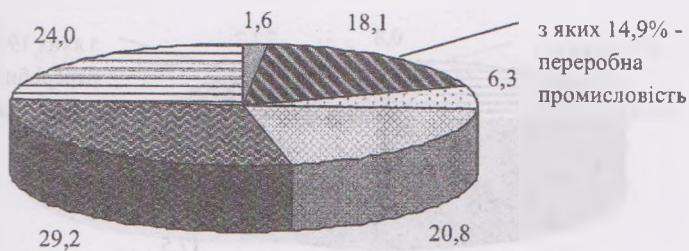
Рис. В.1. Структура національної економіки США за 2002 – 2009 рр., за ВДВ, %

2002 р.

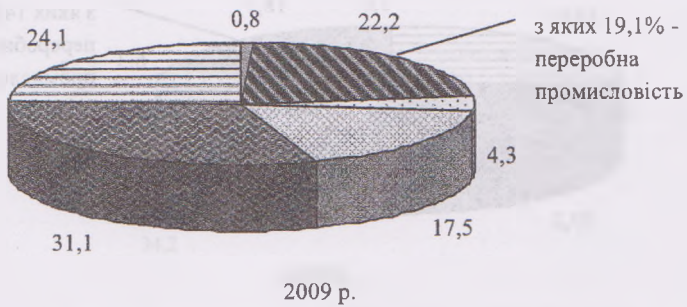
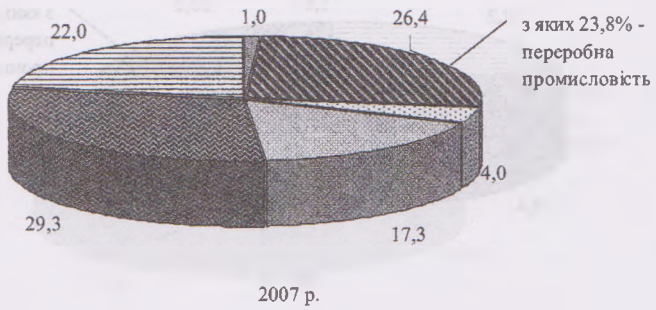
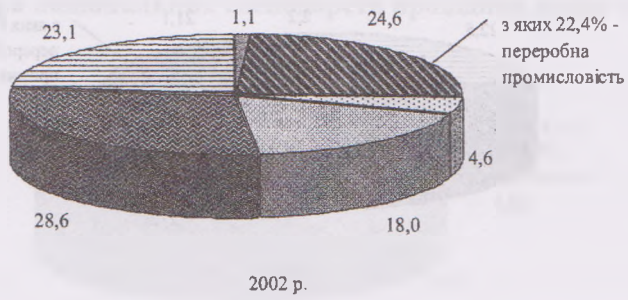
2007 р.

2009 р.

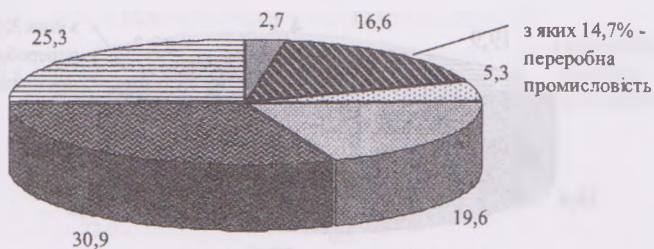
- Сільське господарство
- ▨ Промисловість
- Будівництво
- ▤ Торівля, транспорт та зв'язок
- ▩ Підприємницька діяльність та фінансові послуги
- ▧ Інші послуги

Рис. В.2. Структура економіки ЄС-27 за 2002–2009 рр., за ВДВ, %

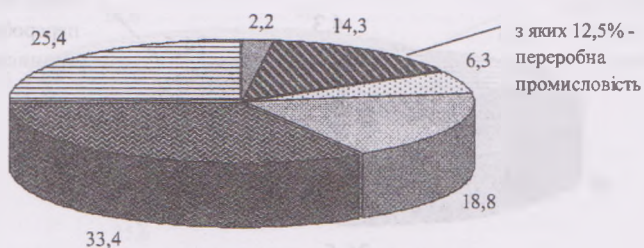

- Сільське господарство
- Промисловість
- Будівництво
- Торгівля, транспорт та зв'язок
- Підприємницька діяльність та фінансові послуги
- Інші послуги

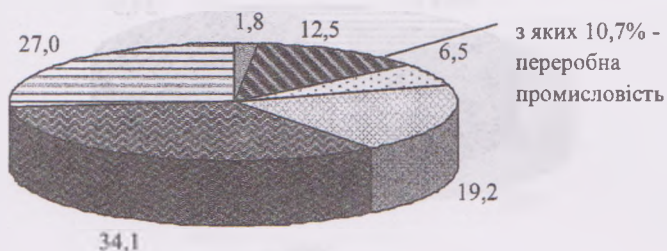
Рис. В.3. Структура національної економіки Німеччини за 2002–2009 рр., за ВДВ, %

2002 р.

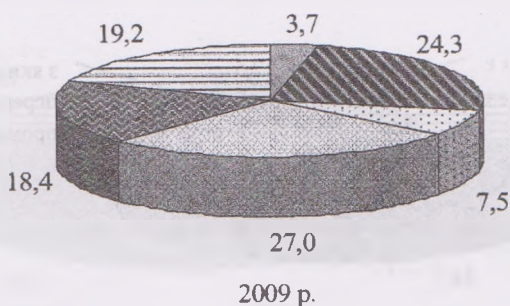
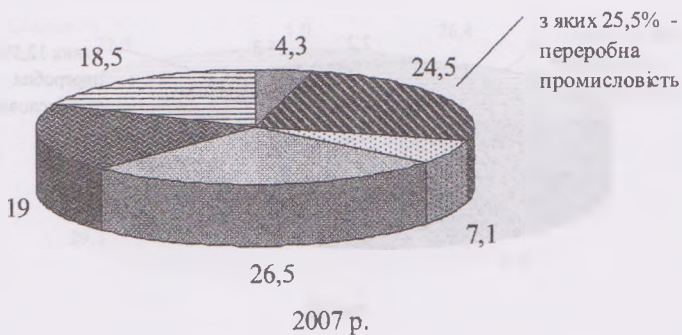
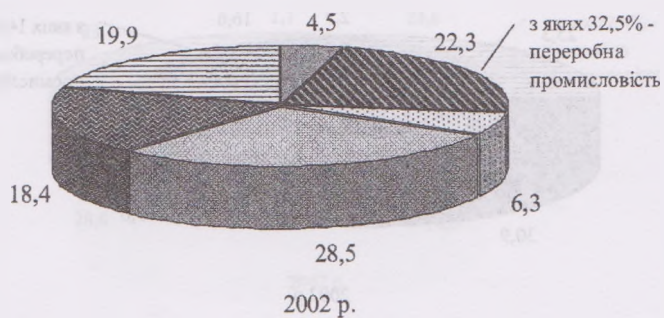
2007 р.

2009 р.

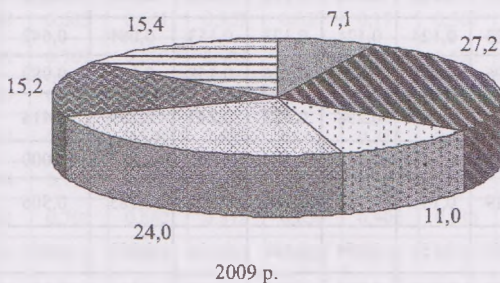
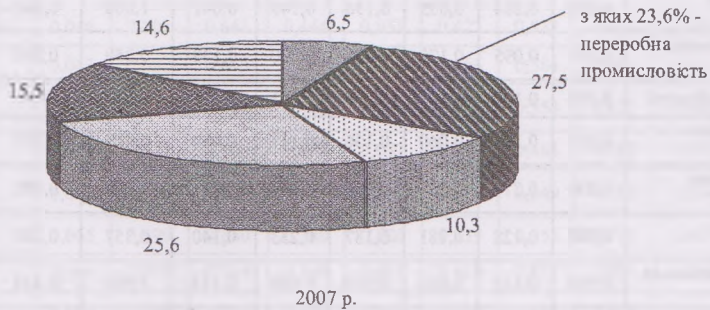
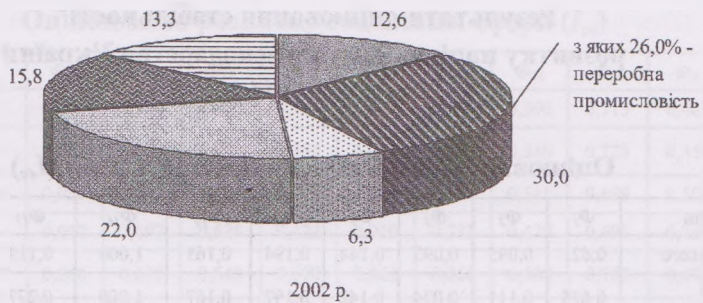
- Сільське господарство
- Промисловість
- Будівництво
- Торгівля, транспорт та зв'язок
- Підприємницька діяльність та фінансові послуги
- Інші послуги

Рис. В.4. Структура національної економіки Франції за 2002–2009 рр., за ВДВ, %

- Сільське господарство
- Промисловість
- Будівництво
- Торгівля, транспорт та зв'язок
- Підприємницька діяльність та фінансові послуги
- Інші послуги

Рис. В.5. Структура національної економіки Польщі за 2002–2009 рр., за ВДВ, %

- Сільське господарство
- Промисловість
- Будівництво
- Торгівля, транспорт та зв'язок
- Підприємницька діяльність та фінансові послуги
- Інші послуги

Рис. В.6. Структура національної економіки Румунії за 2002–2009 рр., за ВДВ, %

Додаток Г
Результати оцінювання стабільності
розвитку національного господарства України
за 2000–2011 р.

Таблиця Г.1

Оцінювання розвитку економічної сфери (I_{ec})

Регіони	Φ_1	Φ_2	Φ_3	Φ_4	Φ_{10}	Φ_{14}	Φ_{16}	Φ_{17}	Φ_{18}	I_{ec}
України, всього	0,621	0,095	0,093	0,144	0,194	0,165	1,000	0,119	0,198	0,203
Автономна Республіка Крим	0,625	0,111	0,074	0,142	0,197	0,167	1,000	0,277	0,296	0,232
Вінницька область	0,564	0,076	0,103	0,154	0,168	0,227	0,470	0,124	0,418	0,205
Волинська область	0,578	0,204	0,035	0,136	0,149	0,041	1,000	0,362	0,492	0,204
Дніпропетровська область	0,690	0,095	0,125	0,138	0,230	0,138	0,359	0,244	0,201	0,205
Донецька область	0,595	0,108	0,145	0,108	0,081	0,113	0,517	0,176	0,415	0,191
Житомирська область	0,605	0,102	0,060	0,156	0,111	0,080	0,989	0,203	0,300	0,189
Закарпатська область	0,580	0,211	0,036	0,109	0,169	0,214	1,000	0,181	0,176	0,202
Запорізька область	0,591	0,128	0,181	0,137	0,233	0,140	0,357	0,230	0,649	0,246
Івано-Франківська область	0,563	0,162	0,051	0,079	0,098	0,113	1,000	0,245	0,480	0,198
Київська область	0,679	0,082	0,061	0,214	0,295	0,220	0,789	0,364	0,278	0,250
Кіровоградська область	0,581	0,116	0,202	0,112	0,236	0,261	0,542	0,138	0,290	0,233
Луганська область	0,623	0,124	0,124	0,123	0,153	0,084	0,642	0,340	0,310	0,216
Львівська область	0,596	0,132	0,059	0,126	0,158	0,151	0,989	0,263	0,417	0,226
Миколаївська область	0,606	0,068	0,298	0,132	0,243	0,199	0,414	0,090	0,493	0,225
Одеська область	0,628	0,156	0,243	0,137	0,326	0,051	1,000	0,429	0,439	0,279
Полтавська область	0,619	0,151	0,132	0,100	0,209	0,185	0,506	0,261	0,417	0,240
Рівненська область	0,568	0,131	0,054	0,121	0,132	0,083	1,000	0,198	0,412	0,196
Сумська область	0,554	0,081	0,122	0,083	0,140	0,124	0,361	0,186	0,465	0,184
Тернопільська область	0,602	0,106	0,088	0,091	0,180	0,027	1,000	0,378	0,311	0,188
Харківська область	0,644	0,086	0,166	0,098	0,194	0,333	0,834	0,212	0,216	0,235
Херсонська область	0,594	0,134	0,186	0,091	0,163	0,123	0,394	0,319	0,336	0,219
Хмельницька область	0,573	0,099	0,093	0,136	0,176	0,145	1,000	0,281	0,639	0,246
Черкаська область	0,635	0,127	0,100	0,139	0,183	0,167	1,000	0,220	0,422	0,245
Чернівецька область	0,594	0,137	0,058	0,152	0,172	0,086	1,000	0,306	0,414	0,223
Чернігівська область	0,556	0,083	0,108	0,111	0,210	0,098	1,000	0,168	0,407	0,210
м. Київ	0,652	0,124	-	0,229	0,259	0,199	0,862	0,407	0,291	0,358
м. Севастополь	0,654	0,133	-	0,179	0,166	0,021	0,834	0,260	0,389	0,255

Оцінювання розвитку соціальної сфери (I_{cc})

Регіони	Φ_{19}	Φ_{20}	Φ_{21}	Φ_{22}	Φ_{23}	Φ_{24}	Φ_{26}	Φ_{28}	Φ_{29}	I_{cc}
України, всього	0,066	0,704	0,668	0,371	0,014	0,265	0,396	0,715	0,405	0,257
Автономна Республіка Крим	0,061	0,699	0,667	0,350	0,030	0,302	0,340	0,728	0,358	0,271
Вінницька область	0,057	0,697	0,686	0,425	0,066	0,170	0,511	0,699	0,505	0,306
Волинська область	0,057	0,697	0,675	0,422	0,050	0,371	0,479	0,691	0,784	0,336
Дніпропетровська область	0,060	0,698	0,648	0,320	0,021	0,368	0,408	0,789	0,670	0,289
Дніпропетровська область	0,059	0,706	0,690	0,341	0,030	0,358	0,586	0,703	0,698	0,314
Дніпропетровська область	0,062	0,698	0,683	0,426	0,044	0,316	0,366	0,684	0,967	0,327
Дніпропетровська область	0,046	0,708	0,641	0,444	0,051	0,427	0,532	0,665	0,760	0,336
Дніпропетровська область	0,063	0,692	0,645	0,308	0,024	0,166	0,584	0,684	0,627	0,273
Дніпропетровська область	0,057	0,723	0,720	0,428	0,046	0,312	0,554	0,655	0,569	0,322
Дніпропетровська область	0,061	0,722	0,700	0,386	0,032	0,480	0,463	0,769	0,708	0,329
Дніпропетровська область	0,060	0,686	0,637	0,421	0,030	0,202	0,549	0,688	0,564	0,289
Дніпропетровська область	0,065	0,699	0,680	0,360	0,028	0,339	0,555	0,711	0,469	0,300
Дніпропетровська область	0,064	0,703	0,654	0,386	0,015	0,410	0,438	0,686	0,859	0,298
Дніпропетровська область	0,060	0,695	0,677	0,335	0,026	0,165	0,435	0,693	0,361	0,255
Дніпропетровська область	0,065	0,722	0,703	0,341	0,013	0,240	0,396	0,719	0,303	0,243
Дніпропетровська область	0,069	0,682	0,641	0,357	0,029	0,171	0,365	0,725	0,409	0,262
Дніпропетровська область	0,062	0,707	0,666	0,404	0,054	0,323	0,585	0,636	0,727	0,337
Дніпропетровська область	0,059	0,680	0,638	0,378	0,041	0,280	0,522	0,669	0,472	0,298
Дніпропетровська область	0,064	0,712	0,703	0,456	0,053	0,352	0,307	0,665	0,609	0,318
Дніпропетровська область	0,074	0,710	0,662	0,352	0,015	0,236	0,463	0,743	0,452	0,267
Дніпропетровська область	0,061	0,703	0,662	0,372	0,030	0,405	0,315	0,682	0,468	0,286
Дніпропетровська область	0,069	0,696	0,638	0,439	0,024	0,191	0,716	0,659	0,661	0,299
Дніпропетровська область	0,061	0,696	0,686	0,406	0,043	0,186	0,549	0,718	0,790	0,313
Дніпропетровська область	0,056	0,721	0,663	0,431	0,098	0,399	0,448	0,630	0,552	0,346
Дніпропетровська область	0,067	0,677	0,658	0,391	0,031	0,242	0,529	0,677	0,638	0,301
м. Київ	0,054	0,760	0,665	0,346	0,042	0,302	0,414	0,725	0,879	0,316
м. Севастополь	0,058	0,740	0,692	0,350	0,175	0,150	0,322	0,664	0,255	0,291

Оцінювання розвитку інвестиційної сфери (Ііс) та інтегральні показники

Регіони	Φ_1	Φ_2	I_c	CP_c
України, всього	0,728	0,610	0,666	0,281
Автономна Республіка Крим	0,584	0,830	0,696	0,278
Вінницька область	0,613	0,723	0,666	0,276
Волинська область	0,638	0,624	0,631	0,286
Дніпропетровська область	0,760	0,599	0,675	0,270
Донецька область	0,697	0,602	0,648	0,270
Житомирська область	0,630	0,725	0,676	0,275
Закарпатська область	0,393	0,583	0,478	0,277
Запорізька область	0,404	0,560	0,475	0,275
Івано-Франківська область	0,800	0,633	0,712	0,281
Київська область	0,538	0,745	0,633	0,310
Кіровоградська область	0,353	0,686	0,492	0,277
Луганська область	0,819	0,637	0,722	0,282
Львівська область	0,670	0,624	0,647	0,284
Миколаївська область	0,376	0,530	0,447	0,255
Одеська область	0,507	0,538	0,523	0,279
Полтавська область	0,514	0,608	0,559	0,272
Рівненська область	0,676	0,547	0,608	0,280
Сумська область	0,492	0,464	0,478	0,252
Тернопільська область	0,360	0,711	0,506	0,263
Харківська область	0,880	0,554	0,698	0,278
Херсонська область	0,525	0,725	0,617	0,274
Хмельницька область	0,670	0,640	0,655	0,296
Черкаська область	0,492	0,627	0,556	0,297
Чернівецька область	0,544	0,784	0,653	0,302
Чернігівська область	0,213	0,545	0,341	0,259
м. Київ	0,871	0,635	0,744	0,364
м. Севастополь	0,642	0,700	0,670	0,298

Додаток Д

Класифікація видів промислової діяльності, послуг та товарів за рівнем технологічної інтенсивності та знаннєвомісткості

Таблиця Д.1

Класифікація галузей переробної промисловості за рівнем технологічної інтенсивності

Тип технологічної інтенсивності	NACE Rev 1.1 кодів	NACE Rev 2 коди	
		3-цифровому рівні	2-значний рівень
1	2	3	4
Високотехнологічний <i>High-technology</i>	24.4. Виробництво фармацевтичних препаратів, медичних хімічних речовин та рослинної продукції 30. Виробництво офісного устаткування та комп'ютерів 32. Виробництво устаткування та апаратів для радіо, телебачення та зв'язку 33. Виробництво медичних, точних та оптичних інструментів, наручних годинників 35.3. Виробництво літальних і космічних апаратів	21. Виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів 26. Виробництво комп'ютерів, електронного та оптичного устаткування 30.3. Виробництво повітряних та космічних літальних апаратів.	21. Виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів 26. Виробництво комп'ютерів, електронного та оптичного устаткування
Середньовисокотехнологічний <i>Medium-high-technology</i>	24 Виробництво хімічних речовин та хімічної продукції, за винятком 24.4. Виробництво фармацевтичних препаратів, медичних хімічних речовин і рослинної продукції 29. Виробництво машин та устаткування п.е.с. 31. Виробництво електричних машин і апаратури, включених до інших угруповань 34. Виробництво автомобілів, причепів і напівпричепів 35. Виробництво інших транспортних засобів, за винятком 35.1. Будівництво та ремонт суден і човнів, 35.3. Виробництво літальних і космічних апаратів	20. Виробництво хімічних речовин та хімічної продукції 25.4 Виробництво зброї та боєприпасів 27 – 29. Виробництво електричного устаткування, Виробництво машин та устаткування, Виробництво автомобілів, причепів і напівпричепів 30. Виробництво інших транспортних засобів, за винятком 30.1. Будівництво кораблів і катерів, 30.3. Виробництво повітряних та космічних літальних апаратів 32.5 Виробництво медичних та стоматологічних інструментів і приладдя	20 Виробництво хімічних речовин та хімічної продукції 27 – 30. Виробництво електричного устаткування, Виробництво машин та устаткування, Виробництво автомобілів, причепів і напівпричепів, Виробництво інших транспортних засобів та устаткування

1	2	3	4
Середньонизько-технологічний <i>Medium-low-technology</i>	23. Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива 25 – 28. Виробництво гумових та пластмасових виробів, основних металів та готових металевих виробів, неметалевих мінеральних продуктів 35.1. Будівництво та ремонт суден та човнів.	18.2. Відтворення записаних носіїв інформації 19. Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення 22 – 24. Виробництво гумових та пластмасових виробів, виробництво неметалевих мінеральних продуктів, виробництво основних металів. 25 Виробництво готових металевих виробів, крім машин і обладнання, за винятком 25,4 Виробництво зброї та боєприпасів 30.1 Будівництво кораблів і катерів 33. Ремонт і встановлення машин і устаткування	19. Виробництво коксу та продуктів нафто-перероблення 22 – 25. Виробництво гумових та пластмасових виробів, виробництво неметалевих мінеральних продуктів, Виробництво основних металів, виробництво готових металевих виробів, крім машин та обладнання 33. Ремонт і встановлення машин і устаткування
Низькотехнологічний <i>Low-technology</i>	15 – 22. Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, текстилю та текстильних виробів, шкіри і шкіряних виробів, деревини та виробів з деревини; целюлози, паперу та паперової продукції, видавничої та поліграфічної діяльності 36 – 37. Виробництво п.е.с.	10 – 17. Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів, текстилю, одягу, шкіри та супутніх товарів, деревини та виробництво виробів з дерева, паперу та паперових виробів 18. Друк і тиражування записаних носіїв інформації, за винятком 18.2 Відтворення записаних носіїв інформації 31. Виробництво меблів 32. Інше виробництво, за винятком 32.5 Виробництво медичних та стоматологічних інструментів і приладдя	10 – 18. Виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів, текстилю, одягу, шкіри та супутніх товарів, деревини та виробництво виробів з дерева, паперу та виробів з паперу, друку і тиражування записаних носіїв інформації 31 – 32. Виробництво меблів, виробництво інших готових виробів

Класифікація послуг за рівнем знань

Тип послуг	NACE Rev 1.1 коди	NACE Rev. 2 коди - 2-значний рівень
1	2	3
1. Наукомісткі послуги <i>Knowledge-intensive services (KIS)</i>	61. Водний транспорт 62. Повітряний транспорт 64. Діяльність пошти та зв'язку 65 – 67. Фінансове посередництво 70 – 74. Операції з нерухомим майном, оренда та надання послуг 80. Освіта 85. Охорона здоров'я та соціальні послуги 92. Організація відпочинку, проведення культурних і спортивних заходів	50 – 51. Водний транспорт, повітряний транспорт 58 – 63. Видавнича діяльність, кіно-, відео- і телевізійне виробництво програм, звук; запис музики та видавнича діяльність, програмування і телемовлення; телекомунікації, комп'ютерне програмування, консультації та суміжні види діяльності, інформація діяльності з надання послуг (розділ J) 64 – 66. Фінансова та страхова діяльність (розділ K) 69 – 75. Юридична і бухгалтерська діяльність; діяльність головних компаній, управлінський консалтинг діяльності, архітектури, інженерних випробувань, технічних випробувань та аналізу, наукових досліджень та розвитку, реклами і маркетингових досліджень; інша професійна, наукова і технічна діяльності, ветеринарна діяльність (розділ M) 78. Заходи з працевлаштування 80. Безпека та розслідування діяльності 84 – 93. Державне управління та оборона, обов'язкове соціальне забезпечення (розділ O), освіта (розділ C), охорона здоров'я та соціальні послуги (розділ Q), мистецтво, розваги та відпочинок (секція R)
1.1. Високотехнологічні послуги High-tech KIS	64. Діяльність пошти та зв'язку 72. Комп'ютери та відповідні заходи 73. Наукові дослідження та розробки	59 – 63. Кінофільмів, відео та виробництва телевізійних програм, записи звуку та музики; видавнича діяльність, програмування і телемовлення, телекомунікації, комп'ютерні програмування, консультації; інформаційна служба 72. Наукові дослідження та розробки
1.2. Ринкові наукомісткі послуги, окрім фінансового посередництва і високотехнологічних послуг Market KIS (excl. financial intermediation and high-tech services)	61. Водний транспорт 62. Повітряний транспорт 70. Операції з нерухомим майном 71. Оренда машин та устаткування без оператора 74. Інші види підприємницької діяльності	50 – 51. Водний транспорт, повітряний транспорт 69 – 71. Юридична і бухгалтерська діяльність, діяльність головних компаній, управлінський консалтинг діяльності, архітектури, інженерних випробувань, технічних випробувань та аналізу 73 – 74. Реклама та маркетингові дослідження, інша професійна, наукова і технічна діяльність 78. Заходи з працевлаштування 80. Безпека та розслідування діяльності

1	2	3
1.3. Наукомісткі фінансові послуги Knowledge-intensive financial services		64– 66. Фінансова та страхова діяльність (розділ К)
1.4. Інші наукомісткі послуги Other knowledge-intensive services		58. Видавнича діяльність 75. Ветеринарна діяльність 84 – 93. Державне управління та оборона, обов'язкове соціальне забезпечення (розділ О), освіта (розділ С), охорона здоров'я та соціальні послуги (розділ Q), мистецтво, розваги та відпочинок (розділ R)
2. Низьконаукомісткі послуги <i>Less Knowledge-intensive Services (LKIS)</i>	50 – 52. Торгівля двигунами 55. Діяльність готелів та ресторанів 60. Діяльність наземного транспорту, трубопровідного транспорту 63. Допоміжна і додаткова транспортна діяльність, діяльність туристичних агентств 75. Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне забезпечення 90. Вилучення стічних вод, відходів та аналогічна діяльність 91. Діяльність суспільних організацій 93. Надання інших видів послуг 95 – 97. Діяльність домашніх господарств 99. Діяльність екстериторіальних організацій і органів	45 – 47. Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (розділ С) 49. Сухопутний транспорт та транспортування по трубопроводах 52 – 53. Складування та підтримка діяльності з транспортування, поштова та кур'єрська діяльність 55 – 56. Проживання та харчування, діяльність з надання послуг (розділ І) 68. Операції з нерухомих майном (розділ L) 77. Оренда та лізинг 79. Діяльність туристичних агентств, туроператорів, послуг з бронювання та діяльності, пов'язаної з нею 81. Послуги з будівництва та ландшафтної діяльності 82. Послуги у сфері адміністрування, офісної підтримки та інших заходів щодо ведення бізнесу 94 – 96. Діяльність громадських організацій; ремонт комп'ютерів, предметів особистого та домашнього вжитку, інших індивідуальних послуг (розділ С) 97 – 99. Діяльність домашніх господарств, які наймають домашню прислугу; недиференційовані товари і послуги видів діяльності приватних домашніх господарств для власного використання (розділ Г), діяльність екстериторіальних організацій та органів (розділ U)
2.1. Ринкові низьконаукомісткі послуги Market services less KIS	50–52. Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, мотоциклів, побутових приладів 55. Діяльність готелів та ресторанів 60. Діяльність наземного транспорту, трубопровідного транспорту 63. Допоміжна і додаткова транспортна діяльність, діяльність туристичних агентств	45 – 47. Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (розділ С) 49. Сухопутний транспорт та транспортування по трубопроводах 52. Складування та підтримка діяльності із транспортування 55 – 56. Проживання та харчування діяльність з надання послуг (розділ І) 68. Операції з нерухомих майном 77. Оренда та лізинг

1	2	3
		79. Діяльність туристичних агентств, туроператорів, послуг з бронювання та діяльності, пов'язаної з нею 81. Послуги з будівництва та ландшафтної діяльності 82. Послуги у сфері адміністрування, офісної підтримки та інших заходів щодо ведення бізнесу 95. Ремонт комп'ютерів, предметів особистого та домашнього вжитку
2.2. Інші низьконаукомісткі послуги <i>Other less knowledge-intensive services</i>		53. Поштова та кур'єрська діяльність 94. Діяльність суспільних організацій 96. Надання інших індивідуальних послуг 97 – 99. Діяльність домашніх господарств, які наймають домашню прислугу; недиференційовані товари і послуги видів діяльності приватних домашніх господарств для власного використання (розділ Г), Діяльність екстериторіальних організацій та органів (розділ У)

Високотехнологічна продукція за класифікацією SITC Rev. 4 (2009)

Група 1	Код 2	Назва 3
Авіаційно-космічна продукція <i>Aerospace</i>	(714-714.89-714.99)	Двигуни літаків, за винятком 714.89 і 714.99
	792.1	Вертольоти
	792.2+792.3+792.4	Літаки та інші літальні апарати, механічні самохідні (окрім вертольотів)
	792.5	Транспортні засоби космічних апаратів (включаючи супутники) та космічні ракети-носії
	792.91	Гребні гвинти і несучі гвинти та їх частини
	792.93 874.11	Шасі та їх частини Пеленгування, компаси, інші навігаційні прилади та інструменти
Комп'ютери та офісна техніка <i>Computers office machines</i>	751.94	Багатофункціональне офісне обладнання з можливістю підключення до комп'ютера або мережі
	751.95	Інше офісне обладнання, що має можливість підключення до комп'ютера або мережі
	752	Комп'ютери
	759.97	Частини і аксесуари з групи 752
Електроніка та телекомунікації <i>Electronics-telecommunications</i>	763.31	Апаратура для запису та відтворення звуку, що вводиться в дію монетами, банківські картки тощо
	763.8	Відеоапаратура
	(764-764.93-764.99)	Телекомунікаційне обладнання, за винятком 764.93 і 764.99
	772.2	Друковані схеми
	772.61	Електричні плити і консолі менше за (<) 1000 Вт
	773.18	Волоконно-оптичні кабелі
	776.25	Мікрохвильові труби
	776.27	Інші лампи та трубки
	776.3	Напівпровідникові прилади
	776.4	Електронні інтегральні схеми
	776.8	П'єзоелектричні кристали
898.44	Оптичні носії	
898.46	Напівпровідникові медіа	
Фармацевтика <i>Pharmacy</i>	541.3	Антибіотики
	541.5	Гормони та їх похідні
	541.6	Глікозиди, залози, сироватки, вакцини
	542.1	Медикаменти, що містять антибіотики або їх похідні
	542.2	Ліки, що містять гормони або інші продукти підгрупи 541.5
Наукові прилади <i>Scientific instruments</i>	774	Електродіагностична апаратура для медицини або хірургії та радіологічні апарати
	871	Оптичні прилади і апарати
	872.11	Стоматологічні бурові двигуни
	(874-874.11-874.2)	Вимірвальні прилади і апарати, за винятком 874.11, 874.2
	881.11	Фотографічні камери
	881.21	Кінокамери
	884.11	Контактні лінзи
	884.19	Оптичні волокна, крім зазначених у товарній позиції 773.1
	(899.6-899.65-899.69)	Прийомники ортопедичні, за винятком 899.65, 899.69

1	2	3
Електричні машини <i>Electrical machinery</i>	(778.6-778.61-778.66-778.69) 778.7 778.84	Конденсатори електричні постійні, змінні або підлаштування, за винятком 778.61, 778.66, 778.69 Електричні машини, що мають індивідуальні функції Електрична звукова або візуальна сигналізаційна апаратура
Неелектричні машини <i>Non-electrical machinery</i>	714.89 714.99 718.7 728.47 731.1 731.31 731.35 731.42 731.44 731.51 731.53 731.61 731.63 731.65 733.12 733.14 733.16 735.9 737.33 737.35	Інші газові турбіни Складові (частини) газових турбін Ядерні реактори та їх частини, паливні елементи тощо Машини та пристрої для розділення ізоотопів Верстати, які працюють за допомогою лазерного або іншого світлового чи фотонного променя тощо Горизонтальні токарні верстати з числовим програмним керуванням Інші верстати з числовим програмним керуванням Інші свердлильні верстати з числовим програмним керуванням Інші – фрезерні верстати з числовим програмним керуванням Фрезерні верстати, колінного типу, з числовим програмним керуванням Інші фрезерні верстати з числовим програмним керуванням Плоскі поверхні шліфувальних верстатів з числовим програмним керуванням Інші шліфувальні верстати з числовим програмним керуванням Заточувальні верстати з числовим програмним керуванням Машини для гнуття, фальцювання, випрямлення або сплюснення з числовим програмним керуванням Ріжучі верстати з числовим програмним керуванням Штампувальні машини з числовим програмним керуванням Частини та приладдя 731 і 733 Машини та апарати для зварювання металу, повністю або частково автоматичні Машини та апарати для дугового зварювання металу, повністю або частково автоматичні
Продукція хімічної промисловості <i>Chemistry</i>	522.22 522.23 522.29 522.69 525 531 574.33 591	Селен, телур, фосфор, миш'як і бор Кремній Кальцій, стронцій і барій Інші неорганічні основи Радіоактивні матеріали Синтетичні органічні барвники та кольорові лаки Поліетилентерефталат Інсектициди, дезінфікуючі засоби
Озброєння <i>Armament</i>	891	Зброя та боеприпаси

Додаток Ж

Розрахунок ймовірності реальних темпів зростання національного господарства України

Таблиця Ж.1

Результати розрахунків

Рівень зростання		Ймовірність, %	Рівень настання
85,2 – 95,55		9,0	низька ймовірність
95,56 – 100,70		–	
100,71 – 103,31		18,0	середня ймовірність
103,32 – 105,90		28,0	висока ймовірність
105,91 – 107,95		18,0	середня ймовірність
107,96 – 109,0		18,0	середня ймовірність
109,01 – 112,1		9,0	низька ймовірність
max	112,1		
min	85,2		
med	105,9		

Додаток 3

Таблиця 3.1

Індикатори та порогові значення індикаторів стану макроекономічної безпеки України

№ з/п	Індикатор, одиниця вимірювання	Порогове значення
1	Рівень "тінізації" економіки, % до ВВП	не більше за 30
2	Відношення обсягу ВВП до середнього значення у країнах ЄС, %	не менше за 75
3	Відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення у країнах ЄС, %	не менше за 50
4	Відношення обсягу ВВП на одну особу до середньосвітового значення, %	не менше за 100
5	Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП	не менше за 25
6	Зміна запасів матеріальних оборотних коштів, % до ВВП	-1,5 – + 1,5
7	Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП, %	-1 – +1
8	Відношення темпу зростання продуктивності праці до темпу росту заробітної плати, разів	не менше за 1
9	Частка наявних доходів нефінансових корпорацій у валових наявних доходах, %	не менше за 14 – 15
10	Частка сектору загальнодержавного управління в наявних доходах, %	не більше за 20

Примітка: джерело [129]

Таблиця 3.2

Індикатори та порогові значення індикаторів стану інвестиційної безпеки України

№ з/п	Індикатор, одиниця вимірювання	Порогове значення
1	Ступінь зношення основних засобів, %	не більше за 35
2	Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, %	не менше за 6
3	Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, %	не менше за 25
4	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	5 – 10
5	Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	від 20 до 30

Примітка: джерело [129]

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Пирог Ольга Володимирівна

**ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА
УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ
ТА МОДЕЛІ В УМОВАХ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Редактор *Оксана Чернигевич*
Коректор *Олеся Пастушак*
Технічний редактор *Лілія Саламін*
Комп'ютерне верстання *Олени Катачиної*
Художник-дизайнер *Маріанна Рубель-Кадирова*

Здано у видавництво 04.05.2013. Підписано до друку 14.06.2013.

Формат 70×100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 27,1. Обл.-вид. арк. 19,2.

Наклад 300 прим. Зам. 130621.

Видавець і виготівник: Видавництво Львівської політехніки
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4459 від 27.12.2012 р.

вул. Ф. Колесси, 2, Львів, 79000
тел. +380 32 2582146, факс +380 32 2582136
vlp.com.ua, ел. пошта: vmr@vlp.com.ua

ПИРОГ Ольга Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка».

Опублікувала понад 100 наукових праць та 10 навчально-методичних праць.

Сферою наукових інтересів О.В. Пирог є управління економічним розвитком національного господарства України й механізм активізації інвестиційної діяльності на макро- та мезорівні.

Подальші дослідження О.В. Пирог спрямовані на розроблення оптимальної моделі розвитку національного господарства України в контексті парадигми постіндустріального суспільства: аспекти структурно-технологічної трансформації.

Наукові ідеї автора практично застосовуються у роботі державних та місцевих органів виконавчої влади України, у господарській діяльності промислових підприємств.

Переможець обласного конкурсу «Кращий молодий учений Дніпропетровської області» у 2009 р. та 2011 р. у напрямі економічних наук.

Відзначена нагородами Міністерства освіти та науки України, Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Дніпропетровської обласної державної адміністрації, Дніпропетровської обласної ради, Дніпропетровської міської ради, Фонду соціального захисту, підтримки і допомоги вченим України та членам їх сімей, інших установ та організацій.

ISBN 978-617-607-410-6

9 786176 074106 >